

anadolium

e K a m p ü s
ve

anadolu mobil

dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders
Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Video

Canlı Ders

Sesli Kitap

Ünite
Özeti

Sesli Özet

Sorularla
Öğrenelim

Alıştırma

Deneme
Sınavı

Infografik

Etkileşimli
İçerik

Bilgilendirme
Panosu

Çıkmış Sınav
Soruları

Sınav Giriş
Bilgisi

Sınav
Sonuçları

Öğrenci
Toplulukları

AOSDESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

aosdestek.anadolu.edu.tr

444 10 26

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum

/Anadolu_Univ

instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2694
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1660

SİYASİ TARİH I

Yazarlar

Prof.Dr. Çağrı ERHAN (Ünite 1, 2, 3)
Prof.Dr. Ömer KÜRKÇÜOĞLU (Ünite 4, 5)
Dr.Öğr.Üyesi Gökhan ERDEM (Ünite 5, 6)
Prof.Dr. Kemal YAKUT (Ünite 7)
Doç.Dr. Esra YAKUT (Ünite 8)

Editörler

Prof.Dr. Çağrı ERHAN
Doç.Dr. Esra YAKUT

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2012 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Öğretim Tasarımcısı

Prof.Dr. Murat Ataizi

Dr.Öğr.Üyesi Mestan Küçük

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Doç.Dr. Nilgün Salur

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dil Yazım Danışmanı

Emine Erdir Koyuncu

Kapak Düzeni

Prof.Dr. Halit Turgay Ünalın

Dizgi ve Yayına Hazırlama

Kitap Hazırlama Grubu

Siyasi Tarih I

E-ISBN

978-975-06-2350-9

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Ağustos 2018

2733-0-0-0-1909-V01

İçindekiler

Önsöz	viii
-------------	------

Modern Avrupa'nın Doğuşu	2	1. ÜNİTE
ORTA ÇAĞIN MİRASI	3	
Feodalizm ve Tarım Devrimi	5	
Yüksek Orta Çağlar	6	
Haçlı Seferleri	8	
YENİ ÇAĞ BAŞLARKEN AVRUPA'NIN DURUMU	8	
Yüz Yıl Savaşları	8	
İspanya'nın Birliğini Sağlaması	9	
COĞRAFI KEŞİFLER	11	
Kaşifler ve Keşifler	11	
Coğrafi Keşiflerin Sonuçları ve Ticaret Devrimi	14	
RÖNESANS VE REFORMASYON	16	
Özet	19	
Kendimizi Sınayalım	21	
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	22	
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	22	
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	23	

Avrupa'da Güç Mücadelesi ve Westphalia Düzeni	24	2. ÜNİTE
OTUZ YIL SAVAŞLARI ÖNCESİNDE FRANSA VE		
İNGİLTERE'DE SİYASİ DURUM	25	
Fransa'da Mutlakiyetçiliğin Ortaya Çıkışı	25	
Tudor'lar Döneminde İngiltere	27	
V. CHARLES DÖNEMİNDE KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU VE		
İSPANYA	29	
İspanya-Fransa Mücadelesi	29	
Kanuni ve V. Charles	30	
Almanya Coğrafyası'nda Din Savaşları	32	
"Yeni Dünya"nın İspanya'ya Bağlanması	32	
KESİNTİSİZ SAVAŞLAR DÖNEMİ	34	
Seksen Yıl Savaşları ve Hollanda'nın İspanya'dan Bağımsızlığı	34	
Otuz Yıl Savaşları	35	
WESTPHALIA BARIŞI	37	
XVII. YÜZYILA KADAR BATI AVRUPA DIŞI DÜNYANIN DURUMU	38	
Çin	38	
Japonya	39	
Hindistan	40	
İran	41	
Polonya	42	
Rusya	43	
Özet	45	
Kendimizi Sınayalım	47	
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	48	
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	48	
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	49	

3. ÜNİTE**XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Büyük Güçlerin Küresel**

Rekabeti.....	50
MANŞ'IN İKİ YAKASINDA PARLAMENTARİZM VE UTLAKİYETÇİLİK....	51
İngiltere'de Parlamento'nun Hükümdar Karşısındaki Zaferi.....	51
Stuartlar ile Parlamento Arasındaki Anlaşmazlığın Başlaması.....	51
Hak Dilekçesi.....	52
İngiltere'de Cumhuriyet Dönemi	53
Parlamento'nun Kesin Zaferi: Haklar Yasası.....	54
Fransa'da Mutlakiyet Çağı	55
Richelieu ve Mazarin'in Yönetimlerinde Fransa	56
Güneş Kral	57
İntikal Savaşı	57
FRANSA'NIN AVRUPA'DA GENİŞLEMESİNİN DURDURULMASI VE YENİ GÜÇ DENGELERİ.....	59
İkinci Viyana Kuşatması'nın Avrupa Dengelerine Etkisi.....	59
İspanya Veraset Savaşları ve Utrecht Barışı.....	61
XIX. YÜZYILA GİRERKEN AVRUPA'NIN ESKİ VE YENİ BÜYÜK GÜÇLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	63
Alman İkiliği: Avusturya-Prusya Rekabeti.....	63
Avusturya Veraset Savaşları	64
İngiltere ve Fransa'nın Küresel Çapta Mücadelesi.....	64
Yedi Yıl Savaşları.....	65
Rusya'nın Büyük Güçlerin Arasına Girişi ve Osmanlı'nın Durumu	66
"YENİ DÜNYA"DA İLK BAĞIMSIZ DEVLET: ABD.....	68
İlk Kolonilerin Kurulması	68
Avrupadaki Savaşların Kolonilere Yansımaları	69
Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Sonuçları.....	70
Özet	73
Kendimizi Sınayalım	75
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	76
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	76
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar.....	77

4. ÜNİTE**Fransız Devrimi 78**

FRANSIZ DEVRİMİ NEDEN VE NASIL YAPILDI?	79
"Aydınlanma"nın Fransız Devrimi'nin Çıkışındaki Etkisi	79
Devrim'in Fransa'ya Özgü Nedenleri.....	80
Devrim'in Çıkması	80
FRANSA'DA YENİ REJİMİN KURULUŞU VE SORUNLARI	81
Yeni Rejim'in Yeni Anayasası.....	81
Devrimle Vatandaşlara Sağlanan Yeni Haklar.....	82
Devrim'den Sonra Fransa'da Sosyal Sınıflar ve Devlet	82
Eski Rejim'i (Ancient Regime) Geri Getirme Çabaları ve Devrim'in Tepkisi.....	82
YENİ REJİM'İN SİYASİ MODEL ARAYIŞLARI.....	83
Ulusal Konvansiyon	83
Terör Dönemi (1793-1794).....	83
Direktuar Dönemi (1795-1799)	84
Mısır Seferi	84

NAPOLEON BONAPARTE'İN KURDUĞU DÜZEN	86
18 Brumaire (9 Ekim 1799) Darbesi	86
Napoleon'un İktidarını Sağlamlaştırması (1799-1804)	86
Üçüncü Koalisyon Savaşları	87
İngiltere'ye Karşı Kıta Ablukası (Kıtasal Sistem)	88
İberik Seferi ve Avusturya'yla Yeniden Savaş	89
İMPARATOR NAPOLEON'UN DÜŞÜŞÜ	89
Napoleon'un Gücünün Zayıflaması (1810-1814)	89
Alman Milliyetçi Uyanışı	90
Napoleon'un Askeri Yenilgileri	91
AVRUPA UYUMU'NUN KURULUŞU	92
Eski Rejim'e Dönüş	92
Viyana Kongresi	93
Napoleon'un Sonuçsuz Girişimi	95
Viyana Kongresi'nin Önemi	95
Özet	97
Kendimizi Sınayalım	100
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	101
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	101
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	103

Avrupa'nın Siyasal ve Ekonomik Dönüşümü

5. ÜNİTE

(1815-1871)..... 104

DÖNEMİ ŞEKİLLENDİREN TEMEL DİNAMİKLER	105
Sanayi Devrimi	105
Güçlenen ve Zayıflayan Sosyal Sınıflar	106
Siyasal İdeolojiler ve Etkileri	107
AVRUPA UYUMU:1815'TEN SONRA ULUSLARARASI İLİŞKİLER	108
1830 VE 1848 İHTİLALLERİ	111
1830 İhtilalleri	111
Fransa'da 1830 İhtilali	111
Belçika'da 1830 İhtilali	112
Polonya'da 1830 İhtilali	112
Diğer Avrupa Ülkelerinde 1830 İhtilali	112
1830 İhtilalleri'nin Sonuçları	112
1848 İhtilalleri	113
Fransa'da 1848 İhtilali	114
Avusturya'da 1848 İhtilali	117
Öteki Ülkelerde 1848 İhtilali	118
1848 İhtilalleri'nin Sonuçları	118
İTALYAN VE ALMAN ULUSAL BİRLİKLERİNİN KURULMASI	120
İtalyan Ulusal Birliği'nin Kurulması	120
Alman Ulusal Birliği'nin Kurulması	122
Alman Coğrafyasında İdeolojik ve Siyasal Ortam	122
Alman Birliği'nin Sağlanması Yolunda Atılan Adımlar	123
Alman Birliği'nin Kurulmasının Sonuçları	125
Özet	126
Kendimizi Sınayalım	128
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	129
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	129
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	131

6. ÜNİTE

Küresel Emperyalist Yarış (1871-1908)	132
AVRUPA'NIN DÖNÜŞÜMÜ VE AVRUPA UYUMU'NUN SONU	133
AVRUPA'DA BLOKLAŞMAYA GİDEN YOL	135
Üçlü İttifak'ın Kurulması	136
Üçlü İtilaf'ın Kurulması	137
SÖMÜRGEÇİLİK VE EMPERYALİZM	139
EMPERYALİST DALGA VE AVRUPA DIŞI DÜNYA	141
Emperyalizm Sürecinde Afrika ve Asya'nın Dönüşümü	141
Afrika	141
Çin	143
Japonya	145
Hindistan	147
Amerika Kıtasındaki Gelişmeler	148
Yeni Bir Büyük Güç: ABD	148
Sömürgecilğe Karşı Meydan Okuma: Latin Amerika	149
Özet	152
Kendimizi Sınayalım	155
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	156
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	156
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	158

7. ÜNİTE

Birinci Dünya Savaşı (1908-1918).....	160
BÜYÜK HESAPLAŞMANIN NEDENLERİ	161
BÜYÜK HESAPLAŞMADAN ÖNCE KRİZLER	169
Birinci Fas Krizi.....	169
Bosna-Hersek Krizi.....	170
İkinci Fas Krizi.....	172
Balkan Krizi	173
SAVAŞIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI	174
Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girmesi.....	178
Avrupa'da Savaşın Yayılması	179
Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaştığı Cepheler	181
Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalayan Gizli Antlaşmalar	183
Rusya'nın Savaştan Çekilmesi.....	184
ABD'nin Savaşa Girmesi	186
BARIŞ GİRİŞİMLERİ VE SAVAŞIN SONA ERMESİ	186
Özet	192
Kendimizi Sınayalım.....	194
Okuma Parçası.....	195
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı.....	196
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	196
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar.....	197

8. ÜNİTE

Uluslararası Sistemin Yeniden Şekillendirilmesi (1919-1929)	198
PARİS BARIŞ KONFERANSI VE BARIŞ ANTLAŞMALARI	199
Milletler Cemiyeti'nin Kurulması	200
Bariş Antlaşmaları.....	203

Versailles Barış Antlaşması	203
Saint Germain Barış Antlaşması	204
Neuilly Barış Antlaşması	204
Trianon Barış Antlaşması	204
Sevr Barış Antlaşması	205
BARIŞIN UYGULANMASI VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR.....	206
Milliyetler Sorunu ve Sınırlar	206
Almanya Sorunu.....	208
Sovyet Rusya - Almanya Yakınlaşması	209
Silahsızlanma ve Ortak Güvenlik.....	210
Denizde Silahsızlanma	211
Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı.....	212
Karada Silahsızlanma.....	212
GÜVENLİĞİ SAĞLAMA GİRİŞİMLERİ.....	213
Milletler Cemiyeti'nin Başarısız Kalması	213
Cenevre Protokolü	214
Locarno Antlaşmaları	215
Briand-Kellogg Paktı.....	216
Hakemlik Genel Senedi	217
Ekonomik İşbirliği (Avrupa Birliği) Girişimi	217
Küçük Antant.....	217
1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ VE ULUSLARARASI SİSTEMİN ZAYIFLAMASI.....	218
Özet	219
Kendimizi Sınayalım	221
Okuma Parçası	222
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	223
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	224
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar.....	224

Önsöz

Uluslararası İlişkiler bilimsel disiplini üç ana sütun üzerinde yükselir. Bunlar; Uluslararası İlişkiler Kuramları, Uluslararası Hukuk ve Siyasi Tarih'tir. Kürselleşmeyle birlikte uluslararası alanda meydana gelen siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel gelişmelerin çok daha geniş kitlelerin ilgisini çekmesi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de uluslararası ilişkiler eğitimine olan ilgiyi artırmıştır. Ülkemizdeki üniversitelerde yer alan uluslararası ilişkiler bölümlerinin büyük çoğunluğu müfredatlarını yukarıda belirttiğimiz üçlü sütun yapısına oturtmaktadır.

Siyasi Tarih disiplini hakkındaki en önemli tartışma, bu alanının Tarih'in mi, yoksa Uluslararası İlişkilerin mi bir alt dalı olduğu hakkındadır. Esasen XIX. yüzyılda kendine has metodolojisiyle gelişmeye başladığında Siyasi Tarih'in, Tarih'in bir alt ya da yan dalı olduğu kabul edilmekteydi. Kaldı ki, o tarihlerde henüz Uluslararası İlişkiler disiplini ortaya çıkmamıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra önce Avrupa, ardından da ABD merkezli olarak Uluslararası İlişkiler alanının gelişmesine paralel olarak, Siyasi Tarih, Tarih'in olduğu kadar Uluslararası İlişkiler'in de parçası olarak görülmeye başlandı. Hele Uluslararası İlişkiler kuramcılarının çalışmalarında sıklıkla tarihsel olaylara atıf yapması, Uluslararası Hukuk konularının büyük bölümünü devletler arasında tarihte meydana gelmiş ihtilafların oluşturması gibi sebeplerle, Siyasi Tarih giderek Uluslararası İlişkiler'in ayrılmaz parçası haline geldi.

Türkiye'deki uluslararası ilişkiler eğitimine bakıldığında da, eski dille Tarih-i Siyasi dersinin ilk andan itibaren müfredatta yer aldığını görürüz. Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokrat yetiştirmek için kurduğu Mekteb-i Mülkiyede ve bu kurumun Ankara'ya naklinden sonra aldığı ismiyle Siyasal Bilgiler Okulu'nun Siyasi Şubesi'nde (Uluslararası İlişkiler Bölümü) birinci sınıfta zorunlu Siyasi Tarih okutulmaktaydı. Bu uygulama, ilerleyen yıllarda açılan uluslararası ilişkiler bölümlerinde de devam ettirildi. Genellikle iki, bazen üç dönem okutulan Siyasi Tarih derslerini, daha sonraki dönemlerde Osmanlı Diploması Tarihi ve Türk Dış Politikası gibi daha özel nitelikli siyasi tarih dersleri tamamlamaktadır.

Doğrudan uluslararası ilişkilerle ilgili olmakla birlikte, Siyasi Tarih başka konularla karıştırılabilmektedir. Çoğu zaman isim benzerliğinden dolayı Siyaset Tarihi ya da Türk Siyasal Tarihi gibi alanlarla karıştırıldığı olmaktadır. Hâlbuki bunlardan birincisi siyaset biliminin gelişimini, ikincisi ise XIX. yüzyıldan bugüne Türkiye'de siyasal hayatın evrimini inceleyen alanlardır. Siyasi Tarih'in yukarıdaki örneklerle karıştırılmasının en önemli sebebi iki anlama birden gelmesindendir.

Siyasi Tarih'in ilk anlamı, devletlerin oluşumunun, iç gelişmelerinin anlatıldığı bilim dalıdır. Bu anlamıyla Siyasi Tarih, iç siyaset tarihi ("histoire politique" – "political history") sayılabilir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin bir parçası olarak Siyasi Tarih ise devletlerin birbirleriyle veya uluslararası ilişkilerin başka birimleri ile ilişkilerini inceler. Bu anlamıyla da Siyasi Tarih, dış siyaset tarihi ("histoire diplomatique" – "diplomatic history") sayılabilir. Özellikle ABD merkezli olarak bir süredir Siyasi Tarih için "uluslararası ilişkiler tarihi" kavramını kullananlar da vardır. Biz ise Mekteb-i Mülkiyeden beri devam eden geleneğe sadık kalarak, Siyasi Tarih kavramını kullanmaya devam etmekteyiz.

Siyasi Tarih'te ağırlığı devletlerin dış ilişkilerinin tarihine verirken, iç gelişmeleri de gözden uzak tutmamak gerekecektir. Çünkü bir devletin iç durumunu bilmeden dış si-

yasetini anlamağa imkân yoktur. Bir devletin dış politikasını, bir takım iç etkenler ile dış etkenler birlikte oluştururlar. Böylece, Siyasi Tarih devletlerin yalnızca dış ilişkilerini anlatan türde bir diplomasi tarihi olmaktan çıkabilmektedir. Ağırlığı yine bu dış yana vermekle birlikte, iç yönüyle de, Siyasi Tarih, daha geniş çerçeveli Uygarlık Tarihi ile Siyaset Tarihi'nin bir parçası haline gelmektedir.

Öte yandan, Siyasi Tarih, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Uluslararası Hukuk disiplinlerine tarihsel malzeme sağlamaktadır. Buna karşılık, Siyasi Tarih de söz konusu iki disiplinden, özellikle de Uluslararası İlişkiler disiplininin kuramsal yaklaşımlarından etkilenmektedir.

Siyasi Tarih'in ne zamandan başladığı da ayrı bir tartışma konusudur. Siyasi Tarih, devletlerin iç durumlarından ve birbirleriyle ilişkilerinden söz ettiğine göre, "devletin var olduğu ilk günlerden başlayan bir Siyasi Tarih" mi yazmak gerekir? O zaman Mezopotamya devletleri, Mısır ve İyonya uygarlıkları Siyasi Tarih'in alanına girer mi? Bu sorunun cevabı hayırdır. Zira, Siyasi Tarih araştırmalarında kullanılan en önemli kaynaklar devletlerin kendi iç yazışmaları ve en az onun kadar önemli olan devletler arası yazışmalardır. Yani, arşiv çalışması olmadan Siyasi Tarih yazılamaz. Bürokratik ve diplomatik belgelerin düzenli olarak tasnif edildiği bir devlet yapısı en fazla son 500 yılın meselesidir.

Türkiye'de Siyasi Tarih kitapları, daha ziyade Fransız ekolünden olan yazarların da etkisiyle, genellikle 1789 Fransız Devrimi'ni başlangıç tarihi olarak almak eğilimindedir. Bunlar, İnsanlık tarihindeki en büyük değişimlerin Fransız Devrimi'ni takip eden dönem içinde olduğunu, dünyanın coğrafi yönden keşfinin bu dönemde tamamlandığını, yeni teknik buluşların elde edilmesini, uluslararası siyasal ve ticari ilişkilerin – önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak kadar – bu dönemde artmasını ileri sürerek, 1789'u bir milat olarak kabul ederler. Bu görüşlerin doğruluğu açıktır. Ancak, biz bu kitabımızda ağırlığı yine 1789 sonrasına vermekle birlikte, çağdaş anlamında uluslararası ilişkilerin ilk belirtilerinin M.S. 1200'lerde başladığını dikkate aldık. Onun için de, önce Orta Çağ'dan 1789'a kadarki dönem üzerinde ana çizgileriyle durduk. Bunu yaparken de, mümkün olduğunca Avrupa merkezli bir tarih anlatısından kaçındık. Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen gelişmeleri, farklı devletler arasındaki etkileşimleri, iç gelişmeleri değişik perspektiflerden ele aldık.

Siyasi Tarih kitabınızı, sadece bu derste kullanmayacaksınız. Öğrenim hayatınız boyunca alacağınız bir çok derste verilen kavramları ve örnekleri daha detaylı biçimde hatırlamaya gereksinim duyduğunuzda, Siyasi Tarih kitabınıza yeniden müracaat edeceksiniz.

Anadolu Üniversitesi'nin hazırlamış olduğu Kitap Hazırlama Kılavuzu'nu kullanarak, çağdaş bir ders kitabı hazırladık. Kitabın ortaya çıkmasına katkı sağlayan herkese editörler olarak şükranlarımızı sunuyoruz. Siyasi Tarih dersinin tüm öğrencilerimiz için öğretici ve yeni fikirlerin meydana getirilmesine katkı sağlayıcı nitelikte olmasını temenni ediyoruz.

Editörler

Prof.Dr. Çağrı ERHAN

Doç.Dr. Esra YAKUT

1

Amaçlarımız

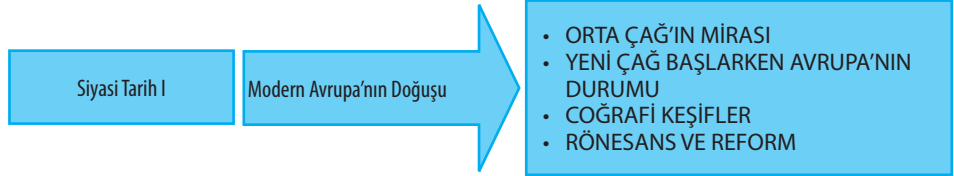
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Önemli Orta Çağ gelişmelerinin neler olduğunu ve döneme şekil veren etkenleri ifade edebilecek,
- Yeni Çağ başlarken Avrupa'nın ekonomik, sosyal ve siyasal durumunu açıklayabilecek,
- Coğrafi keşiflerin Avrupa ve dünya tarihi açısından etkilerini tartışabilecek,
- Rönesans ve Reformun Avrupa'ya etkilerini saptayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Orta Çağ
- Kutsal Roma İmparatorluğu
- Feodalizm
- Haçlı Seferleri
- Kilise
- Mezhepler
- Coğrafi Keşifler
- Tarım Devrimi
- Rönesans
- Reform
- Sömürgecilik
- Ticaret Devrimi
- Güç Dengesi

İçindekiler

Modern Avrupa'nın Doğuşu

ORTA ÇAĞIN MİRASI

Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasından, II. Mehmet'in 1453'te İstanbul'u feth ederek Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na son vermesine kadar geçen dönem Orta Çağ olarak adlandırılır. Bazı Batı kaynakları Orta Çağ'ın, Kristof Kolomb'un 1492'de Amerika kıtasını keşfetmesiyle sona erdiğini kabul ederler. Bu dönemin ilk beş yüzyılı çoğu kaynakta “karanlık çağlar” olarak isimlendirilir. Son beş yüzyılına ise genellikle “yüksek orta çağlar” adı verilir.

395'ten 1453'e kadar süren tarihsel döneme Orta Çağ denir.

Orta Çağ, daha sonraki dönemde Avrupa'nın dünya siyasetinde bir güç merkezi hâline gelmesini sağlayacak birçok gelişmeye sahne olmuştur. Dolayısıyla, modern uluslararası ilişkilerin başlangıç noktası sayılan Westphalia Düzeni'ni (İkinci Ünite) ele almadan önce, Orta Çağ'ın önemli gelişmeleri üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

Batı Roma'nın 476'da yıkılmasını takiben Kuzey Afrika ve İtalya'da kurulan Vandal ve Ostrogot krallıkları, VI. yüzyılın başında Doğu Roma İmparatoru Justinian tarafından ortadan kaldırılmıştı. İspanya'da kurulan Vizigot Krallığı ise VIII. yüzyılda Cebel-i Tarık Boğazı'nı geçerek Avrupa kıtasına çıkan İslam orduları tarafından ortadan kaldırıldı. Böylece Avrupa'nın doğusunda Doğu Roma İmparatorluğu nüfuz alanını genişletirken, kıtanın batısında Müslümanlar Pirene dağlarını geçerek bugünkü Fransa topraklarında ilerlemeye başladılar.

Bu dönemde günümüzdeki Fransa ve Almanya'nın güney bölgelerinde Frank kabileleri küçük alanlarda hâkimiyet kurma mücadelesi vermekteydi. Merovenj ailesinden Clovis, yaklaşık olarak 500 civarında diğer Frank kabilelerine üstünlük sağlamış, Hristiyanlığı seçmek suretiyle Papa'nın da desteğini almıştı. Merovenj döneminde Hristiyanlık, Batı Avrupadaki putperest (pagan) kabileler arasında yayıldı. Clovis'in ölümünden sonra yönetimi altındaki topraklar, uzun süren taht kavgaları neticesinde yavaş yavaş parçalandı. Orta Çağ'ın bu dönemine “karanlık çağlar” adının verilmesinin en önemli sebebi Frank kabileleri arasındaki bu mücadele esnasında ticaretin donma noktasına gelişi, kentlerin büyük ölçüde yok oluşu, tarım alanlarının sınırlandırılması, okuma yazma oranının neredeyse sıfır düzeyine düşmesi ve kanunsuzluğun her yerde hâkim oluşudur. Siyasi bir otoriteden ve düzenden söz etmek imkânsızdır.

Avrupa'nın güneyinde ise 590'da Papalık tahtına oturan I. Gregory (Büyük Gregory) zamanında, Roma'dan intikal edebilen sosyo-kültürel miras Hristiyan-

lık çerçevesinde yeniden biçimlendirilip Frankların yaşadıkları bölgelere nispetle daha gelişmiş bir uygarlık düzeyine ulaşılmıştır. I. Gregory bir yandan bir Hristiyan tarikatı olan Benediktenler vasıtasıyla Avrupa'da dinini yayarken, diğer yandan da kuzeydeki Hristiyan Franklarla, diğer "barbar" kavimlere karşı iş birliği içine girmiştir. Yaklaşık olarak 600'de Hunlar tarafından Batı'ya doğru sürülen Anglo-Sakson kabilelerinin istila ettiği Britanya'da Hristiyanlığın yayılması onun zamanında olmuştur.

I. Gregory'nın başlattığı Franklarla ittifak kurma çabaları, onun ölümünden sonra meyvesini vermiş, Papa'nın da desteğini alan Heristalli Pepin (Pepen) adlı bir Merovenj hükümdarı, tüm Frankları 687'de tek bir yönetim altında birleştirmeyi başarmıştır. Pepin'in oğlu Charles Martel (Çekiç Şarl) 732'de Paris'e 150 kilometre mesafede Puvaty Muharebesi'nde (Tour Savaşı) Müslüman ordularını yenilgiye uğratmış ve İspanya'ya geri çekilmeye zorlamıştır. Bu başarı sonucunda Papa tarafından "Hristiyanlığın Koruyucusu" olarak kutsanan Charles Martel, tüm Frankların siyasi desteğini alarak giderek güçlenmiştir. Frankların siyasi birliğinin daha güvenli hâle getirdiği Batı Avrupa'da Benediktenlerin Hristiyanlığı yayması kolaylaşmıştır. Charles Martel'in oğlu "Kısa" Pepin 751'de Papa tarafından Frankların kutsal kralı ilan edilmiş, bu iltifatın karşılığını da İtalya'yı Lombardlardan tamamen temizleyerek Papa'ya ödemiştir. Kısa Pepin'in kral olmasıyla Batı Avrupa'da Karolenj Dönemi başlamıştır. Bu tarihten itibaren Roma Kilisesi giderek İstanbul merkezli Doğu Roma İmparatorluğu'nun nüfuz alanından uzaklaşmaya ve Franklarla daha fazla siyasi ilişki içine girmeye başlamıştır. İlerleyen yüzyıllarda, Roma ve İstanbul kiliseleri arasındaki mücadele daha da derinleşecek, 1054'te iki kilise birbirinden ayrılarak Katolik ve Ortodoks Hristiyanlık hizi-pleşmesi doğacaktır.

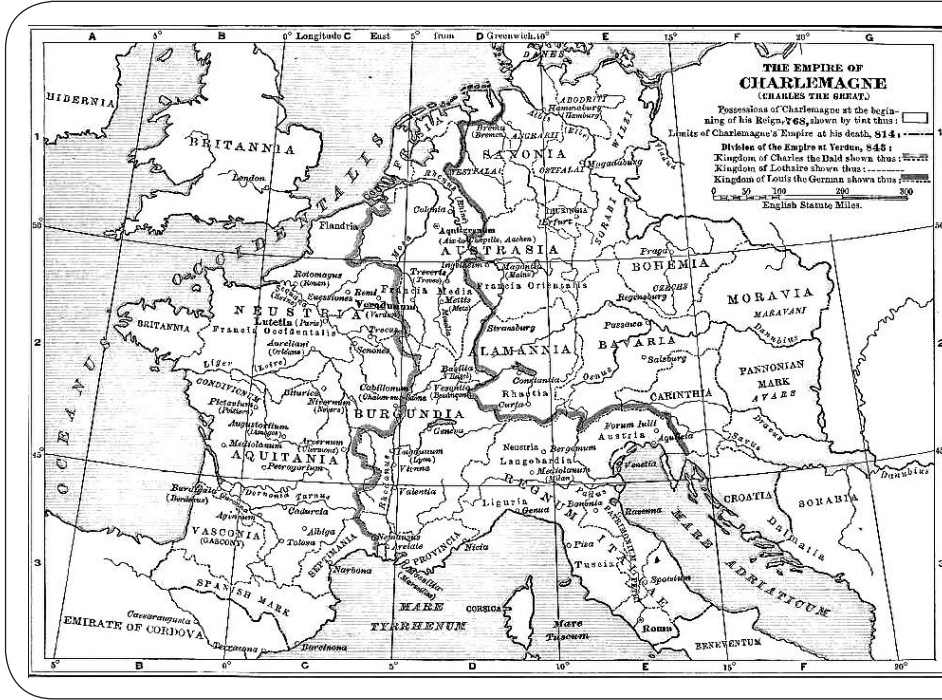
768'de Frank tahtına oturan Charlemagne (Şarlman), 814'teki ölümüne kadar Batı Avrupa'da yürüttüğü başarılı siyaset dolayısıyla "Avrupa'nın Babası" (Rex Pater Europae) unvanını almıştır. Bir yandan Almanya, Kuzey İspanya ve İtalya'ya düzenlediği başarılı askeri seferlerle devletin sınırlarını genişletmiş, diğer yandan da Hristiyanlığı -çoğu zaman kılıç zoruyla- yaymıştır. Frank topraklarına getirdiği Benedikten keşişleri yoluyla halkın okuma-yazma öğrenmesini sağlamış, ayrıca Karolenj alfabesini geliştirerek Latin harflerini tamamen unutulmaktan kurtarmıştır. Roma kent hayatının yok olmasından sonra ilk kez Charlemagne döneminde Avrupa'da okullar yaygınlaşmaya başlamıştır. Kültürel alandaki bütün bu eylemleri dolayısıyla Charlemagne'in Batı Avrupa'da erken bir Rönesans başlattığı değerlendirilebilir.

Kuşkusuz Charlemagne'i siyasi tarih açısından önemli kılan, 800 yılının Noel'inde Roma'daki St. Peter Bazilikasında Papa'nın elinden taç giyerek "Kutsal Roma İmparatoru" ilan edilmesidir. Avrupa'da "imparator" namında ikinci bir kişinin varlığına önce karşı çıkmasına rağmen, Doğu Roma'nın da 812'de resmen tanıdığı "Kutsal Roma İmparatoru" unvanı, ölümüne kadar Charlemagne tarafından taşınmıştır. Bununla birlikte Charlemagne'in ülkesini yönetirken iktidar gücünü "kont" adı verilen yerel makamlara devredilmesi esasına dayanan adem-i merkeziyetçi bir sistemi benimsemiş olması, onun ölümünden sonra Frank Krallığı'nın bölünerek güç kaybetmesine sebep olmuştur. İskandinavya'dan gelen Vikinglerin, Asya'dan gelen Hunların ve güneyden gelen Müslümanların yoğun akınları Frank yöneticilerini etkisizleştirmiştir. Bununla birlikte, Charlemagne'in adem-i merkeziyetçi yönetim tarzı, onun ardından yüzyıllar boyunca tüm Avrupa'yı etkileyecek olan feodalizmin doğuşuna yol açmıştır.

Harita 1.1

Charlemagne'in
İmparatorluğu

Kaynak: Benjamin E. Smith (ed.), *The Century Atlas of the World*, Century Co., New York, 1900.

Feodalizm ve Tarım Devrimi

Esasen Çinde, Japonya'da, Pers ve Doğu Roma imparatorluklarında da rastlanan feodalizm, toprak sahibi ile onu ekenler arasındaki ilişkinin, siyasi anlam kazanmış şeklidir. Hükümdarlar, destek karşılığında bazı toprakları soyluların yönetimine verir, onlar da güvenliklerini sağladıkları köylüleri bu topraklarda çalıştırdılar. Charlemagne Dönemi'nden itibaren Batı Avrupada yaygınlaşan feodalizm, sadece bir toprak yönetim biçimi olmanın ötesine geçmiş, siyasal gücün paylaşılması, karşılıklı hak ve yükümlülükler ile yönetimde temsil gibi siyaset bilimi açısından son derece önemli kavramların tarihteki önemli örneklerini sunmuştur.

Karolenj İmparatorluğu'nun IX. yüzyılın sonlarında dağılmasından sonra, bugünkü Almanya'dan Atlantik kıyılarına ulaşan geniş bir alandaki toprak yönetimi "kont" adı verilen kişiler tarafından yürütülmeye başlamıştı. Kontlar ortalama birkaç yüz hektarlık tarım alanlarını denetimleri altında tutmakta ve "malikâne" adı verilen bölgelerindeki egemenliklerini sağlamlaştırmak için silahlı adamlar beslemekteydiler. Zamanla kontlar arasında daha güçlü olan ve "lord" olarak isimlendirilenler, çevrelerindeki kontları kendilerine tabi hale getirdiler. Lorda tabi olan kontlara "vassal" denildi. Lord (süzeren) ile vassallar arasında karşılıklı bir takım hak ve yükümlülükler söz konusuydu. Lord, vassalın topraklarını yönetmesini teminat altına alıyor, ölümü hâlinde mirasının onun ailesinden birine geçmesini sağlıyordu. Savaş durumunda lorda asker sağlamak, lordun çocukları evlendiğinde vergi vermek ve lordun esir düşmesi hâlinde fidyesini ödemek de vassalın görevleri yükümlülükleri arasındaydı. Zamanla büyük lordlar da "dük" olarak anılmaya başladılar. Yaşadıkları evi (şato) surlarla çeviren feodal beyler, tehdit hâlinde köylülerin de sığınabilecekleri yerleşim merkezleri (kale - burg) oluşturdular. İlk örnekleri ahşap malzemeyle inşa edilen Avrupadaki ilk kaleler X. yüzyıldan itibaren taş bloklarla yapılmaya başlandı. Kalelerin giderek daha büyük hâle gelmesiyle Batı Avrupada kent olarak isimlendirilebilecek yerleşim birimleri uzun bir aradan sonra tekrar ortaya çıktı.

Feodalizm; siyasal gücün paylaşılması, karşılıklı hak ve yükümlülükler ve yönetimde temsil unsurlarını içerir.

Serf, toprağa bağlı köle demektir.

Feodalizmin Batı Avrupa’da temel yönetim biçimi olarak yaygınlaşmaya başladığı dönem, başta veba olmak üzere birçok salgın hastalığa rağmen, Avrupa’da nüfusun da hızla artmasına sahne oldu. 500 yılında 27,5 milyon olan Avrupa nüfusu, “karanlık çağlar” boyunca erimiş, 650 yılı civarında 18 milyona düşmüştü. 1000 yılına gelindiğinde Avrupa nüfusu 38,5 milyon kişiye ulaşmıştı. Bu nüfus artışının en önemli sebebi, tarımsal üretimin gelişmesiydi. Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasında da etkili olan ve Avrupa’yı güvenli bir kıta hâline getiren kuzey kaynaklı istila hareketlerinin, Frankların güçlenmesiyle birlikte sona ermesi çiftçilerin daha fazla alanda ürün ekmelerini kolaylaştırmıştı. X. yüzyılın başında, atların ve sığırların daha gelişmiş bir teknikle bağlandığı ağır sabanın icat edilmesiyle birlikte, toprağın daha derinden sürülmesi mümkün oldu. Aynı dönemde yel değirmenleri ve su kanalları da bütün Batı Avrupa’da yaygınlaştı. En az bunlar kadar, aynı anda iki ürünün ekilebildiği ve toprağın bir bölümünün de dinlenmeye (nadasa) bırakıldığı üçlü tarla sisteminin kullanılması da tarımsal verimi artırdı. Yerleşim alanlarına yakın tarlaların sürekli bakımının sağlanması ihtiyacı, klasik köleliğin giderek, “toprağa bağlı kölelik” olan serfliğe dönüşmesine yol açtı. Tarımsal ürün fazlasının ortaya çıkması, bu ürünlerin ticaretini canlandırdı. Bir yandan açlıktan ölümler azaldığı için nüfus artmaya başladı, diğer yandan da zenginleşmeye başlayan toprak sahipleri, kendi bölgelerini korumak için paralı askerler tutmaya başladılar. Şövalyelik (atlı asker) yaygınlaştı.

Yüksek Orta Çağlar

Avrupa X. yüzyıldan itibaren daha sonraki yüzyıllardaki siyasi yapıyı derinden etkileyecek önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bunların başında Doğu Frank topraklarının (Almanya) kralı I. Otto’nun, istiladan kurtardığı Papa XII. John tarafından 962’de Kutsal Roma İmparatoru ilan edilmesi gelir. Her ne kadar daha önce Charlemagne aynı unvanı almış olsa da ölümünün ardından krallığı dağıldığı için bu unvanı taşıyan başka bir kral olmamıştı. I. Otto’nun Kutsal Roma İmparatoru ilan edilmesiyle birlikte, İmparator’un Roma Katolik Kilisesi’ni düşmanlarından koruduğu, Kilise’nin ise İmparator’a kutsal bir meşruiyet sağladığı bir düzen kurulmuştur.

Resim 1.1

Orta Çağ’da Avrupa kentlerinin genel görüntüsü (Brugges kenti)

© The Hebrew University of Jerusalem & The Jewish National & University Library

Yüksek Orta Çağlar, Fransa ve İngiltere'de tahtın babadan oğula geçtiği “ulusal” monarşilerin kök salmaya başladığı bir dönem oldu. 987'de Hugh Capet “Frankların Kralı” ilan edildi. O tarihten, 1792-1814 yılları arası hariç, 1848'e kadar Fransa'yı Hugh Capet'in soyundan gelen krallar yönetecektir.

Magna Carta Avrupa hukukunun ilk insan hakları metinlerinden sayılır.

İngiltere ise 1066'da Normandiya Dükü William (Fatih) tarafından istila edildi. Hristiyanlaşmış Norveçliler olan Normanlar, kıta Avrupasındaki feodalizm uygulamasını Britanya'da yerleştirdiler. Takip eden yıllarda, İngiltere kralları ile büyük toprak sahibi soylular (aristokrasi) ve din adamları (ruhban) arasında vergi toplamak konusunda çıkan anlaşmazlıklar, 1215'te İngiltere Kralı John'un Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi) adlı belgeyi imzalayarak bazı yetkilerinden feragat etmesiyle sonuçlandı. Bu belge kralın sonsuz yetkilerinin, soylular ve din adamları karşısında sınırlandırılmasına yol açtı. Keyfi tutuklamanın, yargısız ceza verilmesinin, kanunsuz el koymanın yasaklandığı Magna Carta, Avrupa hukukunun ilk insan hakları metinlerinden sayılır. Feodalizm şartlarında sadece özgür insanların (serf olmayan) yararlandığı bu haklar, daha sonraki İngiltere kralları tarafından tanınmıştır. Kral ile soylular arasında genellikle vergi konusunda çıkan anlaşmazlıklar, Magna Carta'nın krala sıklıkla hatırlatılmasına yol açacak, yine de İngiltere XVII. yüzyılın sonuna kadar kral ve yönetilenler arasında zaman zaman büyük siyasi krizlere de yol açacak yetki mücadelesine sahne olacaktır.

Diğer yandan Yüksek Orta Çağlar Avrupa'da ticaretin canlandığı ve kentlerin yeniden kurulduğu bir dönem oldu. Roma'nın yıkılışının ardından, birkaç istisna hariç, Batı Avrupa'da kent olarak nitelendirilebilecek bir yerleşim birimi kalmamıştı. Bazen bir piskoposluk merkezi etrafında küçük nüfus kümeleri oluşuyordu. X. yüzyıla kadar ne bir ticaret merkezinden ne de tüccar sınıfından söz etmek mümkündü. XII. yüzyıla gelindiğinde ise tüm Avrupa'da ticaret merkezleri olarak işlev gören yeni kentler ortaya çıkmaya başladı. Bu kentlere yerleşen ve zenginleşen ticaret uğraşanları, kendilerini “para kaynağı” olarak gören büyük toprak sahibi lordlarla ciddi bir mücadele içine girdiler. Kendi hukuklarını geliştiren ticaret erbabı, feodal beylerin etkisinden kurtulabildikleri yerlerde, bağımsız kent devletleri ve cumhuriyetler kurdular. Zaman zaman kentler arasında, ticareti engelleyen haydutluk ve korsanlığa karşı birlikler de kuruldu. Bunların başında Alman kentlerinin oluşturduğu ve XII-XIII. yüzyıllarda Baltık ve Kuzey Denizi'ndeki ticareti tamamen egemenlikleri altına alan Hansa Birliği gelir. Kentlerde yaşayan meslek erbabının oluşturdukları meslek birlikleri olan “lonca”lar da bu dönemde yönetimde etkili hâle gelmişlerdir.

Bir yandan feodalizmin getirdiği, kralın karar alırken soylulara danışacağı ilkesi, diğer yandan kentlerin gelişmesiyle birlikte yönetimde söz sahibi olmak isteyen yeni kesimlerin ortaya çıkması Yüksek Orta Çağlar'da, Avrupa'nın her yerinde parlamentoların yayılmasına yol açtı. “Konuşulan yer” anlamındaki parlamento, krallıkların yönetimine ilişkin konuların ele alındığı yer işlevi görmeye başladı. Parlamento'da ayrı kamaralarda temsil edilen, din adamları (ruhban), toprak sahipleri (aristokrasi) ve ticaretle uğraşan kent-soylular (burjuvazi) giderek artan bir şekilde yönetimde söz sahibi olmaya başladılar. Bu üç sınıfın siyasal gücü, içinde bulunulan ülkeye ve yaşanan döneme göre farklılık gösterecektir. Özellikle İngiltere ve Fransa'da parlamentoların krallar karşısındaki serüveni ileriki dönemde birbirinden derin biçimde ayırıcaktır.

Haçlı Seferleri

Yüksek Orta Çağlar, Avrupalıların İslam dünyasıyla İspanya dışında da çatışmasına sahne oldu. Selçuklu Türklerinin 1015'ten itibaren Anadolu içlerine akınlar yapmaya başlaması ve Türk aşiretlerinin kitleler hâlinde Batı'ya doğru hareketi Doğu Roma ile gerginliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. 1071'de Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Malazgirt Savaşı'nda İmparator Romen Diogenes (Diyojen) komutasındaki Doğu Roma ordusunu yenmesi, Türklerin Anadolu'daki hâkimiyet alanını genişletti. Hristiyanların, kendileri için kutsal sayılan Filistin topraklarına hacca gitmelerinin zorlaşması üzerine Papa II. Urban 1095'te söz konusu toprakların ele geçirilmesi için "kutsal savaş" çağrısında bulundu. Başlangıçta Türklerin karşı koyması karşısında Anadolu'dan geçemeyen Haçlı orduları, 1099'da Kudüs'ü ele geçirmeyi başardılar.

1187'de Selahaddin Eyyubi önderliğindeki İslam ordusu Kudüs'ü Haçlılardan geri almayı başardı. Kudüs'ü tekrar ele geçirmek için yapılan Haçlı seferleri başarısızlıkla sonuçlandı. 1204'te düzenlenen IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul'u ele geçiren Latinler, Filistin'e gitmek yerine, Doğu Roma'nın başkentini yağmalamayı tercih ettiler. Bu olay Katolikler ve Ortodokslar arasında yüzyıllarca devam edecek bir güven bunalımının da başlangıç noktasını oluşturdu. Ardından yapılan seferlerde de Kudüs'ü ele geçiremeyen Haçlılara ait son askeri kalıntıların 1291'de Müslümanlar tarafından yok edilmesiyle, Haçlı seferleri de son bulmuş oldu.

Haçlı seferleri, bir yandan papaların Avrupa hükümdarları üzerindeki siyasi gücünün artmasına yol açarken, diğer yandan da seferleri kendi çıkarlarına uygun görmeyen bazı hükümdarların papalarla çatışmaya girmelerine yol açtı. Haçlı seferleri sırasında Doğu Roma ve İslam uygarlıklarıyla tanışan Batı Avrupa'ya maddi zenginliklerin yanı sıra, bu bölgelerin kültürel ve bilimsel düzeyinin aktarılması da söz konusu oldu. Bu sebeple, Rönesans'ın başlangıcında Haçlı seferleriyle Doğu'dan aktarılan değerlerin yadsınamaz biçimde etkili olduğu değerlendirilebilir. Son olarak Haçlı seferleri sırasında şövalyelik bir meslek hâline geldi. Batı Avrupada feodal lordlar istihdam ettikleri şövalyeler yoluyla topraklarının ve kendilerinin güvenliklerini sağlamaya çalıştılar. Bununla birlikte, Haçlı Seferleri sırasında ekonomik güçlerini artıran, şövalyelerden oluşan bazı Hristiyan tarikatları, seferler sona erdikten sonra Batı Avrupa hükümdarları hatta Kilise'yle siyasi mücadeleye giriştiler.

SIRA SİZDE

Feodalizmin Avrupa uygarlığının gelişimindeki önemli etkileri nelerdir?

DİKKAT

Orta Çağ dünyasını mükemmel bir şekilde yansıtan ve sinemaya da uyarlanan Umberto Eco'nun "Gülün Adı" (Can Yayınları, İstanbul, 2011) romanını okuyarak dönemin Hristiyanlık düşüncesine ilişkin kapsamlı bir bilgi edinebilirsiniz.

YENİ ÇAĞ BAŞLARKEN AVRUPA'NIN DURUMU

Yüz Yıl Savaşları

İngiltere ve Fransa krallıkları arasında 1337'den 1453 kadar süren savaşlar, Yüz Yıl Savaşları olarak adlandırılır. Bu uzun krizin kökenlerini 1066'da Normandiya Dükü William'ın Hastings Savaşı'nda İngiltere Kralı II. Harold'u yenerek İngiltere tahtına oturmasına kadar götürmek mümkündür. Aslında Fransa Kralı'nın bir vassalı konumunda olan William'ın kral olmasını takiben, İngiltere kralları Fransa'ya tabi olmayı reddetmeye başlamışlar ve daha bağımsız hareket etmiş-

lerdir. 1154'te İngiltere tahtını ele geçiren Plantagenet Hanedanı sırasında, İngiltere aynı zamanda Normandiya'yı da yönetmeye başlamış ve sözde tabi olduğu Fransa'dan daha fazla toprağa hükmeder hâle gelmişti. XIV. Yüzyılın başında Fransa tahtına kimin oturacağına ilişkin bir veraset anlaşmazlığının yaşanması, İngiltere ile Fransa'nın birbirleriyle uzun sürecek savaşlarını da başlattı. Tarafların zaman zaman Hollandalı ve Alman soylularının da desteğini aldığı fasallı savaşlar 1453'te Fransa'nın kesin üstünlüğüyle sona erdi.

Yüz Yıl Savaşları'nın son evresinde Fransızlar adına zaferler kazanan fakat İngilizler tarafından ele geçirilerek bir engizisyon mahkemesinde yakılarak ölüme mahkum edilen Jeanne d'Arc (Jan Dark) bu savaşların en ünlü isimlerinden biridir. Diğer taraftan Yüz Yıl Savaşları, feodalizm dönemi savaş biçiminin sona erdiği, muharebe alanında yeni silahların, askeri birimlerin ve taktiklerinin kullanıldığı bir dönem olmuştur. Şövalyelerden oluşan ağır süvari birlikleri bu savaşlarda Avrupa ordularındaki önemlerini yitirmişlerdir. Savaşlar sırasında Fransa'nın feodal bir monarşiden, ulusal bir monarşiye dönüşme süreci başlamıştır. Aynı zamanda, savaşlar sırasında ekonomik sıkıntı yaşayan İngiltere ve Fransa krallarının sık sık yeni vergiler toplamak zorunda kalışları, her iki ülkede de meclislerin önemini giderek artırmıştır. İngiltere'de Parlamento, Fransa'da ise Genel Meclis (Etats Generaux) savaşlar sırasında, aristokrasi, ruhban ve burjuvaziye dayalı klasik yapısına kavuşmuştur.

Savaş sonunda Calais dışındaki kıta topraklarının tamamını kaybeden İngilizler, Britanya Adası'na sıkışmıştır. Yüz Yıl Savaşlarından hemen sonra Plantagenet Hanedanı'nın iki ayrı dalı olan York ve Lancaster aileleri arasında başlayan Güller Savaşı'na sahne olan İngiltere, 1485'te Tudor ailesinden VII. Henry'nin kral olmasıyla nispi bir istikrara kavuşabilecektir. Savaştan monarşisini güçlendirerek ve hazinesini zenginleştirerek çıkan Fransa ise, XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa kıtasında Kutsal Roma İmparatorluğu ile bir nüfuz mücadelesine girişecektir.

İspanya'nın Birliğini Sağlaması

Anadolu'nun Moğol istilalarıyla kavrulduğu XIII. yüzyılda Selçukluların güçlerini yitirmesi, bu topraklarda her biri egemen birim olan beyliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bunlardan Osmanlı Beyliği XIV. yüzyıl boyunca Anadolu'da ve Balkanlar'da sürekli genişleyerek Doğu Roma İmparatorluğu için büyük bir tehdit haline gelmişti. Balkanlarda Sırp ve Bulgar krallıklarını kendisine bağlayan Osmanlılar, 1402'de Timur karşısında yenilgiye uğrayarak 11 yıl sürecek bir fetret (kaos) dönemi yaşadılarsa da toparlanmayı başarmışlar ve genişlemeye devam etmişlerdi. 1453'te II. Mehmet'in İstanbul'u (Konstantinapolis) feth etmesiyle Doğu Roma İmparatorluğu sona erdi. Fatih Sultan Mehmet unvanlarının arasına Kayzer-i Rum (Roma Sezarı) unvanını da ekleyerek Osmanlı Devleti'ni bir imparatorluğa dönüştürdü.

Doğu'da Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemine girdiği ve Doğu'daki "Müslümanların" Avrupa'daki tüm devletler için endişe kaynağı olduğu bir dönemde, kıtanın en batısındaki Müslümanlar ise buradaki mevcudiyetlerini kaybetmekteydiler.

İspanyolca "reconquista" olarak isimlendirilen İberik Yarımadasının Müslümanlardan geri alınması süreci aslında Frankların 801'de Barcelona'yı ele geçirmeleriyle başlamıştı. 1085'te Kastilya Krallığı Toledo'yu ele geçirdi. 1249'da Las Navas de Tolosa Savaşı'nda Müslümanları yenilgiye uğratan III. Alfonso Portekiz'de yeniden bir Hristiyan krallığı kurmayı başardı. XIII. yüzyılın sonunda Endülüs Emevi Devleti, topraklarının büyük bölümünü kaybetmiş, İspanya'nın güneyindeki Granada kenti etrafında hüküm süren Granada Emirliği'ne (Beni

Reconquista, İspanyolca "Yeniden Fetih" demektir.

Ahmer Devleti) dönüşmüştü. İberik yarımadasında kurulan Leon, Navaro, Kastilya ve Aragon krallıklarının bir yandan birbirleriyle, diğer yandan da Granada Emirliğiyle mücadelesi XV. yüzyıl sonuna kadar sürdü. Diğer İspanyol krallıklarına ve Portekiz'e karşı üstünlük sağlayan Kastilya Kraliçesi İsabella ile Aragon Kralı Ferdinand'ın 1469'da evlenmeleriyle bu iki krallığın gücü birleştirildi. Söz konusu olan "İspanyolluk" değil, "Katoliklik" temelinde bir birlikteliktir. İki hükümdar, tüm İspanya'nın Katolikleştirilmesi için Müslümanlara ve Yahudilere karşı etkili bir politika yürütmeye başladılar.

Dinlerini değiştirmeye zorlanan Müslümanlar ve Yahudilerden, Katolikliği seçmiş olmalarına rağmen, eski inançlarını gizlice devam ettirenler, Papa IV. Sixtus'un emriyle 1478'de Kastilya'da kurulan Engizisyon mahkemesinde yargılanarak çoğunlukla yakılmak suretiyle idama mahkûm edildiler. 10 yıl süren savaştan sonra 1492'de Granada'nın anahtarlarının Emir XII. Muhammed tarafından Kastilyalılara teslim edilmesiyle Endülüs Emevi Devleti tamamen ortadan kalktı. Geriye kalan Müslümanların Kuzey Afrika'ya geçmelerine izin verildi.

Granada'nın düşmesinden üç ay sonra 31 Mart 1492'de İsabella ve Ferdinand tarafından yayınlanan Kovma Fermanı (Elhamra Kararnamesi) ile İspanya'daki tüm Yahudilerin dört ay içinde ya Katolikliği kabul etmeleri ya da ülkeyi terk etmeleri istendi. Ülkeden ayrılan Yahudilerin bir bölümü Sultan II. Bayezid'in gönderdiği gemilerle Osmanlı topraklarına getirilerek, daha çok ticaret ve liman kentlerine yerleştirildiler.

SIRA SIZDE

2

Yüz Yıl Savaşları'nın Sonuçları Nelerdir?

K İ T A P

İlk çağlardan günümüze Avrupa'nın kapsamlı bir tarihi için, Norman Davies'in "Avrupa Tarihi" adlı kitabını (İmge Yayınları, Ankara, 2006) okumanızı öneririz.

Resim 1.2

İspanya'daki son Müslüman kalesi Granada'nın teslim oluşu.

Harita 1.2

XV. yüzyılda İberik Yarımadasının siyasi durumu.

Kaynak:
<http://www.learnnc.org/lp/media/uploads/2007/09/1492spain.jpg>

COĞRAFİ KEŞİFLER

Kaşıfler ve Keşifler

Osmanlı İmparatorluğu'nun XIV. yüzyıldan itibaren Çin ve Hindistan'a uzanan İpek ve Baharat yollarını denetimi altına alması, Avrupalıların kendileri için çok kârlı olan bu pazarlara ulaşabilmek için farklı yollar aramaya başlamalarına sebep oldu. Özellikle Osmanlıların 1453'te İstanbul'u fethinden sonra Avrupalı gemicilerin bu yöndeki çabaları hız kazandı.

Her ne kadar "coğrafi keşifler" tabiri genellikle Batı Avrupalıların XV. yüzyıl ortalarından başlayarak "eski kıta"nın ötesindeki yeni toprakları keşfetmeleri için kullanılsa da aslında dünya tarihindeki ilk coğrafi keşifler M.Ö. V. ve IV. Yüzyıllarda Yunanlı ve Fenikeli kâşifler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde tüm Akdeniz dünyasının ve Kuzey Afrika'nın haritalarda yer aldığı hatta ilk dönem kâşiflerinin Sierra Leone, Etiyopya ve Britanya adaları gibi çok uzak bölgelere de seyahat ettikleri bilinmektedir. Yine Avrupa, Asya ve Afrika (Libya) kıtalarının isimleri ilk olarak Yunanlılar tarafından verilmiştir. Aynı dönemde Çin'de de Sarı Nehir, Yangtze ve Han nehirleri boyunca ilerleyen seyyahlar, M.Ö. II. yüzyıldan itibaren Orta Asya, Hindistan, İran ve Orta Doğu içlerine kadar gitmişlerdir. Müslüman coğrafyacılar ise VII. yüzyıldan itibaren İspanya'dan Hint Okyanusu'na, Maveraünnehir'den Batı Afrika'ya kadar geniş bir alanda coğrafi keşifler yapmış, kitaplar ve haritalar hazırlamışlardır.

Bütün bu ilk dönem coğrafi keşifleri, dünyanın farklı bölgelerinin ve kültürlerinin tanınmasına, yeni ticaret yolları bulunmasına hizmet etmekle birlikte, hiçbiri bu keşifleri yapanların deniz aşırı sömürge imparatorlukları kurmalarına yol açmamıştır. Batı Avrupa devletlerinin XV. yüzyıldan itibaren yaptığı coğrafi keşiflerin, öncekilerden temel farkı budur. Bu dönemde coğrafi keşifler; Portekiz, İspanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi Batı Avrupa devletlerinin dünyanın yönetiminde söz sahibi olmalarına ve dönemsel olarak birbirini ardına başat (hâkim)

güç olmalarına yol açacak büyük ticaret imparatorlukları kurmalarına imkân vermiştir. Kuşkusuz söz konusu keşifler, bu devletler arasında Avrupa'da var olan güç mücadelesinin, dünyanın başka bölgelerine sıçraması sonucunu da beraberinde getirmiştir. XV. yüzyıldan itibaren, Avrupa ekonomisi ve siyaseti yavaş yavaş kıta sınırlarının ötesine geçerek evrenselleşmiştir. Bu sebeple, coğrafi keşiflerle birlikte “Birinci Küreselleşme”nin yaşanmaya başladığı değerlendirilmesi gayet yerindedir.

Yüksek Orta Çağların son yıllarında Batı Avrupa kaynaklı ilk coğrafi keşifler Portekiz tarafından yapılmıştır. Portekiz Kralı “Denizci” Henry’nin mali destek sağladığı denizciler Batı Afrika sahillerini dolaşarak bugünkü Senegal ve Cape Verde’ye kadar ulaştılar. 1430’da, bugün de hâlâ Portekiz’in elinde bulunan Azor adalarını sömürgeleştiren Portekizliler, 1440’lardan itibaren Afrika’dan Avrupa’ya çalıştırmak üzere zenci köle taşımaya başladılar. Aynı dönemde Batı Afrika’daki madenlerden çıkarılan altın da Portekiz’e taşınmıştır. Henry’nin ölümünden sonra V. Alfonso döneminde de Batı Afrika’daki keşiflerin devam etmesiyle, Gine ve Altın Sahili Portekizlilerin eline geçti. 1488’de ise Bartolomeu Diaz Ümit Burnu’nu dolaşarak Hint Okyanusu’na varmış, Batlamyus’un ileri sürdüğü “Hint Okyanusu’nun aslında karalarla çevrili bir göl olduğu” inancını yıkmıştır. Ümit Burnu’nun keşfi aynı zamanda, Osmanlı topraklarından geçmeden Hindistan’a ve Çin’e ulaşılabilirliğini Avrupalılara göstermiş olması açısından önemlidir.

Aynı yıllarda, dünyanın Katolik Kilisesi’nin dogmalarında yer aldığı gibi “düz” değil, “yuvarlak” olduğu, dolayısıyla sürekli aynı yöne gidilmek suretiyle, başlangıç noktasına geri dönüleceği şeklinde bir teori denizciler arasında rağbet görmeye başlamıştı. Portekizlilerin elinde bulunan tüm Batı Afrika sahillerini takiben Ümit Burnu’nu dolaşarak Hindistan’a varmak yerine, daha kısa bir rota peşinde koşan Cenevizli denizci Kristof Kolomb’un 1492’de İspanya adına Amerika’yı keşfetmesi Avrupa tarihinin en önemli dönüm noktalarından biridir. Hindistan’a ulaştıklarını zanneden İspanyolların Amerikan yerlilerine Hintli anlamına gelen “İndio” adını vermeleri, bugün hâlâ devam eden bir garabeti doğurmuştur. Günümüzde de İngilizce başta olmak üzere bir çok dilde Amerikan yerlileri için “Hintli” tabiri kullanılmaktadır. Kolomb’un ulaştığı toprakların yeni bir kıta olduğunu ilk kez 1504’te yazdığı “Yeni Dünya” (Mundus Novus) adlı kitabında Amerigo Vespucci adlı bir başka İtalyan denizci dile getirmiştir.

İspanya’nın yeni topraklar peşinde oluşu Portekizlileri endişelendirmiştir. Üstelik İspanya doğumlu Papa VI. Alexander’in 1493’te, Azor adalarının batısındaki tüm toprakların İspanya’ya ait olduğunu ilan etmesi, Portekiz’in kendi kazanımlarını korumak için çabalarını artırmasına sebep olmuştur. Bu çabalar sonucunda, İspanya ile Portekiz arasında 1494’te imzalanan Tordesillas Antlaşması’yla, Cape Verde adasının 2000 km batısından geçen bir meridyenin batısında kalan tüm topraklar İspanya’ya, doğusundaki tüm topraklar ise Portekiz’e bırakılmıştır. 1529’daki Zaragoza Antlaşması’yla da iki devlet, aralarındaki sınırın diğer hattını belirlemişlerdir. Böylece, dünya tarihinde ilk kez tüm kürenin iki devlet arasında “taksim edilmesi”, kâğıt üzerinde de olsa, söz konusu olmuştur. Elbette deniz aşırı sömürgeler peşinde koşacak olan diğer Avrupa devletleri için bu “sözde sınırın” fazlaca bir önem taşıdığı söylenemez.

Portekizliler Ümit Burnu’nun keşfinden sonra Doğu’ya doğru ilerlemelerini sürdürdüler. Vasco de Gama 1497’de Doğu Afrika kıyılarını dolaştıktan sonra, 1498’de deniz yoluyla Hindistan’a ulaşan ilk Avrupalı oldu. Bu seyahatin ardından Portekizliler süratle Doğu Afrika, Arap Denizi kıyıları ve Hindistan’da sömürge limanları kurmaya giriştiler. XVI. yüzyılda Portekiz’in Kızıldeniz ve Basra Körfe-

zi'ndeki faaliyetleri Osmanlı donanmasıyla Portekizlileri karşı karşıya getirecek, Osmanlı donanması rakibi karşısında gerileyecektir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde dünyanın en güçlü kara ordusuna sahip Osmanlı İmparatorluğu'nun, denizlerde Cebel-i Tarık'la (Akdeniz'i Atlas Okyanusu'na bağlayan boğaz) Bab-ül Mendep (Kızıldeniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan boğaz) boğazları arasına sıkışmasının sebebi, Portekiz ve İspanya donanmalarının sahip olduğu üstün ateş gücüdür. Nitekim 1538'de Haçlı Donanması'na karşı Preveze'de kazandığı deniz zaferinden sonra yaklaşık 30 yıl boyunca Akdeniz'de hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu, bu alandaki hakimiyetini de XVI. yüzyıl başından itibaren kaybetmiş, kıtalararası deniz ticaret yollarını kontrol eden bir başat güce dönüşememiştir.

1519-1522 yılları arasında Ferdinand Magellan önderliğindeki Portekizli denizciler dünyanın etrafında ilk kez bir tam tur atarak, dünyanın yuvarlak olduğunu kesin kez ispat ettiler. Bu yolculuk sırasında hayatını kaybetmiş olmasına rağmen Magellan, dünyanın en önde gelen kâşifleri arasında yer aldı.

XVI. yüzyılın başında bir yandan dünyanın farklı bölgelerine ulaşmak için çok sayıda sefer düzenlenirken, diğer yandan da “Yeni Dünya”nın sömürgeleştirilmesi ve bu toprakların zenginliklerinin Avrupa'ya taşınması için büyük yarış devam ediyordu. 1513'te İspanyol Vasco Nunez de Balboa Panama Kıstağı'nı geçerek Pasifik okyanusuna ulaştı. 1519-1521 yılları arasında Meksika'ya askeri bir sefer düzenleyen Hernando Cortez, Aztek İmparatorluğu'nu yok etti. 1531'de Peru'ya giden Francisco Pizzaro, beş yıl içinde İnka İmparatorluğu'nu tamamen ortadan kaldırdı. Amerika kıtasında ilerleyen İspanyol komutanlara “fatihler” (conquistadores) denilmekteydi. İspanyolların çelikten kılıçları, atları, zırhları, öldürmek için eğitilmiş köpekleri ve en önemlisi ateşli silahları vardı. İstilacılar karşısında neredeyse çıplak biçimde direnmeye çalışan Aztek ve İnka savaşçılarının hiçbir şansı yoktu. Yine de Amerikan yerlilerinin Avrupalılar karşısında olağanüstü kayıplar vermesinin en büyük sebebi, bağışık olmadıkları çiçek, kızamık, tifüs, difteri, grip gibi hastalıklardır.

İspanyol “Fatihler” Güney Amerika uygarlıklarını yok ettiler.

Araştırmalara göre, İspanyolların Amerika'yı istilaya başlamasından 130 yıl sonra, kıta nüfusun %95 azalmıştı. 1518'de 25 milyon olan Meksika'daki yerli nüfusu, 1623'te 700 bine düşmüştü. Yine de, hastalıklardan ölümlerin yanı sıra İspanyol “fatihlerin” giriştiği katliamların milyonlarca insanın ölümüne yol açtığı da kabul edilmektedir. Güney Amerika'nın altın ve gümüş madenlerini yağmalayan İspanyollar, kıtaya getirdikleri Katolik misyonerler yoluyla, sağ kalabilen yerlilerin dinlerini de zorla değiştirmişlerdir. Günümüzde Güney Amerika kıtasındaki halkların çok büyük bir bölümünün Katolik oluşu ve Portekizlerce sömürgeleştirilen Brezilya dışında tüm bölge devletlerinin resmi dilinin İspanyolca oluşu, bu sistematik politikanın bir sonucudur.

1534'te Jacques Cartier'nin Kuzey Amerika'da bugünkü Kanada sahillerine çıkmasıyla, Fransa da “Yeni Dünya”da sömürge elde etme yarışına katılmıştır. Kanada'nın batı kıyılarında XX. Yüzyılda yapılan arkeolojik kazılar bu bölgeye gelen ilk Avrupalıların X. yüzyılda Vikingler olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte Viking akınları kalıcı olmamış, bir süre sonra da kendiliğinden sona ermiştir. Tıpkı Güney Amerika'daki gibi Kuzey Amerika'daki yeni istila dalgası ise son derece kalıcı sonuçlar doğurdu. Cartier'in 1541'de kurduğu ilk Fransız kolonisi Quebec'te bugün hâlâ Fransızca konuşulmaktadır. Yeni Fransa adı verilen topraklarda kürk ticaretine başlayan Fransızlar, 1642'de Montreal'i kurdular. 1585'ten itibaren önce İngilizler, ardından da Hollandalılar Kuzey Amerika'da ticaret kolonileri oluşturdular. İlk İngiliz kalıcı yerleşimi ise 1607'de Jamestown

adıyla kuruldu. Bunu takiben İngilizler bugünkü ABD'nin Doğu kıyılarında ve Kanadada ilerleyerek yeni koloniler kurudular.

Hollanda, Fransa ve İngiltere bayrağı taşıyan gemiler XVII. yüzyıl boyunca Karayiblerden Endonezya'ya kadar bilinen dünyada bayrak göstermeye başladılar. Henüz bir Avrupa devleti tarafından ele geçirilmemiş toprakları elde etmek için büyük bir rekabet başladı. Bu üç devletin dünyanın çeşitli bölgelerindeki ticaretten yararlanmak için kurdukları şirketler (kumpanyalar), İspanya ve Portekiz'in kurmuş oldukları tekelleri ortadan kaldırdı. Daha çok çıkar elde etmek için yürütülen bu rekabet, ister istemez, bu kitabın konuları arasında yer alan birçok savaşın da sebepleri arasında yer alacaktır.

Resim 1.3

Kristof Kolomb'un 1492'de San Salvador adasına el koyuşunu gösteren bir tablo.

Kaynak:
L. Prang, 1873.

Coğrafi Keşiflerin Sonuçları ve Ticaret Devrimi

Coğrafi keşiflerin sonuçlarının başında Avrupa devletlerinin deniz aşırı sömürge imparatorlukları kurmaları gelir. Bu imparatorluklar arasındaki rekabet XX. yüzyıla kadar siyasi tarihin başlıca konusunu oluşturacaktır. Diğer yandan coğrafi keşiflerle birlikte Avrupalılar dünya hakkındaki bilgilerini artırdılar, yeni kültürleri, bitki ve hayvan türlerini tanıdılar. Bu yönüyle coğrafi keşiflerin bilimsel alana olduğu kadar, aşağıda ele alınacak olan Rönesans'ın gelişmesine de katkı yaptığı söylenebilir. Benzer şekilde, Katolik Kilisesi'nin dünyaya ilişkin pek çok dogmasının yanlış olduğunun ortaya çıkması, Reform sürecini de hızlandırdı.

Yeni keşfedilen topraklardan Avrupa'ya akan zenginlik XVI. yüzyılın başından itibaren Avrupada büyük bir iktisadi değişimi de ortaya çıkardı. Yeni ulaşım yollarının keşfi uluslararası ticarete okyanuslar-ötesi boyutlar katıyor, zenginliklerini olağanüstü biçimde artıran ticaret burjuvazisi, hem ticaretin daha serbest hale gelmesi hem de kendilerinin ülkelerinin yönetiminde daha çok söze sahip olmaları için çaba gösteriyordu. İleriki dönemde iktisadi liberalizm olarak adlandırılacak modelin ilk işaretleri XVI. yüzyıldan itibaren su yüzüne çıkmaya başladı. Bu sebeple, coğrafi keşiflerin ardından Avrupada bir "Ticaret Devrimi" yaşandığı söylenebilir.

İktisadi sistem kent-merkezli olmaktan çıkıp ulus çapında bir boyuta ulaşıyordu. Ulusal ekonomilerden bu dönemde söz edilmeye başladı. Kuşkusuz, ulusal bir ekonomik modelin gelişmeye başlaması, ülkelerin iç siyasal bütünleşmelerine ve ulusal monarşilerin ortaya çıkışına da ivme kazandırdı. Bu süreci yavaşlatan ise, din savaşları ve hükümdarlarla yönetilen sınıflar arasındaki anlaşmazlıklardan doğan iç siyasal mücadeleler olacaktır. Diğer yandan toplumun üst, orta ve alt sınıflarının tümünü etkileyen bir oluşum daha ortaya çıktı. “Fiyat Devrimi” denilen bu oluşum, paranın değerinin o zamana kadar görülmemiş ölçüde düşmesine yol açtı. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında hızlanan bu oluşum sırasında, fiyatların 1550-1600 arasındaki 50 yıllık sürede bütün ülkelerde - ülkeden ülkeye değişmekle birlikte - genel olarak %100 oranında arttığı görülür. Bu enflasyonun temel bir nedeni, değerli madenlerin yeni keşfedilen bölgelerden - özellikle de Amerika'dan - Avrupa'ya yüksek miktarda akmasıydı. Kıymetli madenlerin çoğalmasıyla paranın değerinin düşmesi sonucu, özellikle tarım ürünlerinin fiyatı çok yükseldi.

Yeni keşfedilen yerlerden Avrupa'ya taşınan değerli madenler, fiyat artışına yol açtı.

Daha çok İktisat Tarihini ilgilendiren bu gelişmelerin Siyasi Tarih açısından önemi, iktisadi ve mali bunalımın beraberinde yönetim bunalımını da getirmesidir. Savaşların getirdiği yüklerle de derinleşen mali sorunlar karşısında daha fazla vergi almağa çalışan hükümdarlar, kitlelerin gittikçe artan tepkisini çekmeğe başladılar. Hükümdarların yetkilerini kısıtlama yolundaki anayasa hareketleri doğdu. Mesela, Üçüncü Ünite'de ele alınacağı gibi, İngiltere'de Parlamento'nun Hükümdar karşısında sürdürdüğü mücadele Ticaret Devrimi dönemi ile örtüşmektedir. Keza, Dördüncü Ünite'nin konusunu oluşturan Fransız Devrimi'nin sebepleri arasında, bu ekonomik gelişmeler de vardır.

Avrupa'da ortaya çıkan enflasyonist baskıdan Osmanlı İmparatorluğu da etkilendi. Fetihler sonucunda elde edilen ganimete ve tarıma dayalı bir ekonomik modele sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, bir yandan fetihlerin azalması, diğer yandan da dışarıdan gelen malların fiyatlarındaki artış sebebiyle iktisadi tedbirler almak zorunda kaldı. Bu tedbirlerin başında paranın kıymetinin düşürülmesi (devalüasyon) geliyordu. Bu ise başta Yeniçeriler olmak üzere bazı kesimlerin tepkisiyle karşılaşacak, XVII. yüzyıl başından itibaren sık sık Yeniçeri isyanları yaşanacaktır. Keza Anadolu'da yaşanan Celali İsyanları'nın iktisadi sebepleri arasında da coğrafi keşiflerle birlikte İpek ve Baharat yollarının önemini yitirmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun görece fakirleşmeye başlaması sayılabilir.

İktisadi alandaki bu değişimler Avrupa'da sosyal sonuçlar da verdi. Kentlerde enflasyon, sınıf ayrılıklarını derinleştirdi. Ticaret kesiminin (burjuvazi) kârlı çıktığı bu ortamda, özellikle esnaf ve gündelikli işçiler kendi loncaları dışında gizli dernekler oluşturmağa başladılar. Daha fazla ücret için zaman zaman grevlere de giden bu kuruluşlar, ilerideki işçi sendikalarının da ilk çekirdeğini oluşturuyorlardı.

Avrupa'da hemen her ülke iktisadi bunalımdan kurtulmak için kendi kendine yeterli ekonomiler kurmağa çalıştı. Yani, dışarıdan olabildiğince az mal satın alıp - ithalatı kısıp - olabildiğince çok mal satmağa - ihracatı artırmağa - yöneldiler. İktisatta “Merkantilizm” olarak adlandırılan bu model, birbirleriyle rekabet halindeki Avrupa güçleri tarafından benimsendi. Böylece, bu ülkeler mümkün olduğu kadar çok kıymetli maden elde etmeği amaçlıyorlardı. Merkantilist uygulamaların başarı şansı azdı. Çünkü her ülke aynı yola başvurunca - yani her ülke kendi ithalatını kısıncı - kendi ihracatı da kısıtlanmış oluyordu. Kaldı ki, dışarıya daha fazla mal satılıp karşılığında daha çok kıymetli madenin gelmesi, içeride paranın değerini düşürmeye devam edecekti. Öte yandan, ülkeleri birbiriyle dayanışma-

Merkantalizm; ithalatı kısımaya, ihracatı artırmaya dayalı bir ticaret politikasıdır.

dan çok rekabete iten bu ortam, dış siyasal alanda da çatışma yaratıcı nitelikteydi. Devletler daha fazla mal satabilecekleri yeni dış pazarlar aradıkça, başkalarıyla daha fazla çatışma durumuna giriyorlardı.

SIRA SİZDE

Coğrafi Keşifler Avrupaki toplumsal sınıfların gelişimine nasıl etkilerde bulunmuştur?

K İ T A P

Avrupa devletlerinin coğrafi keşiflerinin tarihsel seyri için David Arnold'un "Coğrafi Keşifler Tarihi" adlı kitabını (Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995) öneririz.

DİKKAT

Güney Amerika'nın İspanyollarca sömürgeleştiriliş biçiminin gerçekçi bir anlatısı için 1986 yapımı Misyon (The Mission) filmini seyredebilirsiniz.

RÖNESANS VE REFORMASYON

Feodalizmin Batı Avrupa'da gevşemeye başladığı XIV. yüzyıldan itibaren, daha önceleri dağınık siyasal birimler hâlinde bulunan İtalyan kent devletleri kendi aralarında birleşmelerle daha büyük birimler oluşturmaya başladılar. Böylece, bu devletler arasında bir güç dengesi sağlandığı görülmektedir. Daha sonra 1494'te Fransa'nın bu bölgeyi istilasıyla İtalyan kent devletleri arasındaki güç dengesi sistemi Fransa'nın işin içine girmesi sonucu daha geniş bir çerçeve oluşturan Avrupa sistemiyle bütünleşecektir.

XV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, İtalyan kent devletleri arasındaki güç dengesinin belirgin bir nitelik kazandığı da görülmektedir. Bu durumun somut kanıtı, 1454-1479 arasında, o zamana kadar görülmemiş uzunlukta - 25 yıllık - kesintisiz bir genel barış döneminin yaşanmasıdır. Bu sonucun alınmasında, özellikle Floransa'nın "dengeleyici" rolünün katkısı olmuştur. Coğrafi açıdan en çok saldırıya açık olan bu ülke, başkalarıyla giriştiği uzun süreli ittifaklarla, dengeyi sağlayıcı bir unsur oluşturmıştır. Diğer taraftan, XV. yüzyılın sonlarından itibaren başta Venedik olmak üzere İtalyan kent devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Doğu Akdeniz bölgesinde başlayan güç mücadelesi, Papa'nın da yönlendirmesiyle Osmanlı'ya karşı bazı İtalyan kent devletleri arasında bir dayanışmanın doğmasına da yardımcı olmuştur.

Rönesans, Fransızca "Yeniden doğuş" demektir.

Bu dönemin İtalyası'nda - özellikle Floransa'da - XIV. yüzyıldan itibaren Orta Çağ'da yaygın hâle gelen Roma Kilisesi merkezli dogmatik düşüncenin yerini, yavaş yavaş dünyaya karşı yeni ve yapıcı bir yaklaşıma (Rönesans) bıraktığını görmekteyiz. Kilise'nin yüzyıllar boyunca yasakladığı, insanı merkeze alan eski Yunan ve Roma düşüncesine yeniden ilgi duyulması anlamına gelen ve aslında XIX. yüzyılda tarihçileri tarafından kavramsallaştırılan Rönesans, sanata ve bilime olan rağbeti artırdı. Rönesans'ın edebiyat alanına yansımalarının ve konusu insan olan beşeri bilimlere ilginin artması sonucu, Hümanizm akımı taraftar topladı.

Floransa, Venedik, Milano, Bologna gibi İtalyan kent devletlerinde doğan Rönesans akımı kısa sürede Fransa'nın bir bölümüne, bugünkü Almanya, Hollanda, İngiltere'ye ve kuzey Avrupa'ya yayıldı. Kilise baskısının daha yoğun hissedildiği Orta Avrupa'da ise aynı derecede etkili olmadı. Diğer yandan birçok tarihçi, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra klasik Yunan dönemine ait el yazmalarını yanlarına alarak İtalya'ya giden Doğu Romalı bilim adamı ve sanatçıların Rönesans akımının ortaya çıkışında önemli bir rol oynadığı görüşünü ileri sürerler. 1450'de Johannes Gutenberg'in matbaayı icat edişi ise, Rönesans döneminin yazılı eserlerinin Avrupa'da geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasına imkân sağlamıştır.

Kentlerini zenginleştirmek isteyen bazı ileri gelen İtalyan ailelerin himayesi altında sanatlarını özgürce icra etmeye başlayan Rönesans aydınları, konularını Hristiyanların kutsal kitaplarından ziyade, gündelik hayattan ve hatta “putperest” Yunan mitolojisinden alan eserler vermeye başladılar. Bununla birlikte Rönesans aydınlarının tamamıyla Hristiyanlık karşıtı, hatta dini reddeden kişiler olduğunu dile getiren ve ekseriyetle geçmişin bugüne göre kurgulanmasının sonucu olan düşünceler gerçeği yansıtmamaktadır. Rönesans aydınlarının Kilise’yi sorguladıkları, Kilise tarafından çizilen sınırların dışına çıktıkları, zihinleri özgürleştirmeye çalıştıkları ve gelenekleri yıktıkları doğru olmakla birlikte, bu dönemi baştan sona dine karşı bir başkaldırı olarak yorumlamak mümkün değildir. Papa II. Pius’un Roma’daki birçok dini ve siyasi yapının bu “yeni” sanat akımına göre inşa edilmesine onay vermesi, aslında Kilise ile Rönesans sanatçıları arasında çok derin bir çatışmanın olmadığını göstergelerindendir.

Rönesans denilince ilk akla gelenler arasında Leonardo da Vinci, Rafael, Michelangelo gibi İtalyan sanatçıları sayabiliriz. Yine bir İtalyan olan Nicollo Machiavelli’nin Hükümdar (Prens) adlı kitabında dile getirdiği görüşler ise, Rönesans Dönemi’nin siyaset bilimine en önemli katkıları arasında yer almıştır. “Deliliğe Methiye”nin yazarı Hollandalı Erasmus ile “Ütopya”yı kaleme alan İngiliz Thomas More da, bu dönemin öne çıkan isimlerindendir. İngiliz Şair William Shakespeare’nin Rönesans’ın edebiyat alanındaki en önemli temsilcisi olduğu söylenebilir.

XVI. yüzyılın ortalarına doğru Rönesans akımı Avrupa’daki hızını yitirmeye başlamıştır. Bunun en önemli sebebi Protestanlığın yayılmasıyla birlikte Avrupa’yı kasıp kavuran din savaşlarının doğurduğu istikrarsızlık ve kent devletlerinin eski önemlerini yitirmesidir.

Öte yandan, XV.-XVI. yüzyıllar Avrupa’da Katolik Kilisesi’nin, bizzat Kilise içinden gelen dini liderler tarafından sorgulandığı ve parçalandığı bir dönem olmuştur. Kilise’nin yeniden biçimlendirilmesi anlamına gelen “Reform” olarak isimlendirilen bu hareketler, esasen Almanya topraklarında ortaya çıkmakla birlikte, kısa süre içinde tüm Katolik dünyasını derinden sarsmıştır.

Çoğu kaynak Reform hareketinin başlangıcını, Alman Katolik din adamı Martin Luther’in 1517’de, Kilise’nin bazı uygulamalarını sorguladığı “95 Tez”ini ilan etmesi olarak verir. Luther’in en temel eleştirisi, “endüljans” uygulamasına olmuştur. “Katolik papazların cennetten arsa satmaları” şeklinde de yorumlanabilecek bu uygulama, henüz işlenmemiş günahları bile kapsıyordu. Luther’in bu çıkışı, endüljans satışlarında önemli bir düşüşe sebep oldu. Papa tarafından aforoz edilse de Kilise’yle siyasi problemler yaşayan Saksonya Dükü III. Frederick, Luther’i himayesi altına aldı. Kısa süre içinde Luther’in düşünceleri Almanya coğrafyasında yayıldı ve diğer bazı Alman prenslerinden de destek gördü. Luther İncil’i Almanca’ya tercüme ederek Batı Avrupa’da ayin dilinin Latince olması uygulamasına son verdi. Luther’in düşünceleri etrafında Luteryen Kilise kuruldu.

1540’da Fransız rahip John Calvin Cenevre’de, Katolik Kilisesi’nden ayrılarak son derece katı inanç esasları olan Kalvinist Kilise’yi kurdu. Bu akıma Presbiteryenlik de denilmektedir.

Katolik Kilisesi’nden ayrışma her zaman dini sebeplerle olmadı. Katolik Kilisesi boşanmayı yasakladığı için, erkek çocuk doğurmayan eşinden ayrılarak başka bir kadınla evlenemeyen İngiltere Kralı VIII. Henry 1534’te İngiltere Kilisesi’ni (Anglikan Kilisesi) kurdu. Kendisini de bu Kilise’nin başı ilan eden VIII. Henry’nin bu uygulaması, günümüzde hâlen İngiltere hükümdarları tarafından sürdürülmektedir. İngiltere Kralı ya da Kraliçesi Anglikan Kilisesi’nin “Yüksek Yöneticisi” sıfatını taşır.

Endüljans, Kilise’ye para ödeyenlerin günahlarının Papa tarafından affedildiğini gösteren belgedir.

Resim 1.4

Leonardo Da Vinci
Rönesans denilince
ilk akla gelen
isimlerdendir.

Protestan, “Katolik Kilisesi’ni
Protesto eden” demektir.

Hollanda ve İngiltere olmak üzere bazı Avrupa devletlerinin coğrafi keşifler yoluyla zenginleşmeye başlamasıyla, Avrupa’nın sınırlarını aşan küresel çapta çarpışmaların da ilk örneklerini oluşturdu. Kitabımızın İkinci Ünitesinin konusunu bu büyük güç mücadelesi oluşturmaktadır.

Reform sürecinde ortaya çıkan bu yeni kiliselerin tümüne birden, “Katolik Kilisesi’ni protesto edenler” anlamında “Protestanlar” denir. Protestan Kiliselerin Avrupa’da yaygınlaşması yeni kiliselere direnen Katolik Kilisesi ve onunla ittifak halinde olan devletlerin tepkisiyle karşılaştı. Avrupa’da birçok ülkeye egemen olan veya Katoliklerin çoğunluğundaki ülkelerde önemli azınlıklar oluşturan Protestanlara karşı şiddet eylemleri arttı. Ardından da XV. yüzyıl ortalarından başlayarak özünde mezhep ayrılığına dayalı siyasi yetki mücadelesi yatan bir dizi savaş yaşandı. Birbirleriyle güç mücadelesi içinde olan devletlerin daha önceki savaşlarından kalan hesaplaşmalarının da ivme kazandırdığı bu savaşlar, aynı tarihlerde başta İspanya, Portekiz, Fransa,

SIRA SİZDE

Rönesans, Reforma ne gibi etkilerde bulunmuştur?

K İ T A P

Rönesans Avrupası’nın Osmanlı Devleti’yle etkileşimine ilişkin ayrıntılı bilgi edinmek isterseniz Halil İnalçık’ın “Rönesans Avrupası” adlı kitabını (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011) okuyabilirsiniz.

Özet

Önemli Orta Çağ gelişmelerinin neler olduğunu ve döneme şekil veren etkenleri ifade etmek.

Feodalizm, Orta Çağ'da Batı Avrupa'nın temel yönetim biçimidir. 768'de Frank tahtına oturan Charlemagne'i siyasi tarih açısından önemli kılan, Charlemagne'in ülkesini yönetirken, iktidar gücünü "kont" adı verilen yerel makamlara devredilmesi esasına dayanan adem-i merkeziyetçi bir sistemi benimsemiş olmasıdır. Onun ölümünden sonra Frank Krallığı'nın bölünerek güç kaybetmiştir. Bununla birlikte, Charlemagne'in adem-i merkeziyetçi yönetim tarzı, onun ardından yüzyıllar boyunca tüm Avrupa'yı etkileyecek olan feodalizmin doğuşuna yol açmıştır. Charlemagne döneminden itibaren Batı Avrupa'da yaygınlaşan feodalizm, sadece bir toprak yönetim biçimi olmanın ötesine geçmiş, siyasal gücün paylaşılması, karşılıklı hak ve yükümlülükler ile yönetimde temsil gibi siyaset bilimi açısından son derece önemli kavramların tarihteki önemli örneklerini sunmuştur.

Yeni Çağ başlarken Avrupa'nın ekonomik, sosyal ve siyasal durumunu açıklamak.

İngiltere ve Fransa krallıkları arasında 1337'den 1453 kadar süren Yüz Yıl Savaşları, feodalizm dönemi savaş biçiminin sona erdiği, muharebe alanında yeni silahların, askeri birimlerin ve taktiklerinin kullanıldığı bir dönem olmuştur. Şövalyelerden oluşan ağır süvari birlikleri bu savaşlar sırasında Avrupa ordularındaki önemlerini yitirmişlerdir. Savaşlar sırasında Fransa'nın feodal bir monarşiden, ulusal bir monarşiye dönüşme süreci başlamıştır. Ulusal monarşilerin oluşması, ülkelerdeki iç ekonomik bütünleşme sürecini de hızlandırmıştır. Aynı zamanda, savaşlar sırasında ekonomik sıkıntı yaşayan İngiltere ve Fransa krallarının sık sık yeni vergiler toplamak zorunda kalışları, her iki ülkede de, meclislerin önemini giderek artırmıştır. İngiltere'de Parlamento, Fransa'da ise Genel Meclis (Etats Generaux) savaşlar sırasında, aristokrasi, ruhban ve burjuvaziye dayalı klasik yapısına kavuşmuştur.

XV. yüzyıl aynı zamanda İspanya'nın birliğini sağladığı ve 1492'de İspanya'daki son Müslüman kenti Granada'nın düştüğü dönemdir. Bu durum İspanya'nın devletler arası ilişkilerdeki konumunun güçlenmesine yol açmıştır.

Coğrafi Keşiflerin Avrupa ve dünyaya etkilerini tartışmak.

Coğrafi keşiflerin sonuçlarının başında Avrupa devletlerinin deniz aşırı sömürge imparatorlukları kurmaları gelir. Bu imparatorluklar arasındaki rekabet XX. yüzyıla kadar siyasi tarihin başlıca konusunu oluşturacaktır. Diğer yandan coğrafi keşiflerle birlikte Avrupalılar dünya hakkındaki bilgilerini artırdılar, yeni kültürleri, bitki ve hayvan türlerini tanıdılar. Bu yönüyle coğrafi keşiflerin bilimsel alana olduğu kadar, Rönesans'ın gelişmesine de katkı yaptığı söylenebilir. Benzer şekilde, Katolik Kilisesi'nin dünyaya ilişkin pek çok dogmasının yanlış olduğunun ortaya çıkması, Reform sürecini de hızlandırmıştır.

Yeni keşfedilen topraklardan Avrupa'ya akan zenginlik XVI. yüzyılın başından itibaren Avrupa'da büyük bir iktisadi değişimi de ortaya çıkardı. Yeni ulaşım yollarının keşfi uluslararası ticarete okyanuslar-ötesi boyutlar katıyor, varlıklarını olağanüstü biçimde artıran ticaret burjuvazisi, hem ticaretin daha serbest hale gelmesi, hem de kendilerinin ülkelerinin yönetiminde daha çok söze sahip olmaları için çaba gösteriyordu. Bu sebeple, coğrafi keşiflerin ardından Avrupa'da bir "Ticaret Devrimi" yaşandığı söylenebilir.

Rönesans ve Reformun Avrupa'ya etkilerini saptamak.

Kilise'nin yüzyıllar boyunca yasakladığı, insanı merkeze alan eski Yunan ve Roma düşüncesi-ne yeniden ilgi duyulması anlamına gelen ve aslında XIX. yüzyıl tarihçileri tarafından kavramsallaştırılan Rönesans, sanata ve bilime olan rağbeti artırdı. Rönesans'ın edebiyat alanına yansımalarının ve konusu insan olan beşeri bilimlere ilginin artması sonucu, Hümanizm akımı taraftar topladı.

Öte yandan Alman Rahip Martin Luther'in Katolik Kilisesi'ne karşı düşünceleri Reformasyon hareketinin doğmasına sebep oldu. Bazı Alman prenslerinden de destek gören Luther, İncil'i Almanca'ya tercüme ederek, Batı Avrupa'da ayin dilinin Latince olması uygulamasına son verdi. Luther'in düşünceleri etrafında Luteryen Kilise kuruldu. Bir başka reformcu rahip Calvin de, Calvinist Kilise'yi kurdu. Reform sürecinde ortaya çıkan bu yeni kiliselerin tümüne birden, "Katolik Kilisesi'ni protesto edenler" anlamında "Protestanlar" denir.

Protestan Kiliselerin Avrupa'da yaygınlaşması yeni kiliselere direnen Katolik Kilisesi ve onunla ittifak halinde olan devletlerin tepkisiyle karşılaştı. Avrupa'da birçok ülkeye egemen olan veya Katoliklerin çoğunluğundaki ülkelerde önemli azınlıklar oluşturan Protestanlara karşı şiddet eylemleri arttı. Ardından da, XV. yüzyıl ortalarından başlayarak özünde mezhep ayrılığına dayalı siyasi yetki mücadelesi yatan bir dizi savaş yaşandı.

Kendimizi Sınayalım

1. 732'de Puvatya (Tour) Savaşı'nda Müslüman ordularını yenilgiye uğratan Frank kralı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Clovis
 - b. Charlamange
 - c. I. Gregory
 - d. Charles Martel
 - e. Jüstinyen
2. Aşağıdakilerden hangisi feodalizmle ilgili bir kavram **değildir**?
 - a. Malikane
 - b. Şövalye
 - c. Vassal
 - d. Burjuvazi
 - e. Serf
3. Aşağıdakilerden hangisi feodalizmin sonuçlarından biri **değildir**?
 - a. Serfliğin ortadan kalkması
 - b. Avrupa nüfusunun artması
 - c. Ürün miktarının ve verimliliğinin artması
 - d. Güvenliğin sağlanması
 - e. Adem-i merkezîyetçi yapının güçlenmesi
4. Magna Carta Libertatum hangi ülkede imzalanmıştır?
 - a. İngiltere
 - b. Fransa
 - c. Venedik
 - d. Habsburg İmparatorluğu
 - e. Prusya
5. Aşağıdakilerden hangisi Haçlı Seferlerinin sonuçlarından biridir?
 - a. Doğu Roma İmparatorluğu'nun güçlenmesi
 - b. Avrupa hükümdarlarının siyasal güçlerinin artması
 - c. Şövalyeliğin Avrupada yaygınlaşması
 - d. Papalığın Hristiyan dünyasındaki saygınlığının artması
 - e. Ortodoks ve Katolik dünyası arasında işbirliğinin artması
6. Aşağıdakilerden hangisi Coğrafi Keşiflerle ilgili kişilerden biri **değildir**?
 - a. Machiavelli
 - b. Magellan
 - c. Bartolomeu Diaz
 - d. Vasco De Gama
 - e. Fransisco Pizzaro
7. Aşağıdakilerden hangisi Coğrafi Keşiflerin sonuçlarından biri **değildir**?
 - a. Avrupa devletlerinin deniz aşırı sömürge imparatorlukları kurmaları
 - b. Sanayi Devrimi'nin başlaması
 - c. Ticaretin gelişmesi
 - d. Burjuvazinin güçlenmesi
 - e. Avrupada yüksek enflasyon dönemine girilmesi
8. Rönesans akımı nerede ortaya çıkmıştır?
 - a. İngiltere
 - b. İtalyan kent devletleri
 - c. Danimarka
 - d. Alman devletleri
 - e. Endülüs Emevi Devleti
9. Aşağıdakilerden hangisi Protestanlıkla ilgili **değildir**?
 - a. Anglikan Kilisesi
 - b. John Calvin
 - c. VIII. Henry
 - d. Martin Luther
 - e. Charlemagne
10. Protestan kelimesi ne anlama gelmektedir?
 - a. Yeniden doğuş
 - b. Reform yanlısı
 - c. Katolik Kilisesi'ni protesto edenler
 - d. Bağışlananlar
 - e. Luther'i destekleyenler

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise “Ortaçağ’ın Mirası” konusunu gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise “Feodalizm ve Tarım Devrimi” konusunu gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise “Feodalizm ve Tarım Devrimi” konusunu gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise “Yüksek Ortaçağlar” konusunu gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise “Haçlı Seferleri” konusunu gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise “Coğrafi Keşifler” konusunu gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise “Coğrafi Keşiflerin Sonuçları ve Ticaret Devrimi” konusunu gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise “Rönesans ve Reform” konusunu gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise “Rönesans ve Reform” konusunu gözden geçiriniz.
10. c	Yanıtınız yanlış ise “Rönesans ve Reform” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Feodalizmin Batı Avrupada temel yönetim biçimi olarak yaygınlaşmaya başladığı dönem, başta veba olmak üzere birçok salgın hastalığa rağmen, Avrupada nüfusun da hızla artmasına sahne oldu. Bu nüfus artışının en önemli sebebi, tarımsal üretimin gelişmesiydi. Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasında da etkili olan ve Avrupa’yı güvensiz bir kıta haline getiren kuzey kaynaklı istila hareketlerinin, Frankların güçlenmesiyle birlikte sona ermesi çiftçilerin daha fazla alanda ürün ekmelerini kolaylaştırmıştı. X. yüzyılın başında, atların ve sığırların daha gelişmiş bir teknikle bağlandığı ağır sabanın icat edilmesiyle birlikte, toprağın daha derinden sürülmesi mümkün oldu. Aynı dönemde yel değirmenleri ve su kanalları da bütün Batı Avrupada yaygınlaştı. Yerleşim alanlarına yakın tarlaların sürekli bakımının sağlanması ihtiyacı, klasik köleliğin giderek, “toprağa bağlı kölelik” olan serfliğe dönüşmesine yol açtı. Tarımsal ürün fazlasının ortaya çıkması, bu ürünlerin ticaretini canlandırdı. Bir yandan açlıktan ölümler azaldığı için nüfus artmaya başladı, diğer yandan da zenginleşmeye başlayan toprak sahipleri, kendi bölgelerini korumak için paralı askerler tutmaya başladılar. Avrupada kalelerle çevrili kentlerin (burg) sayısı artmaya başladı.

Sıra Sizde 2

Yüz Yıl Savaşları, feodalizm dönemi savaş biçiminin sona erdiği, muharebe alanında yeni silahların, askeri birimlerin ve taktiklerinin kullanıldığı bir dönem olmuştur. Şövalyelerden oluşan ağır süvari birlikleri bu savaşlar sırasında Avrupa ordularındaki önemlerini yitirmişlerdir. Savaşlar sırasında Fransa’nın feodal bir monarşiden, ulusal bir monarşie dönüşme süreci başlamıştır. Aynı zamanda, savaşlar sırasında ekonomik sıkıntı yaşayan İngiltere ve Fransa krallarının sık sık yeni vergiler toplamak zorunda kalışları, her iki ülkede de, meclislerin önemini giderek artırmıştır. İngiltere’de Parlamento, Fransa’da ise Genel Meclis (Etats Generaux) savaşlar sırasında, aristokrasi, ruhban ve burjuvaziye dayalı klasik yapısına kavuşmuştur.

Yüz Yıl Savaşlarından hemen sonra Plantagenet Hanedanı’nın iki ayrı dalı olan York ve Lancaster aileleri arasında başlayan Güller Savaşı’na sahne olan İngiltere, 1485’te Tudor ailesinden VII. Henry’nin kral olmasıyla nispi bir istikrara kavuşabilecektir. Savaştan monarşisini güçlendirerek ve hazinesini zenginleştirerek çıkan Fransa ise, XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa kıtasında Kutsal Roma İmparatorluğu ile bir nüfuz mücadelesine girişecektir.

Sıra Sizde 3

Kökleri XIV. yüzyıla giden ve ağır biçimde gelişerek XVIII. yüzyıla kadar süren “Ticaret Devrimi” sırasında iktisadi-sosyal yapıdaki başlıca değişme, “esnaf”ın yerini “müteşebbis’e (girişimci) bırakması oldu. Ayrıca, kentlerde enflasyon, sınıf ayrılıklarını derinleştirdi. Ticaret kesiminin kârlı çıktığı bu ortamda, özellikle esnaf ve gündelikli işçiler kendi loncaları dışında gizli dernekler oluşturmağa başladılar.

Sıra Sizde 4

Kentlerini zenginleştirmek isteyen bazı ileri gelen İtalyan ailelerin himayesi altında sanatlarını özgürce icra etmeye başlayan Rönesans aydınları, konularını Hristiyanların kutsal kitaplarından ziyade, gündelik hayattan ve hatta “putperest” Yunan mitolojisinden alan eserler vermeye başladılar. Bununla birlikte Rönesans aydınlarının tamamıyla Hristiyanlık karşıtı, hatta dini reddeden kişiler olduğunu dile getiren ve ekseriyetle geçmişin bugüne göre kurgulanmasının sonucu olan düşünceler gerçeği yansıtmamaktadır. Rönesans aydınlarının Katolik Kilise’sini sorguladıkları, Kilise tarafından çizilen sınırların dışına çıktıkları, zihinleri özgürleştirmeye çalıştıkları ve gelenekleri yıktıkları, dolayısıyla dinde Reform’a kolaylaştırıcı etki yaptıkları doğru olmakla birlikte, bu dönemi baştan sona dine karşı bir başkaldırı olarak yorumlamak mümkün değildir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Arnold, David. (1995). **Coğrafi Keşifler Tarihi**. Çev. Osman Bahadır, Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Bauer, Susan Wise. (2010). **The History of the Medieval World**. W. W. Norton & Company, New York.
- Bloch, Marc. (2007). **Feodal Toplum**. Çev. Melek Fırat, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Bowle, John. (1982). **A History of Europe**. Macmillan, London.
- Daniels, Patricia S. (2011). **National Geographic Almanac of World History**. National Geographic, USA.
- Davies, Norman. (2006). **Avrupa Tarihi**. Çev. Burcu Çığman vd., İmge Yayınları, Ankara.
- Eco, Umberto. (2011). **Gülün Adı**. Çev. Şadan Karadeniz, Can Yayınları, İstanbul.
- Febvre, Lucien. (1995). **Rönesans İnsanı**. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara.
- Ferro, Marc. (2002). **Sömürgecilik Tarihi**. Çev. Muna Cedden, İmge Yayınları, Ankara.
- Fisher, H. A. L. (1965). **A History of Europe**. E. Arnold & Co., USA.
- Gimpel, Jean. (2010). **Ortaçağ’da Endüstri Devrimi**. Çev. Nazım Özüaydın, Tübitak Yayınları, Ankara.
- Huberman, Leo. (2003). **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**. Çev. Murat Belge, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- McNeil, William H. (1994). **Dünya Tarihi**. Çev. Alaeddin Şenel, İmge Yayınları, Ankara.
- Palmer, R.R. v.d (2002). **A History of the Modern World**, Alfred A. Knopf, New York.
- Roberts, J. M. (1993). **History of the World**. Oxford University Press, Oxford.
- Sander, Oral, (1989). **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e**, İmge Kitapevi, Ankara.
- Thompson, James Westfall vd. (1959). **The Civilization of the Renaissance**. Ungar, New York.

2

Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- Yeni Çağ'ın başlangıcında Fransa ve İngiltere'deki yönetim biçimlerinin birbirlerinden farklılaşma sürecini açıklayabilecek,
 - Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ve İspanya'nın Avrupa siyaseti için neden önemli olduğunu ifade edebilecek,
 - Reformasyon süreciyle Hristiyanlık dininin Katoliklik ve Protestanlık şeklinde ayrışmasının Avrupa'da yol açtığı uzun süreli çatışmanın sebepleri ve sonuçları arasında bağlantı kurabilecek,
 - Westphalia Barışı'nın modern uluslararası sistemin kuruluşu açısından neden büyük önem taşıdığını açıklayabilecek,
 - Asya ve Doğu Avrupa'nın önemli ülkelerinin XVII. yüzyıla kadarki siyasi tarihleri hakkında bilgi alacak, bunlarla Batı Avrupa ülkelerinin durumu arasında karşılaştırma yapabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Mutlakiyetçilik
- Katoliklik
- Protestanlık
- Luteryanizm
- Kalvinizm
- Reform
- Kutsal Roma İmparatorluğu
- Anglikanizm
- Ulusal Çıkar
- İki Cephe Savaş
- Amerikan Yerlileri
- Ticaret Kolonileri
- Veba
- Misyonerlik
- Kongre
- Egemen Devletlerin Eşitliği
- Konfüçyüsçülük
- Moğol İstilasası
- Üçüncü Roma
- Çar

İçindekiler

Avrupa'da Güç Mücadelesi ve Westphalia Düzeni

OTUZ YIL SAVAŞLARI ÖNCESİNDE FRANSA VE İNGİLTERE'DE SİYASİ DURUM

Fransa'da Mutlakiyetçiliğin Ortaya Çıkışı

1328'de Fransa'da VI. Phillip'in tahta çıkmasıyla birlikte Capet Hanedanı'nın Valois kolu iktidara gelmiş oldu. Valois kralları 1589'a kadar Fransa'yı yöneteceklerdir. İngiltere karşısında üstünlük sağladığı Yüz Yıl Savaşları'ndan güçlenerek çıkan Fransa'da, XI. Louis'nin 1461'de kral olmasıyla birlikte, yüzyıllardır ülke siyasetinde etkili olan büyük toprak sahiplerinin bu gücünü azaltmaya yönelik adımlar atılmaya başladı. Yerel dükleri etkisizleştiren, Fransız kentlerini yeni yollarla birbirine bağlayan ve ticaret panayırıları düzenleyerek ülke için ticaretin gelişimine katkı sağlayan XI. Louis, Fransa'yı güçlü bir ulusal monarşiye dönüştürmeye çalışıyordu.

1498-1515 yılları arasında tahtta kalan XII. Louis Döneminde, daha önce başlatılan mutlakiyetçi uygulamalara devam edilirken devlet maliyesi ve hukuk alanında gerçekleştirilen reformlarla, Fransa'da yönetim modeli yenilendi. Bu dönemde Fransa'nın Milano başta olmak üzere İtalyan kent devletleri üzerinde hâkim olma çabaları da başladı. Bu yöndeki adımlar, özellikle 1515'te tahta çıkan I. François'nın (Fransuva) saltanatı döneminde hız kazanınca, Fransa ile Kutsal Roma İmparatorluğu arasında zaman zaman savaflara dönüşen ciddi bir siyasal gerilim de ortaya çıktı. İkisi de Katolik olan I. François ve V. Charles'ın (Charles Quint/Şarlken/V. Karl) siyasi güç mücadelesi, kimi zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun da Fransa lehine taraf olduğu karmaşık bir denkleme meydana getirdi.

Kutsal Roma İmparatoru makamına oturmak isteyen I. François önce 1515'te Milano'yu ele geçirerek İtalyan devletleri üzerinde baskı kurdu. Ardından V. Charles'ın diğer bir düşmanı olan İngiltere Kralı VIII. Henry ile askeri ittifak arayışları içine girdi. Fransa-İngiltere ittifak görüşmeleri 1520'de başarısızlıkla sonuçlanınca, İmparator'a karşı tek başına savafla girişen I. François 1525'teki Pavia Savaşı'nda yenilerek V. Charles'a esir düştü. Fransa Kralı Madrid'te tutsakken, annesi Osmanlı İmparatoru Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istedi. Bu tarihten itibaren Kanuni'nin, V. Charles karşısında Fransa'ya verdiği destek giderek artacak, Osmanlı donanması Fransızlara yardım için gönderilecek, 1535'te Fransa'ya ticari kapitülasyonlar verilecektir. Osmanlı İmparatorluğu, iki güçlü Katolik devlet arasındaki mücadeleden istifade etmek suretiyle, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun etkisini ortadan kaldırmak ve coğrafi keşifler sayesinde Osmanlı karşısında güçlenmeye başlayan rakibini Orta Avrupa'dan tamamen çıkartmak istiyordu.

Fransa'da mutlakiyetçi adımlar XI. Louis zamanında atılmaya başlandı.

Fransa ile Kutsal Roma
İmparatorluğu arasındaki
mücadele İtalya'da yoğunlaştı.

1526'da imzalanan Madrid Antlaşması'yla V. Charles'a verdiği tavizler karşılığında serbest bırakılan I. François, taahhütlerinden kısa süre içinde cayarak, tekrar İtalya'da güç gösterisine girişti. Önce Alman devletlerinden Hesse ile V. Charles'a karşı gizli bir ittifak kuran I. François, ardından, Milano Dükalığı, Papa VII. Clement, Venedik ve Floransa Cumhuriyetleriyle Cognac Birliği'ni oluşturdu. 1526-1530 yılları arasında devam eden Cognac Birliği Savaşları'nı V. Charles kazanınca bu kez Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri desteğini alan I. François 1536-1538 ve 1542-1546 yılları arasında İtalya'ya iki kez daha saldırdı. İtalyan savaşlarının ikinci evresi, Fransa ve Aşağı Ülkeler'de de yürütüldü. Bir defa daha Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini alan Fransa'ya karşı, Kutsal Roma İmparatorluğu ve İngiltere ittifak içine girdi. Almanya'daki din savaşları sebebiyle ekonomik sıkıntı içine giren V. Charles, 1544'te Crepy Antlaşması'nı imzalayarak Fransa'yla barış yolunu seçtiyse de, bir süre sonra savaş tekrar başladı. Bu arada, savaşın üç ülkede de reform hareketleri sebebiyle iç karışıklıklar yaşanmaktaydı. 1546'da Fransa ile İngiltere arasında imzalanan Ardres Antlaşması'yla, savaş İngiltere lehine sonuçlanmış oldu. Yine de uzun süren yıpratıcı mücadele tüm tarafları ekonomik olarak zarar gördüler.

Resim 2.1

St. Batholeme Katliamı'nda
binlerce Protestan
Katoliklerce
öldürüldü. François
Dubois'in 1584
tarihli tablosu
bundan bir kesit
sergiliyor.

Dış politikadaki inişli çıkışlı performansına rağmen, I. François Fransa içinde güçlü bir ulusal monarşi için kendisinden önce başlatılan adımları kararlılıkla devam ettirdi. Güçlü bir bürokratik yapı oluşturdu. O zamana kadar resmi dil olarak kullanılan Lâtinceyi 1530'da yasaklayarak Fransızca'yı Fransa Krallığı'nın milli dili hâline getirdi.

Önceleri, Kutsal Roma İmparatorluğu'nu siyasi olarak zayıflatacağı düşüncesiyle Protestanlara hoşgörüyle yaklaşan I. François, Fransa'daki Protestan dinsel önderlerinin kendisini de hedef alan eylemleri üzerine 1534'ten itibaren çok sert bazı tedbirleri yürürlüğe soktu. Binlerce Fransız Protestanı (Huguenot'lar) hapse atıldı ya da öldürüldü. Protestan köyleri tamamen yok edildi. 1540'ta Fontainebleau Fermanı'nı yayınlayan I. François Protestanları "insanlığa ve Tanrı'ya karşı ihanet içinde olan kafirler" olarak nitelendirdi. Bu fermanın sonrasından Protestanlara karşı Fransa'da uygulanan şiddet daha da artmıştır.

Her ne kadar I. François'ten sonraki dönemde, 1561'deki Orleans ve 1562'deki Saint-Germain Fermanları ile Fransız Protestanlarının hakları ilk kez olarak dev-

St. Bartholome katliamında
Fransa'da onbinlerce Protestan
öldürüldü.

let tarafından tanınmışsa da bu kısa süreli olmuş, tüm Batı Avrupa'yı etkisi altın alan din savaşları sırasında baskılar tekrar yükseldi. 1572'nin Ağustosunda, St. Bartholome Bayramında başlayan katliamlarda, sadece Paris'te 25.000 Protestan Katolikler tarafından öldürüldü. Üç ay süren seri katliamlar sırasında Fransa'nın tüm kentlerinde öldürülen Protestanların sayısı 100.000'e ulaşmıştı. Fransa'da ke-sintilerle 36 yıl boyunca devam eden din savaşlarının sonunda 1598'de kral IV. Henry'nin ilan ettiği Nantes Fermanı ile Katoliklik Fransa'nın resmi dini olarak belirtilmekle birlikte, Protestanlara kapsamlı haklar verildi. Buna rağmen, ilerle-yen dönemde, özellikle XIII. ve XIV. Louis zamanında Protestanlara karşı zaman zaman alevlenen baskılar sebebiyle, yüz binlerce Huguenot (Ugeno) Avrupa'yı terk ederek -İngiltere'deki Protestanların benzeri sebeple yaptıkları gibi- Amerika'ya yerleşmiştir.

İngiltere Kralı VII. Henry ilk hükümet deneyimi sayılabilecek "Kraliyet Konseyi"ni kurdu.

Tudor'lar Döneminde İngiltere

Yüz Yıl Savaşları'nın ardından, tahta sahip olmak isteyen aileler arasında yaşanan Güller Savaşı'yla siyasi çalkantılar geçiren İngiltere'de 1485'te Tudor ailesinden VII. Henry'nin tahta geçmesiyle birlikte ülkenin yeniden güçlendirilmesi için adımlar atılmaya başladı. Fransa'yla uzun savaş ve iç mücadeleler sırasında boşalan hazi-neyi tekrar doldurabilmek için aristokratlara yüksek vergiler koyan VII. Henry, bir bakıma bakanlar kurulu işlevi gören Kraliyet Konseyi'ni oluşturarak ülkede ilk hükümet deneyimini başlattı. Kendisine sadık olmaları şartıyla feodal beylere karşı hoşgörülü davranan VII. Henry, aksi durumda olanları yolsuzluk ve suiisti-mal ithamlarıyla sindirdi. XIII. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan Huzur Yargıçları (Justices of Peace) kurumunu hiç olmadığı kadar güçlendirerek yerel yöneticile-rin kendisine itaat etmesini sağlamaya çalıştı. Huzur Yargıçları Parlamento'nun çıkarttığı yasaları denetleme yetkisiyle de donatıldı. Bunlara rağmen, eş zamanlı olarak Fransa'da yaşanana benzer bir mutlakiyetçi iklim İngiltere'de ortaya çıkma-yacak, parlamentarizm Fransa'dan çok farklı biçimde gelişecektir.

Yüz Yıl Savaşları sırasında İngiltere'nin Fransa'ya karşı kaybettiği toprakları geri almak için önemli bir askeri girişimde bulunmayan VII. Henry, yine de ülkesini Av-rupa güç dengesinin dışında tutmadı. 1489'daki Medina del Campo Antlaşması'yla, birliğini sağlayan İspanya Krallığı'nı tanıdı. 1502'de oğlu Arthur'u, Ferdinand ve İsabellanın Kızı Catherine ile evlendirerek İspanya ile akrabalık bağı kurdu. Art-hur bu evlilikten kısa süre sonra ölecek, Catherine ise 1509'da VII. Henry'nin diğer oğlu, yeni kral VIII. Henry ile evlendirilerek İngiltere Kraliçesi olacaktır.

VII. Henry Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian'la ile de ittifak ilişkisi içine girdi. 1494'ten itibaren Fransa'nın İtalya'yla meşgul oluşu, İngiltere'yi rahatlattı. İngiltere 1502'de İskoçya ile Sürekli Barış Antlaşması'nı imzalayarak, iki yüzyıl-dır süren savaş durumuna son verdi. Bu barış, antlaşmanın isminin aksine, çok kısa süreli olacak, iki ülke XVII. yüzyılda defalarca savaşacaktır. Diğer yandan, Birinci Ünite'de ele aldığımız ticaret devriminin etkilerini Avrupa'da göstermeye başladığı bu yıllarda, VII. Henry İngiltere limanlarını en önemli ticari rakibi olan Hollandalı tüccara kapatmış, merkantilizmin ilk örneklerini sergilemiştir. İki ülke arasındaki ticaret sorunu 1496'da İngiltere, Hollanda, Venedik, Floransa ve Hansa Birliği (Alman devletlerinin kurduğu ticaret birliği) arasında Büyük Anlaşma'nın (Intercursus Magnus) imzalanmasıyla, İngiltere'nin lehine çözümlenmiştir. Bu anlaşmadan Hollanda'nın büyük ticari kayba uğramasından dolayı, Hollandalı işadamları anlaşmaya "Kötülük Anlaşması" (Intercursus Malus) ismini vermeyi uygun görmüşlerdir.

VII. Henry'nin elde ettiği büyük ekonomik başarılar, 1509'da tahta çıkan VIII. Henry zamanında sürdürülemedi. VIII. Henry'nin Portsmouth Tersanesinde bü-

yük bir donanma oluşturmak için yaptığı masraflar, babasından devraldığı zenginliği ortadan kaldırdı. 1520'de İngiltere maliyesi iflasın eşiğine geldi. Ağır vergiler, İngiliz aristokrasisini ve burjuvaziye rahatsız etti. Tahta çıkışının ilk yıllarında Papa II. Julius tarafından Fransa'ya karşı oluşturulan Kutsal Birlik içinde, İspanya ve Kutsal Roma İmparatorluğu ile birlikte yer alan Henry, Fransa'ya karşı kısa süreli kazanımlar elde etti. Devlet işlerini büyük ölçüde danışmanlarının eline bırakan VIII. Henry döneminde, bugünkü başbakanlara benzer yetkilere sahip, Lord Şansölyeler (Lord Chancellor) ülke yönetiminde söz sahibi oldu. Bunlar arasında ülkeyi, 1530'da gözden düşene kadar 16 yıl boyunca yöneten Katolik kardinal Thomas Wolsey öne çıkmaktadır. Kardinal Wolsey'in görevden alınmasının arkasında, VIII. Henry ile Papa arasında, "boşanma" yüzünden çıkan anlaşmazlık rol oynamıştır.

Yukarıda değinildiği gibi, sonuçta Anglikan Kilisesi'nin kurulmasına ve İngiltere'nin Katolik dünyasından ayrılmasına yol açacak olan VIII. Henry-Papa gerginliği, Kraliçe Catherine'in sağlıklı bir erkek çocuk doğurmamasıyla ilgilidir. Mary adlı bir kızı olmasına rağmen VIII. Henry, bir erkek varise sahip olmayı saplantı hâline getirmiş olduğundan, Catherine'den boşanmak ve başka bir eşle evlenmek istemektedir. Papa, Katolik inancına göre yasak olduğunu ileri sürerek ama daha ziyade Catherine'in ailesi olan İspanya tahtını rahatsız etmemek için bu boşanmaya izin vermedi. Bunun üzerine VIII. Henry, 1534'te yeni bir kilise kurarak başına geçti. Ardından da İngiltere'de Katolik Kilisesi'ne ait olan manastır ve vakıflara el konuldu, Latince ayin yasaklandı. 1535'te Galler'i İngiltere topraklarına kattı. İhanet Yasası çıkartarak, Kralı yeni kilisenin başı olarak tanımayanların ölümüne mahkûm edilmesini düzenledi. Eski Lord Şansölye Thomas More da Anglikan Kilisesi'ne katılmadığı için kafası kesilerek idam edilenler arasında yer aldı.

Altı kez evlenen ve iki eşini idam ettiren VIII. Henry, üçüncü eşi Jane Seymour'dan bir erkek çocuk sahibi olsa da babasının ölümünden sonra 1547'de tahta çıkan VI. Edward sadece altı yıl saltanat sürecektir. Onu takiben 1553'te İngiltere Kraliçesi olan VIII. Henry'nin ilk eşi Catherine'den olan kızı Mary ise, babasının başlattığı reform hareketini geri çevirmeye çalışacaktır. Annesi gibi koyu bir Katolik olan Mary, 1554'te V. Charles'ın oğlu Philip'le evlenmiş, 1556'da kocasının II. Philip adıyla İspanya tahtına çıkmasıyla, İspanya Kraliçesi unvanını da elde etmiştir. Katolik İspanya'nın da desteğini alarak, Protestanlara şiddet uygulamaya başlayan Mary, yüzlerce Protestan din adamının engizisyona benzeyen dinsel mahkemelerde yargılanmasına ve "zındık" olmak suçundan ölümüne mahkûm edilmesine sebep oldu. Ölüm cezaları "suçlu" bulunan kişilerin canlı canlı yakılmasıyla infaz edildi. Protestanlar karşısındaki bu vahşice uygulamaları sebebiyle İngiltere Kraliçesi'ne halk tarafından "Kanlı Mary" (Bloody Mary) adı verildi. İspanya kralıyla evli olmasına rağmen, İngiltere'nin İspanya'nın sahip olduğu "Yeni Dünya" topraklarında ticari ayrıcalıklara sahip olmasını sağlayamadı. Yine de Mary döneminde İngiltere'nin "Altın Çağı" İngiliz kâşiflerin seyahatlerinin devlet tarafından desteklendiği görülmektedir. Çocuk sahibi olmadan 1558'de ölen Mary'nin yerine İngiltere tahtının tek varisi olan Elizabeth geçti.

VIII. Henry'nin ikinci eşi Anne Boleyn'den olan kızı I. Elizabeth 1558-1603 yılları arasındaki hükümdarlığı sırasında, İngiltere'nin Avrupa'nın en güçlü devletleri arasındaki yerini sağlamlaştırmasını sağlayacaktır. Çoğu tarihçi I. Elizabeth Dönemini, İngiltere'nin "Altın Çağı" olarak nitelendirir. İngiltere'nin bu konuma ulaşması ise, İspanya ile girdiği güç mücadelesinden başarıyla çıkmasıyla mümkün olacaktır.

"Kanlı Mary" babası VIII. Henry'nin reform hareketini tersine çevirdi.

Avrupa'nın büyük güçlerinin 1500'lerden itibaren dünyaya nasıl hakim olduklarının ayrıntılı bir değerlendirmesi için Paul Kennedy'nin "Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri" adlı kitabını (İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

İngiltere'de VIII. Henry döneminin gerçekçi bir anlatısını Tudors (Tudorlar) dizisini de bulabilirsiniz.

D İ K K A T

Resim 2.2

İngiltere Kralı VIII. Henry'nin Hans Holbein tarafından 1540 yılında yapılan resmi.

Birbirlerine çok yakın olmalarına rağmen Fransa ve İngiltere'nin yönetim biçimlerinin farklı yönlerde gelişmesini nasıl açıklayabilirsiniz?

SIRA SİZDE

1

V. CHARLES DÖNEMİNDE KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU VE İSPANYA

İspanya-Fransa Mücadelesi

İspanya'yı eşi Aragon Kralı Ferdinand'la birlikte yöneten Kastilya Kraliçesi Isabella'nın 1504'te ölümü üzerine, kızları Joanna Kastilya Kraliçesi unvanını almıştı. 1496'da Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilien'in oğlu Philip ile evlendirilmiş olan Joanna, 1516'da babası Ferdinand'ın ölümü üzerine Aragon Kraliçesi unvanını da aldı. Böylece iki ülkenin hükümdarlığı birleşmiş oluyor, İspanya Krallığı doğuyordu. Fakat akıl hastası olan Joanna'nın tek başına İspanya'yı yönetmesi mümkün değildi. Bu sebeple oğlu, I. Charles unvanıyla İspanya Kralı oldu. Bu durum 1555'de Joanna ölene kadar sürecek, ardından Charles tek başına İspanya Kralı olacaktır. Diğer yandan, 1506'da babası Philip'in ölümü üzerine, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun da varisi olan Charles, dedesi Habsburg ailesinden I. Maximilien'in ölümünün ar-

Devletler arası ilişkilerde artık “din kardeşliği” değil, “ulusal çıkarlar” geçerliydi.

dından, elektörler kurulu tarafından yeni Kutsal Roma İmparatoru olarak seçildi. 1519’da taç giyerek V. Charles (Charles Quint/Şarlken/V. Karl) adıyla İmparatorluk tahtına oturdu. O tarihten, gönüllü olarak tahttan feragat edeceği 1555’e kadar İspanya’dan Orta Avrupa’ya, Güney Amerika’dan Uzak Doğu’ya uzanan çok geniş bir coğrafya V. Charles tarafından idare edilecek, XVI. yüzyılda “imparatorluk” kavramı V. Charles’la özdeş hâle gelecektir. V. Charles, Katolik Kilisesi’yle birlikte hareket ederek, Avrupâda Orta Çağ’dakine benzer bir İmparatorluk kurmaya çalışan son Avrupa hükümdarı olması açısından da önemlidir.

V. Charles’ın Avrupâda tesis etmeye çalıştığı hâkimiyete en güçlü itiraz Fransa’dan geldi. Yukarıda da anlatıldığı gibi, Kutsal Roma İmparatorluğu ile Fransa arasında İtalya’ya sahip olmak için yürütülen savaşlarda, V. Charles, I. François’ya karşı üstünlük sağladı. Bu savaşlar sırasında Katolik Fransa’nın, Protestan Alman prenslikleri ve Müslüman Osmanlı İmparatorluğu’yla, ile Katolik Kutsal Roma İmparatorluğu’nun ise İngiltere’yle iş birliği yapması, XVI. yüzyılda artık “din kardeşliği”nin değil, “ulusal çıkar”ın devletler arası ilişkilerde geçerli olmaya başladığının çarpıcı bir göstergesidir. Fransa’da I. François’nın ölümünün ardından tahta geçen II. Henry zamanında da İtalya Savaşları devam etti. V. Charles’ın 1555’te topraklarını oğlu II. Philip ve kardeşi Ferdinand arasında taksim ederek tahttan feragat etmesinden sonra, 1559’da İspanya, Fransa ve İngiltere arasında Cateau-Cambresis barış antlaşması imzalandı. Fransa Savoy ve Piemonte’yi Savoy Dükaliği’na, Korsika adasını da, Ceneviz Cumhuriyeti’ne terk etti. İspanya, Milano, Napoli, Sicilya ve Sardinya’nın hâkimi olmaya devam etti. Ayrıca Toscana ve Ceneviz de dolaylı yoldan İspanya’nın kontrolü altına girdi. İspanya’nın İtalya üzerindeki bu hâkimiyeti XVIII. yüzyılın başlarına kadar devam edecektir.

Kanuni ve V. Charles

V. Charles’ın tahtta bulunduğu dönem, Osmanlı İmparatorluğu’nda Kanuni Sultan Süleyman’ın hükümdarlığına rastlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun en güçlü olduğu bu dönemde, Avrupa’ya tek başına egemen olmaya çalışan Kutsal Roma İmparatorluğu ile çatışması kaçınılmazdı. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman’ın 1521’de Belgrad’ı, 1522’de Rodos’u fethetmesi, ardından da 1526’da Kutsal Roma İmparatorluğu’nun vassalı durumundaki Macar Kralı II. Lajoş’u Mohaç Savaşı’nda yenerek tüm Macaristan topraklarını ele geçirmesi V. Charles’ı ciddi anlamda endişelendirdi. Dahası Kanuni’nin Almanyadaki Protestanlara destek mesajları vermesi, V. Charles’ı Papa’nın yardımıyla Osmanlılara karşı güçlü bir Haçlı İttifakı kurmaya itti. 1529’daki Viyana Kuşatması’nın Osmanlı İmparatorluğu açısından başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, V. Charles ve kardeşi Habsburg Avusturya Arşidükü Ferdinand’ın Osmanlı İmparatorluğu’nun Macaristan tahtına oturttuğu Yanoş (Jan) Zapolya’yı tahttan indirmeye çalışması Kanuni’nin 1532’de Almanyâ Seferi’ne çıkmasına sebep oldu. Osmanlıların çok sayıda yeni kale feth ederek ilerlemelerine rağmen, V. Charles Kanuni’nin karşısına çıkmaya cesaret edemedi. 1533’te yapılan İstanbul Antlaşması’yla, Ferdinand Macaristan üzerindeki veraset iddiasından vazgeçmek zorunda kaldı. Habsburg-Avusturya Arşidükü bu antlaşmayla, Kanuni’yi “baba” olarak tanıdı; Osmanlı sadrazamıyla eşit mevkiye olduğunu kabul etti. 1540’ta Zapolya’nın ölümü üzerine V. Charles ve Ferdinand bir kez daha Macaristan’a müdahale edecek ama püskürtülecektir. Macaristan üzerindeki bu hâkimiyet mücadelesi XVII. yüzyıl sonuna kadar devam edecek, 1699’daki Karlofça Antlaşması’yla Osmanlı İmparatorluğu Macaristan’daki topraklarını Avusturya’ya bırakacaktır.

V. Charles-Kanuni çekişmesinin diplomasi tarihi açısından önemli bir özelliği, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kutsal Roma İmparatorluğu’na karşı Fransa’yla, Kutsal

Roma İmparatorluğu'nun ise Osmanlı'ya karşı Safevilerle ittifak içine girmesidir. I. François'nın, Pavia Savaşı'nda V. Charles'a esir düşmesinden sonra 1525'te İstanbul'a bir elçi yollayarak ilk iş birliği girişimini başlattığı bilinmektedir. Henüz Kutsal Roma İmparatoru olmadığı dönemde İspanya Kralı'yken de Safeviler'le yakın ilişki içine giren V. Charles, Şah İsmail'le elçi ve mektup teatisinde bulunmuştu. Şah İsmail'in 1524'te ölümünden sonra yerine geçen Şah Tahmasb zamanında da V. Charles'ın Safevilere olan ilgisi devam etti. V. Charles, Osmanlı İmparatorluğu'nu "iki cephele savaş" ile karşı karşıya bırakmak istiyor, Osmanlı ordusunun ikiye bölünmesi hâlinde kendisinin kolaylıkla Osmanlıları Avrupadan çıkartabileceğini düşünüyordu.

Kanuni'nin Viyana'yı kuşattığı 1529'da Şah Tahmasb'ın sarayına elçi gönderen V. Charles bir ittifak anlaşması yapmayı başardı. Fakat Özbek isyanıyla meşgul olan Safeviler Osmanlı İmparatorluğu ile savaşamadılar. Eş zamanlı olarak V. Charles'ın kardeşi Arşidük Ferdinand da Şah Tahmasb'la ittifak görüşmeleri yürütüyordu. 1532-1555 yılları arasında süren Osmanlı-Safevi çatışması sırasında, V. Charles ve Ferdinand Safevileri sık sık Osmanlı'ya saldırmaya teşvik etmiştir.

Kanuni'nin bu ittifaka karşı aldığı önlem ise zaten Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini isteyen Fransa'yla yakınlaşmak şeklinde oldu. Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 1534'te Fransız birliklerinin yardımına giderek, İtalyan sahillerini vurdu. Aynı yıl V. Charles'ın kontrolündeki Tunus Barbaros tarafından ele geçirildi. Fakat bir yıl sonra V. Charles Tunus'u geri almayı başaracaktır. 1535'te ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'ya ticari kapitülasyonlar vermesiyle iki ülke arasındaki iş birliği daha da derinleşti. Kanuni ve I. François V. Charles'a karşı birlikte hareket etme kararı aldı. Osmanlı-Fransız askeri ittifakının önemli yansımaları arasında, Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1543'te Nice'i kuşatması, Osmanlı donanmasının 1544 kışını Tünel'de geçirmesi, 1540'larda Macaristan savaşlarında Fransızların Osmanlılara destek vermesi, 1552'de bu kez Turgut Reis komutasındaki Osmanlı donanmasının Fransa Kralı II. Henri'nin yardımına gitmesi sayılabilir. Bu ittifakın en önemli siyasi sonuçları ise Fransa'nın Kutsal Roma İmparatorluğu tarafından yutulmasının Osmanlılar sayesinde engellenmesi ve Almanyada Protestanlığın daha kolay yayılmasıdır.

V. Charles ile Kanuni arasında Akdeniz'deki rekabet kesin biçimde Kanuni lehine sonuçlanmıştır. 1538'de Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanmasının Preveze'de Barbaros Hayreddin Paşa tarafından yenilmesinin ardından, 1540'da bu kez bizzat V. Charles'ın komutasındaki İmparatorluk donanması Cezayir'de bü-

Resim 2.3

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1530'larda İtalyan ressam Titian'ın atölyesinde yapılan tablosu.

yük bir yenilgiye uğramıştır. Bu tarihten Ekim 1571’de Osmanlı Donanması’nın İnebahtı’da Papa V. Pio, Venedik ve İspanya tarafından oluşturulan Haçlı donanması karşısında yenilgiye uğramasına kadar geçen dönemde Akdeniz’de mutlak bir Osmanlı üstünlüğü söz konusu olacaktır.

Almanya Coğrafyası’nda Din Savaşları

V. Charles Döneminde Kutsal Roma İmparatorluğu’nun en ciddi sorunlarının biri de Protestanlığın yayılması ve çok sayıda Alman devletinin bu yeni dinsel akımı benimseyerek İmparatorluğa başkaldırmasıdır. Hesse Kontu (Landgraf) I. Philip ile Saksonya Elektörü I. John Frederick arasında 1531’de yapılan anlaşmayla, Kutsal Roma İmparatorluğu’na karşı birlikte hareket etme kararı alındı. 1535’te Hannover, Frankfurt, Kempten, Anhalt ve Wüttemberg, Ausburg ve Pomeranya’nın katılımıyla Schmalkaldik Birliği (Ligi) adını alan bu oluşuma 1539’da Brandenburg da katıldı. Zaman zaman 1538’de Protestanlığı kabul eden Danimarka’nın ve Kutsal Roma İmparatorluğu ile savaşmakta olan Fransa’nın da desteğini alan Birlik üyeleri, Kanuni Sultan Süleyman’ın yolladığı mektuplarla V. Charles’a karşı cesaret kazandılar. Martin Luther’in bizzat katıldığı Birlik toplantılarında V. Charles’la savaşma kararı alındı. 1546-1547 yıllarında süren Schmalkaldik Savaşları’nda V. Charles büyük başarılar kazandı. Fakat ardından toparlanan Protestan devletlerin 1552’de V. Charles’ın ordusunu yenmeleri üzerine taraflar arasında Passau Barışı imzalandı. Üç yıl sonra da Kutsal Roma İmparatorluğu ve Protestan devletler arasında 20 yıl süren gerginliği ortadan kaldıran Ausburg Antlaşması imzalandı.

1555’te V. Charles ve Protestan devletlerin yöneticileri arasında kararlaştırılan Ausburg düzenlemeleriyle, Kutsal Roma İmparatorluğu’nun hukuken bölünmüşlüğü kabul edildi. Martin Luther’in kurduğu Luteryen Kilise, İmparatorluk tarafından resmen tanındı. “Prens hangi dindense, halkı da o dindendir” (Cuius regio, eius religio) ilkesi kabul edilerek Katolik veya Luteryen hükümdarların topraklarında yaşayan halkın, o hükümdarın dinini seçmeleri zorunluluğu getirildi. Dinlerini değiştirmek istemeyen ailelerin, kendi dinlerinden olan hükümdarın topraklarına yerleşmelerine izin verildi. Böylece eskiye nazaran dinsel hoşgörünün öne çıktığı bir dönem başlamış gibi görünse de Ausburg Antlaşması’nda sadece Luteryenlerin tanınması ve diğer Protestan kiliseler olan Calvinistlerin ve Anabaptistlerin adlarının zikredilmemesi büyük bir sorunun ortaya çıkmasına sebep oldu. Antlaşmayla korunmayan bu Protestanlar, hem Katoliklerin hem de Luteryen hükümdarların baskısı altında kaldılar. Tüm Protestan kiliselerinin haklarının kabul edilmesi ise ancak 1648’deki Westphalia Barışı ile mümkün olacaktır.

“Yeni Dünya”nın İspanya’ya Bağlanması

V. Charles döneminde İspanyolların Amerika kıtasındaki ilerleyişi bütün hızıyla sürdü. Birinci Ünite’de anlatıldığı gibi, XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde İspanyol “fatihler” Güney Amerika’yı bütünüyle ele geçirmiş, Kuzey Amerika’da da önemli kazanımlar elde etmişlerdi. 1501’den başlayarak Amerika kıtasında ilerleyen İspanyol komutanların ve askerlerin, saldırılardan korumaları, İspanyolca öğretmeleri ve Katolik yapmaları kaydıyla istedikleri kadar yerliyi kendi kontrolleri altına almasına izin veren bir sistem (encomienda) geliştirilmişti. Fakat söz konusu uygulama suiistimallere yol açmakta ve yerlilerin tamamen köleleştirilmeleri sonucunu doğurmaktaydı. Hem Amerika’nın ele geçirilmesi sırasında yerlilerin vahşice yok edilmeleri, hem de köleleştirilmeleri Bartoleme de las Casas gibi bazı Katolik din adamları arasında rahatsızlığa sebep oldu. V. Charles’ın 1542’de çıkarttığı yasayla (Yeni Yasalar) “encomienda” sisteminin kademeli olarak kaldırılması ve yerlilerin

Protestan Alman prensleri Kutsal Roma İmparatorluğu’na karşı birlik oluşturdular.

Ausburg düzenlemeleriyle Kutsal Roma İmparatorluğu’nun hukuken bölünmüşlüğü kabul edildi.

Güney Amerika yerlileri “köleleştirilme” tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar.

köleleştirilmesinin yasaklanması düzenlendi. Yerliler bundan böyle zorla tarlalarda ve madenlerde çalıştırılmayacaktı. Bunun üzerine Amerikadaki bazı İspanyol komutanlar ayaklandılar. V. Charles “Yeni Dünya” topraklarına merkezden valiler atayarak, “fatihlerin” keyfi uygulamalarının önüne geçmeye çalıştı. Amerika topraklarının İspanya ile ilişkisi sıkılaştırıldı. V. Charles’ın talimatıyla 1550’de Valladolid kentinde, önde gelen din adamları arasında bir münazara düzenlenerek Amerikan yerlilerinin köleleştirilmesinin Katolik dinine uygun olup olmadığı tartışıldı. Burada net bir sonuç çıkmamasına rağmen, yerlilerin köleleştirilmesi uygulaması büyük ölçüde kalktı ama kötü muamele tamamen sona ermedi.

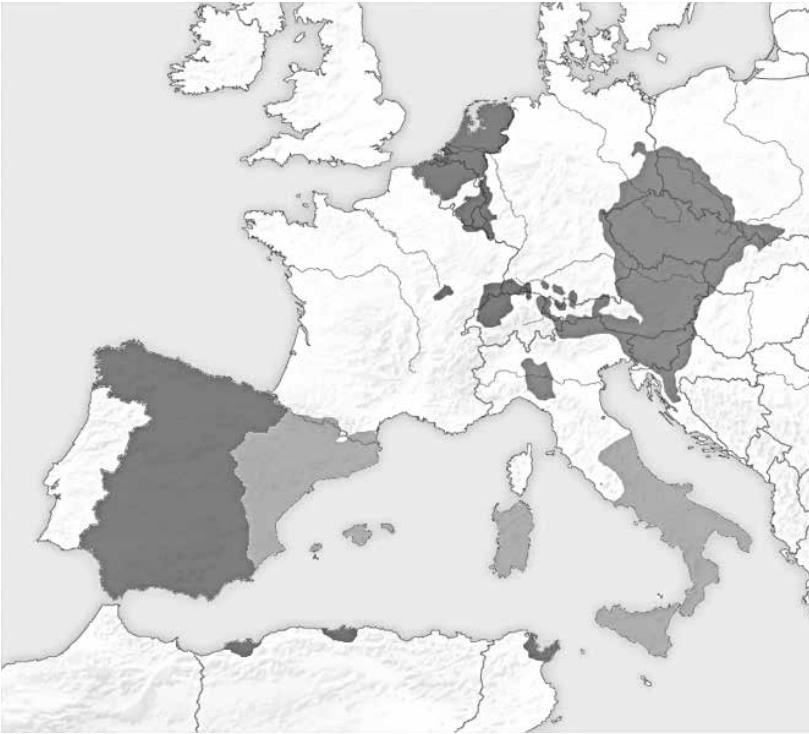
Tarihin gördüğü en geniş ülkelerden birine hükümdarlık eden V. Charles 1555’te kendi rızasıyla tahttan feragat ederek bir manastırda inzivaya çekildi. Tahttan ayrılırken topraklarını oğlu ve kardeşi arasına paylaştırdı. Bu paylaşıma göre, İspanya Krallığı, Belçika ve Hollanda, Napoli, Sicilya, Lombardiya ve İspanya’nın Amerika kıtasındaki toprakları oğul II. Philip’e geçti. II. Philip 1581’de Portekiz’i de topraklarına katacaktır. V. Charles’ın kardeşi Avusturya Arşidükü Ferdinand ise tüm tarihsel Habsburg topraklarına sahip oldu. Ferdinand ayrıca Kutsal Roma İmparatoru unvanını da aldı.

XVI. yüzyılda Akdeniz Havzası’nın siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısındaki dönüşümü daha kapsamlı öğrenmek istiyorsanız, Fernand Braudel’in “II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası” adlı kitabını (İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1993) okumanızı öneririz.

K İ T A P

Harita 2.1

V. Charles
Döneminde
Kutsal Roma
İmparatorluğu

Kaynak: www.spainthenandnow.com/userimages/charles-v-european-possessions-wikipedia.png

Osmanlılar ile Safevilerin birbirlerine karşı Hristiyan devletlerle ittifaka girmiş olmasını nasıl açıklarsınız?

SIRA SİZDE

2

KESİNTİSİZ SAVAŞLAR DÖNEMİ

Seksen Yıl Savaşları ve Hollanda'nın İspanya'dan Bağımsızlığı

XV. yüzyıl sonlarında “Onyediy Bölge” adıyla gevşek biçimde bir araya gelen Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve kuzey Fransa’daki feodal birimler, Kutsal Roma İmparatorluğu’na vergi bağıyla bağlıydılar. Önceleri, dük, lord, kont gibi isimlerle Burgundiya ve Habsburg hanedanlarının vassalı durumunda olan bu birimler 1549’da V. Charles tarafından İmparatorluk yönetimi altına sokuldu. V. Charles döneminde bu topraklarda Calvinizm’in yayılması karşısında İmparatorluk tarafından başlatılan baskılar, “Onyediy Bölge”de rahatsızlıklara sebep oldu. V. Charles’ın yüksek vergi politikası 1555’te İspanya Kralı unvanıyla bu toprakların yönetimini eline geçiren II. Philip tarafından da sürdürüldü. II. Philip ayrıca bu topraklarda bir “karşı reform” hareketi başlatarak Hollanda Katolik Kilisesi’ni yeniden organize etmek suretiyle güçlendirdi. II. Philip ayrıca, küçük yerel birimler hâlinde yönetilen bu topraklarda merkezi yönetimin gücünü artıran adımlar atarak feodal birimlerin özerkliklerini kaldırdı. Calvinist rahipler tarafından 1566’da başlatılan küçük çaplı ayaklanmalar, 1572’den itibaren Oranj (Orange) ailesinden I. William’ın liderliğinde İspanyollara karşı topyekûn bir isyana dönüştü.

1579’da Utrecht Birliği adıyla İspanyollara karşı güçlerini birleştiren yedi Hollanda bölgesi 1581’de bağımsızlıklarını ilan etti. II. Philip bu bağımsızlık ilanını tanımadı. İspanya karşısında İngiltere’nin korumasına sığınan Hollandalılar üç yıl I. Elizabeth’in himayesi altında kaldırsa da 1588’de cumhuriyet ilan ettiler. İspanyolların Britanya adasını işgal girişimlerinin 1588’de başarısızlığa uğramasının ardından Hollanda üzerindeki İspanya baskısı arttı. Hollandalılar ile İspanyollar arasında 1609’da imzalanan ateşkes anlaşmasıyla, İspanya Hollanda Cumhuriyeti’ni resmen tanıdı. Hollanda’nın bağımsız bir birim olarak, aralarında Osmanlı İmparatorluğu’nun da bulunduğu diğer devletlerle diplomatik ilişki kurmasına da imkân veren 12 yıllık ateşkes döneminde, Hollanda topraklarındaki Katoliklerin dinlerinin gereğini serbestçe yerine getirmelerine izin verildi.

Hollanda Cumhuriyeti aslında içişlerinde son derece bağımsız olan yedi birimin bir tür konfederasyonuydu. Bu birimlerin temsilcileri Lahey’de bir araya gelerek bir federal hükümet (Staten Generaal) oluşturmaktaydılar. Bununla birlikte, başlangıçtan itibaren Orange-Nassau ailesinin yönetimini isteyen “kralcılar” ile mevcut yapının devamını isteyen “cumhuriyetçiler” arasında siyasal bir rekabet ortaya çıktı. Hollanda’ya ait Doğu ve Batı Hindistan şirketlerinin küresel ticareti denetlemeye başlaması, cumhuriyetin zenginliğini artırdı. 1602’de Rotterdam’da Avrupa’nın ilk menkul kıymetler borsası kuruldu. Zenginleşmeyle birlikte Hollanda güçlü bir donanma da kurdu. Böylece ticaret gemilerini İspanya, Fransa ve bazen de İngiltere’den korumaya başladılar. Ayrıca Protestan nüfusa sahip Hollanda kentleri, modern bankacılığın ilk örneklerine sahip oldular. Bugünkü New York’tan Surinam’a, Cape Town’dan Singapur’a kadar dünyanın birçok yerinde ticaret kolonileri kuran Hollanda’nın “Altın Çağı” XVII. yüzyıl boyunca devam edecek, ülke içi karışıklıkların yanı sıra Fransa ve İngiltere ile yürütülen savaşların ekonomik ve ticari hayatı yıpratması, özellikle “merkantilizm politikası” bu ülkenin düşüşe geçmesine yol açacaktır.

Kısa süreli barış döneminden sonra Hollanda’nın 1618’de başlayan Otuz Yıl Savaşları’na dâhil olmasıyla, İspanya ile ara verilen Seksen Yıl Savaşları yeniden başladı. İspanya-Hollanda savaşı aşağıda ele alınacak olan Westphalia Antlaşmaları ile 1618’de son bulacaktır.

II. Philip Hollanda’da Katolikliği yeniden güçlendirmeye çalıştı ama başarısız oldu.

Otuz Yıl Savaşları

Avrupa'da devam eden din savaşlarının son halkasını oluşturan Otuz Yıl Savaşları esas olarak Almanya topraklarında Katolikler ve Protestanlar arasında yürütülmüştür. Bununla birlikte, 1618-1648 döneminde devam eden savaşlar aynı zamanda Habsburg Avusturyası ile Burbon Fransıası arasında Avrupa'da süren siyasi hâkimiyet mücadelesinin bir yansımasıdır. Savaşların farklı aşamalarında İspanya, İsveç, Danimarka, İngiltere, Savua Dükaliği, Osmanlı İmparatorluğu, Polonya, Rusya ve Hollanda gibi devletler de bu çatışmaya taraf olmuşlardır. Bu haliyle Otuz Yıl Savaşları, Büyük Avrupa Savaşı olarak da nitelendirilebilir.

Yukarıda ele alınan 1555 tarihli Ausburg Barışı ile 225 Alman devletinin yöneticisinin her birinin Katoliklik ve Luteryenlik arasında tercih yapmakta serbest bırakıldığı anlatılmıştı. Fakat Ausburg Barışı Kalvinistlere ilişkin bir hüküm içermiyordu. Kalvinizmin Almanya'da hızla yayılmaya devam etmesi ve en kalabalık üçüncü din hâline gelmesiyle birlikte, Ausburg'ta herhangi bir hak elde etmemiş olan Kalvinistlerle, bunlara karşı baskı uygulayan Katolik ve Luteryen Alman prensleri arasında gerilim yaşanmaya başladı. Almanya'da bu gerilim tırmanırken, İspanyol Hollandası'nı ve İtalya'nın bir bölümünü elinde bulunduran İspanya, kendi ticaret yollarının güvenliği açısından Almanya'daki durumla yakından ilgilenmekteydi. İsveç ve Danimarka, Baltık Denizi'ne kıyısı olan Protestan Alman devletlerinin zayıflamasının kendi işlerine gelmeyeceğini, Katolik İspanyolların bu sayede bölge ticaretinde üstünlüğü ele geçirebileceğini düşünüyorlardı. Fransa ise Kutsal Roma İmparatorluğu ve Habsburglarla uzun süredir sürdürdüğü mücadelenin bir devamı olarak, Protestan Alman devletlerinin Habsburglara karşı zafer kazanmasını istiyordu. Böyle bir sonuç Fransa'yı rahatlatacaktı. Diğer yandan Hollanda ile İspanya arasında geçici bir barış antlaşması yapılmış olmasına rağmen, Hollanda Cumhuriyeti tam olarak İspanya baskısından kurtulabilmiş değildi.

1555 tarihli Ausburg Barışı'nda Kalvinistlerin haklarının tanınmamış olması siyasal gerilimi tırmıyordu.

1617'de koyu bir Katolik olan Sitiryalı (güney Avusturya) II. Ferdinand'ın Kutsal Roma İmparatorluğu veliahtı olarak seçilmesi (1619'da imparator olarak taç giyecektir) Bohemya'daki Protestan yöneticilerin, daha evvel kendilerine verilmiş olan haklarının ellerinden alınacağı endişesine kapılmalarına sebep oldu. Ferdinand'ın Bohemya Sarayı'na (Prag'ta) gönderdiği iki Katolik danışmanın, Protestanlar tarafından sarayın penceresinden dışarıya atılmasıyla Bohemya isyanı başladı. İsyân kısa sürede Moravya, Lüsetya ve Silezya'ya da yayıldı. 1608'de 12 Protestan Alman devletinin bir araya gelmesiyle kurulan Protestan Birliği'nin (Union) desteğini almak için, Birlik'in öncüsü konumundaki Ren Palatinatı'ndan (Ren Elektörlüğü/Palatinat Devleti) Frederick'e Bohemya krallığını öneren Bohemyalı Protestanlar, Habsburglar'a karşı daha da güçlendiler. Fakat bu adım, 1609'da Protestanlara karşı Katolik Alman devletleri tarafından kurulan Katolik Ligi'nin (League) Habsburglara destek olmasına yol açtı.

Bu arada Protestan Erdel (Transilvanya) Prensi Bethlen Gabor'un Macaristan'a Habsburglara karşı yürüttüğü sefere yardım eden Osmanlı Sultanı II. Osman 1620'de Prag sarayına bir elçi göndererek Bohemya'nın başlattığı isyana destek oldu. Bunun üzerine Habsburglar'ın yanında yer alan Katolik Polonya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş başladı. Osmanlı ordusu Eylül 1620'de Yaş'ta Polonya ordusunu yendiyse de ertesi yıl II. Osman'ın bizzat komuta ettiği Lehistan (Polonya) seferi, Yeniçerilerin savaşmaktaki isteksizlikleri sebebiyle, 29 Eylül 1621'de Polonya ile Hotin Barış Antlaşması'nın yapılmasıyla sona erdi. İstanbul'a döner dönmez, Lehistan seferindeki başarısızlığın sebebi olarak gördüğü Yeniçeri Ocağı'nı yenileme-

Kısa bir süre için Osmanlı İmparatorluğunda Otuz Yıl Savaşları'nın taraflarından oldu.

ye etmeye girişen II. Osman 1622'de bir ayaklanma sonucu öldürüldü. Bu tarihten sonra İstanbul'da bir süre iç istikrarsızlıklar devam ettiğinden, Osmanlı İmparatorluğu Otuz Yıl Savaşları'nın ilerleyen döneminde yer almadı.

Habsburgların Protestan isyanı karşısında zor durumda olduğunu gören İspanya 1620'de, Katolik Ligi devletlerinin ordularını da yanına alarak yardıma geldi. Kasım 1620'de Beyaz Dağlar Savaşı'nda Bohemya ordusu yok edildi, Protestan Birlik'i fesh edildi, Bohemya tamamen Katolikleştirildi. Erdel Prensi Gabor ile İmparator arasında, Erdel'e bazı Macar topraklarını bırakan Nikolsburg Antlaşması'nın 1621'de imzalanmasıyla, Otuz Yıl Savaşlarının, "Palatinat Savaşı" olarak adlandırılan ilk dönemi, Katolik Habsburgların ve İspanya'nın üstünlüğüyle sona erdi.

Bu sırada Fransa'daki Protestanlar da (Huguenotlar) kendilerine karşı hoşgörü-süz davranan XIII. Louis'e karşı 1620'de ayaklandılar. 1626'dan itibaren İngiltere Kralı I. Charles, Huguenotların Fransa'ya karşı ayaklanmasını desteklemeye başladı. Bu ise 1627-1629 yılları arasında devam edecek olan Fransa-İngiltere Savaşı'na yol açtı. Savaşta başarısızlığa uğrayarak 1629'da Fransa'yla ve 1630'da da bir süredir savaş halinde olduğu İspanya'yla barış antlaşmaları yapan İngiltere Otuz Yıl Savaşları'nın dışında kaldı. Bu yıllardan itibaren, aşağıda ele alacağımız gibi, Britanya Adası Kral I. Charles ile Parlamento arasında çok çetin bir çekişmeye ve arkasından da iç savaşa sahne olacaktır.

1625-1635 döneminde önce Danimarka ve ardından İsveç krallıkları da Otuz Yıl Savaşları'na müdahil olmuştur. Luteryen inancına sahip olan Danimarka Kralı IV. Christian, Kutsal Roma İmparatorluğu içindeki Katoliklerin güç kazanmasının Danimarka'nın bölgesel çıkarlarına zarar vereceğini düşünüyordu. Aynı zamanda Alman devletlerinden Holstein'in Dükü olan IV. Christian, Protestan Aşağı Saksonya'ya askeri destek vermeye başladı. İmparator II. Ferdinand'ın oluşturduğu güçlü Katolik ordusu karşısında başarısızlığa uğrayan Danimarka 1629'ta Lübeck Antlaşması'nı imzalayarak savaş dışı kaldı. Antlaşmaya göre, Protestan Alman devletlerini desteklediği sürece IV. Christian'ın Danimarka Kralı olarak kalmasına izin verilecekti.

Danimarka'nın müdahalesinin başarısızlıkla sonuçlanması İsveç'in de ekonomik çıkarları açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştu. 1630'da İsveç Kralı II. Gustav tıpkı Danimarka gibi Protestan Alman devletlerine destek vermeye başladı. Fransa'da XIII. Louis'in başbakanı Kardinal Richelieu ve Hollanda Cumhuriyeti tarafından finansal olarak desteklenen İsveç, Habsburglar'a karşı önemli zaferler elde etti. 1631'de Fransa ile ittifak antlaşması yapan İsveç, Katolik Ligi devletlerini arka arkaya yenilgiye uğrattı. Fakat 1632'de Lützen Savaşı'nda Kral II. Gustav öldürüldü. 1634'ten itibaren İmparatorluk güçleri Protestanlar karşısında üstünlüğü yeniden ele geçirdiler. İsveç Habsburglarla savaşmayı sürdürürken 1635'te Habsburglar ile Protestan Alman devletleri arasında yapılan Prag Antlaşması, Protestanlara bazı haklar verse de Habsburgların Alman devletlerinin tümüne hükmederek güçlenmesini istemeyen Fransa tarafından memnuniyetsizlikle karşılandı.

Kardinal Richelieu 1635'te İspanya'ya, bir yıl sonra da Habsburglara (Kutsal Roma İmparatorluğu) savaş açarak ülkesini Otuz Yıl Savaşlarına doğrudan sokmuş oldu. İsveç'le ittifak yapmış olmasına rağmen Fransa İspanya orduları karşısında başarısızlığa uğradı. 1642'de Kardinal Richelieu'nün ölümünden sonra, yerine geçen Kardinal Mazarin de savaşı devam ettirdi. 1643'te ölen Fransa Kralı XIII. Louis'in yerine henüz beş yaşındaki oğlu XIV. Louis Fransa tahtına çıkınca, Mazarin ülkedeki iç karışıklıkları da göz önüne alarak, bir an önce savaşı bitirmek için çaba göstermeye başladı. Büyük ölçüde İsveçlilerin askeri başarıları sayesinde Katolik Alman devletleri 1645'ten itibaren gerilemeye başladılar. 1648'de İsveç ve

İsveç ve Danimarka'nın katılımıyla Otuz Yıl Savaşları Avrupa'nın kuzeyine yayıldı.

Fransa orduları İmparatorluk ordularını yendi. Aynı yıl İsveç'in bir kez daha İmparatorluk ordusunu yendiği Prag Muharebesi, Otuz Yıl Savaşları'nın da son savaşı oldu.

Avrupa'daki Din Savaşları ve Westphalia Düzeni'nin kuruluşuyla ilgili iyi hazırlanmış bir tarih kitabı okumak isterseniz Bekir Sıtkı Baykal'ın "Yeni Zamanda Avrupa Tarihi" adlı kitabını (Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988) öneririz.

K İ T A P

Bugünkü Avrupa'da Katoliklik, Protestanlık ve Ortodoksluk arasında geçmişteki gibi derin ayrımlar söz konusu mu?

SIRA SİZDE

WESTPHALIA BARIŞI

Otuz Yıl Savaşları'nın ardından yapılan Westphalia düzenlemeleri tek bir barış antlaşmasından oluşmaz. Westphalia'da (Almanya) bulunan Osnabrück ve Münster kentlerinde Mayıs-Ekim 1648 tarihleri arasında imzalanan ve bir yandan Otuz Yıl Savaşları'nı, diğer yandan da İspanya ile Hollanda arasındaki Seksen Yıl Savaşları'nı sona erdiren üç antlaşmaya birden Westphalia Antlaşması denir. Antlaşmaların görüşmeleri esnasında, dünya tarihinin o güne kadar şahit olduğu en fazla sayıda diplomatik heyet bir araya gelmiştir. Aşağı yukarı dört yıl süren diplomatik müzakerelere 109 ayrı diplomatik heyet katılmıştır. Bu heyetler 16 Avrupa devletini, 140 Alman devletini (Alman devletlerinin adına katılan 66 heyet, bazı küçük diğer devletlerin de çıkarlarını savunmuştur) temsil etmişlerdir. Ayrıca 27 ayrı heyet de Avrupa'daki çeşitli çıkar grupları adına görüşmelere katılmıştır. Bu çok renkli uluslararası konferans tablosunda savaşı katılmış olmalarına rağmen İngiltere, Polonya, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'nın (Moskova Büyük Knezliği) temsilcileri yoktur. Ayrıca, o zamana kadarki devletler arası protokolde hep en üst sırada yer alan Papa'nın temsilcisinin de Westphalia'da bulunmayışı, Antlaşma'ya ilk seküler antlaşma olma özelliği de kazandırmaktadır.

Westphalia çerçevesinde ilk antlaşma 30 Ocak 1648'de İspanya ile Hollanda Cumhuriyeti arasında Münster'de imzalanan ve Seksen Yıl Savaşları'nı sona erdiren Münster Barışı'dır. Bunu 24 Ekim 1648'de, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Fransa ile bunların müttefikleri arasında imzalanan Münster Antlaşması ile Kutsal Roma İmparatorluğu, İsveç, Alman Prenslikleri ve onların müttefikleri arasında imzalanan Osnabrück Antlaşması takip etmiştir. Fransa ile İspanya arasında savaş durumu ise Westphalia'da değil, ancak 1659'daki Pireneler Barışı ile sona erecektir.

Antlaşmalarla, Hollanda ve İsviçre'nin Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan bağımsızlık kazanması onaylanmıştır. Batı Pomeranya ve Wismar'ı topraklarına katmış, Alman devletlerinden Bremen ve Verden'in İsveç'in vassalı durumuna gelmeleriyle, İsveç kralı İmparatorluk Diet'inde oy hakkına sahip olmuştur. Pomeranya'nın geriye kalan bölümü ile bazı Alman devletlerinin toprakları Brandenburg Prusyası'na verilmiştir. Böylece Prusya Westphalia sonrası Avrupa siyasetinde önemli güçlerden biri hâline gelecektir. Savaş sırasında uygulamaya konulan bazı ticaret engelleri kaldırılmış ve Ren Nehri'nde seyrüsefer serbestisinin önü açılmıştır. Bayyera ve Palatinat'ın (Ren Palatinatı) Kutsal Roma İmparatoru'nu seçen Elektörler Konseyi'nde üye olmaları kabul edilmiştir.

Westphalia'yla getirilen en önemli düzenlemeler ise Otuz Yıl Savaşları'nın çıkışının asıl sebebi olan dinsel alanda olmuştur. Tüm tarafların 1555 tarihli Ausburg Barışı'nın ilkelerini aynen kabul ettikleri Westphalia düzenlemeleri ise, Katolik ve Luteryenler gibi Kalvinistler de kendi dinlerini serbestçe yaşayabilme imkânına sahip olmuşlardır.

Westphalia o zamana kadarki en kalabalık diplomatik müzakerelere sahne olmuştur.

Resim 2.4

Westphalia Antlaşması'nın 15 Mayıs 1648'de Münster'de onaylanmasını gösteren tablo.

Kaynak:
[<http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/images/00012179%20copy.jpg>]

"Egemen devletlerin eşitliği" ilkesi Westphalia'da benimsendi.

Son olarak, Westphalia antlaşmaları ile tüm devletlerin kendi ülkeleri, halkları ve yurtdışındaki temsilcileri üzerindeki münhasır egemenlik yetkisi teminat altına alınmıştır. Bir yönüyle bu ilke, 200'den fazla egemen birimin olduğu Almanya topraklarının, kıtadaki birçok başka ülkenin aksine, siyasal parçalanmışlık içinde kalmasına sebep olmuştur. Otuz Yıl Savaşları sırasında toplam nüfuslarının yaklaşık %40'ını kaybeden ve büyük

bir ekonomik yıkıntı yaşayan Alman devletlerinin birleşmeleri zorlaşmış, adem-i merkeziyetçi yapı devam etmiştir. Fakat devletlerin uluslararası ilişkilerinde de bağımsız hareket edebilmelerinin yolu açılmış, Westphalia'dan sonra egemen devletlerin, bir bölgeyi ya da tüm sistemi yönetecek şekilde güçlenen bazı devletlere karşı ittifaklar içine girdiği "güç dengesi" uluslararası ilişkilerin standart kurallarından biri hâline gelmiştir. Diğer taraftan, Westphalia "egemen devletlerin eşitliği" yaklaşımının uluslararası alanda ilk kez benimsendiği düzenleme olma özelliğini de taşımıştır. Bu yüzden, modern uluslararası ilişkilerde XXI. yüzyılın başlarına kadar devam eden tüm devletlerin birbirleriyle eşit oldukları ve başkalarının içişlerine karışmanın yasaklandığı yapıya "Westphalia Düzeni" adı verilmiştir.

İNTERNET

Westphalia Antlaşması'nın tüm metnini (İngilizce) görmek için Yale Üniversitesi Avalon Projesi'nin şu web adresine girebilirsiniz. Aynı sitede çok sayıda diğer uluslararası antlaşmaların metinlerine de ulaşabilirsiniz.
[http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp]

SIRA SİZDE

4

Sizce Westphalia'da kurulan egemen devletlerin eşitliğine dayalı düzenin günümüzde de devam ettiği söylenebilir mi?

XVII. YÜZYILA KADAR BATI AVRUPA DIŞI DÜNYANIN DURUMU

Orta Çağların sonundan itibaren yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel gelişmelerle Avrupa'nın nasıl küresel siyasetin merkezi hâline gelmeye başladığı önceki bölümlerde anlatıldı. Aşağıda aynı dönemde Avrupa dışındaki bölgelerde nasıl gelişmeler yaşandığı ele alınacaktır.

Çin

Uygarlığın en önemli beşiklerinden olan Çin'de Han hanedanının iktidarını kaybettiği 220 yılından sonra yönetsel parçalanmışlık yaşanmaya başladı. 960'tan, ülkenin Moğollar tarafından işgal edildiği 1279'a kadar orta ve güney Çin'de birliği sağlayan Song Hanedanı döneminde istikrarlı bir yönetim modeli oluşturuldu. Çin'in kuzeyi ise Tatar kabilelerinin elindeydi. Song döneminde bürokrasi Konfüçyüs'ün felsefi ilkeleri doğrultusunda, liyakat esasına göre teşkilatlandırıldı, ticareti geliştiren önlemler sayesinde ülke giderek zenginleşti. Çinli tacirler Hindistan, İran ve

Güneydoğu Asya topraklarında kara ve deniz ticaretine hâkim oldular. Bu dönemde, ilk kâğıt para Çinli tacirler tarafından kullanılmaya başladı. 1200'e gelindiğinde başkent Hangzhou 500 binlik nüfusuyla dünyanın en kalabalık kentiydi. Çin'in toplam nüfusu ise 120 milyonu geçiyordu. Bununla birlikte askeri açıdan zayıf ve içe kapanık olan Song hanedanı, Çin'i Liao, Jin ve Batı Zia hanedanlarıyla paylaşmak zorunda kaldı. Bu bölünmüşlük Cengiz Han liderliğindeki Moğolların Çin'e doğru genişlemelerini kolaylaştırdı.

1209'da Batı Zia'yı kendisine bağlayan Cengiz Han, 1215'te Jin Hanedanı'nın başkenti olan Yanjing'i (Bugünkü Beijing) ele geçirerek yağmaladı. Cengiz'in 1227'deki ölümü sırasında Moğol İmparatorluğu Hazar Denizi'nden Büyük Okyanusa uzanıyor, Roma ve İslam İmparatorluklarının sahip olduğu toplam yüzölçümünün iki katı kadar bir toprağa yayılıyordu. Cengiz'in oğulları ve torunları zamanında da Moğolların Çin'e akınları devam etti. Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han zamanında, 1279'da Song Hanedanı'nın yönetimine son verildi. Kubilay Han, Çin İmparatoru ilan edildi. Ailesini Yuan hanedanı olarak adlandıran Kubilay Han 1275'te ünlü İtalyan seyyah Marco Polo ile de görüştü. Kubilay Han Çin kültürüne ve sanatına büyük önem verse de Moğollar tam olarak Çinli nüfusla bütünleşemediler. Kubilay Han döneminde Japonya'yı işgal için yapılan iki askeri harekât da başarısızlıkla sonuçlandı. 1294'de Kubilay Han'ın ölümünden sonra başlayan ekonomik çalkantıya bir de ülkeyi kasıp kavuran veba salgını eklenince, siyasi istikrarsızlık giderek derinleşti. Ülkenin nüfusu yüzde 40 azalarak, 60 milyona düştü. Zhu Yuanzhang 1368'de Moğolları Çin'den tamamen çıkartarak Ming Hanedanı'nı kurdu.

Yaklaşık 300 yıl sürecek Ming Hanedanı döneminde, Moğol bürokratlar tasfiye edildi. Bürokrasi yeniden Konfüçyüs ilkelerine göre düzenlendi. Kölelik kaldırıldı. Toprak ve vergi reformu yapılarak, köylüler topraklandırıldı. Song döneminin aksine Ming hanedanı ticaretten ziyade tarıma öncelik verdi. Bu dönemde Çin'de tarımsal üretim patlaması yaşandı. Bu da nüfusun hızla tekrar 100 milyonun üzerine çıkmasını sağladı. Avrupa ticareti için de büyük önem taşıyan porselen, çay ve ipek üretimi arttı. 1405-1433 yılları arasında Ming amirali ve kaşifi Zheng He tarafından 317 gemilik bir filoyla gerçekleştirilen yedi ayrı seferde Çinliler, Sumatra, Malakka, Java, Seylan, Hindistan, İran, Arabistan ve Doğu Afrika kıyılarına (Mozambik) ulaştılar. Bununla birlikte Avrupalıların coğrafi keşiflerinin aksine, Çinliler bu bölgelerde ticari üsler ya da koloniler kurmadılar. Bunun en önemli sebebi, kaynakların olası bir Moğol tehlikesine karşı kullanılmaması ve boşa harcanmaması gerektiğine ilişkin resmi politikaydı. Bu ise Çin'in içine kapanık kalmasına yol açtı. Kısa süre sonra ise Portekizli gemiciler Çin'e kadar gelecek ve 1557'de Makao'da ilk ticaret üslerini kuracaklardır. XVII. yüzyılın ortalarında köylü isyanlarıyla sarsılan Ming Hanedanı, 1644'te İmparatorun intihar etmesiyle son buldu.

Çin, kültürü ve ticari mallarıyla Orta Çağ'ın sonundan itibaren Avrupalıların en çok dikkatini çeken ülkelerin başında gelmiştir. XV. yüzyılda dünyanın en büyük ordusuna ve donanmasına sahip olmasına rağmen Çin izlediği politikalar sebebiyle küresel bir güç hâline gelememi. Aksine, XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Avrupalıların en önemli sömürge alanlarından birine dönüştü.

Japonya

710 yılında Nara kentinin başkent olmasıyla başlayan Nara dönemi, Japonya'nın "Altın Çağı" olarak nitelendirilir. Daha ziyade Çin'deki Tang dönemi uygulamaları örnek alınarak yapılan yönetsel ve ekonomik reformlar sayesinde, gevşek bir "federasyon" yapısından bir imparatorluğa dönüşmeye başlayan Japonya, aynı yıl-

Cengiz Han İmparatorluğu
Roma ve İslam
İmparatorlarının iki katı
toprağa sahipti.

Japonya'da feodal ailelerin arasındaki mücadele yönetsel parçalanmaya sebep oldu.

lara Budist rahiplerle imparatorlar arasında büyük bir rekabete de sahne olmaya başladı. Nara dönemini takiben 794-1185 yılları arasında süren Heian döneminde devletin yapısına ilişkin düzenlemelere devam edilirken, son derece güçlü bir aristokrasi de yönetimde söz sahibi olmaya başladı. Japonya'daki güçlü feodal aileler arasındaki rekabet XII. yüzyıldan itibaren arka arkaya isyanlar ve iç savaşlar yaşanmasına yol açarak, ülkenin siyasi parçalanmışlığını perçinledi.

1185'ten Meiji hanedanının ülkede siyasi birliği sağladığı 1868'e kadar Japonya bölgesel hâkimiyete sahip ailelerin (daimyo) ve generallerin (şogun) yönetiminde kaldı. Her iki grup da güçlerini, emirlerindeki "samuray" adı verilen askerlerden almaktaydılar. İmparatorluk makamı sembolik bir önemin ötesine geçmedi.

1603'te İmparatorluk tahtına çıkan Tokugava (Edo) hanedanı ekonomik, idari ve dinsel bazı reformlarla Japonya'daki siyasi bölünmeyi ortadan kaldırmaya çalışsa da, bunda başarılı olamadı. Ülke yerel düzeyde 200 kadar "daimyo" tarafından yönetilmeye devam etti. Yine de Tokugava reformları tamamen dışa kapalı bir siyasetin takip eden Japonya için nispi bir barış dönemi yaşanmasını sağladı. Bununla birlikte, Hristiyan misyonerlerin faaliyetleri sonucunda bu dinin Japonlar arasında yayılması toplumsal huzursuzluklara sebep oldu. 1637'de Hristiyanların başlattığı Şimabara İsyanı'nın bastırılması sırasında onbinlerce kişi öldürüldü. Bu durum Tokogava yönetiminin, yabancılara karşı sert tedbirler almasına yol açtı. Bu dönemde Japonya'yla ticarete başlayan Hollandalıların Nagazaki körfezinde inşa edilen bir yapay adadaki liman dışında ülkeye girişleri yasaklandı. 1853'te bir ABD filosunun silah zoruyla Japon limanlarını ticarete açmasına kadar Japonya'nın bu izolasyon politikası devam edecektir.

Hindistan

Çin gibi uygarlık tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Hindistan, sahip olduğu zenginlikler dolayısıyla ilk çağlardan itibaren dışarıdan gelen kavimlerin istilalarına uğradı. VIII. yüzyıldan başlayarak Müslüman akınlarına uğrayan Hindistan'ın İndüs Havzası 712'de Emevi İmparatorluğu tarafından ele geçirildi. Kısa süre içinde ülkenin kuzey bölgelerinde Müslüman sultanlıklar kuruldu. XIII. yüzyıldan itibaren kitleler halinde Hindistan'a yerleşmeye başlayan Türkler 1206'da Delhi Sultanlığı'nı kurdular. Önce Hindistan'ın kuzeyini egemenliği altına alan Delhi Sultanlığı, Tuğluk Hanedanı döneminde ülkenin büyük bölümünü yönetmeye başladı. Yönetici sınıfın dili olan Türkçe, yerel dillerle karışarak "Urdu" (ordu) adı verilen dil biçiminde halk arasında yaygınlaştı.

Sultan Timur'un 1398'e Hindistan'a düzenlediği sefer Delhi Sultanlığı'nı zayıflattı. Bir süre zayıf hanedanlar tarafından yönetilen sultanlık, 1526'da Hindistan'ı istila ederek, Lodi Hanedanı'na son veren Babür Şah tarafından ortadan kaldırıldı. Timur'un soyundan gelen Babür bugünkü Pakistan, Afganistan, Hindistan ve Bangladeş'i içeren büyük bir imparatorluk kurmayı başardı. Babür'ün oğlu Hümayun döneminde bazı iç karışıklıklar yaşayan İmparatorluk, Babür'ün torunu Ekber'in 1556'da yönetime gelmesiyle birlikte Hindistan'daki varlığını sağlamlaştırdı.

Türk-Moğol İmparatorluğu'nun 1857'ye kadar, yavaş yavaş daralan bir alanda, sürecek yönetimi sırasında Avrupa devletleri Hindistan'da ticaret kolonilerinin sayısını artırdılar. Portekiz, Fransa, Hollanda, Danimarka ve İngiltere Hindistan'ın çeşitli liman kentleriyle çok karlı bir ticaret ilişkisi içine girdi. İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth 1599'da Doğu Hindistan Kumpanyası'nın kurulmasına izin verdi. Üç yıl sonra (1602) Hollandalılar da kendi Doğu Hindistan Kumpanyaları'nı kuracaklardır. Hindistan pazarı üzerinde Batılı güçlerin rekabeti, bu ülkeye dış müdahaleleri de artıracak, ülke yönetimindekiler giderek etkisizleşecektir.

Hindistan'da konuşulan Urdu (ordu) dili Türkçe'den türetilmiştir.

Çin'in ilk çağlardan bugüne bölgesel ve küresel sistemler için nasıl bir anlam ifade ettiğini ayrıntılarıyla öğrenmek isterseniz, Harry G. Gelber'in "M.Ö. 1100'den Günümüze Çin ve Dünya" adlı kitabını (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

İran

İlk çağlardan itibaren önemli uygarlık merkezlerinden biri olan İran toprakları Doğu'dan ve Batı'dan gelen kavimlerce zaman zaman işgal edilmişti. 400 yıllık Sasani yönetiminin 651'de Arap-Müslüman orduları tarafından sona erdirilmesinin ardından İran toprakları Emevi ve Abbasi halifeliklerinin yönetimlerinde kaldı. Abbasilerin zayıflamasına paralel olarak X. yüzyılın başından itibaren İran'da yerel özerk birimler ortaya çıkmaya başladı. Fakat bugünkü Afganistan sınırlarında yer alan Gazne'de Türkler tarafından kurulan Gazneliler Devleti XI. yüzyılda İran'ı yönetmeye başladı. 1040'ta yine bir Türk devleti olan Selçuklular İran'ı ele geçirdiler. 1055'te Abbasi Halifesi'nin talebi üzerine Bağdad'ı Şii Buyid Hanedanı'ndan alan Tuğrul Bey'e, halife tarafından "Sultan" unvanı verildi. Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı kazandıkları Malazgirt Savaşı'ndan sonra, 1071'den itibaren Anadolu içlerine doğru ilerleyen Selçuklular, Orta Asya ve Afganistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan Büyük Selçuklu Sultanlığı'nı kurdular.

1072-1092 yılları arasında hüküm süren Sultan I. Melikşah döneminde bir yandan Türkmen aşiretlerinin İran'a ve Anadolu'ya yerleştirilmelerine devam edildi, diğer yandan da eski Türk, İran ve Müslüman geleneklerinin harmanlandığı yeni bir yönetim modeli geliştirildi, Celali takvimi icat edildi, astronomik gözlemler için rasathaneler kuruldu, İslam felsefesi alanında önemli eserler kaleme alındı. Melikşah'ın veziri Nizamülmülk'ün yazdığı Siyasetname adlı eser çok uzun yıllar boyunca, siyaset biliminin temel kitaplarından biri olma özelliğini devam ettirdi.

Melikşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu Sultanlığı parçalanmaya başladı. Batıda Anadolu Selçuklu Devleti kurulurken İran toprakları ise 1194'te yine Orta Asya kökenli olan Hazermşahlar Devleti'nin eline geçti. Anadolu Selçukluları'nın Haçlı Seferleri sırasında Avrupa devletleriyle mücadelesinden Birinci Ünite'de bahsedilmişti. Anadolu Selçukluları diğer yandan da, Moğol istilası karşısında zayıflayan Harezmsşahlar'la çatışarak 1230'da kazandıkları Yassıçemen Savaşı'yla bu devleti ortadan kaldırdı.

Cengiz Han'ın Moğol orduları 1220'den itibaren İran'ı ele geçirmeye başladılar. Nişabur, Tus, Herat, Semerkant ve Buhara gibi önemli merkezler birer Moğollar tarafından yağmalandı. Ardından Batı Azerbaycan'a kadar ilerleyen Moğollar hem Anadolu hem de İran içlerine doğru yayılmaya başladılar. Moğollardan kaçan Türk aşiretlerinin büyük bölümü Anadolu'ya sığındı. Bunlar arasında, ileride Osmanlı İmparatorluğu'nu kuracak olan Kayı aşireti de bulunmaktaydı. Moğollar İran'da yüzyıllar boyunca gelişmiş olan uygarlık birikimini büyük ölçüde yok etmekle birlikte, İran'ı istilaları sırasında Müslümanlığı da din olarak seçtiler.

Cengiz'in torunu Hülagü Han, 1243'te Köse Dağı Savaşı'nda Anadolu Selçukluları'nı yenilgiye uğrattı. 1255'te İran'da, başkenti Tebriz olan İlhanlılar Devleti'ni kurdu. 1258'de Bağdad'ı yağmalayarak Abbasi Halifesi'ni öldüren Hülagü Han, Kahire merkezli bir Türk devleti olan Memluk Sultanlığı (Kölemenler), Karadeniz'in kuzeyini elinde bulunduran Türk-Moğol kökenli Altın Orda ve Anadolu Selçukluları ile savaştı. Memluk Sultanlığı 1260'taki Ayn-ı Calut savaşında İlhanlıların Suriye ve Filistin'deki ilerleyişini durdurdu. 1295'te hükümdar olan Gazan Han zamanında, İslam'ı devlet dini olarak kabul etmelerine rağmen İlhanlı yöneticilerinin büyük bölümü

Moğollar İran'da yüzyıllar içinde oluşan uygarlık birikimini büyük ölçüde yok etti.

İran toprakları 1925'e kadar Türk hanedanları tarafından yönetildi.

Şamanizm inancını devam ettirdi. Bu dönemde, İran'ın yeniden imarına başlandı. Toprak ve vergi yapısı yeniden düzenlendi. Fakat XIV. Yüzyıldaki veba salgını İran nüfusunun neredeyse üçte birini yok edince ülkede büyük bir istikrarsızlık dalgası baş gösterdi. 1335'ten itibaren İlhanlı toprakları Çobanoğulları, Celayiriler, Muzafariler ve Kartlar tarafından yönetilmeye başladı.

1381'de İran topraklarına giren Türk-Moğol emiri Timur, XV. yüzyılın başında ülkeyi tamamen denetimi altına aldı. 1402'de Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i yenerek, Osmanlı Devleti'nin doğu topraklarını da eline geçiren Timuroğulları, XV. yüzyılın ortalarına kadar İran topraklarında hâkimiyetlerini sürdürdü. 1452'de Karakoyunlu, 1468'de ise Uzun Hasan'ın Akkoyunlu devletlerinin yönetimine geçen İran, Şah İsmail'in 1501'de Tebriz'i ele geçirerek Safevi Devleti'ni kurmasıyla, Avşar ailesinden Nadir Şah'ın iktidara geleceği 1736'ya kadar bu hanedan tarafından yönetildi. 1796-1925 arasında İran'a hâkim olan Kajarlar ise bu toprakları yöneten son Türk hanedanı olacaktır.

İslam'ın Şii mezhebini Safevilerin resmi inancı olarak kabul eden Şah İsmail, Türk olmasına rağmen en büyük siyasi mücadelesine Osmanlı Devleti'yle girişmiştir. Tarafların birbirleriyle savaşları sırasında Avrupa devletleriyle de İttifaklara girdikleri Osmanlı-Safevi rekabeti Türk dünyası için bir iç savaş niteliğindedir ve her iki devlet açısından da yıpratıcı sonuçlar doğurmuştur. Yavuz Sultan Selim'in 1514'te Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'i yenmesinden sonra bir süre için durulan Osmanlı-Safevi çatışması, Kanuni Sultan Süleyman ve Şah Tahmasb döneminde yeniden alevlenmiş, Osmanlı Sultanı IV. Murad'ın 1638'de Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla Osmanlı-Safevi sınırı çizilmiştir. Bugünkü Türkiye-İran sınırı da çok büyük ölçüde bu antlaşmada çizilen hattan geçmektedir.

DİKKAT

İpek Yolu üzerindeki Asya uygarlıklarının tarihini ve bugününü anlatan bir belgesel izlemek isterseniz “Silk Road” (İpek Yolu) belgeselini öneririz. Belgeselin Kitaro tarafından bestelenen çok ünlü fragman müziğini şu web adresinden dinleyebilirsiniz:

[\[http://www.youtube.com/watch?v=VLs2FbJaBjY\]](http://www.youtube.com/watch?v=VLs2FbJaBjY)

Polonya

X. yüzyılda kuzey-doğu Avrupa'daki slav kabileleri arasında güçlenmeye başlayan Plast'lar 966'da Hristiyanlığı din olarak seçtiler. I. Boleslav'ın 1025'te taç giymesıyla Polonya Krallığı kuruldu. Katolik Kilisesi'nin desteğini olarak bulundukları bölgedeki putperest (pagan) Cermen kabileleriyle ve Töton Şövalyeleri ile mücadeleye tutuşan Polonyalılar Baltık bölgesini kontrol etmeye çalıştılar. Yüzyıllar boyunca devam edecek olan Alman (Prusya)-Polonya mücadelesi böylece ortaya çıktı.

Litvanya Grandükü Jogalya'nın XIV. yüzyılın sonunda Polonya tahtına çıkmasıyla Yagelonya (Jagiellon) Hanedanı Polonya'yı yönetmeye başladı. 1572'ye kadar devam edecek Yagelonya döneminde Polonya, kuzeyde Baltık Denizi'nden, güneyde Karadeniz'e uzanan Avrupa'nın en büyük ve güçlü devletlerinden biri oldu. Bu dönemde Kırım Tatar Hanlığı, Osmanlı İmparatorluğu ve Moskova Knezliği ile güç mücadelesine girişen Polonya, 1569'da imzalanan Lublin Antlaşması sonucunda Litvanya ile topraklarını birleştirdi. “Polonya Krallığı ve Litvanya Grandüklüğü” resmi adını alan yeni devlet, hükümdarın soylular tarafından seçildiği bir modele sahipti. 1596'da başkentini Krakov'dan Varşova'ya taşıyan bu devlete, kralın seçimle gelmesinden dolayı, “Lehistan Cumhuriyeti” (commonwealth) adı da verilmiştir.

Yagelonya Hanedanı döneminde Polonya Avrupa'nın en büyük devletlerinden biri oldu.

Otuz Yıl Savaşları'nın dışında kalarak yıkıma uğramaktan kurtulan Polonya, XVII. yüzyılda Avrupa'nın önde gelen siyasi aktörlerinden biri oldu. Fakat Ukrayna isyanı, Don Kazaklarının (Kosak) saldırıları ve Rusya ile rekabet Polonya'nın giderek güç kaybetmesine sebep olacaktır. Yine de II. Viyana Kuşatması (1683) sırasında Kutsal Roma İmparatoru I. Leopold ile ittifaka giren Polonya Kralı Jan Sobieski'nin Osmanlı Ordusu'nu püskürtmesi ve ardından 1699'a kadar süren savaşlarda Osmanlıların Tuna'nın kuzeyine çıkmalarını engellemesi Avrupa siyasi tarihi açısından dönüm noktalarından biridir. Bir başka deyişle, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu tarafından yıkılmasını Polonya Krallığı engellemiştir. Bu "kutsal" hizmet Polonya'nın XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya ve Prusya tarafından işgal edilmesini önleyemeyecektir. Polonya'nın bölünmüşlüğü, takip eden 200 yıl boyunca sürecektir.

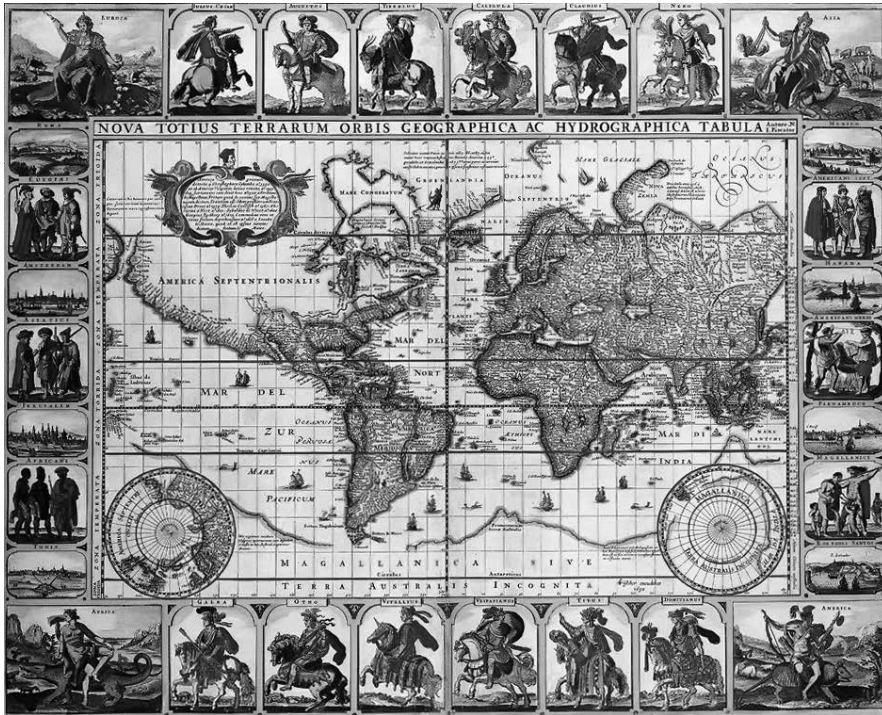
Rusya

VII. yüzyıldan itibaren Bugünkü Kiev kenti civarına yerleşen Slav kabileleri IX. yüzyılda, bölgedeki Türk Hazar devletini yenerek Dinyeper nehri boyunca uzanan Kiev Rus devletini kurdular. 988'de Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisiyle Hristiyanlığı kabul eden Slavlar, aynı dönemde Peçenek ve Kuman Türklerinin istilası sonucu XI. yüzyıldan itibaren bulundukları bölgenin kuzeyine kaçmaya başladılar. Önce Volga Bulgar Devleti'nin denetimine giren Slavlar Moğolların baskısı karşısında XIII. yüzyılda siyasal bütünlüğünü tamamen yitirdi. Slav toprakları Altın Orda Devleti'nin eline geçti. Kiev, Moskova, Nizni Novgorad gibi kentler Altın Orda'nın vassalı olan yöneticiler tarafından yönetilmeye başladı.

1283'te kurulan Moskova Büyük Knezliği, ileride Rusya Çarlığı'na dönüşecektir.

"Çar" kelimesi, Latince'de imparator anlamında kullanılan "sezar" kelimesinden gelir.

Harita 2.2

XVII. Yüzyılda Yapılmış bir Dünya Haritası.

1236'da Novograd Knez'i (prensi) seçilen Alexander Nevsky zamanında İsveç'e ve Töton şövalyelerine karşı askeri zaferler kazanan Ruslar, Moğol gücünün zayıflamasıyla birlikte tekrar nüfuz alanlarını genişletmeye başladılar. Alexander Nevsky'nin oğlu Daniel Alexanderoviç'in 1283'te Moskova Büyük Knezliği'ni kurmasıyla birlikte, Rusya önemli bir Avrupa gücü olma yönünde ilerlemeye başladı. Kurulduğunda sadece 20.000 kilometrekarelik bir alana sahipken Moskova Büyük Knezliği'nin yüzölçümü 1462'de 430.000 kilometrekareye ulaşacaktır. 1584'te ise Rusya 5,4 milyon kilometrekarelik toprağıyla Avrasya coğrafyasının en büyük devletlerinden biri hâline gelecektir.

1480'e kadar önce Altın Orda, ardından da Kırım Hanlığı'na vergi ödeyen Moskova Knezliği, III. İvan (Büyük İvan) zamanında topraklarını üç katına çıkarmış, diğer Rus prensliklerini de egemenliği altına almıştır. Son Doğu Roma (Bizans) İmparatoru'nun yeğenlerinden biriyle evlenerek, "Üçüncü Roma İmparatorluğu" iddiasında bulunan III. İvan, Latince imparator anlamındaki "Sezar" kelimesinden türetilmiş olan "Çar" unvanını kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde Polonya, Litvanya ve İsveç ile çatışma içine giren Moskova Büyük Knezliği, Osmanlı Devleti ile de sınırdaş hale geldi.

Rusya'nın asıl sıçrayışı, IV. İvan (Korkunç İvan) zamanında, ülkedeki büyük toprak sahipleri olan boyarların sindirilmesi ve ülke yönetiminde merkezileşmenin sağlanmasından sonra oldu. Avrupa devletleriyle ticari bağları da kuvvetlendiren IV. İvan Tatarlarla uzun süreli çatışmalara girişti. Moskova'nın Kırım Hanı tarafından 1571'de yakılması, Ruslar ve Kırım Tatarları arasındaki kan davasını derinleştirdi. IV. İvan, Sibiry ile Kazan ve Astrahan Müslüman Hanlıklarını ele geçirerek Rusya'nın Orta Asya'ya ilk yayılmasını başlattı.

Aynı dönem, Polonya'yı ve Kırım Hanlığını destekleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun, Rusya ile ilk anlaşmazlıklarının da ortaya çıktığı yıllardır. Osmanlı-Rus rekabeti XVII. yüzyıl ortalarından itibaren iyice su yüzüne çıkacak ve her iki İmparatorluk da Birinci Dünya Savaşı'nda yıkılana kadar, defalarca sıcak çatışmaya dönüşecektir. 1613'te Mikail Romanov'un çar olmasından sonra, 1917'ye kadar Rusya'yı Romanovlar kesintisiz biçimde yöneteceklerdir. Romanovlar döneminde Rusya Avrupa güç dengesinin ayrılmaz parçası olacaktır.

Özet

Yeni Çağ'ın başlangıcında Fransa ve İngiltere'deki yönetim biçimlerinin birbirlerinden farklılaşma sürecini açıklamak.

Fransa'da XI. yüzyılda XI. Louis'nin tahta çıkmasıyla birlikte XVII. yüzyılda nihai şeklini alacak olan Mutlakiyetçiliğin temelleri atılmaya başlandı. Feodalizm döneminden kalan yerel yöneticileri etkisizleştirerek kendine bağlayan Fransız kralları, yeni yollar inşa ederek ve ticaret panayırıları düzenleyerek ülke ticaretini geliştirdiler. Fransa Yeni Çağ'a merkezi yönetimin giderek güçlendiği bir ülke olarak girdi.

İngiltere'de 1485'de Tudor ailesinin tahta geçmesini takiben Yüz Yıl Savaşları'ndan sonra yaşanan iç savaşın (Güller Savaşı) yaralarının sarılmasına başlandı. 1509'da VIII. Henry'nin tahta çıkmasıyla bir yandan güçlü bir donanma kurulması için adımlar atılırken, diğer yandan da ülkenin güçlendirilmesi için yeni vergiler koyuldu. Bu durum aristokrasi ve burjuvaziye rahatsız etti. Ülkede oluşturulan Lord Şansölye (Başbakanlık) makamı büyük yetkilerle donatıldı. Fransa'dakine benzer şekilde, kralın yerel yöneticiler üzerindeki gücünü artıracak adımlar atılmaya çalışılsa da, 1215'ten beri var olan "kralın yetkilerinin kısıtlı olduğu" şeklindeki gelenek sebebiyle tepkiyle karşılaştı. Boşanmasına izin vermeyen Papa'yla çatışmaya girerek, Anglikan Kilisesi'ni kuran VIII. Henry, ülkesinde uzun yıllar sürecek mezhep savaşlarının kapısını aralamış oldu.

Ele aldığımız dönemde Fransa'da kralın yönetimin merkezine oturtulduğu mutlakiyetçi anlayış iyice yerleşirken, İngiltere'de kralın yetkilerini sorgulayan Parlamento kurumsallaştı.

Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ve İspanya'nın Avrupa siyaseti için neden önemli olduğunu ifade etmek.

Kutsal Roma İmparatorluğu V. Charles döneminde dünyanın en büyük devleti hâline geldi. Amerika kıtasından Uzakdoğu'ya uzanan büyük bir sömürge imparatorluğuna sahip olan İmparatorluk, Akdeniz Havzası'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun tek rakibiydi. İtalya Savaşları'nda Fransa'yla karşı karşıya gelen V. Charles, Fransa'nın müttefiki Osmanlı'ya karşı, Safevilerle ittifak kurdu. Böylece Osmanlı İmparatorluğu "iki cephele savaş"la yüzyüze kaldı.

Almanya coğrafyasında Katolikler ve Protestanlar arasında sürdürülen din savaşlarına doğrudan müdahil olan V. Charles, 1555'te Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Almanya'daki topraklarının bölünmüşlüğüne tescil eden ve Luteriyenleri resmen tanıyan Ausburg Barış'ını kabul etmek zorunda kaldı.

Amerika kıtasına merkezden valiler atarak, buradaki İspanyol yerel yöneticilerini etkisizleştiren V. Charles, XIX. yüzyılın başına kadar devam edecek sömürge düzenini kurdu. V. Charles'ın 1555'te kendi rızasıyla tahttan ayrılırken topraklarını oğlu II. Philip ve kardeşi Avusturya Arşidükü Ferdinand arasında paylaştırarak, Avrupa siyasetinin gelecek 100 yılına damgasını vurdu. Böylece, V. Charles'ın sömürge imparatorluğuna sahip olan İspanya, önemli bir deniz gücü olarak varlığını devam ettirdi. Tarihsel Habsburg topraklarını alan Ferdinand'ın Avusturya'sı ise bir yandan Alman Protestan prenslerin ayaklanmaları, diğer yandan da doğusundaki Osmanlı İmparatorluğu'nun ilerleyişiyle meşgul olduğu bir döneme girdi.

Reform süreciyle Hristiyanlık dininin Katoliklik ve Protestanlık şeklinde ayrışmasının Avrupa'da yol açtığı uzun süreli çatışmanın sebepleri ve sonuçları arasında bağlantı kurmak.

Luteriyenlerin ve Kalvinistlerin Almanya ve Hollanda'da yaygınlaşması, bir yandan Papalık, diğer yandan da Katolik Kilisesi'nin koruyucusu durumundaki İspanya ve Avusturya tarafından endişeyle karşılandı. Zira bu sadece dinsel bir ayrışma değil, Protestanlığa geçen devletlerin Kilise'nin siyasi güdümünden de kurtulmaya çalıştıkları bir süreçti. Protestanlığı kabul eden devletler, bağlı oldukları Katolik krallara vergi vermekte de isteksiz davranıyorlardı.

Kalvinizmin benimsendiği Holanda'daki yedi küçük devletin 1579'da güçlerini birleştirerek İspanya'dan bağımsızlıklarını ilan etmesi II. Philip tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine, İspanya'nın rakibi olan İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in himayesine giren Hollanda'da Cum-

huriyet ilan edildi. İspanya ile Hollanda arasında kesintilerle 1618'e kadar süren Seksen Yıl Savaşları, Hollanda'nın bağımsızlığının İspanya tarafından tanınmasıyla son buldu.

Diğer yandan, esas olarak Almanya topraklarındaki Katolik ve Protestan devletler arasında yürütülen ve Avrupa'nın diğer devletlerinin de kendi çıkarları doğrultusunda dâhil oldukları Otuz Yıl Savaşları, kıtayı büyük bir istikrarsızlık içine soktu. Savaşa girenlerin "güç dengesi" ilkesini dikkate alarak, "dinlerine göre" değil "ulusal çıkarlarına" göre ittifaklara girdikleri Otuz Yıl savaşları, dinsel sebeplerle başlayan ama dinin etkisinin azaldığı bir uluslararası ilişkiler düzeninin kurulması yolunda en önemli gelişme oldu.

Westphalia Barışı'nın modern uluslararası sistemin kuruluşu açısından neden büyük önem taşıdığını açıklamak.

Seksen Yıl ve Otuz Yıl savaşlarını bitiren Westphalia Barışı, modern uluslararası ilişkilerin kuruluş belgesi olarak nitelendirilir. Avrupa ekonomisini ve nüfus yapısını harap eden uzun savaşların ardından o zamana kadar tarihte görülen en geniş katılımlı uluslararası konferans olan Westphalia Konferansı toplandı. 1648'de imzalanan Münster ve Osnabrück antlaşmalarıyla Luteryenlerin yanı sıra Kalvinistlerin de hakları tanınmış, Almanya'nın bölünmüşlüğü tescil edilmiş, Hollanda ve İsviçre'nin bağımsızlıkları onaylanmıştır.

Westphalia Barışı'nın uluslararası ilişkiler açısından önemi, tüm devletlerin kendi ülkeleri ve halkları üzerindeki egemenlik haklarının teminat altına alınmasının ve devletlerin uluslararası alandaki "egemen eşitliği" kavramının bu tarihten sonra yaygınlaşmaya başlamasıdır.

Asya ve Doğu Avrupa'nın önemli ülkelerinin XVII. yüzyıla kadarki siyasi tarihleri hakkında bilgi sahibi olarak, bunlarla Batı Avrupa ülkelerinin durumu arasında karşılaştırma yapmak.

Uygarlık Asya'da doğmuştur. İlk çağlarda Mezopotamya, Anadolu ve Mısır'da ortaya çıkan ilk devletlerden itibaren çok uzun bir süre Avrupa'dakinin ilerisinde bir uygarlık düzeyi dünyanın bu kıtasında yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte, Avrupa kıtasında Orta Çağların sonundan itibaren yaşanmaya başlayan ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmeler, Batı Avrupa devletlerinin

uluslararası alanda başat güç olmalarının yolunu açmıştır.

Çin ve Japonya önemli uygarlık merkezlerinden olmalarına rağmen, hem içine kapalı politikalar izlediklerinden, hem de bu ülkelerin siyasal bütünlüğünün uzun süreli olmamasından dolayı, Orta Çağ'da sahip oldukları gücü, izleyen yıllarda kaybetmeye başlamışlardır. Hindistan da bu ülkelerle aynı kaderi paylaşmıştır. Her üç ülkenin de Avrupalı devletlerin coğrafi keşiflerden sonra izlediği ticaret limanı açma ve sömürgeleştirme politikalarına karşı koyması mümkün olmamıştır. Çin, Japon ve Hint limanları XVI. yüzyıldan itibaren önce Portekiz, İspanya ve Hollanda, ardından ise Fransa ve İngiltere'nin de aralarına katıldığı Batı Avrupa devletlerinin denetimine geçmiştir. Ticaretler imkânları başkaları tarafından ele geçirilen bu ülkelerin, uluslararası alanda siyasi güç olmaları mümkün olmamıştır.

İran ise uzun yıllar boyunca Türk hanedanları tarafından idare edilmiş, Büyük Selçuklu, Timur ve Safevi devletlerine ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi keşiflerden sonra, İran topraklarından da geçen İpek ve Baharat yollarının önemini yitirmesi, bu bölgedeki devletlerin de ekonomik açıdan zor duruma girmesine yol açmıştır. Diğer yandan Timur döneminden başlayarak, İran topraklarında hüküm süren hanedanların, Osmanlı İmparatorluğu ile bölgesel hâkimiyeti sağlamaya yönelik bir güç mücadelesi içine girmeleri, her iki taraf için de yıpratıcı sonuçlar doğurmuştur.

Avrupa'nın doğusunda Orta Çağ'ın sonunda devletleşme sürecine giren Polonya ve Rusya ise, XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa siyasi dengelerinin önemli aktörleri olmaya başlamışlardır. Polonya XVII. yüzyıldan başlayarak bir çöküş dönemine girerken, aynı dönemde Rusya modernleşme yönünde çok önemli adımlar atacak ve büyük devlet hâline gelecektir.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi İngiltere ve Fransa'nın yönetimlerinin farklı biçimlerde gelişmesini açıklamakta kullanılabilir?
 - a. İklimin farklılığı
 - b. Etnik kökenlerin farklılığı
 - c. Tarihsel, ekonomik ve toplumsal süreçlerin farklılığı
 - d. Dinlerinin farklılığı
 - e. Yeryüzü şekillerinin farklılığı
2. Ausburg Barışı'yla aşağıdaki dinsel gruplardan hangisinin hakları tanınmıştır?
 - a. Luteryenlerin
 - b. Kalvinistlerin
 - c. Ortodoksların
 - d. Anabaptistlerin
 - e. Anglikanların
3. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı ve Kutsal Roma İmparatorlukları aşağıdaki alanlardan hangisinde rekabet içine girmişlerdir?
 - a. Doğu Anadolu
 - b. Filistin
 - c. Hicaz
 - d. Akdeniz
 - e. Karadeniz
4. V. Charles 1555'te tahttan feragat ederken topraklarını kimler arasında paylaştırmıştır?
 - a. İspanya ve Avusturya (Habsburglar)
 - b. İspanya ve Portekiz
 - c. İspanya ve Fransa
 - d. Fransa ve İngiltere
 - e. Avusturya (Habsburglar) ve Osmanlı İmparatorluğu
5. Aşağıdakilerden hangisi Hollanda'nın "Altın Çağı"nın bir unsuru **değildir**?
 - a. Doğu ve Batı Hindistan şirketlerinin küresel ticareti denetlemeye başlamaları
 - b. Hollandalıların dünyanın çeşitli yerlerinde ticaret kolonileri kurmaları
 - c. Hollanda'da bankaların yaygınlaşması
 - d. Rotterdam'da Avrupa'nın ilk menkul kıymetler borsasının kurulması
 - e. Hollandalıların Kıbrıs Adası'nda koloniler kurmaları
6. Aşağıdakilerden hangisi Otuz Yıl Savaşları için söylenemez?
 - a. Genel Olarak Almanya coğrafyasında geçmiştir.
 - b. Avrupa'nın büyük devletleri dönem dönem savaşa yer almıştır.
 - c. Katolik-Protestan ayrımı savaşların çıkışında önemli bir sebeptir
 - d. Savaşın bir bölümü Güney Amerika'daki sömürgelerde yürütülmüştür.
 - e. Avrupa'nın ekonomik ve demografik yapısını harap etmiştir.
7. Aşağıdaki hangi kavramın Westphalia Barışı'ndan itibaren uluslararası ilişkilerin özünü oluşturmaya başladığı söylenebilir?
 - a. Egemen devletlerin eşitliği
 - b. İnsan haklarının korunması
 - c. Hukukun üstünlüğü
 - d. Azınlıkların korunması
 - e. Serbest piyasa ekonomisi
8. Çin, Hindistan ve İran'ın siyasi tarihinde önemli yer tutan kavim hangisidir?
 - a. Normanlar
 - b. Anglo-Saksonlar
 - c. Moğollar
 - d. Vizigotlar
 - e. Lâtinler
9. Polonya XVII. yüzyılda hangi devletin Avrupa'daki ilerleyişinin durdurulmasında önemli bir rol oynamıştır?
 - a. Safeviler
 - b. Babür İmparatorluğu
 - c. Osmanlı İmparatorluğu
 - d. Abbasiler
 - e. Memlûkler
10. Rus Çarları aşağıdakilerden hangisinin siyasi mirasçısı olma iddiasındadır?
 - a. Doğu Roma İmparatorluğu
 - b. Kutsal Roma İmparatorluğu
 - c. Habsburg İmparatorluğu
 - d. Moğol İmparatorluğu
 - e. Frank Devleti

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise, “Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Fransa ve İngiltere’de Siyasi Durum” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise, “Almanya Coğrafyasında Din Savaşları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise, “Kanuni ve V. Charles” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise, “Yeni Dünya’nın İspanya’ya Bağlanması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise, “Almanya Coğrafyasında Din Savaşları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise, “Seksen Yıl Savaşları ve Hollanda’nın İspanya’dan Bağımsızlığı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise, “Westphalia Barışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise, “Çin”, “Hindistan” ve “İran” konularını yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise, “Polonya” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise, “Rusya” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Coğrafi olarak birbirlerine komşu ya da çok yakın olan devletler, elbette birbirlerinde meydana gelen gelişmelerden etkilenirler. Fakat bu karşılıklı etkileşimin yanı sıra her ülkenin kendi tarihsel süreçleri, ekonomik ve toplumsal yapıları da söz konusu devletlerin siyasal yapılarının oluşumunda etkindir. Fransa ve İngiltere bu duruma çarpıcı bir örnektir. Aralarındaki coğrafi yakınlığa rağmen Manş Denizi’yle birbirlerinden ayrılan bu iki devletten Fransa’da yönetimde merkezileştirme ve kralın yetkilerinin artması söz konusu olurken, İngiltere’de adem-i merkezîyetçilik ve kralın yetkilerinin sınırlandırılmasına yönelik gelişmeler yaşanmıştır.

Sıra Sizde 2

XVI. yüzyılda Avrupa’nın Hristiyan devletlerinde görülene benzer şekilde, iki Müslüman devlet olan Osmanlılar ve Safeviler arasında da hem bir siyasi güç mücadelesi hem de mezhepsel ayrışma söz konusu olmuştur. Nasıl tümü Alman ve Hristiyan olan çok sayıda devlet, Katolik ve Protestan olarak ayrılmış ve siya-

si-ekonomik çıkar farklılaşması yüzünden birbirleriyle mücadele etmişse, ikisi de Türk hanedanlar tarafından yönetilen ve Müslüman olan Osmanlı-Safevi rekabeti de aynı temellere oturmuştur. Şah İsmail’in 1501’de Şiiliği Safevi devletinin resmi inancı hâline getirmesinden sonra, iki devlet arasındaki çatışma, dinsel nitelik de kazanmıştır. Böyle bir ortamda, Fransa’nın Kutsal Roma İmparatorluğu’na karşı Müslüman Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yapması, gelişmekte olan yeni uluslararası siyaset anlayışı açısından ne kadar doğalsa, Osmanlıların ve Safevilerin de birbirlerine karşı Hristiyan devletlerle iş birliğine girmeleri o kadar doğaldır. Din kardeşliğinin yerini, çıkarların almakta olduğu bir düzen söz konusudur.

Sıra Sizde 3

Westphalia Barışı’ndan sonra Avrupa siyasetinde dinin rolü giderek azalmış, devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde çıkar iş birliği ya da rekabeti öne çıkmıştır. Aynı tarihlerde “devletler hukuku” (uluslararası hukuk) da, dinsel kavramları değil, herkes için geçerli olan ortak değerleri ve kuralları temel alarak gelişmiştir. Yüzyıllar içinde, devletler arasındaki ilişkilerde dinsel etki-den uzak politikaların geçerliliği daha da yerleşmiş olmakla ve Avrupa devletlerinin vatandaşlık tanımları laik niteliğe oturtulmakla birlikte, toplumsal düzeyde dinsel ayrışmanın tamamen yok edildiğini söylemek mümkün değildir. Bugünkü Avrupa Birliği ülkelerinde zaman zaman bu durum su yüzüne çıkabilmekte, farklı Hristiyan mezhepleri arasında değil ama bu ülkelere yerleşmiş Müslümanlara karşı, ayrımcı ve ırkçı söylemler takınabilen siyasetçiler olabilmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001’den sonra bu yönde hızla yükselen bir eğilim mevcuttur. Müslüman karşıtlığı o kadar sistematik bir hal almaya başlamıştır ki, Islamofobi (İslam Korkusu) diye bir tabir de ortaya çıkmıştır.

Sıra Sizde 4

Uluslararası ilişkiler disiplininin tarihsel gelişimiyle ilgilenenler, Westphalia’da ortaya çıkan “egemen devletlerin eşitliği” ve “içişlerine karışmama” ilkelerinin 1945’te kurulan ve bugün de varlığını sürdüren Birleşmiş Milletler sisteminin de özünü oluşturduğunu savunurlar. Özellikle Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 2. maddesinde yer alan ilkelerin bir bölümü doğrudan Westphalia Düzeni’yle ilişkilidir. Bununla birlikte, yine Birleşmiş Milletler’in en önemli organı olan Güvenlik Konseyi’nde

böyle bir eşitlikten söz etmek mümkün değildir. ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın kararları veto etme yetkisine sahip olmaları, bu ülkelerin çıkarları dışında bir Birleşmiş Milletler kararının alınabilmesini imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler bir açıdan, "Westphalia Düzeni"nin bugün geçerli olmasına örnek olabilecek bir örgütken, diğer bir bakış açısıyla, "güçlü olanın sözünü geçirdiği" bir platformdur.

Sıra Sizde 5

Ünitemizde anlatıldığı gibi, XVI. yüzyıldan itibaren uluslararası alandaki önemini yitiren Çin, XX. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak önemli bir siyasi ve ekonomik güç hâline gelmeye başlamıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin yıllık ekonomik büyüme hızını, uluslararası pazarlardaki payını ve askeri gücünü göz önünde bulunduran pek çok uzman, XXI. yüzyılın ikinci yarısında bu ülkenin en önemli küresel güç hâline geleceği konusunda görüş birliği içindedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Arı, B., Aslantaş, S. (2006). **The Mongols: History and Culture**. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Baykal, Bekir Sıtkı (1988). **Yeni Zamanda Avrupa Tarihi**. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Bradford, Ernle. (2000). **Mediterranean: Portrait of a Sea**. Penguin Books, Great Britain.
- Braudel, Fernand. (1993). **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Daniels, Patricia S. (2011). **National Geographic Almanac of World History**. National Geographic, USA.
- Dunn, Richard S. (1979). **The Age of Religious War, 1559-1715**. W. W. Norton & Company, USA.
- Dunn, Richard S. (1979). **The Age of Religious War, 1559-1715**. W. W. Norton & Company, USA.
- Emecen, Feridun M. (2009). **Osmanlı Klasik Çağında Siyaset**. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Fisher, H. A. L. (1965). **A History of Europe**. E. Arnold & Co., USA.
- Gelber, Harry G. (2010). **M.Ö. 1100'den Günümüze Çin ve Dünya: Ejder ve Yabancı Deccaller**. Çev. Hülya Kocaoluk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil. (2011). **Rönesans Avrupası**. Türkiye İş

- Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Jourdin, Michel Mollat. (1993). **Avrupa ve Akdeniz**. Çev. A. Muhittin Kargın, Afa Yayınları, İstanbul.
- Kennedy, Paul. (2010). **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri**. Çev. Birtane Karanakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kurat, Akdes Nimet. (1987). **İran Tarihi**. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Lewis, Bernard. (1996). **The Middle East**. Butler & Tanner Ltd., London.
- Marozzi, Justin. (2004). **Tamerlane: Sword of Islam, Conqueror of the World**. Perseus Books Group, Cambridge.
- Palmer, R.R. v.d (2002). **A History of the Modern World**, Alred A. Knopf, New York.
- Sander, Oral, (1989). **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Sevim, A., Yücel, Y. (1991). **Klasik Dönemin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni**. Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Smith, Vincent A. vd. (1958). **The Oxford History of India**. Oxford University Press, Oxford.
- Tapie, Victor L. (1972). **The Rise and Fall of the Habsburg Monarchy**. Praeger, United Kingdom.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1983). **Osmanlı Tarihi, II. Cilt: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

3

Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- İngiltere ve Fransa'da hükümdarlar ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin yönetim biçimlerini nasıl etkilediğini ve bunun diğer devletlere etkilerini ifade edebilecek,
 - XVIII. yüzyılın başat gücü olan Fransa'nın üstünlüğünün diğer devletlerce nasıl dengelenmeye çalışıldığını ve bunun sonuçlarını analiz edebilecek,
 - İspanya Veraset Savaşlarından Fransız Devrimi'ne kadarki dönemde Avrupa'da meydana gelen güç mücadelesinin ayrıntılarını ve bunun küresel düzeye yansımalarını ifade edebilecek,
 - Avrupa devletleri arasındaki mücadelenin ABD'nin bağımsızlığını kazanması sürecini nasıl etkilediğini analiz edebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Parlamentarizm
- Mutlakiyet
- Monarşi
- Başat Güç
- Güç Dengesi
- İttifak
- Blok
- Koloni
- İkilik (Düalizm)
- Küresel Savaş
- Ticaret Savaşı
- Abluka
- Tarafsızlık

İçindekiler

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Büyük Güçlerin Küresel Rekabeti

MANŞ'IN İKİ YAKASINDA PARLAMENTARİZM VE MUTLAKİYETÇİLİK

Bir önceki Ünite'de Manş Denizi'nin iki ayrı kıyısında bulunan İngiltere ve Fransa'nın yönetim biçimlerinin XIV. yüzyıldan itibaren nasıl birbirlerinden farklılaşmaya başladığı anlatılmıştı. Her ikisi de monarşiyle yönetilen bu iki ülkeden İngiltere'de hükümdarın yetkilerini sınırlandırmaya dönük, kökleri 1215'te Magna Carta'nın ilanına kadar giden bir hareketin unsurları ortaya çıkarken, Fransa'da ise kralın mutlak otoritesinin sağlamlaştırarak merkezileştirme adımları atılmaktaydı. İngiltere ve Fransa'nın yönetim biçimlerinin XVI. yüzyılın sonundan başlayarak yaklaşık bir yüzyıl içinde klasik biçimlerini alması süreci tüm Avrupa üzerinde de önemli etkiler doğurduğu için siyasi tarihin vazgeçilmez konuları arasındadır.

İngiltere'de Parlamento'nun Hükümdar Karşısındaki Zaferi

Stuartlar ile Parlamento Arasındaki Anlaşmazlığın Başlaması

I.Elizabeth'in hüküm sürdüğü 1558-1602 yılları arasında Avrupa'nın en güçlü devletleri arasında giren ve deniz ötesi sömürgelerini genişleten İngiltere, 1588'de Britanya'yı işgale kalkışan İspanya donanmasını (Yenilmez Armada) mağlup ederek gücünü perçinlemişti. İspanya ile uzun süren çatışması sırasında, Hollanda'ya da destek veren İngiltere, Avrupa içindeki güç dengesinin önemli taraflarından biri haline gelmişti. Hiç evlenmeyen I. Elizabeth'in arkasında bir varis bırakmadan ölümüyle, İngiltere tahtında Tudor hanedanının dönemi sona ermiş oldu. Elizabeth'in başbakanı Robert Cecil'in siyasi çabalarıyla, İskoçya Kralı IV. James, I. James adıyla İngiltere tahtına da oturtuldu. Böylece, Stuart hanedanı İngiltere'yi yönetmeye başladı.

İngiltere tahtına çıkarken İskoçya ile İngiltere'yi birleştirmeme sözü vermiş olmasına rağmen Kral tüm gücü elinde toplamak için 1604'te aksi yönde bir adım attı. Büyük Britanya adıyla, İngiltere ve İskoçya'yı birleştirmek ve bu toprakları tek bir parlamentoyla idare etmek için girişimde bulundu. Fakat İngiltere Parlamentosu içindeki iki meclisten (kamara) biri olan Avam Kamarası, İngiltere ve İskoçya'nın birleştirilmesi yönündeki teklifi ret etti. Bunun üzerine Kral, Parlamento'nun onayını almadan tek taraflı biçimde çıkarttığı bir kararnameyle "Büyük Britanya Kralı" unvanını kullanmaya başladı.

Kral, kendi isteklerini yerine getirmeyen Parlamento'yu birçok kez kapattı.

Kral ile Parlamento arasındaki bu ilk çekişme, ilerleyen dönemde derinleşecektir. Zira Manş'ın hemen ötesindeki Fransa'da gelişen mutlakiyet anlayışı I. James'in ilgisini çekiyordu. İngiltere gibi 1215'ten başlayarak hükümdarın yetkilerinin Parlamento'yla paylaşıldığı bir ülkede, Fransa tipi merkeziyetçi ve mutlakiyetçi uygulamalar elbette başta aristokrasi olmak üzere toplumun çeşitli katmanlarının direnişiyle karşılaşır. Buna rağmen "İncil'de kralların diğer insanlardan ayrıcalıklı olduğunun yazdığını" ileri sürecek kadar kendi yönetimini her şeyin üzerinde tutan I. James, İngiltere'nin o zamana kadar oluşmuş geleneklerini hiçe saymaya devam etti. Bu arada, İngilizlerin kendisine desteğini sağlayabilmek için Anglikan Kilisesi'ne geçerek geldiği ülke olan İskoçya'da yaygın diğer bir Protestan inancına mensup olan Presbiteryenler ve Kalvinizmin bir yorum biçimini benimseyen Püritenler üzerinde baskı uygulamaya başladı.

İktidarının ilerleyen döneminde mali açıdan da zor duruma düşen Kralın, vergileri artırma yönündeki girişimi, zaten kralla görüş ayrılığı içinde olan Parlamento tarafından geri çevrilince, I. James 1610'da Parlamento'yu feshetti. Keyfi vergiler koyarak, hatta soyluluk unvanlarını satarak, gelir elde etmeye çalıştı. İngiltere geleneğinde, bu türden eylemler tepkiye sebep olduğundan 1614'te Parlamento'yu tekrar açmak zorunda kaldı. Avam Kamarası bu kez de kralın istediği yasaları çıkartmayınca, James bir kez daha Parlamento'yu dağıttı.

1621'de yine vergi kanunları çıkarabilmek ve kendi borçlarının ödenmesini sağlamak için Parlamento'yu toplayan I. James, daha öncekilerdekinden daha sert bir tepkiyle karşılandı. İspanya'ya karşı izlediği politikayla ilgili görüşmeler yapan Parlamento'ya, "kendi işine karışmaması" yönünde uyarıda bulunan I. James, "Parlamento'nun haklarının, kral tarafından bahsedilen ayrıcalıklardan ibaret olduğunu" ileri sürdü. Bu Magna Carta'dan beri gelişen İngiltere parlamentarizminin özüne yönelik bir saldırıydı. Parlamento tepkisiz kalmayarak, Kral'a kendi haklarını hatırlattı. Parlamento üyelerinin doğuştan veya miras yoluyla gelen yetkileri bulunduğunu ifade eden üyeler, kendi özgürlüklerinin kısıtlanamayacağını vurguladılar. Kral bunun üzerine yine Parlamento'yu kapattı ve 1625'te ölene değin bir daha da açmadı.

Hak Dilekçesi

I. James'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Charles da, iktidarının ilk yıllarından itibaren Parlamento'yla çatışma içine girdi. Babası gibi Kral'ın "Tanrı tarafından bahsedilmiş hakları" olduğuna inanan I. Charles, Parlamento'nun kendi yetkilerini kısıtlamasına izin vermeyen bir tavır sergiliyordu. Üstelik taç giymeden kısa bir süre önce Katolik Fransa Kralı XIII. Louis'nin kız kardeşiyle evlenmiş olması da özellikle Avam Kamarası'ndaki rahatsızlığı artırmıştı. Almanya'daki Protestanlara yardım etmek için İspanya'ya savaş açan ve İngiltere'yi Otuz Yıl Savaşları'na dâhil eden I. Charles, savaşın finansmanı için yeni vergilere ihtiyaç duymaktaydı.

Parlamento ise hem kralın talep ettiği miktarın tamamını onaylamadı hem de 1414'ten beri geleneksel olarak şahsi harcamaları için bazı gümrük vergilerinin hükümdara ömür boyu tahsis edilmesi uygulamasını bir yıla sınırlandırmaya çalıştı. Böylece, kralın her yıl yeniden Parlamento onayına ihtiyacı olacak, Parlamento da bu yolla kralı denetim altında tutabilecekti. Avam Kamarası'nın bu girişimi, Lordlar Kamarasında krala yakın kişiler tarafından engellendi. Parlamento bunun üzerine, 7 Haziran 1628'de kabul ettiği "Hak Dilekçesi"yle (Petition of Rights) Parlamento'nun onayı olmadan yeni vergiler konulmasını, keyfi tutuklamayı ve sivil vatandaşların evlerinin askerler tarafından zorla kullanılmasını yasaklarken

olağanüstü hal durumuna da önemli kısıtlamalar getirdi. Parlamento, Kral'a Magna Carta'yı hatırlatmakta ve yetkilerinin sınırını bir kez daha çizmekteydi. I. Charles bu yasadan elbette memnun kalmamıştı. Ama savaşın giderlerini karşılayabilmek için Parlamento'nun desteğine ihtiyacı vardı. Bu durumda Hak Dilekçesi'ni onayladı. İngiltere hukukunda bugün bile geçerli olan Hak Dilekçesi'yle parlamentarizm hareketi, hükümdar karşısında önemli bir aşama kat etmişti.

Hak Dilekçesi, Parlamento'nun onayı olmadan yeni vergiler konulmasını yasaklıyordu.

Fakat Fransa'nın mutlak krallarına öykünen I. Charles'ın istemeyerek kabulendiği bu belgenin içeriğine uyma gibi bir niyeti yoktu. Nitekim bir süre sonra Kral yine Parlamento'nun onayı olmadan gümrük vergisi kalemlerini artırmaya girişince, Parlamento kendisine Hak Dilekçesi'ni hatırlattı. I. Charles ise daha önce onay verdiği belgenin gereğini yerine getirmek yerine 1629'da Parlamento'yu kapattı. İngiltere'de 1640'a kadar devam edecek Parlamentosuz dönem başlamış oldu.

Ülke ciddi maddi sıkıntılar yaşamaktaydı. Üstelik İspanya'yla devam eden savaşa bir de 1627'den beri süren Fransa'yla çatışma eklenmişti. I. Charles, bu iki savaşı sona erdirebilirse, yeni vergiler toplamaya dolayısıyla Parlamento'nun desteğine ihtiyacı kalmayacağını düşünerek 1629'da Fransa'yla, 1630'da da İspanya'yla barış antlaşmaları yaptı. Böylece, İngiltere Otuz Yıl Savaşları'nın tamamen dışında kalarak Avrupa'daki Protestanları destekleme politikasından vazgeçti. İngiltere'nin kendi iç meseleleriyle uğraşacağı bu dönemde, Fransa giderek Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelecektir.

İngiltere'de Cumhuriyet Dönemi

Resim 3.1

Londra'daki İngiltere (Britanya) Parlamentosu

Parlamento'yu kapattıktan sonra kendi "kişisel yönetimi" altında birliği sağlayabilmek için ülkedeki herkesin Anglikan Kilisesi'ne mensup olması uygulamasını başlatan I. Charles özellikle Püritenler üzerinde baskı kurdu. Dahası, Presbiteryenlerin çoğunlukta olduğu İskoçya'da da Anglikan Kilise'sinin öğretilerini zorla benimsetmeye çalıştı. Buna direnen İskoç rahiplerinin öncülüğünde başlayan ayaklanma, 1639'da iki yıl sürecek bir savaşa dönüştü. Kral İskoçya'yla savaşın masraflarını karşılayabilmek için Parlamento'yu Kasım 1640'ta bir kez daha toplantıya çağırdı.

Bu kez Kral'a karşı kendisini teminat altına almak isteyen Parlamento, ancak kendi istediğinde feshedilebileceğine dair bir kararı Kral'a kabul ettirmeyi başardı. Artık ipler Parlamento'nun eline geçmişti. Kralın en yakınındakileri vatana ihanet gibi ağır suçlardan yargılayan Parlamento, düşmanlarından tek tek kurtuluyordu. Kral'ın en yakını olan Başbakan Strafford bile idam edildi. Durumun hızla aleyhine döndüğünü gören I. Charles kendi evi olan İskoçya'ya gitti. Kendisini destekleyenlerden bir ordu kurarak İngiltere'de bir iç savaşa yol açtı. Sekiz yıl süren çatışmalar sırasında Parlamento ordularına komuta eden Oliver Cromwell kralcılara karşı büyük başarılar kazandı. Sonunda I. Charles ele geçirildi.

Parlamento 1649 başında Kral I. Charles'ı yargılayarak idama mahkûm etti. Kral'ın idamından sonra Mayıs 1649'da İngiltere'de Cumhuriyet (Commonwealth) ilan edildi. Lordlar Kamarası lağvedilmek suretiyle tek kamaralı bir yapıya dönüştürülen Parlamento, yasama olduğu kadar, büyük ölçüde yürütme işlevini de üstlendi. Yine de yürütme organı olarak bir Devlet Konseyi kurulmuştu. İngiltere'de Cumhuriyet ilanı karşısında eski rejim taraftarları ve İskoçlar ayaklandı. İdam edilen kralın oğlu, II. Charles adıyla 1650'de "sürgünde" kral ilan edildi. II. Charles da Hollanda'yla ittifak yaparak Parlamento'ya karşı savaştı. Cromwell bu tehditleri ortadan kaldırmayı başardı. II. Charles Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. Cromwell'in İrlanda'daki isyanı bastırırken siviller üzerinde kullandığı aşırı güç bu ülkedeki İngiliz nefretini derinleştirdi.

Bir yandan savaşırken, diğer yandan da Parlamento'nun siyasetini yönlendirmeye çalışan Cromwell, 1653'te yaptığı bir askeri darbeyle Parlamento'yu feshetti. Tayin yoluyla oluşturulan yeni parlamento Cromwell'in Lord Protektör (Koruyucu Lord) ilan etti. Yürütme yetkilerini elinde toplayan Lord Protektör, 1658'deki ölümüne kadar İngiltere Cumhuriyeti'ni diktatörlükle yönetti. Oliver Cromwell'in sonra oğlu Richard Lord Protektör ilan edilse de 1659'da görevinden istifa etti. Lord Protektörlük makamı da kaldırıldı. İngiltere bir kez daha yönetim krizi yaşamaktaydı. Cumhuriyet'i nasıl yöneteceklerine karar veremeyen Parlamento, II. Charles'ı İngiltere tahtına davet etti. 1660'da kralın tahta oturmasıyla, İngiltere'nin 11 yıllık cumhuriyet deneyimi de son buldu.

DİKKAT

İngiltere'de Kral I. Charles'ın devrilmesi ve Cumhuriyet döneminde yaşananları konu alan bir film izlemek isterseniz, 2003 yapımı "Kralı Öldürmek" (To Kill a King) filmini öneririz.

Parlamento'nun Kesin Zaferi: Haklar Yasası

II. Charles döneminde Parlamento ile Kral arasındaki çekişme devam etti. Parlamento Anglikan Kilisesi dışındaki dini inanışlara mesafeli dururken kuzeni XIV. Louis'nin de teşvikiyle Katolikliğe sempati duyan II. Charles dini hoşgörüyü savunuyordu. Dış politikada ise Hollanda'yla denizleri ve uluslararası ticareti denetleme konusundaki anlaşmazlıktan çıkan savaş (1665-1667) İngiltere'nin büyük bir hezime uğramasıyla sona erdi. Ardından 1672'de bu kez Hollanda'yla savaşan

Fransa'ya destek veren İngiltere, yine bir başarı elde edemedi. Savaşı gereksiz gören ve Fransa'ya destek vermenin İngiltere'de Katolikliğin güçlenmesine yol açabileceğini düşünen Parlamento kralın harcamalarını kısınca, kralla olan gerginlik yeniden tırmanmaya başladı. Özellikle II. Charles'ın Katoliklere karşı yumuşak tavrı Parlamento tarafından eleştiriliyordu. Meşru çocuğu bulunmayan II. Charles'ın yerine geçmesi düşünülen kardeşi James'in Katolik olması Parlamento'nun tepkisini daha da artırmaktaydı. Bir Katoliğin İngiliz tahtına oturmasının yasal olup olmadığı tartışması İngiltere'nin ilk siyasi partilerini de ortaya çıkardı. Bugünkü Liberal Parti'nin atası olan "Whig"ler, Katolik krala ve mutlakiyet yönetimine karşı çıkarken bugünkü Muhafazakâr Parti'nin atası "Tory"ler James'in kral olmasında bir sakınca olmadığını savunuyorlardı.

Birkaç kez kapatıp yeniden açtığı Parlamento'yu 1680'de son kez kapatan II. Charles, 1685'teki ölümüne kadar ülkeyi Parlamento olmadan yönetti. Yerine geçen Katolik II. James, ilk andan itibaren kendi mezhebinden olanları önemli mevkilere getirdi. İngiltere geleneğine aykırı biçimde, barış zamanı da görev yapacak Katoliklerden oluşan bir ordu kurmak istedi. Parlamento buna karşı çıkınca da daha önceki krallar gibi davranarak Parlamento'yu kapattı. Parlamento ve Anglikan Kilisesi'yle giriştiği çatışma II. James'in siyasi sonunu hazırladı. Anglikan din adamları ve İngiliz soylularından oluşan bir grup 1688'de Hollandadaki Orange Prensi William'ı İngiltere tahtına davet ettiler. William ordusuyla Ada'ya gelerek II. James'i tahttan indirdi. Ama öldürmek yerine, II. James'in hayatı boyunca benzemeye çalıştığı kuzeni XIV. Louis'nin ülkesi Fransa'ya gitmesine izin verdi. İngiltere'nin son Katolik kralının bu şekilde tahttan indirilmesi İngiliz tarihinde "Şanlı Devrim" (Glorious Revolution) olarak adlandırılır.

Kral II. James'in tahtan indirilmesi İngiltere tarihinde "Şanlı Devrim" olarak adlandırılır.

Şanlı Devrim'den hemen sonra 1689'da Kral III. William ve Kraliçe Mary'ye İngiltere tarihinin en önemli anayasal belgelerinden biri olan Haklar Yasası'nı (Bill of Rights) kabul ettirmeyi başaran Parlamento, İngiltere hükümdarlarının yetkilerini bir kez daha sınırlandırdı. Hükümdarın yetkilerinin kaynağının ilahi bir haktan değil, milletin iradesinden kaynaklandığını dile getiren Haklar Yasası, o tarihten sonra İngiltere'nin hükümdar ve Parlamento tarafından ortaklaşa yönetileceğinin de en temel göstergesidir.

Haklar Yasası'nın çıkmasıyla yaklaşık 85 yıl boyunca süren krallar ile Parlamento arasındaki çekişme, kesin biçimde Parlamento'nun üstünlüğüyle sona ermiştir. İngiltere'de parlamentarizm gelişirken Manş Denizi'nin diğer tarafındaki Fransa'da ise aynı tarihlerde monarşi gücünü iyice pekiştirmekteydi.

Haklar Yasası'yla Kralın yetkileri bir kez daha sınırlandırıldı.

Fransa'da Mutlakiyet Çağı

1598'de Fransa'da ilan edilen Nantes Fermanı'yla Protestanlara bazı hakların verildiğinden İkinci Ünite'de söz edilmişti. 1601'de tahta çıkan XIII. Louis'nin saltanatının ilk yıllarında Fransa'daki Protestanlar giderek güçlerini artırarak Yüz Yıl Savaşları'ndan sonra ülkede başlayan merkezileştirme çabalarını sekteye uğratmaya başladılar. Daha önceki yıllarda yapılan devlet reformlarıyla yönetimdeki güçlerini yitirmiş bulunan aristokrasi de bu durumdan yararlanarak Kral üzerindeki denetimini güçlendirdi. 1624'te Kardinal Richelieu'nün (Riçliyö) XIII. Louis'nin başbakanı olmasıyla birlikte, Fransa'da merkezileştirme çabalarına tekrar hız verildi. Richelieu, İngiltere'de aynı tarihlerde yaşanan ve Kral'ın yetkilerinin sorgulanmaya açıldığı gelişmelerin bir benzerinin Fransa'da yaşanmasına izin vermedi.

Richelieu ve Mazarin'in Yönetimlerinde Fransa

Richelieu Protestan Huguenot'lar üzerinde geniş çaplı bir baskı uygulamaya başladı. Katolikliği güçlendirerek, Fransa'nın dinsel ayrışmaya gitmesinin önünde durdu. Eş zamanlı olarak Aristokrasi'nin gücü kırıldı. Feodalizm döneminden kalan son kaleler de yıkıldı. XIII. Louis ve Richelieu'yü hedef alan ayaklanmalar ve suikast girişimleri en ağır biçimde cezalandırıldı. Keyfi tutuklamalar ve adil olmayan yargılamalar yaygınlaştı. Richelieu'nün kurduğu yaygın istihbarat (casusluk) ağının da yardımıyla, Monarşi en mutlak hâliyle Fransa'nın yönetim biçimi oldu.

İçeride bu önlemleri alırken Richelieu, dışarıda da İspanya ve Avusturya'nın (Habsburglar) Avrupadaki gücünü dengelemek için Otuz Yıl Savaşları sırasında Protestan prensliklerle ittifaklar kurmaktan, Hollanda'yı maddi olarak desteklemekten ve İsveç'i İspanya'ya karşı kışkırtmaktan çekinmedi. Bu hedefine büyük ölçüde ulaşan ancak Fransa'nın galibiyetini göremeden 1642'de ölen Richelieu'nün yerine, en az onun kadar mutlak monarşiye inanmış olan İtalyan kökenli Kardinal Mazarin geçti.

1643'te XIII. Louis'nin ölmesi üzerine, 5 yaşındaki veliaht XIV. Louis adıyla Fransa kralı ilan edildi. Kralın çocuk olmasından dolayı ülkeyi fiilen İspanyol asıllı Kraliçe Anne ile Kardinal Mazarin yönetmeye başladılar. Mazarin selefi Richelieu'nün Avrupa politikasını devam ettirerek Otuz Yıl Savaşları'nda İspanya ve Avusturya'ya karşı Almanya coğrafyasındaki Protestanları destekledi.

Fakat uzun süren savaşların maliyetini karşılamak için Mazarin'in uyguladığı ağır vergi politikası ülke içinde rahatsızlıklara yol açtı. Aristokrasi bir takım ayrıcalıklarının ileri sürerek vergi ödemekten kaçınıyordu. Buna rağmen Mazarin vergileri artırdı. 1615'ten beri toplanmayan Etats Generaux'nun (Fransa Meclisi) yerine ülkedeki en güçlü meclis durumunda olan, aristokrasi ve ruhbanın ağırlıklı Paris Parlamentosu 1648'de, yeni vergi kararlarını ret ederken kendilerinin onayı olmadan kralın yeni vergi yasaları çıkartamayacağı yönünde bir karar da aldı. Belli ki o tarihlerde İngiltere'de yaşanmakta olan gelişmelerden etkilenmişlerdi. Mazarin Parlamento'nun ileri gelenlerini tutuklattırınca, Paris sokaklarında bir isyan başladı. Aristokrasi ise, denetimin kendilerinin elinden çıkmasını engellemek için Etats Generaux'nun toplanmasını istiyordu. Westphalia Antlaşması'yla Otuz Yıl Savaşları sona erip de Fransız ordusu cepheden geri dönünce, Mazarin ayaklananlar karşısında üstünlüğü ele geçirdi. Ocak 1649'da İngiltere'de Kral I. Charles'in idam edildiği haberi Paris'e ulaşınca, taraflar daha fazla kan dökülmemesi için uzlaştılar.

Kısa süren bu uzlaşma döneminin ardından, 1650'de Aristokrasi Mazarin'e karşı ayaklandı. İspanya'yla savaş devam ederken bu kez Fransa'da bir iç savaş başlamıştı. Mazarin kendisine karşı aristokrasi, burjuvazi ve Paris halkı arasında oluşan ittifakın üstesinden gelemeyince ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Yenişemeyen tarafların isteksizleşmesiyle 1653'te sona eren iç savaşın ardından Mazarin Paris'e geri döndü. Ağır bir mali yük getiren İspanya'yla savaşı bitirmek için 1657'de Oliver Cromwell'le ittifak yapan Mazarin, İngiliz ordusunun yardımıyla Dunkirk'ü İspanyollardan almayı başardı. Kasım 1659'daki Pireneler Barışı ile Fransa-İspanya savaşı sona erdi.

Pireneler Barış Antlaşması Fransa'ya yeni topraklar kazandırmakta ve İspanya-Fransa sınırını Pirene Sıradağları olarak belirlemekteydi. Aynı antlaşmayla, Fransa Kralı XIV. Louis'nin, İspanya Kralı IV. Philip'in kızı Marie Theresa'yla evlenmesi de kararlaştırıldı. Fakat İspanyollar bu evlilik yüzünden Fransa kralının, İspanya topraklarında özellikle de sömürgeler üzerinde hak iddia etmesinden çekiniyorlardı. Bu yüzden İspanya Kralı, kızından bir "feragat belgesi" olarak ve evlilik sözleşmesi-ne bir madde koydurarak kızının ve ondan doğacak torunlarının İspanya toprakları

Kardinal Mazarin döneminde Fransa iç istikrarsızlıklar yaşadı.

üzerindeki tüm miras haklarından peşinen vazgeçmelerini sağladı. Buna karşılık, Kardinal Mazarin'in ısrarıyla İspanya, Fransa'ya 500.000 altın miktarında yüklü bir drahoma (gelinin damadın ailesine getirdiği para) ödemeyi kabul ettiler. Fakat İspanyollar bu parayı asla ödeyemeyecek, bu durum da ileride Fransa ile İspanya arasında yeni sorunların çıkmasına sebep olacaktır.

Güneş Kral

Mazarin'in 1661'de ölümü üzerine 23 yaşındaki XIV. Louis ülkenin yönetimini kendi ellerine aldı. Kralın ilahi hakları olduğu inancından hareket ederek daha önce başlatılan merkezileştirme hareketini güçlendiren reformlar yapmaya başladı. Bu çerçevede, 1665'te XIV. Louis tarafından maliye bakanı yapılan Jean Baptiste Colbert ilk modern maliye yapısını kurdu. Vergi sistemini baştan aşağı yenileyerek devlet borçlarını azaltmayı başardı. Dışarıya karşı merkantilist ticaret politikası uygulayarak, ithalatı mümkün olduğunca kısıtı. Bu dönemde Fransız kâşifler Kuzey Amerika'da Mississippi Nehri'ni keşfederek, Meksika Körfezi'ne kadar uzanan geniş araziye, krallarının ismine atfen Louisiana adını verdiler. Fransa Hindistan'da da önemli ticaret limanları elde etti.

XIV. Louis ayrıca dışişlerini de yeniden yapılandırdı. Çok sayıda dil bilen bürokratin istihdam edildiği, iyi örgütlenmiş ve kapsamlı bir arşive sahip olan Fransız Dışişleri Bakanlığının yapısı, dönemin diğer Avrupa ülkeleri tarafından da örnek alındı. Ordu ve donanmada yapılan reformlarla sürekli askerlik kurumsallaştırıldı. Böylece Roma lejyonlarının ortadan kalktığı dönemden beri ilk defa barış zamanında da görev yapan büyük bir askeri yapı oluşturuldu. Buna paralel olarak ateş gücü artırılan orduların örgütlenme biçimi değiştirilirken, yeni bir askeri hiyerarşi de yaygınlaştırıldı. Fransız hukukunda da reform yapan XIV. Louis ülkedeki ilk kapsamlı hukuk kodifikasyonunu gerçekleştirdi. Dördüncü Ünite'de anlatılacak olan Napoleon Bonaparte'in XIX. yüzyıldaki hukuk reformları, esas itibarıyla XIV. Louis'in attığı temel üzerine bina edilecektir. Bununla birlikte 1685'te yayınladığı Fontainebleau Fermanı'yla, 1598'de Protestanlara verilen hakları ortadan kaldıran XIV. Louis, Fransa'nın homojen Katolik bir ülke olması gerektiği düşüncesiyle Protestanları din değiştirmeye zorladı.

Monarşiyi yüceltmek için kapsamlı reformlar yapan XIV. Louis Fransız Akademisi'ni de kuran kişidir. Başta Paris olmak üzere ülkenin tüm kentlerinde monarşinin gücü ve ihtişamını yansıtan Barok yapılar inşa ettiren XIV. Louis uzun yıllar boyunca Fransa'da güçlü monarşinin simgesi olan Versailles (Versay) Sarayı'nı da yaptırmıştır. 72 yıl süren saltanatı boyunca yaptığı işlerle Fransa'yı küresel siyasetin merkezine oturtmayı başaran XIV. Louis'ye "güneş kral" (Roi Soleil) nitelendirmesi yapılmıştır.

Versailles Sarayı "güçlü monarşinin simgesi"dir.

İntikal Savaşı

İspanya Kralı ve XIV. Louis'in kayınpederi IV. Philip'in 1665'te ölümü, Fransa'nın İspanya'ya ait olan İspanyol Hollandası'ndaki bazı topraklarda hak iddia etmesine sebep oldu. Zira İspanya XIV. Louis ile Maire Theresa'nın evlilik sözleşmesinde yer alan 500.000 altınlık drahomayı ödemiş ve sözleşmeyi ihlal etmişti. Bu durumda İspanyol Hollandası'nın henüz reşit olmayan yeni kral II. Charles'a değil, İspanya Kralı'nın kızıyla evli olduğundan kendisine "intikal" etmesi gerektiğini illeri süren XIV. Louis 1667'de İspanya'ya savaş açtı. Savaşın başlamasından önce Portekiz'le ittifak yapan ve Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesindeki Alman prensliklerini savaşta tarafsız kalmaları konusunda diplomatik yollardan ikna eden Fransa'nın,

Fransa, İspanya'nın Avrupa'daki topraklarında hak iddia etmekteydi.

İspanya karşısındaki avantajı artmıştı. Fakat İspanya hem uzun süredir savaştığı Portekiz’le hem de XIV. Louis’in çok güvendiği Hollandalılarla yakınlaşmayı başardı. Dahası, İsveç ve daha önce Fransa’yla yakın ilişkileri olan II. Charles’ın kral olduğu İngiltere de bu ittifaka dâhil oldu. Tüm devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda yaptığı diplomatik manevralarla güç dengesi her an yeniden kurulmaktaydı. Birden çok devletle savaşmanın ağırlaşan maliyeti Fransa’yı barış yapmaya mecbur etti. Mayıs 1668’de imzalanan Aix la Chapelle (Ekslaşapel) antlaşmasıyla Fransa İspanyol Hollandası’ndaki bazı kentleri elinde tutmakla birlikte, büyük ölçüde geri çekilmeyi kabul etti. Göz koyduğu toprakları elde edemeyen XIV. Louis başarısızlığın faturasını, başlangıçta kendisine yakın durup sonra İspanya tarafına geçen Hollanda Cumhuriyeti’ne çıkardı.

1672-1678 yılları arasında, “İntikal Savaşları”nın devamı da sayılabilecek Fransa-Hollanda savaşı yaşandı. Bu savaşta da taraflar konumlarını yeniden belirledi. Daha önce Fransa’ya karşı duran İngiltere, bu kez Hollanda’nın artan deniz gücünün kendi ticari çıkarlarına zarar verme noktasına ulaştığını düşünüp Fransa’nın yanında yer aldı. Bu ittifaka İsveç ve bazı Alman devletleri de katıldı. Hollanda ise Avusturya (Habsburglar), İspanya ve Brandenburg (1701’de Prusya adını alacak) ile ittifak yaptı. Savaşta üstünlük sağlayan Fransa, 1678’deki Nijmegen Antlaşması’yla, İspanyol Hollandası’ndaki önemli bir toprak parçalarını ve Franche Comte’u ele geçirmeyi başardı. Bu savaşın en önemli sonucu, Fransa’ya yardım eden İngiltere’ye karşı düşmanlığını artıran Hollandalı Orange Prensi William’ın, bir önceki başlıkta anlatıldığı gibi, Soyluların daveti üzerine 1688’de İngiltere’yi istila ederek İngiltere kralı olmasıdır.

Resim 3.2

Avrupa’da Mutlakiyet’in simgesi kabul edilen Paris yakınlarındaki Versailles Sarayı.

XIV. Louis döneminde Fransa'yı bir Osmanlı diplomatının gözüyle görmek isterseniz, Gilles Veinstein'in "İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anıları: Kâfirlerin Cenneti" adlı kitabını (Ark Kitapları, İstanbul, 2002) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

FRANSA'NIN AVRUPA'DA GENİŞLEMESİNİN DURDURULMASI VE YENİ GÜÇ DENGELERİ

İkinci Viyana Kuşatması'nın Avrupa Dengelerine Etkisi

Pek çok tarih ders kitabında II. Viyana Kuşatması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya'yla (Habsburglar) uzun süren mücadelesinin bir diğer safhası veya Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın şahsi ihtirasının bir sonucu olarak anlatılır. Bunlar bir ölçüde doğru olmakla birlikte, Avrupa devletler sisteminin bir parçası olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu hamlesi, Fransa ile İspanya ve Avusturya arasındaki güç mücadelesinden bağımsız düşünülemez. Nitekim kuşatmadan sonra Avrupa'nın doğusunda ve batısında yaşanan savaşların verdiği sonuçlar, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk büyük toprak kayıplarına yol açarken diğer yandan da Fransa'nın Avrupadaki liderlik iddiasına önemli bir sekte vurmuştur.

Nijmegen Antlaşması'yla İspanyol Hollandası'nda kazanımlar elde eden XIV. Louis, İspanya ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı (Avusturya Arşidüklüğü-Habsburglar) karşı üstünlüğünü devam ettirmek istiyordu. İspanya Kralı II. Carlos hastaydı ve kısa süre sonra geride bir varis bırakmadan ölecekti. XIV. Louis vaset yoluyla İspanya tahtının kendi hanedanının bir ferdine geçeceğini hesaplıyordu. Fransa'nın bu iki ülkeyi kendisine tabi kılması hâlinde, Charlemagne'inkine benzer bir birleşik Avrupa imparatorluğu kurabileceğine inanan XIV. Louis, İspanya'ya nazaran daha zayıf olan Kutsal Roma İmparatorluğu üzerindeki baskısını 1680'den itibaren artırmaya başladı. Alsace bölgesine giren Fransız orduları 1681'de Strasburg'u ele geçirerek Ren havzasında ilerlemeye başladılar. Eş zamanlı olarak Kuzey İtalya'da da ilerleyen Fransızlar, Savua Dükalığı'nın bazı topraklarını ele geçirdiler.

Bu askeri başarılarla ek olarak XIV. Louis, Kont İmre Tökeli önderliğinde Macarların Kutsal Roma İmparatoru ve Avusturya Arşidüğü I. Leopold'e karşı ayaklanmasını teşvik etmekte ve Brandenburg Prusyası'yla yakınlaşmaktaydı. Kuşkusuz XIV. Louis'nin I. Leopold karşısındaki en önemli hamlesi, Köprülüler döneminde yapılan reformlar sayesinde, yıpranmaya yüz tutmuş askeri gücünü ve hazinesini güçlendiren Osmanlı İmparatorluğu'nu Harbsburglar'a karşı bir savaşa cesaretlendirmek oldu. İstanbul'daki Fransız elçisi yoluyla XIV. Louis Sultan IV. Mehmet'e, Osmanlıların Habsburg topraklarına saldırması hâlinde, Fransa'nın onunla birlikte hareket edeceği garantisini verdi. Dahası I. Leopold'e karşı ayaklanmış olan Kont Tökeli, XIV. Louis'nin teşvikiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesine girmek istediğini bildirdi.

I. Leopold, aynı anda hem Fransa hem de Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmektense, hâlihazırda Osmanlı ile var olan 20 yıllık ateşkesi devam ettirmenin kendisi açısından daha olumlu sonuçlar doğuracağını düşündü. Fakat XIV. Louis'nin saldırısıyla meşgul olan I. Leopold'ün Osmanlı ordusunu durduramayacağını düşünen Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Viyana'ya sefer hazırlıklarına başlamıştı. 1683 yazında Osmanlı ordusu II. Viyana Seferi'ne çıktı. Bundan yararlanan Fransa Eylül ayında İspanyol Hollandası'nı işgal etti.

Böylece XIV. Louis'nin diplomatik manevrası başlangıçta başarıya ulaşmış, Osmanlı ordusuyla meşgul olan I. Leopold ve onun müttefiki İspanya, Fransa'ya

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa güç dengesinin bir parçasıydı.

karşılık veremez hâle düşmüştü. Fakat kısa süre içine işler tersine döndü. 12 Eylül 1683'te Polonya Kralı Jan Sobieski'nin Viyana'ya yardıma gelmesiyle Osmanlı ordusu büyük bir bozguna uğradı. Hemen ardından da İspanya Fransa'ya savaş açtı. Başlangıçta Osmanlı'ya verdiği sözü unutan Fransa, Ağustos 1684'te İspanya ve Kutsal Roma İmparatorluğu ile Regensburg ateşkes Anlaşmasını imzaladı. Lüksemburg ve 1681'den önce ele geçirilen Alman topraklarının Fransa'da kalması kabul edildi. Üç Katolik Avrupa devletinin kendi çıkarları doğrultusunda anlaşması sonucunda Osmanlı tek başına kalmıştı. Dahası, Papa'nın Müslümanlara karşı bir Haçlı Seferi yapılması çağrısına uyan Kutsal Roma İmparatorluğu, Polonya ve Venedik Mart 1684'te Linz'de imzaladıkları bir antlaşmayla "Kutsal İttifak" oluşturmuşlardı. İmparatorluk içinde yer alan Katolik Alman devletleri bu İttifak'ın en büyük askeri gücünü sağlıyordu. 1686'da bu kez Fransa'nın Avrupadaki yayılmasına karşı, "güç dengesi" ilkesini işleterek bir araya gelen Avusturya Arşidüklüğü (Habsburglar), Bavyera, Brandenburg Prusyası, İrlanda, İsveç, İskoçya, İspanya, Portekiz, Ren Palatinatı, Savua ve Saksonya, "Ausburg Birliği"ni oluşturdular. 1689'da İngiltere'nin de katılımıyla bu oluşumun adı "Büyük İttifak" oldu. Aşağıda ele alınacak olan İspanya Veraset Savaşları sırasında Büyük İttifak, Fransa'ya karşı savaşıyordu.

Papa Osmanlı İmparatorluğu'na karşı "Kutsal İttifak" oluşturdu.

Bu sırada, Papa "Kutsal İttifak"ı bütün Avrupa'ya yaymak niyetindeydi. Fakat tüm davetlere rağmen Fransa bu oluşum içinde yer almadı. Aynı şekilde, Akdeniz'deki ticari çıkarlarının zarar görmesinden endişe eden İngiltere ve Hollanda da Osmanlı'ya savaş açmadılar. Diğer yandan, bir süredir savaş hâlinde olan Polonya ile Rusya arasında ateşkes yapılarak Rusların da "Kutsal İttifak"a katılmaları sağlandı. Macaristan ve Mora'da gerileyen Osmanlı İmparatorluğu'nda 1687'de gerçekleşen bir Yeniçeri darbesiyle, Sultan IV. Mehmet tahttan indirildi ve II. Süleyman tahtta çıkarıldı. İç karışıklık yaşayan Osmanlı'nın ateşkes isteği Kutsal İttifak tarafından ret edildi. Osmanlılar 1688'de Belgrad'ı kaybettiler de bir yıl sonra geri almayı başardılar. Tekrar Almanya içlerine ilerleyen ve Ren Palatinatı'nı işgal eden Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kutsal İttifak'la barış yapmasını istemiyordu. Çünkü bu durumda Ausburg Birliği karşısında zorlanacaktı.

İngiltere ve Hollanda donanmalarının Fransa'nın ticari çıkarlarına büyük zarar vermeye başladığı 1690'dan itibaren Avrupadaki savaş Kuzey Amerika ve Asya'daki kolonilere de yayılmaya başladı. Çok cepheli bir savaşı sürdüremeyen XIV. Louis önce 1696'da Savua Dükalığı'yla yaptığı Turin Antlaşması'yla, Kuzey İtalya'daki kazanımlarını yitirdi. Ardından da Büyük İttifak devletleriyle 1697'de Ryswick Antlaşması'nı yaptı. Almanya ve İspanya'da elde ettiği toprakların bir bölümünü kaybeden XIV. Louis, 1688'deki "Şanlı Devrim"le İngiltere tahtına oturan Orange Hanedanından III. William'ın krallığını da tanımak zorunda kaldı.

"Kutsal İttifak" karşısında yenilgiye uğrayan Osmanlı, Karlofça Barış'ını kabul etti.

Fransa'nın savaş dışı kalmasıyla "Kutsal İttifak" bütün gücüyle Osmanlı İmparatorluğu'na yüklendi. Mağlubiyeti kabul etmek zorunda kalan Osmanlı ile Kutsal Roma İmparatorluğu (Avusturya Arşidüklüğü), Venedik ve Polonya arasında 26 Ocak 1699'da bugünkü Sırbistan'da yer alan Karlofça'da barış antlaşmaları imzalandı. Banat ve Temeşvar Osmanlı'da kalırken Macaristan ve Transilvanya (Erdel) Avusturya Arşidüklüğü'ne, Mora ve Dalmaçya Venedik'e, Ukrayna ve Podolya Polonya'ya verildi. Rusya'yla 1700'de İstanbul'da imzalanan antlaşmayla ise Azak kalesi Rusya'ya bırakılırken Rusya'nın İstanbul'da bir elçi (kapı kethüdası) bulundurması kabul edildi. Karlofça'yla Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan beri en büyük toprak kayıplarına uğradı. Böylece, 1683'ten beri kesintisiz biçimde süren Avrupa savaşları şimdilik sona ermiş oluyordu. Fakat Kasım 1700'de İspanya Kralı II. Carlos'un ölümüyle birlikte bu ülkenin topraklarını kimin yöneteceği-ne ilişkin anlaşmazlık yeni ve uzun bir savaşın çıkmasına yol açacaktır.

Fransa Osmanlı İmparatorluğu'nun Habsburglar ile çatışmasını neden teşvik etmiş olabilir?

SIRA SİZDE

Uluslararası İlişkilerde ve dış politikada ulusal çıkar kavramının nasıl kullanıldığını daha kapsamlı biçimde öğrenmek için İlhan Uzgel'in "Ulusal Çıkar ve Dış Politika" isimli kitabını (İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2004) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

İspanya Veraset Savaşları ve Utrecht Barışı

Çocuğu olmayan İspanya Kralı II. Carlos'un ölümü, Avrupa'daki son derece karmaşık veraset ilişkisini su yüzüne çıkarttı. İspanya'nın İtalya, Hollanda, Filipinler, Kuzey ve Güney Amerika'da çok büyük topraklara sahip olması, Avrupa ülkeleri arasındaki miras kavgasını daha da büyüttü. Zira İspanya tacının, Fransa Krallığı ya da Avusturya Arşidüklüğü (Habsburglar) ile birleştirilmesi durumunda, tüm uluslararası sistemi denetleyen bir süper güç ortaya çıkacaktı.

XIV. Louis, II. Carlos'un halası olan Anne'in torunuydu. Daha önemlisi, II. Carlos'un ablası Marie Theresa ile evliydi. Bu evlilikten 1661'de doğan Louis Dauphin (o tarihte Fransa'yı yöneten Bourbon hanedanının bayrağında yer alan yunus resmine atfen, veliahta "yunus" (dauphin) lakabı veriliyordu) İspanya tacının en kuvvetli varisiydi. Fakat hem Anne hem de Marie Theresa, Bourbonlarla evlenmeden önce, İspanya topraklarındaki her türlü miras hakkından feragat etmişlerdi. Yukarıda anlatıldığı gibi, Marie Theresa'nın XIV. Louis ile olan evlilik sözleşmesinde yer alan 500.000 altın tutarındaki drahomanın ödenmemesi, Fransa'nın bazı İspanyol topraklarında hak iddia etmesine yol açmıştı. Diğer yandan Kutsal Roma İmparatoru I. Leopold'un annesi de İspanya Kralı II. Carlos'un diğer bir halasıydı. Dolayısıyla Habsburglar da İspanya tahtında hak iddia ediyorlardı.

Ölümünden kısa bir süre önce II. Carlos bir vasiyet yazarak hiçbir şekilde Fransa ve İspanya taçlarını birleştirmemesi şartıyla, İspanya topraklarını Louis Dauphin'in oğlu ve XIV. Louis'nin torunu olan Anjou Dükü Philippe bıraktı. Vasiyetnameye göre, eğer Philip Fransa tahtına da çıkacak olursa, İspanya toprakları XIV. Louis'nin bir diğer torunu Berri Dükü Charles'a kalacaktı. Veraset listesinin üçüncü sırasında ise Kutsal Roma İmparatoru I. Leopold'un küçük oğlu Arşidük Karl vardı.

Böylesine karmaşık vasiyetnamenin özünde yatan, İspanya topraklarının tamamıyla ne Fransızların ne de Avusturyalıların eline geçmesine izin verilmesiydi. Ama XIV. Louis tüm bu toprakların Fransa'nın yönetimine geçmesini istiyordu. XIV. Louis ortaya çıkan fırsatı değerlendirip II. Carlos'un ölümünden hemen sonra torunu Anjou Dükü'nü V. Philip adıyla İspanya Kralı ilan etti. Ardından da bir yandan Habsburgları rahatsız edecek şekilde Almanya işlerine karışırken, diğer yandan da İngiltere'nin ve Hollanda'nın ticaretine zarar verecek önlemler aldı. Dahası İngiltere'nin devrik kralı ve Fransa'da sürgünde bulunan II. James'in 1701'de ölümünün ardından, oğlu James Francis Stuart, XIV. Louis tarafından İngiltere'nin meşru hükümdarı olarak tanındı. Tabiatıyla bu hamle, İngiltere tahtında bulunan III. William'ın sert tepkisini çekti.

Fransa'nın giderek diğer devletlerin çıkarlarına daha çok zarar vermesi, güç dengesi ilkesinin çalışmasıyla, Fransa'ya karşı Kutsal Roma İmparatorluğu (Avusturya - Habsburglar), Prusya (1701'den önceki adıyla Brandenburg Prusyası), İngiltere (1707'den itibaren İskoçya'yla birleşerek Büyük Britanya adını alacak), Hollanda ve Savua Dükalığı arasında bir ittifak kurulmasını sağladı.

Avrupa'daki son derece karmaşık akrabalık ve veraset ilişkisi İspanya Veraset Savaşları'nın asıl sebeplerindendir.

İspanya Veraset Savaşları 1701-1713 yılları arasında hem Avrupa'da hem de sömürge topraklarında sürdürüldü. Askeri başarılar ve yenilgiler kadar, İngiltere ve Hollanda'nın Avrupa güç sistematığının geleceğine ilişkin kaygıları da savaşın sona erişinde etkili oldu. Zira I. Leopold'ün 1705'te ölümü üzerine oğlu I. Joseph Kutsal Roma İmparatoru olmuştu. Fakat o da 1711'de ölünce, Kutsal Roma İmparatorluğu tahtına, İspanya Kralı II. Carlos'ın veraset listesinde üçüncü sırada olan VI. Karl geçti. Böylece Fransa tehdidinden kurtulmaya çalışırken, İngiltere ve Hollanda bu kez de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun İspanya topraklarını elde etmesi tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Güç dengesi yine işledi. İngiltere ve Hollanda'nın savaştan çekilmesi üzerine Avusturya dışındaki müttefiklerle Fransa arasında 1713'te Utrecht Antlaşması imzalandı. Fransa-Avusturya savaşı ise 1714'te Rastad ve Baden antlaşmalarıyla sona erecektir.

Utrecht Antlaşması ile Fransa, İspanya toprakları üzerinde hak iddia etmekten vazgeçti.

Utrecht Antlaşması XIV. Louis'nin İspanya toprakları üzerindeki hak iddiasını sona erdirdi. İspanya tahtına XIV. Louis'nin torununun (V. Philip), bu tacı hiçbir biçimde Fransa tacıyla birleştirmeme şartıyla oturması kabul edildi. XIV. Louis'nin diğer torunları da İspanya tahtı üzerindeki tüm haklarından feragat ettiler. İspanya'nın Avrupa toprakları ise müttefik ülkeler arasında pay edildi. Cebel-i Tarık ve Minorka adası İngiltere'ye verildi. Savua Dükalığı Sicilya adası ve Milano Dükalığı'nın bir bölümünü, Avusturya (Habsburglar) ise Milano Dükalığı'nın geri kalan bölümünü, Napoli Krallığı'nı, İspanyol Hollandası'nı ve Sardinya adasını ele geçirdi. Portekiz'in Brezilya'daki hakları tanındı. Fransa Kuzey Amerika'daki Newfoundland ile Acadia topraklarını ve Karayipler'deki St. Kitts adasını İngiltere'ye devrederken, Kuzey Amerika'da İngilizlerin ticaret yapma haklarını da kabul etti. Son olarak, İspanya'nın Amerika kıtasındaki sömürgelerine Afrika'dan köle taşıma tekeli (asiento) 30 yıllık bir süre için İngiltere'ye verildi.

İspanya Veraset Savaşları'ndan sonra Fransa, Avrupa'da elde ettiği toprakların büyük bir bölümünü korudu. Gücü dengelenen ama tam olarak ortadan kaldırılamayan Fransa XVIII. yüzyılın geriye kalan döneminde Avrupa siyasetinin ana unsurlarından biri olmaya devam edecektir. Bu savaşların Batı Avrupa dışındaki gelişmelere dolaylı yansımaları da olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı "Kutsal İttifak"ın oluşturulması sırasında barışan Polonya ve Rusya 1700'de, Danimarka ve Norveç'i de yanların alarak İsveç'e saldırdılar. Kuzey Savaşı adı verilen bu silahlı mücadele sırasında İsveç Kralı XII. Karl'ın (Demirbaş Şarl) 1709'daki Poltova Savaşı'nda Ruslara yenilerek Osmanlı topraklarına sığınması Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında anlaşmazlığa sebep oldu. Zaten Eflak ve Boğdan voyvodalarını Osmanlı'ya karşı kıskırtmakta olan Rusya'nın, XII. Karl'ı kovalamak bahanesiyle Osmanlı topraklarına tecavüz etmesi üzerine Sultan III. Ahmet 1711'de Rusya'ya savaş ilan etti. Prut Irmağı kıyısında Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu tarafından çembere alınan Çar I. Petro'nun komutasındaki Rus ordusu, Çariçe I. Katerina'nın barış teklifinin kabul edilmesi üzerine yok edilmekten kurtuldu. Prut Antlaşması'yla, Osmanlı İmparatorluğu 1700'deki İstanbul Antlaşması'yla Rusya'ya bıraktığı Azak kalesini geri alırken Rusya'nın Polonya'nın içişlerine karışmaması da hükme bağlandı.

Diğer taraftan, İspanya Veraset Savaşları'nın sona ermesinden hemen sonra Avusturya'nın (Habsburglar) da desteğini alan Venedik, Karlofça Antlaşması'nın hükümlerini ihlal etmeye başladı. Venedik gemilerinin Akdeniz'deki Osmanlı gemilerine saldırması ve Karadağ'daki isyanı desteklemesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu Venedik'e savaş ilan etti. Fransa'yla savaşın bitmesinden dolayı batıdaki ordularını doğuya rahatlıkla kaydıran Avusturya, Osmanlı Ordusu karşısında gerileyen Venedik'e destek verdi. Bu durumda, Osmanlı İmparatorluğu

Avusturya'ya da savaş açtı. İspanya Veraset Savaşlarında tecrübe kazanan ve yeni savaş teknikleri geliştiren Avusturya birlikleri Osmanlı Ordusunu 1716'da yendi. 1717'de Belgrat Avusturyalıların eline geçti. Temmuz 1718'de Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya ve Venedik arasında Pasarofça Antlaşmaları imzalandı. Buna göre, Mora Yarımadası Osmanlı'da kalırken Belgrat, Temeşvar ve Banat Avusturya'ya, Bosna, Dalmaçya ve Arnavutluk kıyıları Venedik'e verildi. Avusturya'nın, İspanya Veraset Savaşları sırasındaki müttefikleri İngiltere ve Hollanda'nın Pasarofça Antlaşmaları sırasında taraflar arasında arabuluculuk yaptılar.

Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu 1730'a kadar savaşız sürecektir. Lale Devri'ne girecektir. Orta ve Batı Avrupa'da ise aynı dönemde yeni güç dengeleri kurulmakta, yeni savaşların şartları oluşmaktadır.

Resim 3.3

Fransa Kralı XIV. Louis'in 1701'de Rigaud tarafından yapılmış resmi.

1683'te Osmanlı İmparatorluğu Viyana'yı ele geçirebilseydi tüm Avrupa güç dengesi değişecekti. Kuşatmanın hikâyesini bir Avrupalı yazardan okumak isterseniz, John Stoye'nin "Viyana Kuşatması" adlı kitabını (Doğan Kitap, İstanbul, 2011) öneririz.

K İ T A P

XIX. YÜZYILA GİRERKEN AVRUPA'NIN ESKİ VE YENİ BÜYÜK GÜÇLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Alman İkiliği: Avusturya-Prusya Rekabeti

Fransa tehdidine karşı ittifak yapan Avusturya (Habsburglar) ile Brandenburg Prusyası arasındaki dostane ilişkiler savaştan sonra yaşanan gelişmelerle yerini rekabete ve silahlı mücadeleye bıraktı. Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra Prusya Dükü I. Frederick Wilhelm, ordu ve maliye başta olmak üzere kurumsal yapıyı geliştiren önemli reformlar yapmış, kuzey Almanya coğrafyasındaki devletler üzerinde nüfuz kurmuştu. Brandenburg ile birleşerek, Hohenzollern Hanedanı'nın iktidarını sağlamlaştıran I. Frederick Wilhelm'den sonra Brandenburg Prusyası'nı yönetmeye başlayan oğlu Elektör III. Frederick, İspanya Veraset Savaşları başlarken 1701'de kendisini I. Frederick adıyla Prusya Kralı ilan etti. Kutsal Roma İmparatoru ve Avusturya Arşidükü I. Leopold ile müttefikleri, Fransa karşısında kendilerine destek veren bu devleti tanıdılar. Prusya 1713'teki Utrecht Antlaşması'nın imzacı devletlerinden de biriydi.

İspanya Veraset Savaşları'nın sona ermesinden sonra, Almanya coğrafyasındaki siyasi etkilerini artırmaya çalışan Habsburg ve Hohenzollern hanedanları arasındaki rekabet su yüzüne çıktı. İkinci Ünite'de anlatıldığı gibi Din Savaşları sırasında Katolik ve Protestan olarak bölünen Alman devletleri, bu kez -dinsel farklılığın da etkisiyle- Avusturya ve Prusya etrafında kümelenmeye başladılar. Erkek çocuğu

bulunmayan Kutsal Roma İmparatoru ve Avusturya Arşidükü VI. Karl'ın 1713'te bir fermanla, Habsburg hanedanından bir kadının da tahta çıkabileceğini ilan etmesi, Prusya tarafından temkinli biçimde karşılandı. Zira VI. Karl, Avusturya, Bohemya ve Macaristan toprakları dışında çok sayıda Alman devletini ve Prusya'nın göz koyduğu Silezya'yı da Habsburg yönetimi altındaki topraklar arasında saymaktaydı.

Avusturya Veraset Savaşları

1713-1740 yılları arasında tahtta kalan kral I. Frederick Wilhelm, askeri alanlarda yaptığı yeniliklerle, özellikle iyi eğitilmiş ve sürekli bir ordu kurarak Prusya'yı Avusturya karşısında güçlendirdi. Rusya ve müttefiklerinin İsveç'i parçalamasıyla sonuçlanan savaşlardan yararlanan Prusya, 1722'de İsveç Pomeranyası'nı topraklarına katarak genişledi. 1740'ta Prusya tahtına oturan II. Frederick (Büyük Frederick) Avusturya'yla yaşanan gerilimi çatışmaya dönüştüren adımı attı. Kutsal Roma İmparatoru ve Avusturya Arşidükü VI. Karl'ın ölümünden sonra, 1713 fermanına uygun olarak Habsburg tahtına kızı Maria Theresa "Avusturya Arşidüşesi" unvanıyla oturmuştu. Kraliçe, o güne kadar hiçbir kadına verilmeyen Kutsal Roma İmparatoru unvanını kullanamadı ama Silezya'yı kendi toprakları arasında saymaktan çekinmedi. Bunun üzerine, eski bir veraset anlaşmazlığını bahane eden Prusya Aralık 1740'ta Silezya'yı işgale başladı.

Avusturya Veraset Savaşları 1741 başından itibaren bir tarafta Prusya, Fransa, İspanya, Bavyera, Napoli ve Sicilya Krallığı, Ceneviz Cumhuriyeti ve İsveç'in diğer tarafta ise Avusturya (Habsburglar), Hollanda Cumhuriyeti, İngiltere (Büyük Britanya), Hannover, Saksonya, Sardinya ve Rusya'nın dâhil olduğu büyük çaplı bir savaşa dönüştü. Savaşın büyük olması sadece Avrupa'nın büyük devletlerinin savaşıyor olmasından değil, aynı zamanda kıta ölçeğinden taşarak Kuzey Amerika, Hindistan, Akdeniz ve Batı Hint adalarına da sıçramasından kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle savaş, bir yandan Alman devletlerinin Avusturya'nın mı yoksa Prusya'nın mı nüfuzu altında olacağına, diğer yandan da İngiltere, Fransa ve Hollanda arasındaki küresel ticaret rekabetinde kimin galip geleceğine cevap arar gibiydi.

"Status quo ante bellum"
savaşta önceki duruma dönüş
demektir.

1748'de imzalanan ve Avusturya Veraset Savaşları'na son veren Aix la Chapelle (Aachen) Antlaşması, taraflar arasında çıkan sorunları tam olarak çözen bir düzenleme yerine, savaşmaktan yorulan devletlerin bir tür molası görüntüsünü sergiliyordu. Zira büyük ölçüde, tarafların savaşta önceki durumlarına (status quo ante bellum) dönmesini öngören antlaşma, Avusturya ile Prusya, Fransa ile İngiltere arasındaki rekabeti iyice derinleştirdi. Antlaşma "Alman İkiliği"ni ortadan kaldırmak yerine, keskinleştirdi. Silezya'nın Prusya toprağı olarak tanındığı antlaşmayla Avusturya Parma Dukalığı'nı İspanya'ya verdi. Savaş sırasında Avusturya tarafından işgal edilen Modena Dukalığı ile Ceneviz Cumhuriyeti'nde eski yönetimler yeniden tesis edildi. Fransa savaş sırasında ele geçirdiği Avusturya Hollandası'ndan çekilirken, Kuzey Amerika'daki Louisburg kalesini İngiltere'den alıp Hindistan'daki Madras'ı da İngiltere'ye bıraktı. Dahası Fransa, Hannover hanedanının İngiltere (Büyük Britanya) tahtına oturmasını resmen tanıyarak Stuartları ülkesinden tamamen çıkarttı. Fransa ve İngiltere arasındaki ticaret anlaşmazlığı ise çözüme kavuşturulamadı.

İngiltere ve Fransa'nın Küresel Çapta Mücadelesi

Avusturya Veraset Savaşları'yla çözüme kavuşturulamayan sorunlar 1740'tan itibaren Avrupa'nın önde gelen devletleri arasında yeni ittifak yapılarının yolunu açtı. Prusya'nın Silezya'yı ele geçirerek Alman coğrafyasında kendisine rakip olmasından

rahatsızlık duyan Avusturya, Prusya'nın kendi çıkarlarını tehdit edecek şekilde güçlenmesinden endişelenen Fransa'yla yakınlaştı. Fransa'yla özellikle sömürgelerde çıkar çatışması içinde bulunan İngiltere ise Prusya'yla sıcak ilişkiler kurdu. Avrupada ortaya çıkmakta olan bu bloklaşma yeni bir çatışmayı da kaçınılmaz kılıyordu.

Yedi Yıl Savaşları

Prusya Kralı II. Frederick'in (Büyük Frederick) birbirinden kopuk topraklara sahip Prusya'yı, daha bütünleşik bir yapıya kavuşturmak istiyordu. Bunun için de bir yandan Prusya ordusunu güçlendiriyor diğer yandan Habsburg Hanedanı'nın 1713 fermanıyla tüm Alman devletleri üzerinde hükümlerine hakkına sahip olmasına karşı çıkıyordu. Prusya'nın Alman devletleri üzerinde nüfuzunu artırması, Avusturya Veraset Savaşları sırasında Prusya'nın müttefiki olan Fransa'yı eski düşmanı Avusturya'ya yaklaştırdı. İspanya, Rusya, Saksonya ve İsveç de çıkarları gereği bu bloğa katıldılar. Bunun üzerine Prusya da, eski düşmanı İngiltere (Büyük Britanya) ile ittifak antlaşması imzaladı. O sırada İngiltere tahtında Alman Hannover hanedanından II. George'un bulunması, Hannover'in de bu ittifaka dâhil olmasına yol açtı. Diğer bazı Alman devletleriyle, İspanya'nın rakibi Portekiz de bu ittifak içinde yer aldı.

1756'da meydana gelen ve Avusturya Veraset Savaşları sırasındaki ittifak yapısını tamamen tersine çeviren bu gelişmeye siyasi tarihçiler Diplomatik Devrim adını vermeyi uygun görmüşlerdir. Devletler arasında ebedi dostluk ve düşmanlıkların olmadığını, ortaya çıkan yeni durumlar ve çıkar hesapları çerçevesinde her zaman yeni yakınlaşmalar ve karşıtlıklar doğabileceğini göstermesi bakımından Yedi Yıl Savaşları öncesindeki bu gelişmeler örnek olay niteliğindedir.

1756-1763 yılları arasında devam eden savaşlar, Avusturya Veraset Savaşları gibi hem Avrupada, hem de Akdeniz, Hindistan, Kuzey Amerika ve Karayibler'de yapıldı. Sömürgelerdeki savaşlarda Fransa büyük bir hezimete uğradı. Şubat 1763'te Fransa, İngiltere, İspanya ve Portekiz arasında imzalanan Paris Antlaşması'yla, Fransa Kuzey Amerika'daki topraklarını kaybetti. Mississippi ırmağının batısındaki topraklarını İspanya'ya, doğusundaki topraklarını da İngiltere'ye verdi. Kanada'daki "Yeni Fransa" olarak adlandırılan Fransız toprakları da İngiltere'nin eline geçti. Karayibler'de şeker kamışı ve köle ticareti açısından önemli olan Martinique ve Guadeloupe adalarıyla Hindistan'daki bazı limanları ise Fransa'da kalmaya devam etti.

Bununla birlikte savaşın Hindistan'da yaşanan bölümünde Fransa'ya ve bu ülkenin yerel müttefiklerine karşı Doğu Hindistan Kumpanyası aracılığıyla üstünlük sağlayan İngiltere bu tarihten itibaren Hindistan'daki varlığını güçlendirecektir. XIX. yüzyılın ortasına kadar Hindistan'daki çıkarlarını Doğu Hindistan Kumpanyası aracılığıyla savunan İngiltere, 1857'den itibaren bu bölgeyi doğrudan imparatorluğun bir sömürgesi haline getirecektir. Kuşkusuz, Hindistan'ın İngiltere için çok önemli bir sömürge hâline gelmesiyle, bundan sonra İngiltere dış politikasının en önemli öncelikleri arasına "Hindistan'a giden yolu güvence altına almak" da eklenecektir. XIX. yüzyılda İngiltere'yle mücadeleye girişecek olan Fransa ve daha sonra Almanya'nın stratejilerinde de bu bağlantıyı koparabilmek önemli bir yer edinecektir.

Diğer yandan, İngiltere'nin Fransa'yla Kuzey Amerika'daki savaşının bölgedeki kolonilerin de katılımıyla sürdürülmüş olması, bu kolonilerde yaşayanların ortak bir bilince ulaşmasına katkı sağlayacak ve aşağıda anlatılacak başka gelişmelerle bir araya geldiğinde, İngiltere'ye karşı Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başlamasına yol açacaktır.

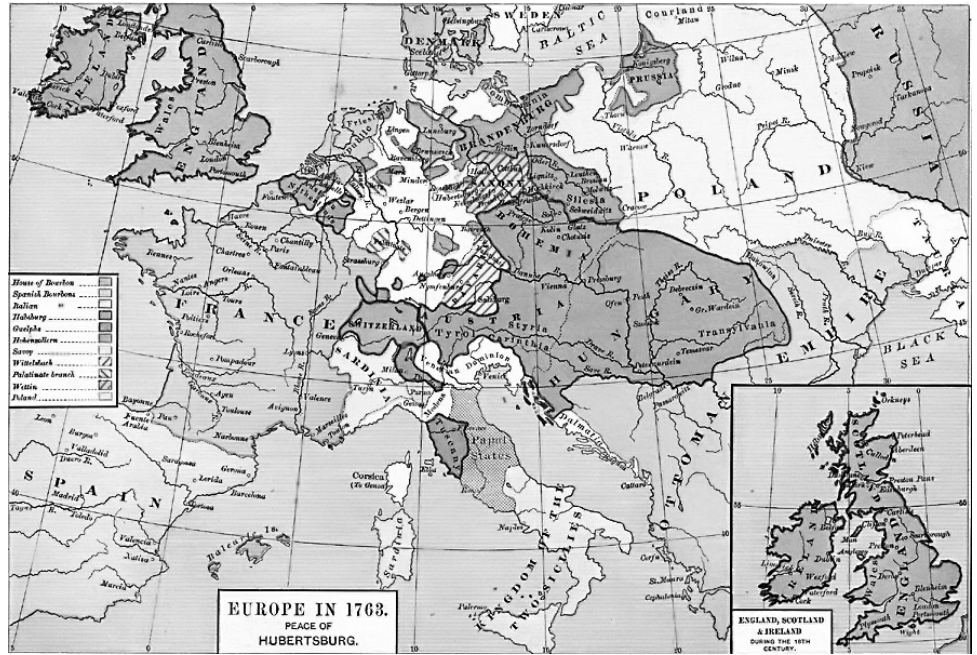
Avrupa'da daha önceki ittifak yapısının 1756'da tamamen tersine dönmesine siyasi tarihçiler "Diplomatik Devrim" adını vermişlerdir.

Avrupa kıtasındaki savaşlarda ise İngiltere'nin de desteğini alan Prusya; Avusturya ve Fransa'yı yenilgiye uğrattı. Rusya ve İsveç'in 1762'de Prusya'yla barış antlaşmaları yaparak savaştan çekilmeleri Avusturya'yı iyice zor durumda bıraktı. Paris Antlaşması'ndan beş gün sonra Prusya, Avusturya ve Saksonya arasında imzalanan Hubertsburg Antlaşması'yla Silezya'nın Prusya'da kalması kabul edilerek, "savaş öncesi durum"a dönüldü. Böylece hem "Alman ikiliği" devam etmiş oluyor, hem de Prusya'nın Avrupa'nın yükselen gücü olduğu bir kez daha ispatlanmış oluyordu.

Son olarak, Yedi Yıl Savaşları sırasında çıkar birlikteliği içine girmiş olan Fransa ve Avusturya, savaştan sonra da bu dayanışmalarını devam ettirecek bir adım attılar. 1770'te, ileride XVI. Louis adıyla Fransa tahtına oturacak olan 15 yaşındaki veliaht prens Louis Aguste, 14 yaşındaki Avusturya prensesi Maria Antonia (Marie Antoinette) ile evlendirildi. Bu akrabalık ilişkisi, Fransız Devrimi'nden sonra yetkileri elinden alınan XVI. Louis'e yardım için Avusturya öncülüğünde bir koalisyon kurulmasını hazırlayan sebeplerden bir olacaktı.

Harita 3.1

Yedi Yıl Savaşları sonrasında Avrupada sınırları gösteren bir Avrupa haritası.

Rusya'nın Büyük Güçlerin Arasına Girişi ve Osmanlı'nın Durumu

Rusya'nın XVII. yüzyılın başına kadar geçirdiği tarihsel süreç İkinci Ünite'de anlatılmıştı. 1613'te Mikail Romanov'un Çar olmasından sonra Baltık Denizi'nden Karadeniz'e uzanan bir alanda hâkimiyet kurabilmek için Polonya, İsveç ve Osmanlı İmparatorluğu ile mücadeleye girişen Rusya, bir yandan da Orta Asya ve Sibirya'daki genişlemesini sürdürdü.

İkinci Viyana Kuşatması'ndan sonra Papa tarafından Osmanlılara karşı oluşturulan Kutsal İttifak'a 1686'da katılan Rusya, 1700'de Osmanlı İmparatorluğu'yla imzaladığı İstanbul Antlaşması'yla Karadeniz'deki Azak Kalesi'ni ele geçirdi. Hemen ardından Baltık Denizi'nde üstünlüğü ele geçirmek için İsveç'e saldıran Rusya, 1709'da büyük bir zafer kazandı. İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı topraklarına kaç-

ması ise bu kez Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1710'da bir savaş çıkmasına yol açtı. 1711'deki Prut Savaşında Osmanlı'ya yenilen Ruslar, Azak kalesini geri vermek zorunda kaldılar. İsveç'le süren Büyük Kuzey Savaşı ise 1720'deki Nystad Antlaşması'yla sona erdi. Rusya, Estonya ve Livonya'yı elde ederek Baltık kıyılarındaki varlığını sağlamlaştırdı.

Rusya "Büyük Kuzey Savaşı"ndan başarıyla çıktı.

Bu gelişmelerle birlikte Rusya yavaş yavaş modern Avrupa devletler sisteminin vazgeçilmez bir aktörü hâline gelirken, 1696'dan itibaren Rusya'yı tek başına yönetmeye başlayan Çar I. Petro (Büyük Petro) döneminde yapılan reformlar ülkeyi askeri, ekonomik ve idari açıdan güçlendirdi. 1721'de kendisini "Tüm Rusya'nın İmparatoru" ilan eden I. Petro, özellikle Rus-Ortodoks Kilisesi'nin dönüştürülmesi, vergi düzeninin iyileştirilmesi, eğitimin yaygınlaştırılması, Rus aristokrasisini oluşturan büyük toprak sahibi boyarların yönetimdeki etkilerinin azaltılması, ordu ve donanmanın Batı Avrupa devletlerindeki tekniklerle yeniden yapılandırılması gibi adımları attı. I. Petro'nun tahttaki ilk yıllarından itibaren Avrupa'nın önemli başkentlerine yaptığı seyahatler, hem Rus diplomasisinin gelişmesine hem de Çar'ın bu yerlerde gördüğü yenilikleri ülkesine taşımasına yardımcı oldu. Büyük Kuzey Savaşı'nda İsveç'ten elde ettiği Baltık kıyılarında St. Petersburg kentini kuran I. Petro, 1713'te başkenti Moskova'dan buraya taşıdı. 1725'teki ölümünden az önce St. Petersburg'ta yapımı tamamlanan Peterhof Sarayı, XIV. Louis'nin mutlak monarşisinin sembolü olan Versailles Sarayı'nı çağrıştırmaktaydı.

Artık Avrupa'nın askeri açıdan güçlü devletlerinden biri haline gelmiş olan Rusya, Avusturya Veraset ve Yedi Yıl Savaşları'nda da yer aldı. Bu savaşlar sırasında, Doğu Prusya'nın aidiyeti üzerinde anlaşmazlığa düşen Rusya ve Prusya arasındaki ilişkiler giderek gerildi. Kuzey Avrupa'daki nüfuz alanını genişletme rekabetine dönüşen Rusya ve Prusya arasındaki ilişkilerden en fazla zararı XVIII. yüzyıl sonunda Polonya-Litvanya Cumhuriyeti gördü.

Rusya, Prusya ve Avusturya 1772'de aralarında yaptıkları bir antlaşmayla Polonya'nın üçte birini işgal ettiler. 1793'te bu kez Avusturya'yı dışarıda bırakan Rusya ve Prusya ülkenin üçte birini daha işgal ettiler. 1795'te ise Polonya'ya son darbe vuruldu ve Rusya, Prusya ve Avusturya geriye kalan toprakları da paylaştılar. Böylece 1795 itibariyle Polonya topraklarının %66'sı Rusya, %20'si Prusya ve %14'ü de Avusturya tarafından ilhak edilmiş oldu. Rusya-Prusya rekabetinin kurbanı olan Polonya 1918'e kadar egemenliğini yitirecektir.

Rusya bir yandan Polonya'nın yarısından fazlasını "yutarken", diğer yandan da 1735-1792 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu ile üç kez savaştı. Çariçe II. Katerina'nın hükümdarlığı sırasında yapılan 1768-1774 ve 1787-1792 savaşlarında önemli galibiyetler elde eden Rusya, sadece Karadeniz'in kuzeyinde çok güçlü bir devlet hâline gelmedi, aynı zamanda Balkanlar üzerinden güneye inerek Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırabilecek bir tehdide dönüştü.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya Osmanlı İmparatorluğu üzerinde büyük bir tehdide dönüştü.

1774'te Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Kırım Rusya'ya terk edildi. (1783'de Rusya tarafından ilhak edilecektir) Rusya Azak denizi ve Karadeniz'i denetlemeye başladı. Rus ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbestçe ticaretine izin verildi. Ruslar, Osmanlı ülkesinde istedikleri bir yere konsolosluk açabilecekti. Rusya'ya ticari kapitülasyonlar verildi. İstanbul'daki Rus elçiliği sürekli hâle getirildi. En önemlisi, Eflak ve Boğdan'daki Ortodokslar Rusya'nın "koruması" altına sokuldu. Birçok tarih kitabında Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileme Dönemi'nin başlangıcı sayılır.

Resim 3.4

Rusya'nın büyük güçler arasına girmesini sağlayan I. Petro'nun 1717'de Jean Mark Nattier tarafından yapılmış tablosu.

(1789) sonrasında yaşanan gelişmelerde Avrupa güç dengesinin vazgeçilmez bir unsuru hâline gelecektir.

1783'te Kırım Hanlığı'nı ilhak ettiğini ilan eden Rusya'yla Osmanlı İmparatorluğu 1787-1792 yıllarında bir kez daha savaştı. Üstelik bu kez Rusya Avusturya'yla ittifak içindeydi. Osmanlı-Avusturya Savaşı, Fransız Devrimi'nden sonra yaşanan Batı Avrupa gelişmeleriyle yakından ilgilenen Habsburgların isteğiyle 1791'de imzalanan Zıştovi Antlaşması'yla sona erdi. Rusya-Osmanlı Savaşı ise 1792'deki Yaş Antlaşması'yla sona erdiğinde, 1789'da tahta çıkan Sultan III. Selim Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu ve iki ülke arasındaki sınırın Dinyester Nehri'nden geçtiğini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Yukarıda anlatıldığı gibi, XVIII. yüzyıl boyunca sürekli büyüyen ve modernleşen Rusya, Fransız Devrimi

SIRA SİZDE

Devletler arasındaki ilişkilerde, ebedi düşmanlıklar ve dostlukların değil, çıkarların ön planda olduğunu gösteren örnekler bulabilir misiniz?

DİKKAT

Yedi Yıl Savaşları sırasında Kuzey Amerika'da İngiliz ve Fransız kolonicileriyle Amerikan yerlilerinin nasıl karşı karşıya geldiğinin anlatıldığı 1992 yapımı "Mohikanların Sonuncusu" (The Last of the Mohicans) filmi müzikleriyle de hatıralarda yer etmiştir.

"YENİ DÜNYA"DA İLK BAĞIMSIZ DEVLET: ABD

İlk Kolonilerin Kurulması

XVII. yüzyılın başından itibaren dinsel baskılardan ve İngiltere'deki siyasi karışıklıklardan kaçanların Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına yerleşmeye başladıklarından yukarıda bahsedilmişti. 1607'de Jamestown merkezli olarak İngiltere'ye bağlı Virginia ticaret kolonisinin kurulmasıyla birlikte, "Yeni Dünya"ya göç hızlandı. 1614'te Hollandalılar Manhattan Adasını çok küçük bir miktar ödeyerek Amerikan yerlilerinden satın aldılar. Hudson Nehri'nin girişindeki bu bölgede, "New Amsterdam" adıyla bir ticaret kolonisi kurdular.

1620'de Mayflower gemisiyle İngiltere'den gelerek Plymouth'a yerleşen 100 kadar Püriten'i, 1628'de Massachusetts Körfezi Kumpanyası'nın başlattığı girişimle, 20.000 kişi takip etti. Bu sayı XVIII. yüzyıl ortalarında 50.000'e ulaşmıştır. Dinsel baskının yanı sıra, Avrupadaki kıtlık ve fiyatların aşırı biçimde yükselmesi de göçü hızlandıran faktörler arasındaydı. İngiltere'den gelenlerin çevresine, Hollanda, Almanya ve İsveç'ten gelen Protestanlar da yerleşirlerken yine çoğunluğu dinsel baskıdan kaçan Huguenotlar Louisiana ve bugünkü Kanada'daki Fransız topraklarına yerleştiler.

Kanada'daki Fransız kolonileri daha çok kürk ticareti yaparlarken, güneydeki İngiliz kolonileri tütün ve mısır başta olmak üzere tarım ürünleri yetiştirmeye baş-

Dinsel baskılar, kıtlık ve fiyat artışı Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya göçün temel sebepleri arasındaydı.

ladılar. Topraklarını, Püriten erkekler arasından seçtikleri konseyler (general court) vasıtasıyla yönetmeye başlayan İngiliz kolonicileri, Amerika'ya yerleştikleri ilk yıllardan itibaren İngiltere'deki yönetim modelinden ayrılmaya başladılar. Aristokrasiyi ret eden ve eşitliğe dayalı bu model, Afrika'dan getirilen ve kolonilerin ekonomik hayatında önemli bir yer tutmaya başlayan zenci kölelere uygulanmıyordu. Köleler her türlü haktan yoksun biçimde kolonilerdeki "efendileri" için zorla çalıştırılıyordu. Yine ilk yıllardan itibaren, Amerikan yerlilerinin temel gıda kaynaklarından olan bizonların otlaklarının koloniciler tarafından tarım arazisine dönüştürülmesi, iki taraf arasında çatışmaların yaşanmasına sebep oldu. Koloniciler Avrupa'daki kötü hayat şartlarından kaçarak geldikleri bu topraklarda, kıtanın asıl sahipleri olan yerlileri kendilerinkinden daha ağır şartlara mahkûm eden eylemlere girişmekten kaçınmadılar. Bu durumda yerliler daha batıya ve kuzeye kaçmak zorunda kaldılar. Yıllar içinde artan göçmen sayısına bağlı olarak daha çok araziye sahip olma ihtiyacı duyan "Beyaz Adam"ın Amerikan yerlilerine uyguladığı bu politika XX. yüzyılın başına kadar devam edecek, tüm toprakları ellerinden alınan yerliler yok olma tehlikesiyle yüz yüze kalacaklardır.

Avrupa'daki Savaşların Kolonilere Yansımaları

Yeni topraklara yerleşmiş olmalarına rağmen, anavatanları olan Avrupa devletleri arasındaki savaşların koloniciler üzerinde de yansımaları oldu. Bazen İngiltere, Hollanda ve Fransa arasındaki savaşlar sebebiyle ticaret yapmakta zorlanırlarken bazen de savaşın doğrudan tarafı oldular. Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları sürerken, "düşmana karşı daha sıkı işbirliği yapabilmek" düşüncesiyle Massachusetts, New Haven, New Plymouth ve Connecticut kolonileri 1643'te New England Konfederasyonu'nu oluşturdular. Artık bu topraklara, "Yeni İngiltere" (New England) denilmeye başlanmıştı. 1674'te New Amsterdam'ın Hollanda'dan İngiltere'ye geçmesiyle kurulan New York da bu kolonilerle bir araya geldi. İngiltere Kralı II. James'in, bölgeyi hem idari açıdan daha kolay yönetebilmek hem de kuzeydeki Fransızlara karşı güçlü bir set oluşturmak için teşvik etmesiyle, 1686'da tüm İngiliz kolonileri "New England Dominyonu" adıyla tek bir çatı altında toplandı.

Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına artık "yeni İngiltere" (New England) deniliyordu.

Bu sırada XIV. Louis'nin Fransa'yı Avrupa'da hâkim kılmak için yürüttüğü politikalar kıtayı barut fıçısına çevirmişti. Yukarıda anlatıldığı gibi, 1686'da Avusturya'nın öncülüğünde Fransa'ya karşı oluşturulan Ausburg Birliği'ne, "Şanlı Devrim"den sonra 1689'da İngiltere de katılmıştı. Fransa ile İngiltere arasındaki savaş Kuzey Amerika'ya da sıçradı. İngiltere ve Fransa ordularının yanı sıra, her iki devletin kolonilerinden toplanan milis kuvvetler ve yerli kabileleri de birbirleriyle savaştılar. İngiltere tahtına oturan Orange hanedanından William'ın adına atfen "Kral William Savaşı" denilen bu çatışma 1697'deki Ryswick Barışı'na kadar sürdü. Bu savaş sırasında İngiliz kolonileri arasındaki dayanışma daha da arttı. Hatta New England kolonileri "Kongre" adı verilen bir birlik kurdular.

İspanya Veraset Savaşları'nın Kuzey Amerika'da yürütülen bölümünde de (Kraliçe Anne Savaşı) İngiliz kolonileri Fransızlara karşı savaştı. Utrecht Antlaşması'yla (1713) Fransa'nın Kuzey Amerika'daki topraklarının bir bölümünü İngiltere'ye devretmesine rağmen Fransız ordusunun elinde bulunan bazı kale ve garnizonlar, İngiliz kolonicilerinin bölgedeki ticari faaliyetlerini zora sokmaya devam etti. Avusturya Veraset Savaşları sırasında İngiltere ve Fransa, bu kez "Kral George Savaşı" (1744-1748) adıyla Kuzey Amerika'da yürütülen çatışmada bir kez daha karşı karşıya geldiler. Savaşta İngiliz kolonilerinden toplanan milis kuvvetler büyük başarılar elde ederek Fransa'ya ait Louisburg Kalesi'ni ele geçirdiler. Fakat 1748'deki

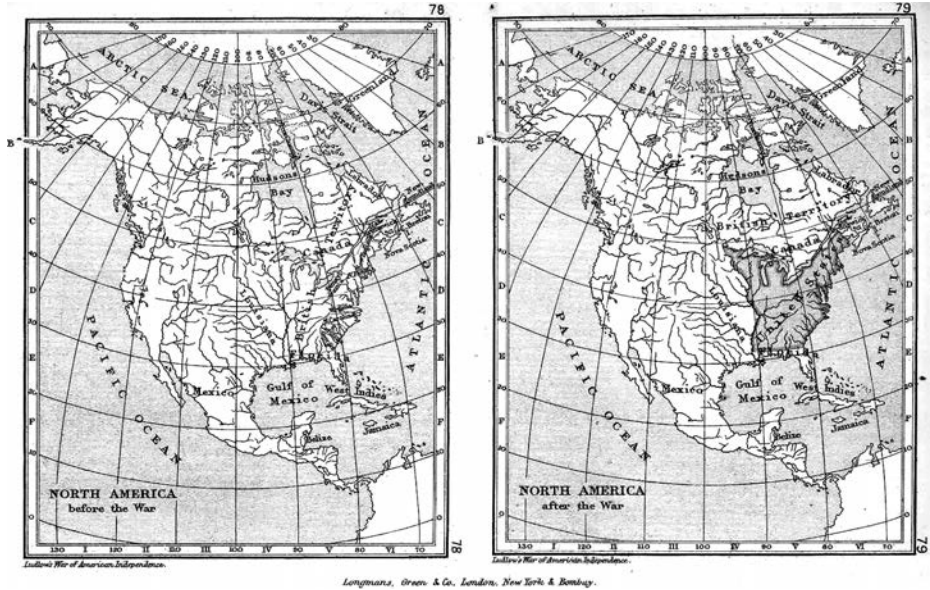
Avusturya Veraset Savaşları'ndan sonra Kolonilerde "Amerikalılık" bilinci güçlenmeye başladı.

Aix La Chapelle Antlaşması'yla İngiltere, koloniciler açısından büyük önem taşıyan bu kaleyi Hindistan'da elde ettiği bazı kazanımlar karşılığında Fransa'ya bıraktı. Bu durum kolonicilerin İngiltere'ye olan güvenlerinin sarsılmasına sebep oldu. Zira İngiltere kendi çıkarları gerektirdiğinde, Amerika'daki kolonilerinin taleplerini pekâlâ göz ardı edebiliyordu. Bu tarihten itibaren kolonilerde "Amerikalılık" bilinci güçlenmeye başlayacaktır.

Harita 3.2

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan önce ve sonra Kuzey Amerika.

Kaynak: http://www.emersonkent.com/map_archive/north_america_1775_1783.htm

Nitekim Ohio bölgesinin aidiyeti konusunda İngiltere ile Fransa arasında gerginliğin tekrar tırmanmaya başladığı dönemde, yedi İngiliz kolonisinin temsilcileri 1754'te New York'un Albany kentinde bir araya gelerek Benjamin Franklin'in önerdiği savaş ve barış kararı alınırken İngiltere'den bağımsız hareket etme düşüncesini tartıştılar. Fakat İngiltere'yle ilişkileri tamamen bozmanın, Fransa karşısında yalnız kalınmasına, dolayısıyla ticari çıkarların zarar görmesine yol açabileceğini düşünen koloniler bu öneriyi ret ettiler.

Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sırasında kolonilerdeki "Amerikalılık" bilinci daha da güçlendi. Bir yandan Fransızlara diğer yandan da İspanyollara karşı silahlı mücadele veren koloniler, İngiltere'ninkilerden çok kendi çıkarlarını düşünüyorlardı. Savaş sonunda Fransa'nın Kuzey Amerika'daki topraklarının çok büyük bir bölümü İngiltere'ye geçti. Fransız tehdidinin bertaraf edilmesi kolonilerin rahatlıkla genişlemesinin önündeki en büyük engeli de ortadan kaldırmış oluyordu. Böylece İngiltere'nin desteğine de ihtiyaçları azalan kolonilerde bağımsızlık yanlısı düşünceler hızla yayılmaya başladı.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Sonuçları

Bağımsızlık düşüncesini güçlendiren gelişmelerden biri de İngiltere Parlamentosu'nun 1765'te çıkarttığı Damga Vergisi Yasası'yla (Stamp Act) kolonilere yeni vergiler koymasındı. İngiltere Parlamentosu'nda temsil edilmeyen, dolayısıyla yönetimde hiç söz sahibi olmayan koloniler, "temsil yoksa vergi de yok" sloganıyla bu vergiye karşı çıkıyorlardı. 1770'de Benjamin Franklin kolonilerin

"Temsil yoksa, vergi de yok"
Kuzey Amerika'daki Kolonilerin
başlıca sloganıydı.

kendilerini ilgilendirmeyen konularda İngiltere'ye vergi ve asker vererek katkı sağlamasının anlamsız olduğunu dile getirdi. Thomas Paine ise Sağduyu (Common Sense) adlı kitabında, okyanus ötesi konuların kolonileri hiç ilgilendirmedığını, Avrupa işlerinden uzak durmanın Amerikalıların en önemli önceliği olması gerektiğini yazdı. Paine'in bu düşüncesi, hem Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın düşünsel arka planını hem de bağımsızlıktan sonra ABD'nin dış politikada izlediği "yalnızcılık" politikasının kökenlerini göstermesi açısından önemlidir.

Kolonilerde bağımsızlık düşüncesi yaygınlaştıkça İngiltere Kralı III. George olup bitenleri hâlâ Avrupa siyasi dengeleri perspektifinden değerlendirmekte ve uzun süren savaşlar sırasında uğradığı ekonomik kayıpları, gelen tepkilere rağmen, kolonilere daha fazla vergi yükleyerek gidermek yoluna gitmekteydi. Bu ise koloniler ile İngiltere arasındaki köprülerin tamamen atılmasına yol açtı. 1773'te İngiltere Parlamentosu Çay Yasası'nı çıkartarak kolonilere dolaylı yoldan yeni ek vergiler koyunca, Boston limanına demirli İngiliz ticaret gemilerindeki çaylar koloniciler tarafından denize döküldü. Bu olay Amerikan tarihinde "Boston Çay Partisi" adıyla anılmakta ve İngiltere'ye karşı ilk organize tepkiyi göstermesi açısından sembolik önem taşımaktadır. 1775'ten itibaren kolonicilerle İngiliz askerleri arasında ilk çatışmalar çıktı. Bu noktada, uluslararası ilişkilerin ilk çağlardan beri geçerli olan bir kuralı da işlemeye başladı. "Düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışıyla Fransa, İngiltere'yle çatışan kolonilere daha sıcak biçimde yaklaşmaya başladı. İspanya da benzer bir tutum takındı. Kolonilerin İngiltere'yle savaşta kullandıkları barutun %90'ı Fransa ve İspanya tarafından sağlandı.

Kuzey Amerika'daki 13 İngiliz kolonisinin temsilcileri Kıtasa Kongre (Continental Congress) adı verilen bir toplantıda bir araya gelerek 4 Temmuz 1776'de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) İngiltere'den bağımsızlığını ilan ettiler. Ardından limanlarını tüm ülkelerin ticaret gemilerine açan ABD, İngiltere'nin Fransa'ya uyguladığı ticari kısıtlamaları da tanımadığını açıkladı.

Bağımsızlık yanlılarına destek vermesine rağmen başlangıçta ABD'yi diplomatik olarak tanıyarak, İngiltere'yle doğrudan bir çatışmanın içine çekilmek istemeyen Fransa, 1777'de ABD kuvvetlerinin Saratoga Savaşı'nda İngilizler karşısında ilk büyük galibiyetlerini almalarından sonra bu tutumunu değiştirdi. Şubat 1778'de Fransa ABD'yi resmen tanıyan ve Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalayan ilk devlet oldu. Aynı zamanda imzalanan bir ittifak antlaşmasıyla İngiltere'ye karşı birlikte savaşma kararı alındı. Nisan 1779'da İspanya da bu ittifakın bir tarafı haline geldi. İngiltere'ye daha önce yenilen bu devletler ABD'nin bağımsızlığını destekleyerek intikam alma peşindeydiler.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı sürerken Kuzey Amerika'yla ticaretlerine zarar gelmesini istemeyen Rusya, Avusturya, Prusya, Danimarka, Norveç, İsveç ve Portekiz gibi Avrupa devletleri, 1780'de "tarafsızlık" statüsünü benimseyerek, kendi gemilerine hiçbir şekilde engel çıkarılmasını kabul etmeyeceklerini ilan ettiler. Bu Amerikalıların işine yaramakta, Amerikan limanlarını abluka altında tutarak ABD'ye ekonomik zarar vermek isteyen İngiltere'yi ise zor durumda bırakmaktaydı. Hollanda da "tarafsızlık" statüsünü kabul ederek Amerikan limanlarıyla ticarete devam edince, eski müttefiki İngiltere Hollanda'ya savaş ilan etti. Bunun üzerine 1782'de ABD ile bir ticaret antlaşması imzalayan Hollanda, ABD'yi resmen tanıyan ikinci Avrupa devleti oldu.

General George Washington liderliğindeki ABD silahlı güçleri ve ona destek veren Fransız ve İspanyol birlikleri karşısında savaş alanında başarısızlığa uğrayan ve Avrupa devletlerinin desteğini de alamayan İngiltere, 1783'te mağlubiyeti

"Düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışıyla hareket eden Fransa ABD'yi resmen tanıyan ilk devlet oldu.

ABD kurulduğu günden itibaren topraklarını sürekli genişletmiştir.

kabullenmek zorunda kaldı. İngiltere, Fransa ve İspanya arasında imzalanan Paris Antlaşması'yla, İngiltere ABD'nin bağımsızlığını tanıdı. Bu Antlaşmaya ABD ayrı bir senetle katıldı. Böylece Atlantik Okyanusu'nun ötesinde nüfusunun büyük çoğunluğunu Avrupa ülkelerinden gidenlerin oluşturduğu yeni bir cumhuriyet doğuyordu. Kurulduğu günden itibaren sürekli genişleyecek olan ABD, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren küresel siyasetin dikkate değer bir unsuru olacaktır.

İngiltere ile Fransa arasındaki rekabetin oluşturduğu şartlar sayesinde hayat bulan ABD, çok uzun bir süre Avrupa'nın siyasi işlerine karışmaktan uzak duracaktır. Söz konusu rekabetin yıkıcı etkileri ise ABD'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra iyice su yüzüne çıkacaktır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda İngiltere'ye karşı kolonilere yardım eden Fransa'nın mali iflası, tüm dünya siyasi tarihini derinden etkileyecek olan Fransız Devrimi'nin en önemli ekonomik sebepleri arasında yer alacaktır. Diğer yandan aynı dönemde Amerikalılar tarafından savunulan "temsil olmadan vergi alınmaması", "anayasacılık", "cumhuriyetçilik" ve "temel haklar" gibi kavramlar da Fransız Devrimi'nin hazırlık sürecinde ve Devrim'den sonra çok sık kullanılacaktır. Dahası, ABD'nin bağımsızlığı XIX. yüzyılın başından itibaren Güney Amerika'daki İspanyol sömürgeleri tarafından da örnek alınacak ve bu bölgede topyekûn bir bağımsızlık hareketi başlayacaktır.

SIRA SİZDE

4

Sizce kuruluş döneminde ABD'nin diğer devletlere göre avantajları nelerdi?

K İ T A P

ABD'nin kuruluş dönemindeki yönetim biçimine ilişkin bilgi edinmek isterseniz, Alexis de Tocqueville'nin siyaset bilimi klasikleri arasında sayılan "Amerika'da Demokrasi" adlı kitabını (Yetkin Yayınları, Ankara, 1994) okuyabilirsiniz.

Özet

İngiltere ve Fransa'da hükümdarlar ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin yönetim biçimlerini nasıl etkilediğini ve bunun diğer devletlere etkilerini ifade etmek.

Manş Denizi'nin iki yakasındaki İngiltere ve Fransa arasında yüzyıllarca devam eden rekabet hem Avrupa hem de dünya siyasi tarihini yönlendiren önemli gelişmeler doğurmuştur. Bu iki ülkede yaşayanlar, ekonomik, toplumsal ve siyasi modeller açısından birbirlerini etkilemişlerdir. Bu etkileşime rağmen XVII. yüzyıl boyunca İngiltere'de krallar ile Parlamento arasındaki mücadele, hükümdarın gücünün sınırlandırıldığı bir yönetim biçimiyle sonuçlanırken, Fransa'da ise kralın gücü giderek artmış ve mutlak monarşi düzeni tesis edilmiştir. İngiltere'deki parlamentarizm, yönetimde söz sahibi olmak isteyen kitleler tarafından örnek alınırken, Fransa'da XIV. Louis'in şahsında oluşan "Güneş Kral" imgesi, pek çok Avrupalı hükümdarın hayallerini süslemiştir.

XVIII. yüzyılın başat gücü olan Fransa'nın üstünlüğünün diğer devletlerce nasıl dengelenmeye çalışıldığını ve bunun sonuçlarını analiz etmek.

XIII. ve XIV. Louis dönemlerinde atılan merkezileştirme adımları ve askeri alanda yapılan reformlarla Avrupa devletleri üzerinde hegemonya kurmaya başlayan Fransa, uluslararası sistemin tek bir güç tarafından denetlenmesini istemeyen devletlerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Temelde Fransa ile Kutsal Roma İmparatorluğu (Avusturya-Habsburglar) arasında yaşanan bu güç mücadelesine, başta İngiltere ve Hollanda olmak üzere kendi çıkarlarını düşünen diğer devletler de katılmışlardır. Kıtadaki esas rakibi Kutsal Roma İmparatorluğu'nu zayıflatmak için Osmanlı İmparatorluğu'nu da bu devletle savaş teşvik eden Fransa, II. Viyana Kuşatması'nın Osmanlı'nın aleyhine sonuçlanması üzerine yalnız kalmıştır. 1700'de Kral II. Carlos'un ölümünden sonra İspanya tahtına Fransa kraliyet ailesinden bir kişinin oturmasıyla Fransa'nın sömürgelerde de büyük üstünlüğe sahip olacağını düşünen Avrupa devletleri bu devlete karşı ittifak oluşturmuşlardır. 1701-1713 yılları arasında

süren İspanya Veraset Savaşları, Fransa'yı tüm İspanyol topraklarını ele geçirme emellerinden uzaklaştırmıştır. Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu da, kuzeyinde giderek güçlenen bir devlet haline gelen Rusya'yla uzun yıllar devam edecek bir rekabete başlamıştır.

İspanya Veraset Savaşlarından Fransız Devrimi'ne kadarki dönemde Avrupa'da meydana gelen güç mücadelesinin ayrıntılarını ve bunun küresel düzeye yansımalarını ifade etmek.

1713-1789 yılları arasında Avrupa'da güç dengelerinin sürekli olarak yenilediği, devletler arası bloklaşmaların, bu bloklar içinde yer alan devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda taraf değiştirmeleriyle sık sık biçim değiştirdiği gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Avrupa devletleri arasında yaşanan mücadeleler kıta sınırlarının ötesinde geçerek, Kuzey Amerika'dan Hindistan'a uzanan çok geniş bir coğrafyada da, ticari ve siyasi yapıların yeniden inşa edilmesine yol açmıştır. XVIII. yüzyıl, Prusya ve Rusya gibi devletlerin XX. yüzyıla kadar çıkmayacak biçimde, uluslararası sistemin önemli aktörleri arasına girmelerine sahne olurken, Avusturya, İspanya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerin ise güç erozyonuna uğradıkları bir dönem olmuştur.

Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748) Almanya coğrafyasında Prusya'nın Avusturya'ya karşı üstünlüğünün başlangıcı sayılabilir. Aynı savaşlar bu devletler arasındaki ayrışmayı, yani "Alman İkililiği"ni de tescillemiştir. Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ise Fransa'nın Kuzey Amerika'daki topraklarını İngiltere'ye devretmesi sonucunu doğurmuştur. Rusya karşısında gerilemeye devam eden Osmanlı İmparatorluğu Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774), pek çok tarihçiye göre, Gerileme Dönemi'ne girmiştir.

Avrupa devletleri arasındaki mücadelenin ABD'nin bağımsızlığını kazanması sürecini nasıl etkilediğini analiz etmek.

XVIII. yüzyılda Avrupa devletleri arasında yaşanan savaşlar Kuzey Amerika'daki kolonileri de yakından etkiledi. İngiltere-Fransa rekabeti çoğu zaman koloni topraklarında sürdürüldü. Yedi Yıl Savaşları'yla Fransa'nın Kuzey Amerika'daki askeri varlığının büyük ölçüde sona ermesi, kolonicilerin İngiltere'ye duyduğu ihtiyacı azalttı. Diğer taraftan, İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda kolonilerin önceliklerini göz ardı etmesi dahası uzun savaşların getirdiği mali yükü, kolonilere yeni vergiler koyarak karşılamaya çalışması, "Amerikalılık" bilincinin güçlenmesine yol açtı. Büyük çoğunlukla İngiltere'den gelmiş olmalarına rağmen, İngiltere'den bağımsızlık kazanabilmek için Fransa ve İspanya'yla ittifak yapan Amerikalılar, 1776-1783 yılları arasında yürüttükleri bağımsızlık savaşını kazandılar. Büyük rakibi İngiltere'den intikam alabilmek için bu savaşta Amerikalılara destek veren Fransa ekonomik bir krize saplanacak, bu ise Fransız Devrimi'ne giden yolu döşeyen bir etken olacaktır.

Kendimizi Sınavalım

- Aşağıdakilerden hangisi İngiltere Parlamentosu'nun 1628'de kabul ettiği "Hak Dilekçesi"nde yer alan konulardan biri **değildir**?
 - Parlamento'nun onayı olmaksızın yeni vergiler koyulmaması
 - Keyfi tutuklamaların yasaklanması
 - Olağanüstü hâl durumuna kısıtlamalar getirilmesi
 - Bazı gümrük vergilerinin Parlamento tarafından krala ömür boyu tahsis edilmesi
 - Sivil vatandaşların evlerinin askerler tarafından zorla kullanılmasının önüne geçilmesi
- İngiltere'de Cumhuriyet (Commonwealth) hangi olay sonucunda ilan edilmiştir?
 - Parlamento'nun Kral I. Charles'ı yargılayarak idama mahkûm etmesiyle
 - 1628'de Hak Dilekçesi'nin ilanıyla
 - 1215'te Magna Carta'nın kabulüyle
 - Parlamento'nun 1629'da Kral tarafından kapatılmasıyla
 - 1689'da Haklar Yasası'nın kabul edilmesiyle
- Aşağıdakilerden hangisi XVIII. yüzyılda Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler için söylenebilir?
 - Devletler arasındaki ilişkilerde ebedi dostluklar değil, çıkarlar geçerlidir.
 - Hristiyanlık Avrupa devletlerini bir arada tutan temel öğedir.
 - Osmanlı İmparatorluğu tüm Avrupa devletlerinin ortak düşmanıdır.
 - Güç dengesini sağlamak için en güçlü devletin yanında yer almak gerekir.
 - Devletler arasındaki sınırlar ulusal ve etnik özelliklere göre çizilmelidir.
- Aşağıdakilerden hangisi Fransa Kralı XIV. Louis'nin monarşiyi kurumsallaştırmak için gerçekleştirdiği reformlardan biri **değildir**?
 - Protestanlara verilen hakların kaldırılması
 - Sürekli askerliğe geçilmesi
 - Dışişleri'nin yeniden yapılandırılması
 - İlk kapsamlı hukuk kodifikasyonunun gerçekleştirilmesi
 - Katoliklerin din değiştirmeye zorlanması
- Aşağıdakilerden hangisi 1699 Karlofça Antlaşması'nın sonuçlarından biri **değildir**?
 - Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan beri en büyük toprak kaybını yaşamıştır.
 - Banat ve Temeşvar Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmıştır.
 - Macaristan ve Transilvanya (Erdel) Habsburglara verilmiştir.
 - Osmanlı Sultanı IV. Mehmet Yeniçeriler tarafından tahtan indirilmiştir.
 - Mora ve Dalmaçya Venedik'e verilmiştir.
- Fransa hangi antlaşmayla İspanya toprakları üzerindeki hak iddiasından vazgeçmiştir?
 - Westphalia Antlaşması
 - Utrecht Antlaşması
 - Aix la Chapelle Antlaşması
 - Turin Antlaşması
 - Paris Antlaşması
- Aşağıdakilerden hangisi Avusturya Veraset Savaşları'nın ortaya çıkışındaki en temel nedendir?
 - Fransa'nın Avusturya tahtı üzerinde hak etmesi
 - İngiltere ve Avusturya arasındaki güç mücadelesi
 - Avusturya ve Prusya'nın Alman devletleri üzerindeki nüfuz mücadelesi
 - Rusya-Prusya rekabeti
 - İspanya'daki veraset sorununun Avusturya'ya sıçraması
- Aşağıdakilerden hangisi Küçük Kaynarca Antlaşması'nın sonuçlarından biri **değildir**?
 - Kırım Rusya'ya verilmiştir.
 - Rus ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbest ticaretine izin verilmiştir.
 - İstanbul'daki Rus elçiliği sürekli hale getirilmiştir.
 - Polonya'nın büyük bir kısmı Rus hâkimiyetine bırakılmıştır.
 - Rusya Eflak ve Boğdan'daki Ortodoksları "koruması" altına almıştır.
- Aşağıdakilerden hangisi Amerikan'ın bağımsızlık savaşını tetikleyen gelişmelerden biridir?
 - İngiliz Parlamentosu'nun Damga Vergisi Yasası'yla Amerikan kolonilerine yeni vergiler koyması
 - Fransa'nın Amerikan kolonilerine karşı İngiltere'yle işbirliği yapması
 - Amerika'nın Avrupa siyasetinde söz sahibi olmak istemesi
 - Fransa'nın bazı kolonilerde hak iddia etmesi
 - Rusya'nın Amerikan kolonilerine maddi yardımda bulunması
- Aşağıdakilerden hangisi Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın XIX. yüzyıl siyasi hayatına armağan ettiği kavramlardan biri **değildir**?
 - Anayasacılık
 - Ulusalcılık
 - Vergi ve temsilde adalet
 - Cumhuriyetçilik
 - Temel Haklar

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “İngiltere’de Parlamento’nun Hükümdar Karşısındaki Zaferi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “İngiltere’de Cumhuriyet Dönemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a Yanıtınız yanlış ise “Yedi Yıl Savaşları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e Yanıtınız yanlış ise “Fransa’da Mutlakiyet Çağı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “İkinci Viyana Kuşatması’nın Avrupa Dengelerine Etkisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlış ise “İspanya Veraset Savaşları ve Utrecht Barışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise “Avusturya Veraset Savaşları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Rusya’nın Büyük Güçlerin Arasına Girişi ve Osmanlı’nın Durumu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Sonuçları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Sonuçları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Günümüz Avrupası’nda 12 ülke monarşiyle yönetilmektedir. Bunlar arasında Lüksemburg, Lihtenştayn, Andorra, Monako ve Vatikan gibi küçük ülkeler olduğu gibi Belçika, Danimarka, Hollanda, İngiltere (Birleşik Krallık), İspanya, Norveç ve İsveç gibi büyük ülkeler de vardır. Teokratik biçimde yönetilen Vatikan’ın devlet başkanı, Katolik kardinaller tarafından ömür boyu görev yapmak üzere seçilen papadır. Andorra Prensiği ise Urgell Kardinale ve Fransa Cumhurbaşkanı tarafından ortaklaşa yönetilir. Diğer Avrupa monarşilerinde hükümdarlık herhangi bir seçim yapılmadan, veraset yoluyla aynı aileden bir üyeye geçer. Siyasette prensin önemli etkisinin bulunduğu Lihtenştayn dışındaki tüm monarşilerde, hükümdarlık büyük ölçüde sembolik bir makam olup, ülke yönetimi anayasa veya yasalarla demokratik seçimlerle iktidara gelen hükümetlere bırakılmıştır.

Sıra Sizde 2

Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında, XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman ve I. François’un hükümdarlıkları sırasında gelişmeye başlayan işbirliğinin yöneldiği unsur Habsburglar’dır. İki devlet de, Kutsal Roma İmparatorluğu unvanını elinde bulunduran Avusturya Arşidüklüğü’nün, kendi çıkarlarının önünde engel oluşturduğunu düşünmektedir. XIV. Louis’in Habsburglar’a üstünlük sağlayarak, Bourbonları tüm Avrupa’nın en güçlü ailesi haline getirme çabası uzun süreli savaflara yol açmıştır. Bu dönemde Fransa’nın stratejisi, Osmanlıları Habsburglarla yıpratıcı bir savaşa teşvik etmek ve bu yüzden ordusunu ikiye bölmek zorunda kalacak Avusturya’ya karşı başarı kazanmak şeklinde özetlenebilir. Fakat 1683’teki İkinci Viyana Kuşatması’nın Osmanlılar açısından başarısızlıkla sonuçlanması ve Osmanlı’ya karşı Avrupada güçlü bir Kutsal İttifak kurulması Fransa’nın bu hesabını bozmuştur. XIV. Louis sadece Avusturya’yla değil, onunla birlikte hareket eden devletlerin oluşturduğu Büyük İttifak’la mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Sıra Sizde 3

XVIII. yüzyıl devletler arası ilişkilerde ebedi dostluk ve düşmanlıkların değil, çıkarların ön planda olduğu çok sayıda örnek içerir. Mesela, Avusturya Veraset Savaşları sırasında Prusya'nın müttefiki olan Fransa, Yedi Yıl savaşları başladığında eski düşmanı Avusturya'yla ittifak kurmuştur. Prusya ise eski düşmanı İngiltere (Büyük Britanya) ile ittifaka girmiştir. Bir diğer örnek de, İngiliz kolonileriyle defalarca çatışan Fransa'nın, koloniler İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşını başlattıklarında onların yardımına koşmasıdır. Aynı yıllarda, daha önce Fransa'ya karşı İngiltere'yle birlikte mücadele etmiş olan Hollanda da, Amerika limanlarıyla serbestçe ticaret yapmasını engellediği için İngiltere ile çatışma içine girmiştir. Bu kitabın diğer ünitelerinde de çok sayıda benzer örnek bulmanız mümkündür. XXI. yüzyılda da uluslararası ilişkilerin bu temel kuralı değişmemiştir.

Sıra Sizde 4

ABD kurulduğunda büyük ölçüde homojen bir nüfusa sahipti. Hiçbir hakka sahip olmayan Afrika'dan getirilmiş zenci köleler dışındaki Beyazlar çoğunlukla Britanya'dan gelmiş Protestanlardan müteşekkildi. Etnik ve dinsel farklılığın asgari düzeyde olması, Avrupa'dakine benzer dinsel ya da ulusal bazlı çatışmaların yaşanmasını engelledi. Diğer yandan, Avrupa'dan farklı olarak ABD'de bir takım ayrıcalıklara sahip aristokrasi (soylular) ve ruhban sınıflarının olmaması, ekonomik ve siyasal gücün çok büyük ölçüde burjuvazinin elinde toplanmasına yol açtı. Onlar da, ticari ve ekonomik çıkarları ABD dış politikasının önceliği haline getirecek adımlar attılar. ABD'yi kuranlar, Avrupadaki Aydınlanma filozoflarının düşüncelerini de göz önünde bulundurarak, iyi planlanmış bir cumhuriyet kurdular. Güçler ayrılığı ilkesini temel alan; seçilmiş başkanın, seçilmiş bir yasama organı tarafından dengelenmesini ve denetlenmesini sağlayan; federe devletlerle federal hükümet arasındaki yetki ve güç paylaşımını iyi kurgulayan Amerikan modeli, Güney Amerika'da bağımsızlık mücadelesine girişenler tarafından da örnek alınmıştır. Son olarak, ABD'nin Avrupadan uzak oluşu ve ilk başkan George Washington'dan itibaren Avrupa işlerine karışmama ilkesini (yalnızcılık) benimsemesi, bu ülkeyi Fransız Devrimi sırasında ve sonrasında yaşanan savaşların getirdiği yıkımdan -İngiltere'yle yaşanan kısa süreli bir çatışma hariç (1811-1812)- korudu. Tam tersine Avrupa devletleri birbirleriyle boğazlaşırsen, ABD kendi "yarı küresindeki" ekonomik ve siyasal gücünü giderek artırdı.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Baykal, Bekir Sıtkı (1988). **Yeni Zamanda Avrupa Tarihi**. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Blanning, T.C. W. (2000). **The Eighteenth Century Europe (1688-1815)**. Oxford University Press, Oxford.
- Bowle, John. (1982). **A History of Europe**. Macmillan, London.
- Davies, Norman. (2006). **Avrupa Tarihi**. Çev. Burcu Çığman vd., İmge Yayınları, Ankara.
- De Madariaga, Isabel (1981). **Russia in the Age of Catherine the Great**. Yale University Press, New Have.
- De Vries, Jan (1982). **The Economy of Europe in an Age of Crisis, 1600-1750**. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dunn, Richard S. (1970). **The Age of Religious Wars**. W.W. Northon, New York.
- Herring, George C. (2008). **From Colony to Super Power US Foreign Relations Since 1776**. Oxford University Press, Oxford.
- İskit, Temel. (2007). **Diplomasi**. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kenndey, Paul (1990). **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**. Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Kissinger, Henry. (2008). **Diplomasi**. Çev. İbrahim H. Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- McNeil, William H. (1994). **Dünya Tarihi**. Çev. Alaeddin Şenel, İmge Yayınları, Ankara.
- Palmer, R.R. v.d (2002), **A History of the Modern World**, Alfred A. Knopf, New York.
- Roberts, J. M. (1993). **History of the World**. Oxford University Press, Oxford.
- Sander, Oral, (1989). **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Kitapevi, Ankara.
- Simpson, William ve Jones, Martin. (2009). **Europe, 1783-1914**. Routledge, London.
- Tapie, Victor L., (1971). **The Rise and Fall of the Habsburg Monarchy**. Praeger, New York.
- Uçarol, Rifat. (2010). **Siyasi Tarih**. Der Yayınları, İstanbul.
- Wolf, John B. (1951). **The Emergence of the Great Powers (1685-1715)**. Harper, New York.

4

Amaçlarımız

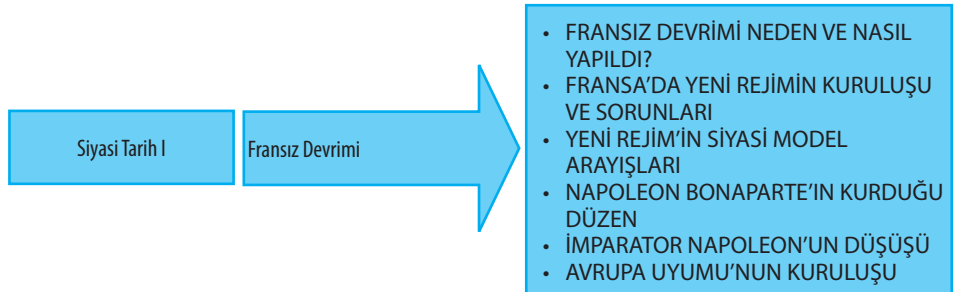
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Fransız Devrimi'nin neden ve nasıl yapıldığını ifade edebilecek,
- Fransa'da kurulan Yeni Rejim'in yapısını ve yaşadığı sorunları özetleyebilecek,
- Fransız Devrimi sonrasında Fransa'da yaşanan iç siyasi gelişmelerin nedenlerini ve sonuçlarını tartışabilecek,
- Napoleon Bonaparte'ın iktidara nasıl geldiğini, Avrupa'da kurmaya çalıştığı düzenin ayrıntılarını ve bunun diğer büyük Avrupa devletlerinin karşı koymasıyla nasıl ortadan kalktığını değerlendirebilecek,
- Napoleon Savaşları'nın genel olarak Avrupa, özelde Almanya'nın siyasi kaderine etkilerini saptayabilecek,
- XIX. yüzyılın başında Avrupa Uyumu'nun kuruluşu bağlamında "Güç Dengesi"nin modern uluslararası ilişkilerin nasıl bir aracı haline geldiğini, örnekleriyle açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

• Aydınlanma	• Ruhban	• Askeri Darbe
• Eski Rejim	• Burjuvazi	• İttifak
• Devrim	• Milliyetçilik	• Abluka
• Monarşi	• Liberalizm	• Uluslararası Kongre
• Cumhuriyet	• Din-Devlet İlişkileri	• Güç Dengesi
• Aristokrasi		• Avrupa Uyumu

İçindekiler

Fransız Devrimi

FRANSIZ DEVRİMİ NEDEN VE NASIL YAPILDI?

Siyasi Tarih içinde bir dönüm noktası sayılan 1789'daki Fransız Devrimi, sadece Avrupa değil, dünya siyasi dengelerini de köklü biçimde etkileyen sonuçlara sebep olmuştur. Bu sonuçların bir bölümünün XXI. yüzyılda bile dünyanın çeşitli yerlerinde etkisini sürdürdüğünü söylemek Fransız Devrimi'nin önemini vurgulamak açısından yerinde bir tespittir.

Avrupa'nın 1789 öncesindeki genel görünümü Üçüncü Ünite'de incelenmişti. Bu inceleme sırasında, XVIII. yüzyılda özellikle İngiltere'nin kuvvet kazandığı, Fransa'nın da durumunu güçlendirdiği belirtilmişti. Gerçekten de 1789 öncesi dönem boyunca özellikle İngiltere ve Fransa'nın geniş iktisadi güce kavuştukları görülmektedir. İngiltere daha çok Amerika ve Asya'da, Fransa ise Avrupa içinde ve Yakın Doğu'da geniş ticaret imkânlarına kavuşmuştu. Dış pazarlar için rekabetin bu ölçüde yoğunlaşması, iki ülkeyi kaçınılmaz olarak birbirleriyle çatışmaya da sürükleyecekti. Nitekim XVIII. yüzyıl boyunca İngiltere ve Fransa arasında meydana gelen savaşlar, Fransız Devrimi'nin patlak verdiği iktisadi ve toplumsal iklimin doğmasına katkı sağlamıştır. Fransa'nın İngiltere ile rekabet edebilmek için olağanüstü maddi kaynaklar sarf etmesi, ülke maliyesinin iflas etmesine yol açmıştır.

"Aydınlanma"nın Fransız Devrimi'nin Çıkışındaki Etkisi

Genel olarak "Aydınlanma Çağı" olarak isimlendirilen XVIII. yüzyılın düşünürleri devlet yönetimi, anayasacılık, bireyle devlet arasındaki ilişkilerin niteliği, siyasi ve medeni haklar gibi konularda çok önemli eserler verdiler. Böylece, özgürlüklerin ve demokratik kurumların yeşermesine uygun bir zemin doğdu. Artık hükümdarların dilediği şekilde yönetmesi güçleşiyordu. Birçok yerde, keyfi otoriteye karşı çıkan yazarlar yaygın biçimde okunmaya başlamıştı.

Avrupa'da siyasal, sosyal ve iktisadi alanlardaki gelişmeler, kıtanın Batısı'nda, Doğu'suna göre daha derinden hissedildi. Bunun en önemli sebebi Batı'da çok sessizliğin Doğu'ya göre daha yaygın olmasındandı. Batı Avrupa içinde de Aydınlanma Çağı'nın özellikle geliştiği ülke ise Fransa olmuştu. Bu yeni fikirleri özellikle Fransız yazarlarının işlediği görülmektedir. Ansiklopedistler adını alan Diderot, Voltaire, Montesquieu, Rousseau gibi yazarlar, XVIII. yüzyılın ortaları ile ikinci yarısında ortaya koydukları çalışmalarıyla, Aydınlanma Çağı'nın Fransa'da kök salmasını sağlamışlardır.

"Aydınlanma" yazarları keyfi otoriteye karşı çıkıyordu.

Devrim'in Fransa'ya Özgü Nedenleri

Fransa'nın, XVIII. yüzyıl boyunca İngiltere'yle uzun süren savaları borçlanmalara, bütçe açıklarına ve yeni vergilerin toplanması ihtiyacına yol açmıştı. Yeni vergilere karşı ise Parlamento'nun (Etats Generaux) direnmemesi kaçınılmazdı. Vergi artışları en fazla burjuvaziyi rahatsız etmişti. Fakat Fransa'da gerek kentlerde, gerek kırsal kesimde artık önemli sayılara ulaşmış işçiler de vardı. İşçi kesiminin duyduğu rahatsızlık da burjuvaziden daha alt düzeyde değildi. Aristokrasi'nin (Soylular) çeşitli vergi muafiyetlerine sahip olması ve Ruhban'ın da (Kilise) vergi vermemekte direnmesi, bütün mali yükün burjuvaziye ve sıradan halka binmesine sebep olmaktaydı.

Fransa'da vergilerin artırılması en fazla burjuvaziyi rahatsız etti.

Kral XVI. Louis yeni vergi alabilmek amacıyla ve Aristokrasi'nin isteğiyle Meclis'i Mayıs 1789'da toplantıya çağırdı. Bu çağrısında Kral, toplumsal sınıfların temsilcilerini seçmelerini ve uzun süredir toplanmamış olan Meclis'e göndermelerini istedi.

Devrim'in Çıkması

Meclis, öngörüldüğü gibi Mayıs 1789'da toplandı. Üç alt-Meclis'ten oluşmaktaydı. Birinci ve İkinciye Aristokrasi ve Ruhban sınıfları egemendi. Üçüncü alt-Meclis'te ise bankacıların başını çektiği orta sınıf (Burjuvazi) ile köylüler ve işçiler yer alıyordu. Birinci ve İkinci alt-Meclis'le Üçüncüsü arasındaki ayrılık hemen dikkati çekiyordu. Özellikle Burjuvazi, kazandığı iktisadi güce rağmen siyasal açıdan hâlâ Soylulara bağlı olmaktan kurtulmak istiyordu.

Öte yandan, Üçüncü alt-Meclis'teki bütün sınıflarda Aydınlanma Çağı'nın yeni fikirleri iyice yer etmiş bulunmaktaydı. Kısa bir süre önce (1776'da) Kuzey Amerikada İngiltere'ye karşı yürütülen Amerikan bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşmış olması, Üçüncü alt-Meclis'te bulunanlarda, Fransa'da da milli egemenliğin kurulması kararlılığını yaratmıştı.

Bir yanda Kral, soylular ve Kilise diğer yanda ise Burjuvazi ve geniş halk kitleleri yer alıyordu.

Sayıları diğer iki alt-Meclis'in üye toplamına eşit olan Üçüncü alt-Meclis'in temelindeki bu farklı yaklaşımı, Meclis'i daha başlangıçta devrim havası içine soktu. Üçüncü alt-Meclis, toplantıları altı hafta kadar boykot ettikten sonra, 17 Haziran'da kendini "Milli Meclis" olarak ilan etti. Kral XVI. Louis ise, Aristokrasi'nin baskısıyla "Milli Meclis" in toplantı salonunu kapattı. Böylece, bir yanda Kral, Soylular ve Kilise; öte yanda ise Burjuvazi ve geniş halk kitlelerinin yer aldığı bir ayrışma meydana gelmişti.

Bu ortam içinde halk, 14 Temmuz 1789 günü, Fransa'da mutlakiyetçi monarşinin sembollerinden Bastille hapisanesinin önünde toplandı. Buradaki karışıklıklar sırasında askerlerle çatışma çıktı. Halk, birdenbire büyüyen kanlı olaylar sırasında Bastille'i ele geçirdi. Bu durum karşısında Kral geriledi ve Üçüncü alt-Meclis'in ilan ettiği Milli Meclis'i tanımak zorunda kaldı. 14 Temmuz'da başlayan Fransız Devrimi, aşamalar hâlinde gelişmiştir.

Resim 4.1

Eugene Delacroix'nın, Fransız Devrimi'yle özdeşleşen ama aslında 1830'da yaptığı "Özgürlük Halka Önderlik Ediyor" adlı tablosu.

Sizce baskıcı yönetimler ve diktatörlükler geniş halk kitlelerinin taleplerine direnebilir mi?

SIRA SİZDE

FRANSA'DA YENİ REJİMİN KURULUŞU VE SORUNLARI

Yeni Rejim'in Yeni Anayasası

Milli Meclis, 4 Ağustos'ta "feodalizmin kaldırıldığı"nı ilan etti. 26 Ağustos'ta da "İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi" yayınladı. Fakat bu tarihten sonra, zaman ilerledikçe ve yeni hükümet biçiminin ne olacağı gibi konulara inildikçe, Fransız Devrimi'nin önderleri arasında görüş ayrılıkları doğmaya başladı. ABD Anayasasından da etkilenen Jacobinler (Jakobenler) - Kral'a yasaları veto yetkisi tanınmasını ve çift meclis sisteminin kurulmasını isterken bazıları ise -Radikaller- Kral'ın ancak "askıya almak yetkisi" olabileceğini ve tek meclisin gerektiğini savunuyorlardı.

Öte yandan, Fransa'da Devrim'in gerçekleşmesi ve feodalizmin kaldırılması üzerine yurtdışına kaçan Soylular da eski ayrıcalıklarını yeniden elde edebilmek için yeni yönetime karşı bir savaşa hazırlanıyorlardı. Yani, Devrim içeride ve dışarıda sıkıntılarla karşı karşıyaydı.

Bu ortamda sertlik yanlıları güçlenmekteydi. Nitekim Fransa'nın yeni yönetim şekli, Anayasa hazırlığından dolayı "Kurucu Meclis" adını alan bu meclisin iki yıllık çalışmaların sonunda 1791 Anayasası'yla ortaya çıktığında, Kral'a sadece "askıya alma yetkisinin" tanındığı ve tek meclisli bir anayasal monarşinin kurulduğu görüldü. Yani, Radikalleri görüşü doğrultusunda bir anayasa ortaya çıkmış oluyordu.

Fransız Devrimi'nden hemen sonra Devrim'i yapanlar arasında anlaşmazlık baş gösterdi.

Bu gelişmenin ilk etkisi Kral'ın üzerinde oldu. Yetkileri büyük ölçüde elinden alınan Kral XVI. Louis, dışarıdaki Soylular'a katılmak amacıyla 1791 Temmuzunda kaçmaya kalkmıştı. Fakat yakalanarak Paris'e geri getirildi ve yeni statüsünü kabul etmeye zorlandı. Bu duruma boyun eğmekle birlikte XVI. Louis, eşi Marie Antoinette'in ağabeyi Kutsal Roma (Avusturya-Habsburg) İmparatoru II. Leopold'den yardım istemekten geri durmadı.

Devrimle Vatandaşlara Sağlanan Yeni Haklar

Devrimin ilk günleriyle ilan edilen İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nde yer verilen, insanların doğuştan özgür oldukları, özel mülkiyetin dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, yasalar önünde eşitlik, adil vergi düzeni ve memuriyete girebilme gibi haklar Kurucu Meclis'in hazırladığı anayasayla teminat altına alındı. Fakat bazı sınırlamalar da getirildi. Mesela, halkın büyük bölümünün "cahil olduğu", dolayısıyla da "siyasi görüşü bulunamayacağı" düşüncesiyle, vatandaşlar "aktif" ve "pasif" biçiminde ikiye ayrılırken, yalnız 25 yaşın üstünde olan ve belirli bir miktar vergiyi ödeyenlere seçme hakkı verildi. Bu durum yüksek orta sınıfı yönetimde söz sahibi durumuna getirirken köylü ve işçilerin tamamen dışlanması sonucunu doğuruyordu. Kadınların ise ne oy verme ne de eğitim hakları vardı.

Devrim'den Sonra Fransa'da Sosyal Sınıflar ve Devlet

Yeni yönetimin ekonomi alanda liberalizmi benimsemesi, burjuvazinin gücünü gösteriyordu. Fransız Devrimi, onu gerçekleştiren sosyal güçler içinde daha ziyade orta sınıfın (Burjuvazi'nin) taleplerine göre biçim almaktaydı. Öte yandan Fransız Devrimi, esas itibarıyla Aristokrasi'ye (Soylular) karşı gerçekleştirilmişken Kurucu Meclis ülke topraklarının yaklaşık % 10'una sahip olan Kilise'nin de mallarına el koyunca, Ruhban sınıfının Devrim'e desteği tamamen ortadan kalktı. Devrim'in Paris dışındaki kırsal alanda yayılmasında ve benimsenmesinde önemli bir rol oynayan köy papazları bu el koyma kararına tepki duydular. Papa, Devrim'i ve gerçekleştirdiklerini kınadı. Devrim'in Kilise'yi böylesine karşısına alması ise, hem içerideki hem de dışarıdaki muhaliflerinin sayısını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Fransa'nın birçok yerinde Devrim karşıtı isyanlar başladı. Bunun üzerine çok sert bir tavır alan Devrimciler kiliseleri kapatmaya, ele geçirdikleri din adamlarını öldürmeye başladılar. Devrim'in "Kilise karşıtı" yüzü toplumsal huzursuzluğu derinleştirdi. Napoleon Bonaparte'ın 1801'de Kilise'yle "barışmasına" kadar, yeni Fransa'da din alanındaki sorunlar sürecektir.

Devrim'in "Kilise karşıtı" yüzü toplumsal huzursuzluğu derinleştirdi.

Eski Rejim'i (Ancient Regime) Geri Getirme Çabaları ve Devrim'in Tepkisi

Ülke içinde karışıklıklar yaşanmakla birlikte, "özgürlük", "eşitlik" ve "kardeşlik" şeklinde sloganlaştırılan Fransız Devrimi'nin yeni fikirleri Avrupa'nın her yerinde yandaş toplamaya başlamıştı. Avrupa monarşileri benzer devrimlerin kendi ülkelerinde de doğmasından kaygı duymaktaydılar. Fransa'ya karşı bir savaş fikri İsveç ve Rusya tarafından da destekleniyordu. Öte yandan, XVI. Louis'nin kayınbiraderi olan Avusturya hükümdarı II. Leopold da bu gelişmelerle yakından ilgileniyor ve ortak bir saldırı için Prusya'yla görüşmeler yapıyordu. II. Leopold'un 1792'de ölümü üzerine yerine geçen oğlu II. Franz ise, Fransız soylularının savaş isteklerine daha da yatkın bir kişiydi. Fransa'ya karşı savaş tehlikesinin yükseldiği bir dönemde, Fransa Meclisi daha erken davranıp 20 Nisan 1792'de Avusturya'ya savaş açtı.

Fransız Devrimi'nin nedenleri, ortaya çıkışı, gelişimi ve yakın dönem sonuçları için daha kapsamlı bilgiyi, Server Tanilli'nin "Dünya'yı Değiştiren 10 Yıl / Fransız Devrimi Üstüne 1789-1799" adlı kitabında (Adam yayıncılık, İstanbul, 1999) bulabilirsiniz.

K İ T A P

Sizce günümüzde, halka tepeden inmeci yöntemlerle yeni bir siyasal ve toplumsal düzeni benimsetmek mümkün müdür?

SIRA SİZDE

YENİ REJİM'İN SİYASİ MODEL ARAYIŞLARI

Ulusal Konvansiyon

Başlangıçta, savaş Fransa için kötü gitti. Prusya da Avusturya'ya katıldı. Bununla birlikte, Devrim'in bazı düzenlemelerinden hoşnut olmamalarına rağmen eski rejimin geri gelmesini asla istemeyen geniş köylü kesimiyle işçiler savaş başlayınca Devrim'e sahip çıktı. 10 Ağustos 1792'de Paris'te bir ayaklanmayla krallığın kaldırılması istendi. Bunun üzerine Ulusal Meclis, XVI. Louis'in yetkilerini askıya alarak yeni bir anayasa yapmak üzere Ulusal Konvansiyon (Kurtuluş) oluşturulmasına karar verdi. Seçimle oluşturulan Ulusal Konvansiyon 22 Eylül'de de Fransa'da cumhuriyeti ilan etti. 1792'den, Direktuvar yönetiminin kurulacağı 1795'e kadarki dönem, Ulusal Konvansiyon dönemi olarak adlandırılır. Ulusal Konvansiyon, Montesquieu'nün "güçler ayrılığı" ilkesinin aksine, yürütme ve yasama erklerinin tek organda birleşmesinin örneğini oluşturan bir olağanüstü dönem meclisiydi.

Konvansiyon, yürütme ve yasama erklerinin tek organda birleştiği bir olağanüstü dönem meclisiydi.

Fransa'daki bu gelişmeler mücadeleye ruhunu biletti. Savaşın kaderi de Fransa'nın lehine değişmeye başladı. Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya da savaş açtı. Bu savaş, Avrupa devletlerinin aralarında birleşerek Fransa'ya karşı sürdürecekleri ve 1815'e kadar yedi kez tekrarlanacak Koalisyon Savaşları'nın birincisidir.

Aralık 1792'de Kral vatana ihanet suçundan yargılandı. 15 Ocak 1793'te de suçlu ilan edildi. Ertesi gün, Meclis'te hazır bulunan 721 üyeden 361'inin oyuyla - yani 1 oy farkla - Kral'ın derhal idamı kabul edildi ve karar hemen yerine getirildi. Fransa dışındaki Aristokratlar, Kral'ın göz hapsindeki sekiz yaşındaki oğlunu XVII. Louis unvanıyla giyabında kral ilan ettiler. Bu durum radikalleri çileden çıkardı. Önce küçük Louis annesinden ayrılarak 1795'te öleceği bir zindana atıldı. Ardından da Kraliçe Marie Antoinette yargılanıp 15 Eylül 1793'de idama mahkûm edildi. Ertesi gün de eşi XVI. Louis gibi giyotinle idam edildi. Böylece, Eski Rejim'in son önemli aktörleri de sahneden çıkartılmış oldular.

Terör Dönemi (1793-1794)

Savaşın yeniden aleyhe dönmesine bağlı olarak ülkede radikal unsurların etkinliği daha da arttı. Nisan 1793'te ülke içinde dirlik ve düzeni sağlamak adına Jacobenlerin öncülüğünde Kamu Güvenliği Komitesi adlı bir kurum oluşturuldu. Söz konusu komite olağanüstü yetkilerle donatılmış biçimde, Devrim için tehlikeli bulduğu herkesi öldürmeye başladı. 24 Haziran'da Fransa Cumhuriyeti'nin ilk anayasası Meclis tarafından kabul edildi. Maximillien Robespierre Komite'nin en etkili üyesi olarak, içteki ve dışarıdaki "düşmanlara" karşı çok sert önlemler aldı. Girondinler Meclis'ten çıkarılıp idam edildiler. Temmuz 1794'e kadar devam eden terör döneminde 16.594 kişi giyotinle idam edildi. Tüm Fransa'da diğer biçimlerde

öldürülenlerin sayısı da üçte ikisini köylülerin oluşturduğu 25.000'in üzerindeydi. Robespierre bu idamları “adil ve gerekli” olarak nitelendirirken, toplumun büyük bir bölümünde Jacobenlere karşı nefret hisleri uyandı. Aslında, kendisi demokratik bir cumhuriyetin kurulmasından yana olmakla birlikte, “terör dönemi”ni başlatan Robespierre, Cumhuriyet’e ihanetle suçlanarak, bazı Jacoben arkadaşlarıyla birlikte 28 Temmuz 1794’te idam edildi. Kamu Güvenliği Komitesi’nin yetkileri ise azaltıldı.

Direktuar Dönemi (1795-1799)

1795 yılında yeni bir anayasa yapıldı. Bu anayasayla siyasi haklar genişletildi ve iki meclisli sistem benimsendi. Beşyüzler Meclisi ve Yaşlılar Meclisi adlarındaki bu iki kamaradan, asıl yasama yetkisine sahip olan Beşyüzler Meclisi’ydi. Yaşlılar Meclisi’nin ise “askıya alma” yetkisi bulunmaktaydı. Konvansiyon döneminden farklı olarak bu kez yasama ve yürütme birbirinden ayrılmaktaydı. Beşyüzler Meclisi’nin gönderdiği bir liste içinden Yaşlılar Meclisi’nin seçtiği beş Direktör yürütme işlevini yerine getireceklerdi. Bu sebeple yeni model “Direktuar” adını aldı.

Direktuar yönetiminin ilk gününden itibaren Fransa’da yeni iç huzursuzluklar baş gösterdi. Uzun süren savaş sebebiyle ülke ekonomisi zor durumdaydı. Bazı direktörlerin yolsuzluğa karıştığı iddiaları halkın yeni yönetime güvenini azalttı. Krallık yanlılarının sayısında bir artış meydana geldi. Direktuar’a karşı başlatılan isyanlar ordunun yardımıyla bastırıldı. Bu isyanların bastırılmasında henüz 24 yaşındayken 1793’te general rütbesine yükseltilmiş olan Napoleon Bonaparte (Napolyon Bonapart) önemli bir rol oynadı.

1797 seçimlerinden Monarşi yanlılarının güçlü çıkması ve eskiye dönüş beklentileri üzerine, Direktuar Yönetimi, yeniden General Bonaparte’dan yardım istedi. Nitekim Bonaparte’ın gönderdiği bir General, 4 Eylül 1797’de “Fructidor Darbesi”ni gerçekleştirdi. Seçim sonuçlarının bir kısmı iptal edildi. Böylece, Direktuar bir kez daha rahatlamış oldu.

Bu arada Fransız orduları Avusturya’ya karşı İtalya ve Almanya topraklarında çok büyük başarılar elde etmekteydiler. 17 Ekim 1797’de Campo Formio’da Avusturya’yla barış yapıldı. Bu barışla Avusturya Hollandası (Belçika) ve Korfu başta olmak üzere Adriyatik Denizi’ndeki bazı adalar Fransa’ya geçti. Venedik iki ülke arasında paylaşıldı. Fransa Kuzey İtalya ve Almanya’nın Ren bölgesinde denetim sahibi oldu. Campo Formio Antlaşması’yla, 1792’den beri süren Birinci Koalisyon Savaşları sona ermiş oldu. Bununla birlikte Fransa ile İngiltere arasındaki savaş durumu sürmekteydi.

Mısır Seferi

Ülke içinde ise Direktuar Yönetimi gittikçe artan karışıklıklarla karşılaştı. Yönetim, İngiltere’yi istila işine girerek bu ülkeyle savaşı bir an önce sona erdirmek gerektiğini düşünüyordu. İç olaylarda yardımına başvurulmuş Napoleon’dan, bu dış konuyu da halletmesi istendi. Bunun üzerine, Napoleon bu işin güçlüğüne görüp İngiltere’ye karşı doğrudan değil de, Mısır’ı ele geçirerek dolaylı bir darbe indirmeye karar verdi. Napoleon’a göre, donanması sebebiyle denizlerde güçlü olan İngiltere’yi, Britanya Adası’nda vurmak mümkün değildi. Fransa ancak sömürgeler üzerinden İngiltere’ye zarar verebilirdi. Mısır da İngiltere’nin sömürgelerine giden yol üzerinde bulunmaktaydı.

Yürütme işlevinin Meclis tarafından seçilen beş Direktör tarafından görüldüğü yönetim biçimine Direktuar deniliyordu.

Fransa Campo Formio Antlaşması ile Avusturya’dan büyük toprak parçaları aldı.

Mısır Seferi'ne çıkan Napoleon önce Malta Adası'nı ele geçirdi. 30 Haziran 1798'de Fransız ordusu hemen hemen hiç mukavemet görmeden İskenderiyede karaya çıktı. 21 Temmuz 1798'de Osmanlı ordusuyla, Kahire yakınlarında Piramitler Muharebesi (Ehramlar Muharebesi) yapıldı. Osmanlı ordusu yenildi. Kahire düştü. Ekim sonuna kadar tüm Mısır'ın Fransızlarca istilası tamamlandı.

İşgale rağmen Osmanlı Devleti Fransa'ya önce savaş ilan etmedi. Çünkü savaştan galip çıkamayacağını biliyordu. Bunun yerine İngiltere'nin Fransa'ya karşı Akdeniz'de tahrik edilmesi ve İngiltere donanmasına Osmanlı limanlarında iase verilmesi kararlaştırıldı. Nitekim Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması 1 Ağustos 1798'de İskenderiye önlerine geldi ve Abukir koyunda demirli bulunan Fransız donanmasını ani bir baskınla, 8-10 gemi hariç, yok etti. Böylece Fransız kuvvetlerinin Fransa ile irtibatı kesildi.

Fransızların Mısır'a saldırısı, bu durumdan farklı sebeplerle kaygı duyan Rusya ve Avusturya'nın da İngiltere'nin yanında savaşa girmelerine yol açtı. Böylece İkinci Koalisyon Savaşları başlamış oluyordu. Bunun ardından Osmanlı Devleti Avrupa'da Fransa'ya karşı kurulan İkinci Koalisyon'a (1798-1802) dâhil olarak, Fransa'ya savaş ilan etti.

Bu arada Fransız kara ordusu Mısır'dan Filistin'e girmiş, Akka önlerine gelmişti. Osmanlı direnişi karşısında Fransızlar Akka'yı alamayacaklarını anlayıp daha fazla ilerleyemeden Mısır'a geri döndüler. Napoleon askeri açıdan sıkıştığını anlayınca yerine bir generalini bırakarak 22 Ağustos 1799'da Mısır'dan Fransa'ya döndü. Osmanlı ordusu Mısır'a girdiyse de Fransızların mukavemetiyle, Filistin'e geri çekilmek zorunda kaldı. İngilizler ise 12.000 kişiyle Süveyş'e çıktılar. Sonunda Fransızlar Mısır'ı boşaltmak zorunda kaldı.

Napoleon Bonaparte'nin Osmanlı Devleti'yle ilişkilerinin gelişimini merak ediyorsanız, Ziya Şakir'in "Türkler Karşısında Napolyon. Fransa'nın Mısır'ı İşgali" isimli kitabını (Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

Resim 4.2

Napoleon'un Mısır'dan ayrılışına ilişkin "Mısır'dan Kaçış" alt yazılı bir İngiliz karikatürü.

Osmanlı Devleti Napoleon'a karşı nasıl bir tutum izlemiş olabilir?

SIRA SİZDE

NAPOLEON BONAPARTE'IN KURDUĞU DÜZEN

18 Brumaire (9 Ekim 1799) Darbesi

Napoleon Paris'e döndüğünde, Direktuar yönetimini yıkarak Jacobenleri kendi liderliğinde tekrar yönetime getirmek isteyen Abbe Sieyes'in darbe girişiminden haberdar oldu. Abbe Sieyes Direktuar'ın beş üyesinden biriydi ama diğer yöneticilerle anlaşmazlık içindeydi. Mısır seferinin başarısızlıkla sonuçlanmış olmasına rağmen, başlangıçta elde ettiği zaferin halk tarafından kendisine olan sevgiyi artırmış olmasına güvenen Napoleon, Sieyes bir darbeye teşebbüs etmeden önce, yönetimi kendi ellerine almaya karar verdi.

8 Ekim'de Napoleon, beraberindeki askeri birliklerle Meclis oturumunu bastı. Süngülerin gölgesinde, Beş Yüzler Meclisi, yasama çalışmalarını askıya aldı. Ardından üç kişiyi "geçici yönetim" için konsül olarak atadı. Elbette bu konsüller arasında Napoleon Bonaparte da vardı.

Napoleon'un iktidara gelmesine kapıyı aralayan askeri darbe 7 Ekim 1799'da başlamış olmasına rağmen "18 Brumaire Darbesi" olarak anılır. Çünkü Fransız Devrimi'nin ardından, Eski Rejimle ve Kilise'yle bağlarını tamamen koparmak isteyen Devrimciler 24 Ekim 1793'te yeni bir takvim kabul ederek tüm ay isimlerini değiştirmişlerdi. "Cumhuriyet" ya da "Devrim" takvimi olarak anılan bu takvim, 1806'da Napoleon tarafından eskisiyle değiştirilene kadar yürürlükte kalacaktır.

Napoleon'un İktidarını Sağlamaştırması (1799-1804)

Konsüllük Yönetimi adı verilen despotik cumhuriyette ülke üç Konsül tarafından yönetilmekteydi. Meclis sayısı ise ikiden üçe çıkartılmıştı. Devlet Konseyi, yasaları önerme yetkisine, Tribunat yasaları oylamadan tartışma yetkisine, Yasama Meclisi ise yasaları tartışmadan oylama yetkisine sahipti. Böylece yasama gücü iyice zayıflatılmış, Konsüllerin gücü ise artırılmıştı. Fakat Napoleon yetkilerini kimseyle paylaşmak niyetinde değildi. 7 Şubat 1800'de yapılan halkoylamasında (plebisit) "Birinci Konsül" unvanını alarak yürütme gücünü çok büyük ölçüde kendi elinde topladı.

Bununla da yetinmeyen Napoleon, iktidarı tam olarak ele geçirebilmesinin evvela halka verdiği barış sözünü tutarak devam etmekte olan İkinci Koalisyon Savaşları'nı sona erdirmekle mümkün olacağını hesaplamıştı. Esasen, Rusya savaşı bıraktığı, Avusturya da yenildiği için bu kolay oldu. Şubat 1801'de Lunéville'de Avusturya'yla Campo Formio Barışı yenilendi. Nihayet, Mart 1802'de de İngiltere'yle Amiens Barışı yapıldı. Buna göre İngiltere Malta'yı boşaltmayı taahhüt etti; Seylan ve Trinidad dışında ele geçirdiği Fransız sömürgelerini geri verdi.

Amiens Barışı'ndan sonra Napoleon içeride düzeni sağlayacak adımlar attı. Ülke dışına kaçmış olan her sınıftan kişinin Fransa'ya dönmesine izin verdi. Devlet görevlerinde çalışacakların beceri ve liyakatlerine göre atanması ilkesini getirdi. 1802'de devlete hizmet edenlere "Onur Madalyası" (Legion d'honneur) verilmesi uygulamasını başlattı. 1804'te herkesin hukuk önünde eşitliğini teminat altına alan Fransız Medeni Kanunu'nu (Code Napoleon) yaptı. Fransa Merkez Bankasını kurarak, ülkenin mali sistemini düzeltti. Lise adı verilen orta öğretim kurumlarını oluşturdu. Meslek okulları açtı.

1802'de İngiltere ile yapılan Amiens Barışı'yla İkinci Koalisyon Savaşları sona erdi.

Napoleon'un bu reformları içinde kendisinin geniş halk kitleleri tarafından daha da benimsenmesini sağlayan adımı 1801'de attı. Fransız Devrimi'nin kopardığı Katolik Kilisesi ile ilişkileri yeniden kurdu. Papalık ile imzaladığı bir anlaşma (concordat) ile Katoliklik, "Fransa'da büyük çoğunluğun dini" olarak tanındı. Papalık ise eski Kilise toprakları üzerinde hak iddia etmekten vazgeçti. Katolik Kilisesi ile bu yakınlaşma, bazıları tarafından Napoleon Bonaparte'a "Modern Çağın Charlemagne'i" yakıştırmalarının yapılmasına sebep olmuştur.

Nitekim yukarıdaki reformları yaparak halkın desteğini arkasına aldıkça daha da cesaret kazanan Napoleon önce 1802'deki bir halk oylamasıyla kendisini ömür boyu konsül olarak seçtirdi. Ardından da, 1804'te hazırlanan ve yine halk oylamasıyla benimsenen yeni bir anayasayla, rejimi imparatorluğa dönüştürürken kendisinin de I. Napoleon adıyla "Fransızların İmparatoru" ilan edilmesini sağladı. Böylece, 1789 Devrimi'nden sadece 15 yıl sonra Fransa'daki rejim, Devrim'in getirdiği kurum ve kavramların bir kısmını korumakla birlikte, adeta başladığı noktaya, "monarşiye" geri dönmüştü. Napoleon'un imparator olmasından sonra 10 yıl sürecek kesintisiz savaşlar dönemi başlayacaktı.

Resim 4.3

Napoleon'un Notre Dame Kilisesi'nde İmparator İlan Edilişi (Jacques Louis David).

Üçüncü Koalisyon Savaşları

İngiltere, 1802 Amiens Barış'ından sonra Fransa ile daha rahat ticaret yapabilmeyi umuyordu. Fakat Napoleon, izlediği merkantilist ticaret politikasına uygun olarak dışarıya karşı gümrük vergilerini yükseltmiş, bu uygulama İngiltere ticaretine zarar vermeye başlamıştı. Napoleon'un bu tutumu üzerine İngiltere Amiens Barış'ında taahhüt ettiği Malta'yı boşaltmaktan vazgeçerken Napoleon'un Belçika topraklarını işgaline de karşı çıktı. Mayıs 1805'te İngiltere Fransa'ya savaş açtı. Üstelik İngiltere'nin bir süre sonra Avusturya ve Rusya'yı da yanına çekmesiyle, Fransa'ya karşı Üçüncü Koalisyon kurulmuş oluyordu.

İngiltere'yi istilaya karar veren Napoleon bu harekât için, kuzey Fransa'da 350.000 kişilik bir ordu topladı. Fakat bir yandan Avusturya ve Rusya ile kara savaşının başlaması, diğer yandan da İngiltere'nin denizdeki üstünlüğü Napoleon'un İngiltere'yi istila harekâtına başlamasına engel oldu. Üstelik Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması Ekim 1805'de Trafalgar'da Fransız donanmasını yok etti.

Denizde yenilgiye uğrayan Napoleon karada büyük zaferler elde etti. Ekim 1805'te Alman topraklarındaki Ulm'de Avusturya ordusunu kelimenin tam anlamıyla perişan etti. Ardından, 2 Aralık 1805'de Çek topraklarındaki Austerlitz'de Avusturya ve Rusya'yı ordularıyla karşı karşıya geldi. Fransız ordusuna İmparator Napoleon, Avusturya Ordusuna İmparator (Kutsal Roma İmparatoru) II. Franz, Rus ordusuna ise Çar I. Alexander komuta etmekteydi. Bu yüzden tarihe "Üç İmparatorlar Muharebesi" olarak geçen bu savaştan da Napoleon galip çıktı. Bunun üzerine arka arkaya iki kez savaş kaybeden Avusturya, Fransa'yla barış yapmaya mecbur kaldı.

Aralık 1805'te imzalanan Pressburg Barış Antlaşması'yla, Fransa Avusturya'nın Almanya ve İtalya'daki topraklarının büyük bölümünü aldı. Ayrıca Dalmaçya kıyıları ile İsterya (Hırvatistan'da) Fransa'ya geçti. 24 milyonluk bir nüfus içeren toprakları Fransa'ya kaybeden Avusturya Üçüncü Koalisyon'dan ayrıldı. Fakat Napoleon karşılarındaki bu mağlubiyetlerin Avusturya açısından asıl siyasi sonucu, II. Franz'ın Ağustos 1806'da Kutsal Roma İmparatorluğu tacını terk ederek I. Franz unvanıyla sadece Avusturya İmparatoru olmayı kabullenmesi oldu. Böylece, 962'de kurulan ve XV. yüzyıldan beri Habsburgların tahtta oturdukları "Kutsal Roma İmparatorluğu" tarih sahnesinden silinmiş oldu.

Napoleon, 1806 başında Alman topraklarındaki küçük devletleri kendisine bağlı bir birlik (Ren Konfederasyonu) hâline getirdi. Yeni ele geçirdiği topraklara kardeşlerini ya da komutanlarını yönetici olarak atadı. Öte yandan Üçüncü Koalisyon'a katılmayan Prusya Austerlitz'deki Avusturya yenilgisinden sonra tutum değiştirdi. Alman topraklarını elde edebilmek için, İngiltere, İsveç, Rusya ve Saksonya'yla Dördüncü Koalisyon'u oluşturarak Napoleon'a karşı savaşa girişti. Ekim 1806'da Fransa Prusya ordusunu Jenâda yendi. Prusya ordusu, geri çekilmiş olan Ruslara sığınmak zorunda kaldı. Napoleon ise, bu orduların peşini bırakmayıp Haziran 1807'de Eylau ve Friedland'da kesin yenilgiye uğratmıştır. Bu durumda Rusya barış istedi.

Temmuz 1807'de yapılan Tilsit Antlaşması'yla Rus Çarı I. Alexander ile Napoleon Avrupa'da nüfuz alanları kurma konusunda anlaştılar. Fransa, Rusya'nın Finlandiya ve Balkanlar üzerinde haklarını kabul etti. Rusya ise Fransa'nın Avrupa'yı denetlemesine onay verdi. Ayrıca Rusya, Fransa'nın İngiltere'ye karşı başlattığı "kıta ablukası"na katılacaktı. Ruslar tarafından ele geçirilmiş olan İyonya Adaları da Fransa'ya verildi. İki gün sonra, yine Tilsit'te bu kez Prusya ile bir barış antlaşması imzalayan Fransa, Prusya topraklarının büyük bölümünü alarak kendisine bağlı Ren Konfederasyonu'na kattı. Napoleon, önce Prusya'yı tamamen ortadan kaldırmayı düşündüyse de, Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın önerisiyle, Rusya'ya karşı bir tampon olarak tutmayı uygun gördü.

İngiltere'ye Karşı Kıta Ablukası (Kıtasal Sistem)

Napoleon Trafalgar yenilgisiyle denizden istila edemeyeceğini gördüğü İngiltere'yi ancak iktisadi bir savaşla çökertebileceğini hesapladı. Kasım 1806'da çıkarttığı bir kararnameyle Fransa'nın müttefiklerinin ve ele geçirdiği yerlerdeki halkın İngiltere'yle ticaretini yasakladı. Rusya ve Prusya'nın da Tilsit anlaşmalarıyla bu ablukaya katılmalarını sağlayan Napoleon, Aralık 1807'de yeni bir kararnameyle, İngiltere limanlarıyla ticaret yapan "tarafsız" devletlere ait gemilerin de İngiliz gemisi muamelesi göreceklərini ve bunlara Fransa adına el konulacağını ilan etti. Böylece, bir ada ülkesi olan İngiltere için yaşamsal öneme sahip ticareti tamamen durdurmayı ve bu ülkeyi dize getirmeyi hedefliyordu.

İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğünü sürdürmesi, Fransız ablukasının ancak karada yapılabilmesi sonucunu doğurdu ki bunun etkisi Napoleon'un beklediğin-

Kutsal Roma İmparatorluğu 1806'da tarih sahnesinden silindi.

Kıta Ablukası, İngiltere'nin ticaretine darbe vurmayı hedefliyordu.

den az oldu. İngiltere'yle ticaretten kazanç sağlayan ülkeler ablukayı deliyorlardı. Dahası, İngiltere'nin bu politikaya sert tepki vermesi ve Kraliyet Donanması'nın Fransız limanlarını ablukaya alışı, Fransa ticaretini derinden etkiledi. Napoleon'un planı, bir anlamda "bumerang" gibi kendisini vurmuştu. Buna rağmen Napoleon ablukayı ısrarla sürdürecekti, bunu delmeye çalışan ülkelere çok sert karşılıklar verecekti. Rusya'nın 1812'de kıtasal ablukadan çıkma kararının ardından Napoleon bu ülkeye savaş açacaktır.

Sizce bir devlete karşı abluka uygulamak uluslararası hukukta yasal mıdır?

SIRA SİZDE

İberik Seferi ve Avusturya'yla Yeniden Savaş

Bu arada Napoleon İberik Yarımadası'nı işgale girişmişti. Önce İspanya'yla ittifak yaparak Aralık 1807'de Portekiz'i ele geçiren Napoleon ardından 1808'de müttefik İspanya'ya saldırdı. Madrid'i ele geçirerek kralı tahttan indiren Napoleon, kardeşi Joseph'i İspanya Kralı ilan etti.

İngiltere'ye karşı ise bir türlü üstünlük sağlayamayan Napoleon, 12 Ekim 1808'de Çar I. Alexander ile Erfurt'ta gizli bir sözleşme yaparak İngiltere'yle barış görüşmelerine girişilmesi konusunda anlaştı. Ancak bunun için İngiltere'nin; Fransa'nın İspanya'yı, Rusya'nın da Finlandiya'yı işgalini tanıması gerekiyordu. Rusya, Avusturya'ya karşı Fransa'ya yardım etmeyi taahhüt ederken Fransa da, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ele geçirdiği Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya ait olduğunu tanıyordu. Erfurt'ta, her ne kadar Tilsit antlaşması hükümleri teyit edilmiş olsa da aslında Fransa-Rusya ittifakı çatırdamaktaydı. Nitekim bir yıl sonra Avusturya Fransa'ya saldırdığında, Rusya söz verdiğinin aksine, çok az yardım edecekti.

Fransa-Rusya ittifakı 1808'den itibaren çatırdamaya başladı.

Fransız ordusunun İspanya'yla meşgul oluşunu bir fırsat olarak gören Avusturya, Pressburg Antlaşması'yla kaybettiği toprakları alabilmek ümidiyle, İngiltere'yle Beşinci Koalisyon'u oluşturarak Nisan 1809'da Almanya ve Kuzey İtalya'ya girdi. Viyana yakınlarındaki Wagram'da Temmuz 1809'da yapılan muharebede, ağır kayıplar vermesine rağmen Napoleon bir kez daha Avusturya ordusunu yendi. Avusturya Ekim'de yeniden barışa yanaştı. Napoleon, Balkanlar bölgesinde Avusturya'dan aldığı toprakları kendisine bağlamış oluyordu. Ayrıca Polonya'da da, Fransa'nın kontrolünde Varşova Büyük Dükalığı kuruldu. Özellikle bu hamle Rusya ile Fransa'nın arasının iyice soğumaya başlamasına sebep oldu.

Napoleon, hakkında en çok edebi eser verilen ve film çekilen tarihi kişiliklerden biridir. Tarihi film ve dizilerden hoşlanıyorsanız şunları öneririz: Waterloo (1970); Napoleon (1927), Desiree (1954), Monsieur N. (2005), Napoleon TV Series (2002).

DİKKAT

İMPARATOR NAPOLEON'UN DÜŞÜŞÜ

Napoleon'un Gücünün Zayıflaması (1810-1814)

1809 yılında Fransa'ya yenilmesinden sonra, Avusturya'nın dışişlerinin yönetimi yaklaşık 40 yıl gibi çok uzun bir süre Başbakan kalacak olan Metternich'in eline geçmiştir. Metternich, ülkesi için asıl tehlikenin kendi topraklarına doğru genişleyen Rusya olduğunu düşünerek Fransa'yla ilişkileri düzeltmeye yöneldi. Hatta Metternich bu amaca yönelik olarak Napoleon ile Avusturya'nın Habsburg hanedanı arasında bir akrabalık bağının kurulmasını da teşvik etti. Eşi Josephine'den 1809'da boşanan Napoleon, Metternich'in çabalarıyla 1810'da Avusturya İmparatoru'nun kızı Marie Louise ile evlendi.

Napoleon'un 1810'dan sonraki yönetimi, bu gelişmelerin de ortaya koyduğu gibi, başlangıçtaki toplumsal dayanaklarında önemli bir değişiklik anlamına geliyordu. Önceleri bütün sosyal sınıflara dayanan, yani kitle desteğine sahip bulunan Napoleon'un çevresinde gittikçe bir soylular çemberi oluşturmaya başlıyordu. Eski Rejimin egemen toplumsal sınıfının (Aristokrasi) yeniden ön plana çıktığı görülüyordu.

Alman Milliyetçi Uyanışı

Fransa içindeki halk desteğini yavaş yavaş kaybetmeye başlayan Napoleon, işgal ettiği topraklarda da artan bir direnişle karşı karşıyaydı. Kıta Ablukası sebebiyle, burjuvazinin tepkisini çekmesinin yanı sıra, başta Almanya olmak üzere yükselen milliyetçi duygular da Napoleon'u zor durumda bırakmaktaydı.

Napoleon, Avrupa uygarlığının tek bir olgu olduğuna inanıyor, milli kimlikleri ret ediyordu.

Halbuki Napoleon, "milli kişilik", "milli tarih" gibi toplumları birbirinden farklı kılan etkenleri düşünmek bile istemiyordu. Napoleon'un inancına göre, Avrupa uygarlığı tek bir olguydu ve kıtanın her yerindeki insanlar aynı değere sahipti. Napoleon, bütün ülkelerin kendisinin otoriter, fakat tarafsız ve laik yönetimi altında aynı hukuk düzenine bağlı bulunmalarının mümkün ve gerekli olduğu görüşündeydi. Diğer bir deyişle Napoleon, Avrupa'daki egemenliğini pekiştirmek amacıyla, milli rengi olmayan "kozmpolit" bir doktrin sunmaya çalışmaktaydı. Napoleon, XVIII. yüzyılın Aydınlanma Çağı'nın erdemlerini savunarak, bütün Avrupa'nın kendisiyle birlikte Orta Çağı'nın geriliklerine ve feodalizme karşı savaşmasını istiyordu. Ne var ki, Napoleon içeride olduğu gibi, ele geçirdiği ülkelerde de yerli aristokrasilerle iş birliği yapıyordu. Napoleon'un başka çelişkileri de vardı. Avrupalılara çağdaşlık ruhunu yaymaya çalışırken eski Roma'nın gösteriş ve sefahatine yeniden yönelmekten de kendini alamıyordu.

Napoleon'un oluşturmaya çalıştığı uluslararası sistem Fransa'nın damgasını taşıdığı için, buna karşı doğmakta olan hareket de elbette Fransa aleyhtarıydı. Napoleon otoriterliğin sembolü olduğundan, ona karşı çıkan hareket ayrıca demokrat ve liberal bir nitelik de taşıyordu. Böylece milliyetçilik, yalnız Fransa'ya değil, o ülkelerde Fransız etkisindeki yukarı sınıflara da karşı çıkan halkçı ve demokratik bir hareket niteliği kazanmaktaydı. Napoleon'a karşı doğmakta olan milliyetçi tepki, Avrupa ülkelerindeki halkın kendi kurumlarına, geleneklerine, kültürlerine, öz tarihlerine ilgisini artırdı. Fransız etkisinin bütün bunları eriteceği konusunda kaygılar da yaygınlaşmaya başladı.

Napoleon'a karşı ilk büyük milli uyanış Almanya'da ortaya çıktı.

Napoleon'a karşı ilk büyük milli uyanış işgal altında tuttuğu Alman topraklarında ortaya çıkmıştır. Bu dönemin Alman uyanışı, Aydınlanma Çağı'nın akla dayanan felsefesine karşı duyguyu ön plana çıkararak bütün Avrupa'ya dalga dalga yayılan "romantizm" akımını yaratmıştır. Amerikan İnsan Hakları anlayışına, Aydınlanma Çağı'na ve Fransız Devrimi'ne temel oluşturan insanlar arası bir örneklik ve benzerlik kavramı, yerini farklılıkların ve ayrı özelliklerin üstün tutulduğu bir anlayışa bırakmaktaydı. Artık, ayrı ayrı iç dünyaların - kısacası toplumların birbirinden farklı yapılarının - üzerinde durulmaktaydı.

Böylece, nasıl XVIII. yüzyılda Fransa Avrupa'nın kültür önderi olduysa şimdi de Almanya bunu devralmaktaydı. Alman düşüncesi, milliyetçiliğin tohumlarını yalnız Almanya'ya değil bütün Avrupa'ya serpmekteydi. Almanya'daki uyanış, milli ruhun üzerinde dururken, Alman kültürünün üstünlüğünü savunmak gibi bir yola - Fichte dışında - sürüklenmediği içindir ki bu fikirler öteki ülkelerde de kolaylıkla yayılabilmektedir. Bu dönemde Prusya, Alman milliyetçi uyanışının merkezi hâline geldi. Zira bu ülke Fransa ve Napoleon tehdidiyle en ağır biçimde karşı karşıya gelmişti. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Prusya, 1806 yılında Jena'da Napoleon tarafından az daha yok ediliyordu. Dolayısıyla da, Prusya'nın milliyetçi tepkisi o ölçüde yoğun olmuştur. Avusturya'nın ise - yine Alman soyundan gelmekle bir-

likte - hem karmaşık etnik yapısı hem de Napoleon'la akrabalık bağına varan yakınlığa yönelmesi, Alman milliyetçi uyanışında Prusya'ya rakip olmasını güçleştiriyordu. Öte yandan, Ren Konfederasyonu içindeki küçük Alman devletlerinin Napoleon'un uyduları durumunda bulunması da Prusya'nın Alman uyanışının ve milliyetçiliğinin faaliyet merkezi olmasını hızlandırıyordu.

Avrupa'da milliyetleri ret ederek, ulus-üstü bir siyasal yapı kurmaya çalışan Napoleon milliyetçiliğin yayılmasını nasıl tetiklemiş olabilir?

SIRA SİZDE

Napoleon'un Askeri Yenilgileri

1810'dan itibaren Fransız-Rus ilişkilerinde ciddi bir geriye gidiş yaşandı. Rusya'nın kıta ablukası konusundaki isteksizliği ve Napoleon'un Polonya üzerindeki tasarruflarından duyduğu memnuniyetsizlik iki ülkenin arasını iyice açtı. Rusya, Osmanlı Devleti'yle giriştiği savaşta da Fransa'nın desteğini elde edememişti. Rusya'nın ileri gelenleri - özellikle toprak sahipleri - de Fransa'yla ilişkilere karşı çıkıp İngiltere'yle serbest ticarete dönülmesini savunuyorlardı. Bütün bunların sonucu olarak Rusya Aralık 1810'da Kıta Sistemi'nden çekilmiş ve İngiliz-Rus ticari ilişkileri yeniden başlamıştır.

Bu durumu Tilsit Antlaşması'nın açık bir ihlali olarak değerlendiren Napoleon, Rusya'yı dize getirmeye karar vererek Haziran 1812'de Moskova Seferi'ne çıktı. Fakat harekât Napoleon'un aleyhine gelişme gösterdi. Napoleon, üç hafta içinde harekâtı sonuçlandıracak biçimde hazırlık yapmıştı. Oysa Ruslar, geniş ülkelerinin sağladığı stratejik derinlik avantajını da kullanarak geri çekilmekte, bunu yaparken de boşalttıkları kentleri yakmaktaydılar. Fransız ordusu ele geçirdiği Rus kentlerinde yiyecek bile bulamıyordu. Üstelik Napoleon'un kuvvetleri Rusya toprakları içinde çok geniş bir alana yayılmak zorunda kalmıştı. Yine de Napoleon 35.000 askerini kaybettiği Borodino Savaşı'nı kazanarak, 14 Eylül 1812'de Moskova'ya girmeyi başardı. Ama Rus ordusu tamamen yok edilememiş, vur-kaç taktiğiyle savaşımaya başlamıştı. Dahası Ruslar kentte çok sayıda yangın da çıkarttılar.

Kışın gelmesiyle açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan ordusunu tamamen kaybetmemek için Napoleon aynı yoldan geri çekilme kararı verdi. Fakat ani biçimde bastıran kara kış Fransız ordusuna büyük kayıplar verdirdi. Bu durumda ordudaki disiplin de yok oldu. Moskova Seferi'ne 650.000 kişilik bir orduyla çıkan Napoleon'un ordusunda sadece 27.000 sağlam asker kalmıştı. Fransızlar Moskova Seferi'nde 380.000 ölü ve 100.000 esir verdiler. Diğer askerler ise yaralı veya hastaydı.

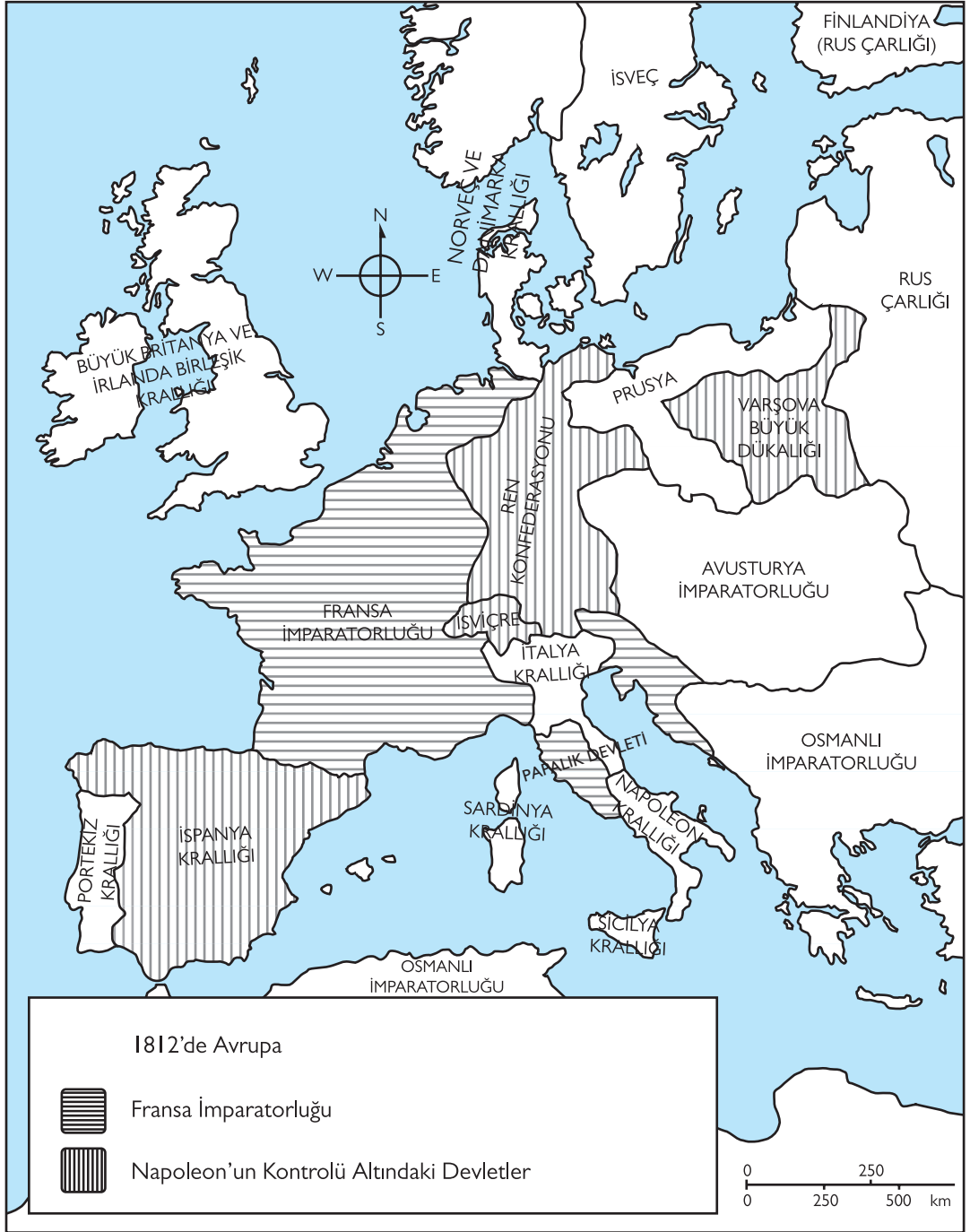
Bu büyük hezimet Avrupa'daki bütün Napoleon karşıtı güçleri harekete geçirdi. Prusya, İsveç ve Avusturya da Fransa'ya karşı savaşa girerek Altıncı Koalisyon'u oluşturdular. Napoleon askeri kariyerindeki son zaferini Ağustos 1813'te Dresden'de Avusturya'ya karşı elde etti. Fakat Ekim 1813'te Leipzig'deki Milletler Savaşı'nda (çok sayıda devletin orduları katıldığı için bu isim verilmiştir) ağır bir yenilgi alarak Fransa'ya doğru çekilmeye başladı. 9 Mart 1814'te İngiltere ile Avusturya, Rusya ve Prusya arasında Chaumont Antlaşması imzalandı. Buna göre, aralarında 20 yıllık bir "Dörtlü İttifak" oluşuyordu. Üzerinde anlaşmaya varacakları barış şartlarını Fransa'ya kabul ettirmek için, gerektiğinde her biri 150 bin kişilik ordu verecekti. Böylece, 1792'den bu yana ilk defa sağlam bir koalisyon oluşmaktaydı. 30 Mart 1814'te Koalisyon güçleri Paris'e girdi. Napoleon imparatorluktan feragat ederek, teslim oldu. Daha sonra da Akdeniz'deki Elbe adasına sürgüne gönderildi.

Avrupa'da ve dünyada milliyetçilik ideolojisinin ortaya çıkış şartları hakkında daha fazla bilgi edinmek isterseniz Eric J. Hobsbawm'un "Milliyetler ve Milliyetçilik" adlı kitabını (Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010) okumanızı tavsiye ederiz.

K İ T A P

Harita 4.1

1812'de
Avrupa.

AVRUPA UYUMU'NUN KURULUŞU

Eski Rejim'e Dönüş

Napoleon'un Müttefik güçlerce teslim alınıp sürgüne gönderilmesi Fransa'da rejim sorununu ortaya çıkardı. Fransız siyasetçilerinin bir bölümü yeniden cumhuriyet kurulmasını, bazıları Napoleon'un küçük yaştaki oğlunun İmparator ilan edilmesini, bazıları meşruti (anayasalı) monarşiye geçilmesini, bazıları ise "Eski Rejim'e

geri dönülmesini istiyorlardı. Bu ortamda, Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand, “meşru Kral”ın XVI. Louis’in kardeşi XVIII. Louis olduğunu savunarak onun en birleştirici kişi olabileceğini büyük çoğunluğa kabul ettirmeyi başardı. Müttefikler de idam edilen XVI. Louis’in ailesi olan “Bourbon”ların (Burban) Fransa’ya geri dönmesine karar vermiş bulunuyorlardı. Çünkü Fransa’ya kabul ettirecekleri barış şartlarına ancak bir Bourbon Kralı’nın sadık kalacağına ve yeniden toprak kazanmaya kalkışmayacağına inanıyorlardı. Böylece XVIII. Louis Mayıs 1814’te Fransa Kralı ilan edildi.

XVIII. Louis, kardeşinin bıraktığı tahta döndüğünde, yine de bir anayasa yayınlamadan edemedi. 1789’un getirdikleri tümüyle yok edilemezdi. XVIII. Louis, Fransa dışında geçirdiği yıllar sırasında ülkesindeki etkili çevrelerin tümünün desteğine sahip olması gerektiğini öğrenmişti. 1814 Anayasası halk egemenliği konusunda bir şey getirmiyordu. Adeta “mutlakiyetçi bir kralın halka lütfu” biçimindeki Anayasa, yine de Fransızların çoğuna istediklerini veriyordu. Yani, kanun önünde eşitliği, kamu hizmetine girişte sınıf ayırımı gözetilmemesini ve iki meclisli bir parlamento sistemini öngörüyordu. Oy hakkını ise çok dar bir zümreye veriyordu. Öte yandan XVIII. Louis, Napoleon döneminin kanunlarını ve Napoleon’un Kilise’yle vardığı anlaşmanın geçerliliğini de tanıdı.

Müttefiklerin de istediği biçimde, Fransa’nın başına yeniden Bourbonların dönmüş olması barışı kolaylaştırdı. Müttefikler, Fransa’yla 30 Mayıs 1814’te Birinci Paris Antlaşması’nı imzaladılar. Buna göre, Fransa 1792’deki sınırlarına dönüyordu. Müttefikler, Fransa’ya Bourbonların dönüşünü sağladıktan sonra artık intikam isteklerine kulaklarını tıkadılar. Yani, Fransa’yı cezalandırıcı bir antlaşma yoluna gitmediler. Fransa’ya tazminat borcu bile yüklemediler. Böylece, kendilerine yakın gördükleri yeni Fransız yönetiminin işini kolaylaştırmak istiyorlardı.

Viyana Kongresi

Müttefikler Napoleon’u yendikten sonra Viyana’da bir uluslararası kongre toplanmasına karar vermişlerdi. Burada, Avrupa’nın çeşitli sınır ve statü sorunlarını görüşüp çözüme bağlayacaklardı. Fakat Müttefikler arasındaki çekişmeler zaman zaman su yüzüne çıkmaktaydı. Nitekim Viyana’da hangi hususların görüşüleceği konusu da ayrılıklara yol açtı. Mesela Rusya, Osmanlı Devleti ve Bakanlar konusunun görüşülmemesini istiyordu. Çünkü o sırada (1806-1812) Osmanlı Devleti’yle yaptığı ve kazanmış bulunduğu savaş sonunda elde ettiği toprakların - özellikle de Besarabya’nın - tartışma konusu edilmesinden çekiniyordu. İngiltere’ye gelince, o da denizlerin serbestliğine el atılmamasını ve sömürge sorunlarına karışılmasını istiyordu. Özellikle sanayi devrimi sonucu denizaşırı imparatorluğu hızla gelişen İngiltere, Napoleon’un işbaşından uzaklaştırılmasıyla, Avrupa sahnesinde en etkili güç durumuna geçmişti.

Viyana Kongresi, bu ortamda Eylül 1814’te toplandı. Bu kongre, o zamana kadar görülmemiş büyüklükte bir toplantıydı. Avrupa ülkelerinden temsilciler geldiği gibi, ortadan kalkmış bulunan birçok prenslik bile yeniden kurulmak için diplomatik kulis yapmak üzere Kongre’ye katılmışlardı. Ancak Kongre’de ipler dört büyük ve galip devletin - İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya’nın - elindeydi. Viyana Kongresi’nde yenik Fransa’nın da, artık XVIII. Louis’in Dışişleri Bakanı olan Talleyrand tarafından, temsil edilmesi çok önemli bir durumdu. Fransa’nın başına - Müttefikler’in isteğine uygun olarak - Bourbonlar’ın dönmüş bulunması, Fransa’yı “yenik” bir devlet durumundan hemen hemen çıkarmıştı.

Viyana Kongresi’nde Napoleon sonrası Avrupa’nın sınırları çizilecekti.

Kongre’de Rusya, birtakım toprak isteklerinin yanı sıra, bir uluslararası ortak güvenlik sisteminin kurulmasında da ısrar etmiştir. İngiltere, Avusturya ve Fransa ise, kıta Avrupasında bir dengenin oluşturulması üzerinde özellikle duruyorlardı. Avrupa tarihinin daha önceki gelişmelerinin ortaya koyduğu ve sonraki dönemlerde de doğrulanacağı gibi, Avrupa devletleri, tüm kıtanın tek bir ülkenin boyunduruğu altına girmesini önleyecek düzenlemeler arıyorlardı. XIX. yüzyılın usta diplomatları, güçlerin dengeli bir biçimde dağıtılmasıyla ve yine aynı amaçla birtakım sınır değişiklikleriyle bunu sağlamaya çalışıyorlardı. Böylece, çok sayıda bağımsız ve egemen devletin dâhil bulunduğu düzenli bir “güç dengesi” sisteminin sürekli barışı sağlayabileceği düşünülüyordu.

Viyana’da özellikle Fransa konusu üzerinde duruldu. Mademki, Fransa Avrupa’da siyasi sorunlara yol açmıştı, o hâlde Fransa’nın doğu sınırında güçlü devletlerden oluşan bir barikat kurulmalıydı. Bu amaçla Hollanda Krallığı, Belçika’nın eklenmesiyle yeniden oluşturuldu. Öte yandan, İngiltere, Prusya’ya Ren Nehri’nin batısındaki bazı Alman topraklarının katılmasını sağladı. Böylece İngiltere Dışişleri Bakanı Castlereagh, Prusya’yı hem doğusundaki Rusya’ya, hem de batısındaki Fransa’ya karşı güçlendirmiş oluyordu.

Alman devletleri gevşek bir konfederasyon şeklinde düzenlendi.

Napoleon’un Alman toprakları üzerinde yaptığı düzenlemeye bunun dışında dokunulmadı. Böylece, Alman asıllı iki büyük devlet olan Avusturya ve Prusya’nın dışında, sayıları 37’yi bulan Alman devletleri gevşek bir konfederasyon çerçevesinde varlıklarını sürdürmüş oluyorlardı. Oysa Alman milliyetçileri, Avusturya-Prusya ikiliğini de ortadan kaldıracak tek bir devletin özlemi içindeydiler. Viyana Kongresi’nin en önemli aktörlerinden Avusturya Başbakanı Metternich böyle bir gelişmeyi ülkesi açısından korkutucu bulmaktaydı.

Viyana’da Polonya konusu da tartışıldı. Prusya ve Rusya, Polonya’nın diriltilmesine karşı işbirliği yapıyorlardı. Müttefikler arasındaki çekişmeler bu noktada da su yüzüne çıktı. Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand, Müttefikler arasındaki bu çekişmeyi - onların bölünmelerinden Fransa kârlı çıkacağı için - körüklemekten çekinmedi. 3 Ocak 1815’de, İngiltere, Avusturya ve Fransa arasında, Prusya ve Rusya’ya karşı gerektiğinde savaşa gitmek üzere bir gizli antlaşma bile imzalandı. Rusya, bu gizli antlaşmayı sezinleyince geriledi ve küçültülmüş bir Polonya Krallığı’na razı oldu. Yalnız kalan Prusya da buna boyun eğdi. Böylece, hem Rusya’ya hem de Prusya’ya karşı tampon oluşturmak üzere Polonya yeniden kurulmaktaydı.

Bununla birlikte Rusya’nın diplomatik manevraları sayesinde, yeniden kurulan bu devletin Rus Çarı’nın himayesinde olması kabul edildi. Yani bu bölge, gerçekte Fransız denetiminden Rus denetimine geçmiş oluyordu. Dolayısıyla, Polonya Krallığı’nın yeniden kurulması Prusya ve Rusya’ya karşı bir tampon niteliğinde olmakla beraber, Rusya’nın burada söz sahibi olmasına da imkân tanıyordu. Prusya’nın Alman topraklarından elde ettiği kazancı da dikkate alırsak, hem Prusya’nın hem de - Polonya’daki nüfuzu dolayısıyla - Rusya’nın, batıya doğru biraz daha genişlediklerini görürüz. Kaldı ki, Viyana Kongresi’nde kurulduğu için “Kongre Polonyası” olarak anılan bu devlet ancak 1831’e kadar varlığını sürdürebilecek, o tarihte Rusya tarafından ortadan kaldırılacaktır.

Viyana Kongresi’nde korsanlık ve kölelik de yasaklandı.

Viyana Kongresi bu temel sorunları çözdükten sonra, ortada pek fazla sınır sorunu kalmadı. Kongre’nin uluslararası ilişkiler açısından önemi, yalnızca büyüklüğünden ve siyasi yanından ileri gelmiyordu. Kongre, uluslararası hukuk açısından da önem taşıyordu. Nitekim Kongre’de korsanlığın yasaklanması, uluslararası nehirlerde seyrüsefer durumunun düzenlenmesi, köleliğin yasaklanması gibi konularda da kararlar alındı.

Napoleon'un Sonuçsuz Girişimi

Kongre çalışmalarının vardığı son aşamada Sonuç Belgesi'nin hazırlıklarına girildiği sırada, Napoleon'un Elbe adasından kaçıp 1 Mart 1815'te Fransa'ya gelmesi tüm hesapları alt üst etti. Paris'e gelen Napoleon, destekçilerinin de yardımıyla Fransa'da duruma kolaylıkla hâkim olup yeniden imparatorluğunu ilan etti. Kral XVIII. Louis ülkeden kaçtı. Napoleon'un tekrar bir ordu toplamaya başlamasıyla Fransa'ya karşı Yedinci Koalisyon kuruldu.

Belçika üzerine yürüyen Napoleon'un ordusu 18 Haziran 1815'te Brüksel yakınlarındaki Waterloo'da Müttefiklerle yaptığı savaşı kaybetti. Bu hezimet, Napoleon'un siyasi kariyerinin de sonu oldu. İngilizler tarafından ele geçirilen "İmparator", bu kez Afrika'nın güney batısındaki St. Helene adasına gönderildi. 1821'deki ölümüne kadar orada kalacaktır.

Napoleon'dan kesin kez kurtulduktan sonra Müttefikler, Fransa'yla yeni bir barış antlaşması imzaladı ("İkinci Paris Antlaşması"). Fakat bu sefer Fransa'yı cezalandırmak yönünde daha sert davrandılar. Nitekim Fransa'nın sınırlarında bazı değişiklikler yapıldığı gibi, 700 milyon Frank'lık bir savaş tazminatı da yüklemişti. Ayrıca, bu para ödenene kadar Fransa topraklarında bir işgal ordusu da kalacaktı.

Waterloo Savaşı Napoleon'un siyasi kariyerinin sonu oldu.

Viyana Kongresi'nin Önemi

Daha iki ay önce, Ocak 1815'te Polonya sorunu yüzünden birbirleriyle savaşın eşiğine kadar gelen Müttefikler, Napoleon korkusuyla güçlerini yeniden birleştirmişlerdi. Nitekim Kasım 1815'te Chaumont Antlaşması'nı - yani Dörtlü İttifak'ı - yenilediler. Ayrıca, Fransa'yı Bonaparte ailesinden herhangi bir kimsenin yönetmesine izin verilmemesini ve barışın uygulanışı ile genel siyasi durumu dönemsel olarak gözden geçirmek üzere ileride başka kongreler toplanmasını da kararlaştırdılar. Avusturya Başbakanı Metternich ve İngiltere Dışişleri Bakanı Castlereagh'nin büyük çabalarıyla kurulan ve "güç dengesi" yaklaşımının doğal bir sonucu olan bu konferanslar sistemine "Avrupa Uyumu" adı verilecektir.

Yine de Müttefikler arasındaki bir temel ayrılık etkisini gösterdi. Dörtlü İttifak çerçevesinde bir araya gelen Müttefiklerin içinde yer alan, İngiltere dışındaki üç ülke -Avusturya, Prusya ve Rusya- Eylül 1815'te "Kutsal İttifak" adında bir başka birleşmeyi oluşturdular. Çar I. Alexander'in, "Hristiyanlığın korunması amacıyla" önerdiği bu ayrı ittifak, gerçekte üç monarşinin Avrupa'daki liberal akımlara karşı bir set oluşturmaya yönelikti. Meşru oldukları gerekçesiyle baskıcı monarşileri her şeye rağmen ayakta tutmaya yönelik çabalar, Beşinci Ünite'de inceleneceği gibi, Avrupa'yı 1830'da liberal niteliği, 1848'de ise milliyetçi ve sosyalist yönü ağır basan devrimlere sürükleyecektir.

Viyana Kongresi'nin kararları, 1648 Westphalia Antlaşması ile 1919 Paris Barış Konferansı arasında kalan dönemin Siyasi Tarihi içinde en önemli yeri tutmaktadır. Viyana Kongresi, Fransa'yı (yani "eski düşman") da yeni düzenlemenin oluşturulmasına kattığı için, onda pek az tepkinin doğmasını sağlamıştır. Fransa'ya karşı takınılan "ağır cezalandırma" yerine "dengeleme" yaklaşımı Viyana Düzeni ni güçlendiren temel bir etken niteliğindeydi.

Viyana Kongresi, büyük devletler arasındaki savaşlara uzun bir süre için son vermiştir. İngiltere ise bir süredir artmakta olan gücüyle uzun zaman için en kuvvetli devlet durumuna geçmiştir.

Öte yandan, Viyana'daki sınır değişiklikleri ve yeni oluşturulan devletler birçok yerde ulusların parçalanmasına yol açmaktaydı. Dahası, Fransız Devrimi'yle birlikte gelişen siyasi ve medeni hakların büyük ölçüde sınırlandırıldığı otoriter monarşilerin tesis edilmesi, hak ve özgürlükler mücadelesi yürütenlerde rahatsızlık meydana

Viyana Kongresi'nde kurulan konferanslar sistemine "Avrupa Uyumu" adı verilir.

getirmektedir. Kendilerine danışılmadan karşı karşıya bırakıldıkları bu oldu-bittiler, halkta yeni milliyetçi ve liberal tepkiler doğuracaktır. Avrupa Uyumı çerçevesinde düzenlenen kongrelerde bir araya gelen Avrupa'nın büyük güçleri, söz konusu ayaklanmaları bastırmak için uzun süre ortaklaşa hareket edeceklerdir.

Sonuç olarak denilebilir ki XVIII. yüzyılın son çeyreğinde aksamaya başlayan güç dengesi sistemi Napoleon Savaşları'ndan kurulan Avrupa Uyumı'yla yeniden eski niteliğine geniş ölçüde kavuşmuştur. 1830 ve 1848'de meydana gelen bazı tökezlemeler dışında, bu sistem ana hatlarıyla 1914'e kadar işleyecektir. 1853-1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı, güç dengesinin işleyişinin çarpıcı bir örneğini oluşturacaktır. Bir başka deyişle, kıtayı savaş alanına çeviren ve bütün büyük devletlerin silahlara sarıldığı uzun süreli savaşlar Birinci Dünya Savaşı çıkana kadar yaşanmayacaktır.

K İ T A P

Viyana Kongresi'nden Soğuk Savaş'ın bitimine kadar önemli uluslararası ilişkiler gelişmelerinde diplomasi'nin rolünü daha iyi öğrenmek isterseniz, Henry Kissinger'in "Diplomasi" adlı kitabını (İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008) öneririz.

Harita 4.2

Viyana Kongresi (1815) sonrasında Avrupa.

Özet

Fransız Devrimi'nin neden ve nasıl yapıldığını ifade etmek.

Fransa'nın XVIII. yüzyılın başından itibaren İngiltere'yle giriştiği mücadele bu ülkenin ekonomik kaynaklarını büyük ölçüde tüketti. Üçüncü Ünite'de anlatılan Avusturya Veraset Savaşları, Yedi Yıl Savaşları ve Amerikan Bağımsızlığı sırasında Fransız maliyesinin içine düştüğü durumu düzeltmek için kral tarafından yeni vergiler çıkartıldı. Ekonomik durumun kötüleşmesi enflasyonun artmasına da yol açtı. Bu ise başta burjuvazi ve işçiler olmak üzere toplumun geniş kesimlerinde monarşiden rahatsızlık duyulmasına sebep oldu. Üstelik Kral'ın yanında yer alan Aristokrasi'nin ayrıcalıklarını sürdürmesi bu rahatsızlığı daha da artırıyordu. Diğer yandan Aydınlanma dönemi düşünürlerinin dile getirdiği, devlet yönetimi, anayasacılık, bireyle devlet arasındaki ilişkilerin niteliği, siyasi ve medeni haklarla ilgili görüşler, özgürlükler konusundaki istekleri artırdı.

Mayıs 1789'da Kral XVI. Louis yeni vergi yasaları çıkartabilmek için Fransa Meclisi'ni (Etats Generaux) toplantıya çağırdı. Fakat burada Burjuvazi ile Kral'a destek veren Aristokrasi ve Ruhban sınıfları arasında anlaşmazlık çıktı. Kral'ın Burjuvazi'nin temsil edildiği Meclisi kapatması üzerine başlayan huzursuzluk, 14 Temmuz 1789'da Paris halkının sokağa dökülmesine yol açtı. Fransız Devrimi başlamıştı.

Fransa'da Kurulan Yeni Rejim'in yapısını ve yaşadığı sorunları özetlemek.

Fransız Devrimi'ni yapanlar, "Yeni Rejim" in ne olacağı konusunda uzun süreli bir bocalama dönemi geçirdiler. Kral'ın yetkilerinin ne olacağı hakkındaki siyasi görüş farklılıkları, Devrim'i yapanlar arasında ayrışma ve hizipleşmelere sebep oldu. Devrim'den hemen sonra feodalizm kaldırılarak Soylular'ın ayrıcalıkları ellerinden alındı. Ardından da "İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi" yayınlanarak, tüm vatandaşların eşitliğine vurgu yapan kararlar uygulamaya sokuldu. Ülkenin yönetim şeklini belirlemek üzere oluşturulan "Kurucu Meclis" 1791'de bir anayasa hazırladı. Kral'a sadece "askıya alma yetkisinin" tanındığı, tek meclisli parlamentonun bulundu-

ğu bir anayasal monarşi kuruldu. Anayasa'yla özgürlük, özel mülkiyetin dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, yasalar önünde eşitlik, adil vergi düzeni ve memuriyete girebilmede fırsat eşitliği haklar teminat altına alındı. Fakat seçimlerde oy verebilme ve aday olabilmek için getirilen kısıtlamalar, siyasi hakların ne ölçüde eşitlikçi olduğu hakkında eleştiriler uyanmasına sebep oldu.

Diğer taraftan, Devrim'i yapanlar Aristokrasi kadar, Ruhban'la (Kilise mensupları) da bir hesaplaşma içine girdiler. Kilise mallarına el konuldu. Dini bayramlar ve tüm Hristiyan tarikatları yasaklandı. Papa'nın tepkisini çeken bu uygulamalar, özellikle dinsel bağları daha güçlü olan kırsal kesimde Devrim'e olan tepkileri körükledi. Bu tepkilere, Devrim'den sonra ülke dışına kaçarak, "Eski Rejim"i geri getirmek için Fransa'ya karşı bir savaş hazırlığına girişen Aristokrasi de katıldı. Fransız Devrimi'nin ortaya çıkarttığı düşüncelerin Avrupa'da yayılmasıyla kendi yönetimlerinin de tehdit altına gireceğini düşünen İsveç, Rusya ve Avusturya gibi ülkeler, "Eski Rejim"i geri getirmek için Fransa'yla savaşmaktan yana bir tutum takındılar. Fransa önce davranıp, bu devletlere Nisan 1792'de savaş açtı.

Fransız Devrimi sonrasında Fransa'da yaşanan iç siyasi gelişmelerin nedenlerini ve sonuçlarını tartışmak.

Eski Rejim'i getirmek isteyen Avrupa devletleriyle savaş başlayınca, krallığın tamamen kaldırılmasını isteyenler Ağustos 1792'de Paris'te ayaklandılar. Bunun üzerine Kral'ın yetkilerini askıya alan Ulusal Meclis, yeni bir anayasa yapılması için bir Ulusal Konvansiyon (Kurultay) oluşturulmasına karar verdi. Konvansiyon krallık rejimini kaldırıp, Fransa'da cumhuriyeti ilan etti. Ardından, dış güçlerle işbirliği yapmakla suçlanan XVI. Louis, vatana ihanetten suçlu bulunarak idam edildi.

Cumhuriyeti ilan eden Konvansiyon, devrim karşıtı hareketleri ve savaşın devam ettiği olağan üstü şartları ileri sürerek, Yasama ve Yürütme erklerini kendi bünyesinde birleştirdi. Böylece "güçler (erkler) ayrılığı" ilkesi Fransa'da ortadan kalktı. Devrim'in halka yukarıdan inmesi bir biçimde benimsetilmesini isteyen Jacobenler Nisan

1793'te Kamu Güvenliği Komitesi adlı bir kurumun oluşturulmasına öncülük ettiler. Haziran 1793'te Cumhuriyet'in ilk anayasasının kabulünden sonra, Robespierre liderliğindeki Jacobenler Devrim'e karşı olduklarını düşündükleri herkesi tasfiyeye giriştiler. Temmuz 1794'e kadar devam edecek "terör dönemi"nde on binlerce insan öldürüldü. Avusturya'ya karşı kazanılan askeri zaferle, içeride diktatoryel yetkiler kullanan Jacobenlere olan desteği azalttı. Robespierre idam edilmesiyle terör dönemi de sona erdi.

1795'te yapılan yeni anayasayla siyasi haklar genişletilirken, iki meclisli bir yasama organı oluşturuldu. Konvansiyondan farklı olarak yasama ve yürütme erkleri birbirinden ayrıldı. Ülkenin yasama organı tarafından seçilen beş Direktör tarafından yönetilmesine karar verildiği için, 1799'a kadar devam edecek bu döneme Direktuar Dönemi denir.

1797 seçimlerinden sonra Meclis içindeki Monarşi yanlılarının sayıları artmaya başladı. Bunun üzerine General Napoleon Bonaparte'dan yardım isteyen Direktuar, ordunun desteğiyle rakiplerini tasfiye etmeyi başardı.

Napoleon Fransa'yla savaş halinde olan İngiltere'ye karşı avantaj sağlayabilmek için, Direktuar'ı ikna ederek, 1798'de Mısır'ı işgal etti.

Napoleon Bonaparte'ın iktidara nasıl geldiğini, Avrupa'da kurmaya çalıştığı düzenin ayrıntılarını ve bunun, diğer büyük Avrupa devletlerinin karşı koymasıyla nasıl ortadan kalktığını değerlendirmek. Paris'teki siyasi ortamı iyi değerlendiren Napoleon 9 Ekim 1799'da bir askeri darbeyle Direktuar yönetimini ortadan kaldırmayı ve kendisini üç kişiden oluşan geçici yönetime konsül olarak seçtirmeyi başardı. Yaptığı reformlarla Fransız halkının sevgisini iyice kazanan Napoleon önce 1802'deki bir halkoylamasıyla kendisini ömür boyu konsül seçtirdi. Ardından da 1804'te yine bir halkoylaması sonucu, I. Napoleon adıyla imparator ilan edildi.

Napoleon'un imparator olmasından sonra Fransa, Avrupa'nın büyük güçleriyle 10 yıl sürecek savaşlar dönemine girdi. İmparator Napoleon kendisine en büyük rakip olarak gördüğü İngiltere'yi etkisizleştirmek için bu ülkeyi istilayı düşündü. Ama Temmuz 1805'te Fransız donanmasının İngilizler tarafından yenilgiye uğratılması bu pla-

nın gerçekleşme şansını ortadan kaldırdı. Bu kez İngiltere'nin ticaretine zarar vermek için bu ülkenin limanlarından yapılan ticareti engellemek üzere "kıta ablukası" adı verilen bir politikayı uygulamaya koysa da, kendi ticaretleri de zarar gören ülkelerin isteksizliği sebebiyle, "kıta ablukası" başarıya ulaşamadı.

Aralık 1805'te Avusturya ve Rusya ordularının ikisini birden yenerek büyük bir akere zafere imza atan Napoleon, bu savaştan sonra Avusturya'dan aldığı Alman topraklarında, kendisine bağlı Ren Konfederasyonu'nu kurdu. 1807'de Napoleon ile Çar I. Alexander arasında yapılan Tilsit antlaşmasıyla, Fransa ve Rusya Avrupa'da nüfuz alanları oluşturdu.

Napoleon işgal ettiği Avrupa topraklarında yönetime akrabalarını veya generallerini getirdi. Kardeşlerini Napoli, Hollanda ve İspanya kraları yaptı. Napoleon'un 1807 ve 1808'de Portekiz ve İspanya'yı da ele geçirmesiyle kıtayı büyük ölçüde kontrol eder hale gelmesi, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'yı birbirlerine daha da yaklaştırdı.

Napoleon Savaşları'nın genel olarak Avrupa, özelde Almanya'nın siyasi kaderine etkilerini saptamak.

Napoleon'un Avrupa'da çok büyük bir etkiye sahip olması, "bir devletin tüm sistemi yönetmesine izin verilmemesi için diğer devletlerin bir araya gelerek dengeleyici rol oynaması" şeklinde tanımlanabilecek "güç dengesi" ilkesi gereğince, Napoleon'a karşı yeni koalisyonlar oluşturulmasına yol açtı.

Diğer yandan, özellikle Napoleon'un işgal altında tuttuğu Alman coğrafyasında güçlü bir milliyetçi yükseliş söz konusuydu. Napoleon'un "Avrupa uygarlığının tek bir olgu olduğu, dolayısıyla kıtanın her yerindeki insanların aynı değere sahip bulunduğu" şeklindeki, milli yönü bulunmayan "ulus-üstü" felsefi anlayışı, Alman romantizmiyle beslenen milliyetçiler tarafından tepkiyle karşılandı.

1812'de Rusya'yı işgale kalkışan Napoleon'un, kış şartları, açlık ve Rus direnişi yüzünden ordusunun büyük bölümünü kaybetmesi, İmparator için sonun başlangıcını oluşturdu. 9 Mart 1814'te yaptıkları Chaumont Antlaşması'yla ittifak kuran İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya orduları 30 Mart 1814'te Napoleon'u ele geçirip, Elbe Adası'na sürgüne gönderdiler.

XIX. yüzyılın başında Avrupa Uyumu'nun kuruluşu bağlamında "Güç Dengesi"nin, modern uluslararası ilişkilerin nasıl bir aracı haline geldiğini, örnekleriyle açıklamak.

Viyana Kongresi, "güç dengesi" ilkesinin yüceltildiği, tüm kıtanın tek bir ülkenin yönetimi altına girmesini engelleyecek sınır düzenlemelerinin yapılmaya çalışıldığı diplomatik manevralara sahne oldu. Avusturya Başbakanı Metternich ve İngiltere Dışişleri Bakanı Castlereagh Viyana Düzeni'nin asıl mimarlarıydı.

Viyana'da Prusya önemli toprak kazanımları elde etti. Fakat Prusya ile Avusturya arasındaki Alman ikiliği devam etti. Hollanda, Belçika'yı da içerecek şekilde büyütülerek, Fransa'ya karşı bir barikat oluşturulmaya çalışıldı. Polonya konusu ise Rusya ile diğer müttefiklerin arasını açtı.

Viyana Kongresi devam ederken Elbe Adası'ndan kaçarak, yeniden Müttefiklere karşı savaşa girişen Napoleon Haziran 1815'te Waterloo savaşını kaybedince, siyasi kariyeri kesin biçimde sona erdi.

Viyana Kongresi'nde Avrupa'da barışın korunması, monarşilere karşı girişilecek liberal ve milliyetçi ayaklanmalara karşı önlemler alınabilmesi ve genel siyasi durumun gözden geçirmesi için ileride başka kongreler de toplanması kararlaştırıldı. Böylece, Avrupa Uyumu ya da Viyana Düzeni olarak isimlendirilen model ortaya çıktı.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi 1789 Fransız Devrimi'nin, Fransa'nın iç siyasal gelişmelerinden kaynaklanan nedenlerden biri **değildir**?

- Fransa'nın XVIII. yüzyıl boyunca İngiltere'yle giriştiği savaşları finanse edebilmek için yeni vergiler yürürlüğe koyması.
- XVIII. yüzyıl boyunca Fransa'da tüketim mallarının fiyatlarının yükselmesi, buna karşılık ücret artışlarının bu yükselişin altında kalması.
- Aristokrasinin vergi muafiyetine sahip olması.
- Ekonomik olarak gelişen burjuvazinin aynı gelişmişlik düzeyinde siyasal haklara sahip olmaması.
- Kilise'nin Kral'a ve soylulara karşı burjuvaziye ve geniş halk kitlelerine destek vermesi.

2. Aşağıdakilerden hangisi Aydınlanma dönemi düşünürlerinden biri **değildir**?

- Diderot
- Voltaire
- Montesquieu
- Hobbes
- Rousseau

3. Aşağıdakilerden hangisi Fransız Devrimi'nin getirdiği yeniliklerden **değildir**?

- Yasalar önünde eşitlik
- Basın özgürlüğü
- Özel mülkiyetin dokunulmazlığı
- Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi
- Adil vergi uygulaması

4. Aşağıdakilerden hangisi Fransız Devrimi sonrasında yaşanan sorunlardan **değildir**?

- Devrimin Kilise karşıtı eylemlerinin Devrim muhaliflerinin sayısını artırması
- Devrimi gerçekleştirenler arasında ayrışmanın yaşanması
- Devrim sonrası kazanımlarını yeterli bulmayan işçilerin gizli olarak örgütlenmeye başlamaları
- Fransa'nın birçok bölgesinde Devrim karşıtı isyanların patlak vermesi
- Burjuvazinin Ruhban sınıfıyla işbirliği yapması

5. Aşağıda belirtilen özelliklerden hangisi 1792-1793 Ulusal Konvansiyon dönemine özgüdür?

- İki meclisli yapının benimsenmiş olması
- Yürütme ve yasama erklerinin tek bir elde toplandığı bir olağanüstü bir meclis olması
- Jacoben-Girondin ittifakına dayanması
- Kralın eski rejim dönemindeki haklarına kavuşması
- Bütün yetkilerin Kamu Güvenliği Komitesi'nin elinde toplanmış olması

6. Aşağıdakilerden hangisi Napoleon Bonaparte'in uygulamaya koyduğu reformlardan **değildir**?

- İlk Fransız Anayasası'nın yürürlüğe konması
- Fransız Medeni Kanunu'nun hazırlanması
- Fransa Merkez Bankası'nın kurulması
- Eğitim sisteminin modernize edilmesi
- Katolik Kilisesi'yle ilişkilerin yeniden kurulması

7. Napoleon, İngiltere'yi mağlup etmek için hangi iktisadi yönetime başvurmuştur?

- İngiltere'yi istilaya kalkışmak
- İngiltere'nin Avrupa devletleriyle olan ticaretini sınırlandırabilmek için Kıta Ablukası (Kıtasalet Sistem) uygulamak
- Alman topraklarındaki küçük devletleri Fransa'ya bağlı Ren Konfederasyonu'nda birleştirmek
- Tilsit Antlaşması'yla Avrupa'nın Rusya ve Fransa arasında nüfuz alanlarına bölünmesi
- İngiltere'yle Trafalgar Savaşı'nın yapılması

8. Aşağıdakilerden hangisi Napoleon'un gücünün zayıflamasına yol açan etkenlerden biri **değildir**?

- Napoleon'un Kıta Ablukası nedeniyle Fransız burjuvazisinin desteğini kaybetmesi
- İşgal ettiği topraklarda özellikle Almanya'da milliyetçi duyguların yükselişe geçmesi
- Napoleon'un, feodalizmi Avrupa'da yeniden kurumsallaştırmaya çalışması
- Zamanla Napoleon'un, otoriterliğin simgesi haline gelmesi
- Napoleon'un kurduğu uluslararası sistemin Fransa tarafından domine edilmesine karşı diğer ulusların tepki göstermesi

9. Aşağıdaki devletlerden hangisi “Dörtlü İttifak” içerisinde yer almamaktadır?

- Osmanlı İmparatorluğu
- Prusya
- Avusturya
- İngiltere
- Rusya

10. Aşağıdakilerden hangisi Viyana Kongresi’nin özelliklerinden biri **değildir**?

- Kongre uzunca bir süre büyük devletler arasındaki savaflara son vermiştir.
- Avrupa’nın tek bir ülkenin boyunduruğu altına girmesini önleyecek olan “güç dengesi” sistemi yapılandırılmıştır.
- Yeniden kurulan Polonya Krallığı Rusya’nın nüfuz alanına girmiştir.
- Fransa’yı sınırlandırmak için doğu sınırında Hollanda Krallığı yeniden kurulmuştur.
- Konfederasyon şeklinde örgütlenmiş olan Alman devletleri Prusya çatısı altında birleştirilmiştir.

Kendimizi Sıyalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlışsa ise “Devrimin Fransa’ya Özgü Nedenleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlışsa ise “Aydınlanma’nın Fransız Devrimi’nin Çıkışındaki Etkisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlışsa ise “Devrimle Vatandaşlara Sağlanan Yeni Haklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlışsa ise “Devrimden Sonra Fransa’da Sosyal Sınıflar ve Devlet” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlışsa ise “Ulusal Konvansiyon, Terör Dönemi ve Direktuar Dönemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlışsa ise “Napoleon’un İktidarını Sağlamaştırması (1799-1804)” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlışsa ise “İngiltere’ye Karşı Kıta Ablukası (Kıtasal Sistem)” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlışsa ise “Napoleon’un Gücünün Zayıflaması (1810-1814)” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlışsa ise “Napoleon’un Askeri Yenilgileri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlışsa ise “Viyana Kongresi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Fransız Devrimi egemenliğin kraldan alınıp halka verilmesiyle Batı Avrupa’da mutlak monarşilerin sonunu getiren süreci aralamıştı. Ayrıca Fransız Devrimi’yle beraber harekete geçen halk kitlelerinin toplumsal ve siyasal alanda bir dönüşümün failleri olabilecekleri ortaya çıkmıştı. Kralın iktidarının halk kitleleri tarafından sorgulanmaya başlaması, siyasal iktidarın meşruiyet zeminini de baskıcı yönetimlerden görece liberal ve demokratik yönetimlere doğru kaydırmıştı. Özellikle Viyana Kongresi sonrasında Avusturya Başbakanı Metternich tarafından kurulan sistem imparatorlukların ve eski rejimin silah gücüyle korunmasına olanak tanısa da 1830 devrimlerinin liberal söylemi, halkın özgürlük ve hak talebi bu baskıcı sistemin yara almasına yol açmıştır. Paris’teki ayaklanmalar Fransa’da Bour-

bon hanedanının yıkılmasına ve Cumhuriyet'in kurulmasına sebep olmuştur. Macarlar, Çekler ve Hırvatlar ise Avusturya'ya karşı isyan etmişler ve bu süreç Metternich sisteminin çöküşünü tetiklemiştir. İngiltere'de liberaller iş başına gelmiştir. İspanya ve Portekiz'de liberal anayasalar yürürlüğe konmuştur. Dolayısıyla bu tarihsel örnekler, baskıcı yönetimlerin halk kitlelerinin taleplerine direnemeyeceğini göstermektedir. Kuşkusuz birçok baskıcı yönetimin halkın isteklerine rağmen gitmemekte direnmesi aşırı güç kullanımına ve çok kan dökülmesine de sebep olmuştur.

Sıra Sizde 2

XX. yüzyılda Fransız Devrimi'nin başlattığı süreç daha da ileriye taşındı. XX. yüzyıl Batı'da temsili demokrasinin yerleştiği, insan hakları söyleminin ön plana çıktığı bir yüzyıl oldu. Batı'da demokrasi tam anlamıyla yerleşirken Doğu toplumları ise bu dönüşüme direnç gösterdi. Bu dönüşümü ilk deneyimleyen ülke ise Osmanlı'dan koparak kurulan Türkiye Cumhuriyeti oldu. Orta Doğu ülkelerinin bazıları Cumhuriyet rejimine geçiş yaptıklarını ilan etseler de diktatörlükler tarafından yönetilmeye devam ettiler. Fakat XX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ve özellikle XXI. yüzyılda küreselleşmenin hız kazanması ve yaşanan teknolojik devrimle birlikte iletişim kanallarının açılması dışarıya kapalı baskıcı rejimlerin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açtı. Ayrıca XX. yüzyılda insan hakları ihlallerinin uluslararası antlaşmalarla yasaklandığı yeni bir algının yerleşmesine zemin hazırlanmıştı. Dolayısıyla halkın taleplerine cevap vermeyen, tepeden inmeceli ve baskıcı siyasal iktidarların uluslararası desteğinin olmadığına da altını çizmek gerekir. Bu bağlamda Aralık 2010'dan itibaren Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler geniş halk kitlelerin taleplerine yanıt vermeyen despotik rejimlerin ayakta kalamayacaklarını gösterdi. Küreselleşme dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde iletişim olanakları ve teknolojik faaliyetlerde hızlı bir gelişme yaşanmış, bu da halk kitlelerin görece daha hızlı mobilize olmalarına yol açmıştır.

Sıra Sizde 3

Osmanlı Devleti Napoleon Mısır'ı işgal ettiğinde, Fransa'yla girilecek herhangi bir savaştan galip çıkmayacağını düşündüğü için hemen savaş ilanına karar vermedi. Ama Fransa'yla siyasi ilişkilerini kesmeye yönelik karar aldı. Osmanlı, Rusya ve İngiltere'yle irtibata geçti. Hindistan'a giden sömürge yollarını garanti altına almak isteyen İngiltere, Osmanlı'yla işbirliği

yapmaya karar verdi. İngiliz Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması Fransız gemilerine büyük ölçüde zarar verdi. 1801 yılına gelindiğinde Akdeniz'de ve Mısır'daki bütün Fransız donanması ve askerleri tasfiye edilmiş bulunmaktaydı. Bu dönemde Osmanlı Fransa'ya savaş açarak İkinci Koalisyon'un parçası oldu. Fakat Napoleon'un 1805'te Austerlitz'de Rusya ve Avusturya ordularını hezimete uğratmasından sonra Osmanlı Sultanı III. Selim "iki imparatoru birden yenmiş imparatoru tanımamak olmaz" diyerek Napoleon yönetimiyle diplomatik ilişkiler kurmuştur. Zira aynı dönemde Osmanlı'nın Balkan topraklarını ele geçirmeye çalışan Rusya'ya karşı Fransa'nın güçlü bir dost olabileceği düşünülmüştü.

Sıra Sizde 4

Abluka savaş halinde olan devletlerden birinin diğerinin kıyılarından tümüne veya bir bölümüne giriş çıkışı engellemeyi amaçlayan daha çok ekonomik bir önlemdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler Antlaşması kuvvet kullanımını yasakladığından, ablukayı da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Ancak meşru müdafaa hakkı, Antlaşma'nın 51. maddesinde belirtildiği gibi, kuvvet kullanma yasağının istisnasını oluşturmaktadır. Kore Savaşı ve Körfez Savaşı örneklerinde olduğu gibi BM Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği bozduğunu düşündüğü devlete karşı kuvvet kullanımını yürürlüğe koyabilir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi bir ülkeye karşı uluslararası barış ve güvenliği bozduğu gerekçesiyle abluka kararı da alabilir. Abluka bir devletin dış dünya ile ilişkisinin tamamen kesilmesi anlamına gelmektedir. Küreselleşme çağında dış dünya ile bağlantıları kesilen bir devletin uzun süre yaşamayacağı göz önüne alınırsa abluka ancak ve ancak BM sistemi içerisinde uygulandığında uluslararası hukuka uygundur ve yasalıdır.

Sıra Sizde 5

Napoleon milliyetçi tonlar taşımayan "kozmpolit" bir Avrupa toplumu tahayyül etmekteydi. Ancak bu anlayışı kendisinin otoriter, laik hukuk düzenine bağlı bir Avrupa hayalinden kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla bu düşünce yapısı ancak Fransa'nın ve dolayısıyla Napoleon'un hâkim olacağı bir Avrupa'nın kapısını aralamaktaydı. Napoleon Aydınlanma'nın fikirlerini savunmakla birlikte işgal ettiği ülkelerde yerel aristokratlarla işbirliğine gidiyordu. Bu durum da bir çelişki yaratıyordu. Fransa'nın Avrupa üzerindeki baskısı ve Napoleon'un otoriter kişiliği Avrupa'daki diğer ülke-

lerde bir tepki yaratıyordu. Nitekim Fransız Devrimi Avrupa'ya devletin önemini kanıtlamıştı. Dolayısıyla Avrupa devletlerinde ve düşünce hayatında önemli ilerlemeler kaydeden Almanya'da Fransa karşıtlığı üzerinden bir milliyetçilik algısı şekillendi. Almanya'daki milli uyanış Alman kültürünün üstünlüğüne vurgu yapmadığından Avrupa'daki diğer toplumlar üzerinde kısa zamanda etkide bulundu. Dolayısıyla Napoleon'un milliyetçiliği reddetmesine rağmen Avrupa üzerinde kurduğu baskıcı tavır ve buna eşlik eden işgaller, Avrupa ülkelerinde tepki yaratmış ve bu da milliyetçiliği evrilmiştir.

Sıra Sizde 6

1815 Viyana Kongresi'yle kurumsallaşan Avrupa Uyumu'nun temel dayanaklarından biri, Avrupa'da herhangi bir devletin ön plana çıkmayacağı ve büyük güçlerin dengelendiği "güç dengesi"ydi. Her ne kadar güç dengesi temelinde bir uluslararası sistem inşa edilseyse de bu sistemin liderliğini özellikle İngiltere yapmaktaydı. Yine de bu sistem Birinci Dünya Savaşı'na kadar işledi ve bazı istisnalara rağmen büyük devletler arasında büyük bir savaş yaşanmadı. Birinci Dünya Savaşı'yla yara alan bu sistem 30 yıl boyunca tamir edilemedi ve ikinci bir dünya savaşı yaşandı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan sistem ise bu sefer ekonomik olarak ABD'nin liderliğini yaptığı yeni bir güç dengesine dayanmaktadır. 1945'ten 1990'a kadar ABD ve SSCB arasında kurulan denge sebebiyle büyük devletler arasında herhangi bir savaş yaşanmamış, silahlı çatışmalar daha çok dünyanın az gelişmiş coğrafyasıyla sınırlı kalmıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle BM Antlaşması'yla kurulan sistem, XIX. yüzyılın güç dengesini Avrupa'dan Amerika'nın kuzeyine kaydırmıştır. Bu anlamda da XX. yüzyılda kurulan sistem Viyana Kongresi'nde tesis edilen güç dengesinden farklılıklar taşımaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Albrecht-Carrie, Rene. (1968). **The Concert of Europe**. Harper Torch, New York.
- Anderson, Matthew Smith. (2000). **Doğu Sorunu, 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**. Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir (1999), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- Aulard, A. (1987). **Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi**. Çev. Nazım Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Hobsbawm, Eric J. (2010). **Milliyetler ve Milliyetçilik**. Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- İskit, Temel. (2007). **Diplomasi**. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Karal, Enver Ziya. (1983). **Osmanlı Tarihi, V. Cilt: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kissinger, Henry. (2008). **Diplomasi**. Çev. İbrahim H. Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Mooers, Colin. (1997). **Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu**. Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Moore, Barrington. (2003). **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**. Çev. Alaeddin Şenel, İmge Yayıncılık, Ankara.
- Palmer, Alan. (1988). **Metternich: Councillor of Europe**. Butler and Tanner Ltd., London.
- Sander, Oral. (1989). **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Schroeder, Paul W. (1994). **The Transformation of European Politics**. Oxford University Press, Oxford.
- Simpson, William ve Jones, Martin. (2009). **Europe, 1783-1914**. Routledge, London.
- Şakir, Ziya. (2011). **Türkler Karşısında Napolyon, Fransa'nın Mısır'ı İşgali**. Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.
- Tanilli, Server. (1999). **Dünya'yı Değiştiren 10 Yıl / Fransız Devrimi Üstüne 1789-1799**. Adam yayıncılık, İstanbul.
- Temperley, A. J. ve Grant, H. (1947). **Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries (1789-1939)**. Longmans Green and Co., London.
- Trevelyan, G. M. (2000). **History of England**. Doubleday, New York.
- Uçarol, Rifat. (2010). **Siyasi Tarih**. Der Yayınları, İstanbul.

5

Amaçlarımız

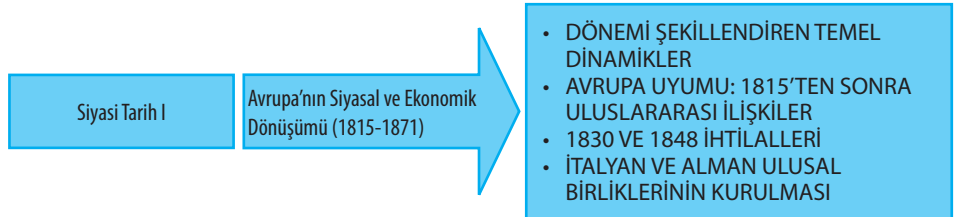
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Dönemi şekillendiren temel dinamiklerin neler olduğunu saptayabilecek,
- 1815 sonrasında Avrupa Uyumunun nasıl işletildiğini açıklayabilecek,
- 1830 ve 1848 Devrimlerinin nedenlerini ve sonuçlarını tartışabilecek,
- İtalyan ve Alman Ulusal Birliklerinin nasıl kurulduğunu ifade edebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Sanayi Devrimi
- Burjuvazi
- İşçi Sınıfı
- Liberalizm
- Devrim
- Sosyalizm
- Avrupa Uyum
- Milliyetçilik
- Muhafazakarlık
- Ulusal Birlik
- Kongre
- Diplomasi

İçindekiler

Avrupa'nın Siyasal ve Ekonomik Dönüşümü (1815-1871)

DÖNEMİ ŞEKİLLENDİREN TEMEL DİNAMİKLER

Sanayi Devrimi

Neolitik Devrim olarak adlandırılan ve MÖ 12-8 bin yılları arasında gerçekleşen Tarım Devrimi uygarlığın gelişmesinde çok büyük önem taşımaktaydı. Binlerce yıl boyunca uygarlığın gelişimini sağlayan ve biçimlendiren tarım, XVIII. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve XIX. yüzyıldan itibaren önce Avrupa'yı sonrasında tüm dünyayı şekillendiren bir başka olguyla söz konusu özelliğini yitirdi. Bu olgu ise sanayileşmeydi.

Sanayinin ortaya çıkışı insanlık tarihinin hızlı ve köklü şekilde yeniden biçimlenişinde asli bir rol oynadı. Ekonomik alanda ortaya çıkan bu olgu çok kısa bir zamanda siyasal ve sosyal etkiler yarattı. Uygarlık yaklaşık bir yüzyıl içinde tamamen farklı bir biçim aldı. Bu devrimin en önemli özelliklerinden biri de Avrupa'da ortaya çıkmasına rağmen tüm dünyaya yayılması ve eski siyasal ve sosyal yapıları çok kısa bir sürede değiştirmesi hatta tasfiye etmesiydi. Bu durum sanayileşmenin insanlık tarihi açısından bir "devrim" olarak görülmesine neden oldu.

Sanayi Devrimi, temelde üretimin makinaların kullanılmasıyla görülen bir durumudur. kitleselleşmesi olgusuna dayanmaktadır. Aslında üretimde makine kullanılması uygarlığın ilk dönemlerinden beri görülen bir durumdur. Değirmenlerden, vinçlere kadar insanlık tarihi boyunca yavaş ama kararlı bir biçimde de olsa teknolojik ilerlemeye bağlı olarak insanlar çeşitli makinalar kullanagelmışlerdi. Bu çerçevede küçük ölçekte üretime dayanan zanaatçılık yüzyıllardan beri gelişme göstermişti. Özellikle, Avrupa'da XVI. yüzyıldan itibaren ticari kapitalizme geçişle birlikte başta tekstil olmak üzere çeşitli üretim alanlarında bir ön sanayileşmeden rahatlıkla söz edilebilir. Avrupa'da söz konusu ön sanayileşme "manifaktür" adı verilen küçük atölyelerin doğuşuna yol açmıştı. Bu atölyelerde hem dar çerçeveli bir kitleselleşmeden hem de bir makinalaşmadan söz etmek yanlış olmayacaktır.

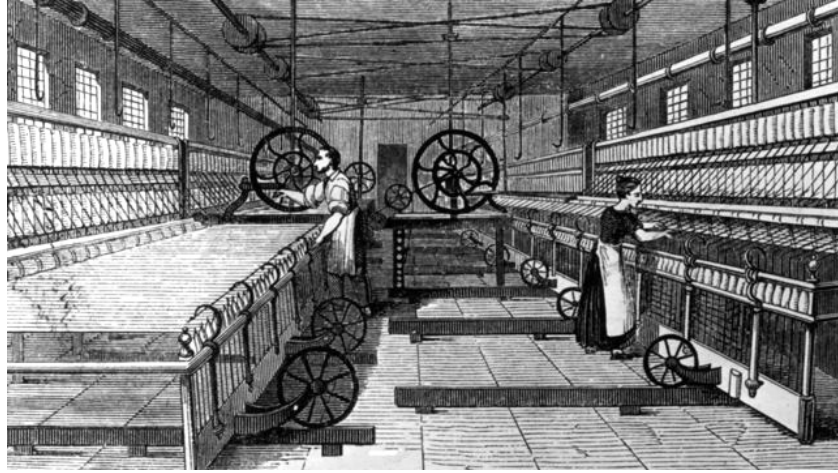
Sanayi Devrimi'ne asıl anlamını veren olgu ise buharın makinalarda bir enerji kaynağı olarak kullanılması oldu. XVIII. yüzyılda maden ocaklarında kullanılan pompaların daha güçlü enerji kaynaklarına ihtiyaç duyması nedeniyle ilk buhar makinaları kullanılmaya başlanmıştı. Fakat hayvan ve su gücüyle çalıştırılan pompalarla karşılaştırıldığında hayli önemli bir gelişme sağlasa da buhar makinaları istenen verimi sağlamaktan uzaktı. James Watt'ın kondansatörü icadı, buhar

makinalarından muazzam bir verim elde edilmesinin yolunu açtı. Bunun sonucunda buhar makinaları hızla yaygınlaştı ve üretim tarihinde hiç olmadığı biçimde değişti. Üretimin sınırlı ve yetersiz insan, hayvan, su vb. enerji kaynaklarına bağlı olmaktan çıkması sonucunda, üretim süreci muazzam biçimde hızlandı ve seri üretim başladı. Bu durum, hızlı ve çok miktarda mamulün üretildiği yeni üretim alanlarının yani fabrikaların ortaya çıkmasını sağladı.

Resim 5.1

Endüstri Devrimi'yle ortaya çıkan bir fabrika

Kaynak: <http://www.bbc.co.uk/programmes/b00wqdc7>

Güçlenen ve Zayıflayan Sosyal Sınıflar

Fabrikalar aynı zamanda üretimin kitleselleşmesini sağladılar. Üretim artışı kaçınılmaz olarak iş gücü talebini de beraberinde getirdi. Artık yüzlerce hatta binlerce işçinin çalıştığı fabrikaların ortaya çıkışı, atölyelerde ve geleneksel lonca sistemi çerçevesinde çırak-kalfa-usta hiyerarşisi içinde çalışan insanların birer sanayi işçisi hâline gelmelerini sağladı. Üstelik artan iş gücü talebi kırdan kente göçü çok hızlı biçimde arttırdığından kentlerdeki işçilerin sayısı onbinler hatta yüzbinlerle ifade edilir hale geldi. Bu durum emek-sermaye çelişkisinin belirginleşmesine ve yeni bir toplumsal sınıfın yani işçi sınıfının doğuşuna neden oldu. Artık Avrupa sosyal ve siyasal tarihinde çok önemli etkilerde bulunacak bir sınıf ortaya çıkmıştı.

Fabrikaların ortaya çıkışı, Avrupa tarihinde daha önce belirmiş ve XIX. yüzyıla kadar çok önemli etkilerde bulunmuş bir başka sınıfın, yani burjuvazinin eseridir. Ticari kapitalizmin ortaya çıkışıyla doğan ve yüzyıllar içinde ekonomik ve siyasal anlamda güçlenen burjuvazi, hem sahip olduğu sermaye birikimiyle sanai kapitalizmin doğuşunda çok önemli bir rol oynamış, hem de sanai kapitalizmin gelişmesi burjuvaziyi daha da güçlendirmiştir. Burjuvazinin Avrupa'da XIX. yüzyıl öncesinde en belirgin biçimde 1789 Fransız Devrimi'nde görüldüğü gibi oynadığı devrimci rol, sanai kapitalizmin gelişmesiyle daha da önem kazanacak ve burjuvazi siyasal sistemin şekillenmesinde çok daha belirleyici ve etkili olacaktır. Aşağıda incelenecek olan 1830 ve 1848 Devrimleri bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan Avrupa'nın sosyal yapısındaki değişim, kaçınılmaz olarak tarıma dayalı sosyo-ekonomik yapının egemen güçlerini siyasal ve ekonomik olarak bir gerilemeyle karşı karşıya bıraktı. Yani, büyük toprak mülkiyetine (feodalizme) dayalı yapının çöküşü hızlanıp, sermayeye dayalı yeni bir üretim biçiminin (kapitalizmin) güçlenmesi sonucunda toprak sahibi aristokrasi ile Kilise'nin gücü zayıflamakta, yeni doğan Burjuvazi ise kuvvetlenmekteydi. Bunun siyasi an-

lamı şuydu: Siyasi gücü ellerinde tutagelen Asiller'in ve Kilise'nin yerini bu alanda da Burjuvazi almaya başlayacaktı. Parlamentarizmin, anayasacılığın öncülüğünü yapan Burjuvazi, ideolojisini ve siyasal amaçlarını siyasal yapının XIX. yüzyılda yeniden şekillendirmesinde temel ilkeler olarak kabul ettirmeyi başaracaktır.

Öte yandan, Sanayi Devrimi'nin sonucu olarak elde edilen büyük refah artışı, kitlelerde insanın çevresini ve geleceğini bizzat kendisinin değiştirebileceği inancını güçlendirmiştir. Bu bakımdan, XIX. yüzyıl "iyimserliğin egemen olduğu bir yüzyıldır". Bilim ve teknolojiye o zamana kadar ki insanlık tarihi boyunca görülmediği oranda hızlı ilerleme bu inancı besleyen çok önemli bir unsurdur. Demir yolundan, telgraftan, içten yanmalı motordan telefona çok önemli icatların yapıldığı XIX. yüzyılda insanların doğaya hükmedebilecekleri düşüncesine sahip olmaları şaşırtıcı değildir. Yukarıda, Fransa'da Aydınlanma Çağı'nı incelerken gördüğümüz gibi artık XIX. yüzyılın insanı "cennetin yeryüzünde aranabileceğine" ve reformların kendi isteğiyle (baskısıyla) gerçekleşebileceğine inanç duymaktadır. Bunun siyasal anlamı, demokrasi yolunda duyulan özlemlerin güçlenmesiydi. Yani, XIX. yüzyıl öncesi düzenini sürdürmek isteyen güçlerle sürekli bir çatışma durumu doğmaktaydı. XIX. yüzyılın, değişiklik getiren güçler ile sürekliliği sağlayan güçler arasında amansız ve devamlı bir mücadeleyle geçtiğini söylemek gerçeğe yakın bir genelleme olacaktır.

Siyasal İdeolojiler ve Etkileri

Söz konusu mücadele çok kısa bir sürede ideolojik bir çerçeveye oturmuş, XIX. yüzyıl siyasal düşünceler açısından adeta bir altın çağ olmuştur. Nitekim 1819 sıralarında "Liberalizm", 1820'de "Radikalizm", 1832'de "Sosyalizm", 1835'de "Muhafazakârlık" kelimeleri siyaset sözlüğüne girmektedir. Yine 1830'larda "bi-reycilik", "anayasacılık" gibi kavramlar yaygınlık kazanmaktadır. "Komünizm" ise 1840'larda siyaset sözlüğüne dahil olmuştur.

Burjuvazinin önce Avrupa'da sonrasında ise tüm dünyada oynadığı dönüştürücü etkinin en önemli boyutlarından biri de milliyetçilik ideolojisini geliştirmesi olmuştur. 1789 Fransız Devrimi'yle başlayan süreçte burjuvazi Avrupa'da milliyetçiliğin en önemli savunucusu hâline geldi. Milliyetçilik Avrupa'da temelde iki boyutta etkilerde bulundu:

Birinci boyutta, milliyetçilik burjuvazinin monarşi, aristokrasi, kilise gibi muhafazakar güçlere karşı yürüttüğü savaşında temel ideolojisi hâline geldi. Özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında büyük ölçüde liberalizmle örtüşen milliyetçilik, egemenliğin kaynağının metafizik çerçeveden çıkarılarak, dünyevileşmesini ve ulusa dayandırılmasını temel almaktaydı. Bu durum mutlak monarşilerin sorgulanmasını ulusun siyasal temsiline dayanan parlamenter yapıların öne çıkartılmasını amaçlamaktaydı. Ulusu oluşturan yurttaşların siyasal egemenliğin eşit birer ortağı olmaları gerekmektedir. Ayrıca siyasal egemenliğin eşit siyasal temsile dayalı parlamentolar tarafından yapılan kanunlar bir başka ifadeyle hukukla sınırlandırılması gerekmektedir. Monarşik rejimlerin, meşruti rejimlere hatta cumhuriyet rejimlerine dönüştürülmesi hedefi milliyetçiliğin en önemli ilkelerinden biriydi. Burjuvazi ulusal bir pazar yaratmak amacıyla ulus-devlet yapılarının da en büyük destekçisi hâline gelecek, milliyetçilik de bu süreçte burjuvazinin en önemli ideolojik dayanaklarından birini oluşturacaktır.

Milliyetçilik ayrıca çok uluslu imparatorlukları oluşturan halkların ulusal haklarını ve bağımsızlıklarını kazanmaları yolunda önemli rol oynadı. Avrupada ulusal birliğini kuramamış ulusları birliklerini kurma yolunda harekete geçirdi. Milliyetçilik, XIX. yüzyılda başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere çok uluslu imparatorlukların çözülüşünde de çok önemli roller üstlendi. Aşağıda değinilecek

Yunan İsyanı'nda görüldüğü gibi çok uluslu imparatorluklar yavaş yavaş çözülme sürecine girdiler ve bu süreç XX. yüzyılda doruk noktasına çıktı.

XIX. yüzyıl Avrupa ve Dünya siyasi tarihi açısından bir başka önemli husus olan İtalyan ve Alman ulusal birliklerinin kurulması da milliyetçiliğin önemli etkilerinden birini oluşturdu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen bu iki olay, Avrupa sistemini hayli etkiledi ve 1815 sonrasında kurulan “düzen ve uyum” geri döndürülemez bir biçimde ortadan kalktı. XIX. yüzyıl Avrupa düzenini tamamen ortadan kaldıran I. Dünya Savaşı da bu çerçevede ortaya çıktı. Avrupadaki bu gelişmeler sadece Avrupa’da değil, tüm dünyada etkilerini çok kısa bir sürede gösterdi ve küresel sistem baştan aşağı değişti.

Milliyetçilik yukarıda belirtilen her iki boyutuyla da Avrupadaki çok uluslu imparatorlukların ve ulusal devletlerin ulus-devletlere dönüşümünü sağlayan temel ideoloji olma rolüne sahiptir. Bu çerçevede Avrupa devletler sistemi XX. yüzyılda çok açık bir biçimde ortaya çıkacağı gibi bir “uluslararası sisteme” doğru hızla evrilmeye başladı.

K İ T A P

Sanayi Devrimi ve yarattığı etkiler için Eric Hobsbawm’un, Devrim Çağı 1789-1848 (Dost Kitabevi, Ankara, 2005) adlı kitabını okuyabilirsiniz.

SIRA SİZDE

Milliyetçilik XIX. yüzyılda ne tür etkilerde bulunmuştur?

AVRUPA UYUMU: 1815’TEN SONRA ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Yıllarca süren ve ekonomik olarak büyük bir tahribata yol açan Napoleon Savaşları’ndan sonra Avrupa ekonomik sıkıntılarla yüzyüze kaldı. Savaş üretiminin birdenbire durması, İngiltere’ye karşı uygulanan Kıtasa Sistem’in çöküşünden sonra birtakım yeni düzenlemelerin gerekmesi, Büyük Devletlerin savaşlar yüzünden giriştikleri yeni borçlanmalar ve bütün bu etkenlerin yarattığı büyük fiyat yükselmeleri ciddi iktisadi sorunlara yol açmıştı. Ancak, bu sorunlar Sanayi Devrimi’nin sağladığı iktisadi genişleme sayesinde atlatılabiliştir.

Bu iktisadi sıkıntıların böylece atlatılabilmesi, siyasi ortamın da çalkantılara yuvarlanmasını önledi. Öte yandan, 1815 Viyana Kongresi’yle eski düzenin siyasi güçleri yeniden kuvvetlenmiş olmakla beraber, Burjuvazi’nin ve İşçi sınıfının güçlenmesi Fransız İhtilali’nin getirdiklerine karşı “reaksiyon”u yine de frenlemiştir. Dolayısıyla Fransız Devrimi başlangıçtaki siyasal ve sosyal etkilerini yitirdiye de, bir daha hiçbir şekilde Devrim öncesi düzen (ancient regime) tekrar restore edilememiştir.

Napoleon’u yenilgiye uğratan devletlerin yeni sosyal güçlere karşı etkili cephe oluşturamayışlarının bir nedeni de şudur: Sanayi Devrimi önce batı Avrupada doğup geliştiği için, bu durum Avrupa’nın doğusu ile batısı arasında var olagelen sosyal, siyasal ve ekonomik farklılıkları daha da derinleştirmiştir. Bu durum Avrupa’nın doğusunda yaşayan halkların taleplerinin bir ölçüde de olsa karşılanamamasına bu yüzden de doğunun Avrupa düzeninin en zayıf halkası olmasına neden oldu.

Daha önce de belirtildiği gibi Napoleon’u yenilgiye uğratan Avrupa devletleri, çeyrek yüzyıl süren karışıklıkların yeniden ortaya çıkmaması için her türlü önlemi almaya kararlıydılar. Şimdi bir de yeni ve radikal siyasal akımlar karşısına çıkınca, bunlarla amansız mücadeleye giriştiler. Böylece, 1815 Barışını izleyen dönemde baskı yöntemleri gittikçe yaygınlaştı. Hükûmetler birbiri ardına ortaya çıkan gizli devrimci cemiyetlere ve hareketlere karşı silahlı güçlerini sıklıkla kullandılar. Üstelik bu sadece devletlerin kendi ülkelerindeki muhalif akımlara

yönelik bir müdahalesi değildi, uluslararası bir boyut da taşımaktaydı. Avusturya ordusu İtalya'daki darbe girişimine müdahale ederken, Fransa İspanya'da mutlak monarşinin liberal güçlere karşı iktidarını yeniden kurmasını sağlamaktaydı. Büyük devletlerin, Avrupa'da 1815 sonrasında oluşturulan sistemin "muhafazakar" yapısına ve ilkelerine yönelik muhalefeti nerede filizlenirse filizlensin bastırmaya yönelik (Osmanlı İmparatorluğu toprakları dışındaki) tavizsiz politikaları düzenin istikrarı açısından olmazsa olmaz bir öncelik hâline geldi.

Polonya konusunda olduğu gibi aralarında bazı görüş ayrılıkları olsa da Müttefikler, Napoleon korkusuyla güçlerini yeniden birleştirmişlerdi. Napoleon'un yeniden yenilgiye uğratılması söz konusu ittifakı sona erdirmedi. Yukarıda da belirtildiği gibi, ittifak artık yeni Napoleonlar çıkmasını önlemek ve kurulan düzene yönelik potansiyel tehditlere yönelik işbirliğine yani kolektif bir güvenlik algısı ve ihtiyacına dayanmaktaydı. Nitekim İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya, Kasım 1815'te Chaumont Antlaşması'nı - yani Dörtlü İttifak'ı - yenilediler. Ayrıca, Fransa'yı Bonaparte ailesinden herhangi bir kimsenin yönetmemelerini ve barışın uygulanışı ile genel siyasi durumu gözden geçirmek üzere ileride başka kongreler toplanmasını da kararlaştırdılar.

Fakat Müttefikler arasındaki bir temel ayrılık yine de etkisini gösterdi. Dörtlü İttifak çerçevesinde bir araya gelen Müttefikler'in içinde, İngiltere dışındaki üç ülke Eylül 1815'te "Kutsal İttifak" adını alan bir başka birleşmeyi oluşturdular. Çar Alexander'ın, "Hıristiyanlığın korunması amacıyla" önerdiği bu ayrı ittifak, gerçekte üç monarşinin Avrupa'daki liberal akımlara karşı bir set oluşturmaya yönelikti. Bu amaca yönelik çabalar, ileride görüleceği gibi, Avrupa'yı 1830'da liberal niteliği, 1848'de ise milliyetçi ve sosyalist yönü ağır basan ihtilallere götürecektir.

1815 Viyana Kongresi'nde, uygulamayı denetlemek üzere zaman zaman toplantılar düzenlenmesi öngörülmüştü. Bu amaçla, ilki 1818 yılında Aix-la-Chapelle'de (Aachen) olmak üzere, birçok toplantı ("kongre") yapılmıştır. Bu toplantılar, Avrupa'ya ilişkin konuların uluslararası alanda düzenlenmesi yolunda önemli bir ilk adım sayılabilir.

1820 yılında İspanya'da ve İtalya'da (Napoli'de) karışıklıklar çıkınca, özellikle Avusturya bundan çok kaygılandı. Çünkü, bir kere, Başbakan Metternich İtalya'yı Avusturya İmparatorluğunun etki alanı içinde görüyordu. İkincisi, Metternich bu ayaklanmaları yeni bir ihtilal kasırgası olarak da görüp gerekli önlemleri almayı zorunlu saydı. Bunlardan dolayı, Metternich'in girişimiyle 1820'de Troppau'da (Troppau Kongresi'nin devamı niteliğinde 1821'de Laibach'ta da toplantı yapıldı) bir kongre daha toplanmıştır. Metternich, bu kongrenin ağırlığından yararlanarak Napoli'deki ihtilali bastırmayı düşünüyordu. Fakat, İngiltere ve Fransa Metternich'in oyuncuğu olmak istemedikleri için Kongre'ye sadece gözlemci düzeyinde katıldılar.

Troppau'da Avusturya ve Rusya arasında tam bir görüş birliğine varıldı. Metternich bir protokol hazırlığına girişti. Buna göre, Avrupa devletleri ortaklaşa savunulacaktı. Bu koruma, kuvvet yoluyla meydana gelebilecek iç değişikliklere karşı da işleyebilecekti. Fakat, İngiltere ve Fransa buna katılmadılar. Metternich, protokolü ancak Rusya ve Prusya'ya imzalatabildi.

Yine de bu kadarı bile Metternich'e yeterli geldi. Metternich, Troppau Kongresi'nden aldığı yetkiyle, Napoli'ye ordusunu göndererek oradaki hareketi bastırdı. Ancak, Avrupa'nın doğusu ve batısı arasındaki ayrılık artık kesin bir biçimde ortaya çıkmış oluyordu. O dönemde İngiltere'de Muhafazakârların, Fransa'da ise Bourbonların işbaşında olmasına rağmen, bu iki Batı Avrupa ülkesi üç Doğu Avrupa otokrasinden uzak durmasını bilmişlerdi.

Kısa bir süre sonra İspanya'da ve Amerika kıtasında yeni karışıklıkların ortaya çıkması Metternich'i tekrar kaygılandırdı. Ayrıca, 1821 yılındaki Yunan ayaklanması da Metternich'de Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne egemen olması korkusunu uyandırdı. Bunun üzerine, Metternich 1822 yılında Verona'da yeni bir kongre topladı.

Verona'da Metternich yine Rusya'yı yanında tuttu. Metternich, Kongre'nin Amerika kıtasında İspanya'ya başkaldırmış sömürgeleri ile bu ülke arasında arabuluculuk yapması için de çalışmıştı. Ancak, İngiltere buna karşı çıktı. Çünkü İngiltere, Napoleon Savaşları sırasında Amerika kıtasında çıkarlar elde etmiş bulunuyordu. İngiltere, Güney Amerika'ya müdahaleye karşı çıkınca, Güney Amerika'daki İspanyol sömürgeleri - İngiltere'nin ve ABD'nin de desteğiyle - kolaylıkla bağımsızlıklarını elde edeceklerdir.

Troppau Kongresi'nde müdahaleciliğe karşı çıkan Fransa, Verona'da ise - Kongre'nin izniyle - İspanya'ya müdahale etmiştir. Çünkü artık Bourbonlar'ın yönetiminde olan Fransa, sınırlarının hemen güneyinde ihtilalci bir ülke görmek istemiyordu. İspanya halkı da ülkeye dolan ihtilalci yabancılara tepki duyunca, Fransa, 1823'te İspanya'da halkın da desteğiyle Kral'ın otoritesini yeniden kurmuştur.

Verona Kongresi bu tür toplantıların sonuncusu olmuştur. Avrupa'nın yeni siyasi güçleriyle uzlaşmak yerine onlara karşı tutucu ve güçsüz rejimleri ayakta tutmaya çalışan bu sistem başarısız kalmaya mahkumdu. Viyana sisteminin baskıları ne liberalizmin ve milliyetçiliğin, ne de uzun dönemde öteki siyasi akımların git-tikçe güçlenmesini önleyebilmiştir. Bu ise doğrudan doğruya sistemin çöküşünü hazırlamıştır. Zenginleşen burjuvazi, kendi görüşüne uygun bir hükûmet biçimi doğrultusunda çalışıyordu. İşte, Napoleon'un yenilgisinden bu yana Avrupadaki yenilikçi akımlar üzerinde yoğunlaşan baskıların sonucunda bir patlamanın ortaya çıkması kaçınılmazdı.

Resim 5.2

XIX. yüzyılın en önemli devlet adamlarından Avusturya Başbakanı Metternich.

Kaynak: <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.data.image.m/m583439a.jpg>

Avrupa Uyumu'nun mimarlarından Metternich'in Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikayı ve bunun sonuçlarını öğrenmek isterseniz, Hüner Tuncer'in "Metternich'in Osmanlı Politikası 1815-1848 (Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000) başlıklı kitabını okumanızı öneririz.

K İ T A P

1815 Viyana Kongresi'nden sonra büyük güçler değişim isteyen akımlara karşı ne tür tedbirler almışlardır?

SIRA SİZDE

2

1830 VE 1848 İHTİLALLERİ

Avrupa Düzeni'ne ilk ciddi kitlesel muhalefeti oluşturan 1830 ve 1848 İhtilalleri, kurulan düzenin sosyo-ekonomik dinamiklerle uyumsuzluğunu göstermesi bakımından hayli önemlidir. Söz konusu ihtilaller kısa bir sürede bastırıldığından ve isyancıların talepleri birkaç husus dışında karşılanmadığından ihtilaller doğrudukları sonuçlardan çok Avrupa Düzeni ile Avrupa gerçekliği arasındaki çelişkiyi göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Her iki ihtilal dalgası da yukarıda belirtildiği gibi Avrupa düzenine bir meydan okuma niteliği taşıdıysa da ihtilallerin öncü sınıf ve grupları ile ihtilalleri doğuran, şekillendiren ve rengini veren ideolojilerin farklı olması nedeniyle aynı çerçevede değerlendirilmemelidirler.

1830 İhtilalleri'nde "idealist" yön egemendi. 1830, özgürlük yolunda bir halk hareketi niteliğindeydi; yoksa bir "sınıf hareketi" değildi. 1830 İhtilalleri, 1848 İhtilalleri'nin ve ondan sonraki dönemin "maddeci", "gerçekçi" ve "bilimsel" havasından çok farklı bir özellik taşıyordu. 1830 ve 1848 İhtilalleri arasındaki bu temel farkı şöyle de belirtebiliriz: 1830'da temel güç Liberalizm'di; 1848'de ise öne geçen Milliyetçilik ve Sosyalizm oldu.

1848'de de olacağı gibi 1830'da ilk hareket Fransa'da patlak vermiş, onu daha sonra başka ülkeler izlemiştir:

1830 İhtilalleri

Fransa'da 1830 İhtilali

Fransa'da, 1824'te Kral olan X. Charles ülkede, gittikçe yoğunlaşan bir baskı yönetimi kurmuştu. 1830 Temmuz'una gelindiğinde, basına sansür konulması, siyasi haklara müdahale edilmesi nihayet patlamaya yol açtı. Paris'teki ayaklanmada özellikle işçiler, öğrenciler ve aydınlardan oluşan cumhuriyetçiler ön plandaydı. Askerler ayaklananlara ateş etmek istemeyince muhalefeti bastırmasının mümkün olmadığını gören X.Charles tahttan çekilip İngiltere'ye kaçtı.

Cumhuriyetçiler demokratik bir cumhuriyet ilan etmek istediler. Oysa bankacılar, tüccar ve sanayiciler yani büyük burjuvazi 1814 Anayasası'nı yeterli görüp yöneticilerin değiştirilmesiyle yetinmekten yanaydılar. Bu çekişme sürerken, Amerikan ve Fransız İhtilalleri'nin önde gelen kahramanlarından Marquis de Lafayette bir çözüm getirdi: Bourbonlar'ın akrabası olan fakat 1792'de Cumhuriyetçilerle birlikte savaşmış bulunan Orlean Dükü Louis-Philippe'i Fransız halkına önerdi. Her iki tarafa bu öneriyi kabul edince 7 Ağustos'ta Louis-Philippe 1814 Anayasası'na bağlı kalmak şartıyla tahta çıkarıldı.

1848 yılına kadar tahtta oturan Louis-Philippe, 1814 Anayasası'na genellikle uymakla birlikte, Kilise'ye göre "ihtilalci" olduğu, radikal demokratlara göre ise "hayal kırıklığı yarattığı" için gittikçe gözden düşecektir.

Belçika'da 1830 İhtilali

1815 Viyana Kongresi'nin Hollanda'yla birleştirdiği Belçika'da Hollanda Kralı'na karşı tepkiler oluşmaktaydı. Belçika, 1789 Fransız İhtilali'nden sonra yakından temas ettiği özgürlük fikirlerinin etkisindeydi. Ayrıca, Katolik Belçika, Protestan Hollanda'dan da rahatsızlık duymaktaydı. Fransızca konuşan Belçikalılar (Valonlar), Hollanda dilinin (Felemenkçenin) zorunlu kullanılmasına da karşıydılar.

Paris'teki olayların çıkmasından bir ay sonra Brüksel'de de karışıklıklar patladı. Başlangıçta özerk yönetim isteyen Belçikalılar, Hollanda Kralı'nın kuvvet kullanması üzerine bağımsızlığa yöneldiler.

Fransa ise bu durumdan yararlanıp Belçika'yı kendi ülkesine katmak istedi. Ancak, Belçika konusunda çok duyarlı - ve daha sonraki dönemlerde de bunu ortaya koyacak - olan İngiltere harekete geçti ve Belçika halkının isteği doğrultusunda Belçika'nın 1831 yılında bağımsızlık kazanmasını sağladı. Böylece, İngiltere Belçika'yı Fransa'ya karşı yine bir tampon durumunda tutmuş oluyordu. 1839'da imzalanan Londra Antlaşması ile bağımsızlık Avrupa'nın büyük güçleri ve Hollanda tarafından da kesin olarak tanınmış oldu. Böylece Belçika tarafsız bir ülke olarak Avrupa devletler sistemindeki yerini aldı.

Polonya'da 1830 İhtilali

1815 Viyana Kongresi'nin Rusya'ya bağlı bir ülke olarak yeniden kurduğu Polonya da Paris'teki olaylardan kısa bir süre sonra karıştı. Polonyalılar, 1815 düzenlemesi gereğince aynı zamanda Polonya Kralı olan Rus Çarı I. Nikolâ'nın krallığını tanımadıklarını ilan ettiler. Bunun üzerine, Rusya Polonya'ya asker yolladı. Polonya milliyetçileri, sığınmacıları kabul eden Osmanlı İmparatorluğu dışında, hiçbir devletten yardım göremediler. Rusya'ya karşı girişilen bu özgürlükçü harekete, Avrupa'nın doğusu ve batısı arasındaki - yukarıda değinilen - ayrılık gereği iki Batı Avrupalı ülkenin (İngiltere ve Fransa'nın) ilgi göstermesi beklenebilirdi. Ancak, bu sırada İngiltere'nin de - 1830 olaylarının etkisiyle - kendi iç sorunları vardı. Fransa ise kendi karışıklıklarını henüz atlatmış durumdaydı. Yeni Kral Louis-Philippe, içerideki denge hesapları sonunda başa geçmiş olduğunu göz önünde tutarak dışarıya karşı ihtilalci görünüm almak istemedi.

Bu durumda, Polonya'daki isyan hareketi Rusya tarafından kolaylıkla bastırılmıştır. Böylece 1815 Polonyası ortadan kalkmış ve Rusya'ya dahil edilmiştir. I. Nikola, Rusya'da uygulamakta olduğu koyu baskıyı buraya da yerleştirecektir.

Diğer Avrupa Ülkelerinde 1830 İhtilali

İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya ve Portekiz gibi bazı yerlerde de 1830 İhtilalleri'nin etkisi görülmüştür. Bu ülkelerden İngiltere'de, 1832 yılında seçim sisteminde siyasi hakları genişletici bir değişiklik yapılmıştır. İsviçre'de de daha geniş özgürlükler elde edilmiştir. Öteki ülkelerde ise ya ayaklanmalar kolaylıkla bastırılmış ya da herhangi bir olumlu sonuca varmayan iç savaş ve karışıklıklar yaşanmıştır.

1830 İhtilalleri'nin Sonuçları

Özellikle Fransa, Belçika ve İngiltere gibi 1830-32 gelişmelerinin başarılı olduğu ülkelerde, Burjuvazi'nin güçlendiği görüldü. Devrin hakim liberal anlayışına göre, ancak kaybedecek bir şeyi olanlar, yani varlıklılar, toplumu yönetmeliydiler. Batı Avrupada sanayi gittikçe geliyordu. Sermaye birikimi ve millî gelir artıyordu. Ancak, bu artıştan işçilere düşen payın oranı ise gittikçe küçülüyordu.

Bu durumun tabii sonucu, işçi dünyasının hoşnutsuzluğu oldu. Fransa'da toplumun en alt katında yer alan ve kaybedecek hiçbir şeyi bulunmayan “prolétaires”den (proletarya) kaygıyla söz edilmeye başlanmıştı. Siyasi hakları da kısıtlı olunca hoşnutsuzluk içindeki kitleler siyasi amaçlarına meşru yol yerine ihtilalci kanallardan ulaşmaya yöneldiler. İşçilerin gözündeki, sosyal ve iktisadi reformlar siyasi yenileşmeden daha önemli görünüyordu. Dolayısıyla da sistemi yıkarak değiştirme fikrine yönelmekteydiler. Fransa başta olmak üzere birçok ülkede, yasa-dışı olduğu hâlde işçi örgütleri kuruldu. 1830 sonrasındaki bu gelişmeler, Sosyalizm'in biçimlendiği ve işçiler arasında hızla yayıldığı bir konjonktür oluşturdu.

Öte yandan, Fransa'da Cumhuriyetçiler ve Sosyalistler arasında “1789 ruhuna yeniden dönüş” görülüyordu. Tepeden inmece aşırı uygulamalarından dolayı idam edilmiş olan Terör Dönemi'nin lideri Robespierre şimdi bir halk kahramanı olarak nitelendiriliyordu. Sosyalist Louis Blanc, 1793'ün demokratik ideallerini yüceltiyordu. İngiltere'de sosyalistler ile liberal düşünceli reformcular işçi hareketlerini oluşturdular. “Chartist”ler denilen bu grup, 1838'de “Halkın Misakı”nı (“People's Charter”) yayınladılar. O günün Fransa'sındaki Sosyalizm'den daha yaygın bir halk hareketi olan “Chartism”ın “anti-kapitalist” yanı da vardı ve Parlamento'da İşçiler'in de temsilini savunuyordu. Bu çerçeve içinde, 1838'de yayınladıkları 6 ilkelik “Charter”ın sonuncu maddesi, Parlamento'nun seçimle gelen üyelerine maaş bağlanmasını öngörüyordu. Ancak hükûmet ve iş çevrelerinin muhalefeti karşısında, “Chartist Hareket” pek etkili olmamıştır. Yine de bazı iş kanunlarının (mesela, 1847'deki “10 Saatlik İşgünü Yasası”nın) çıkmasında rolü vardır. Hareket, 1848'de kısa bir süre için yeniden güçlenecektir. İngiltere'de genel oy hakkının tanınması ancak 1867 yılında gerçekleşebilecektir. 1838 “Charter”ının - Parlamento'nun her yıl yeniden seçilmesini öngören fakat üzerinde pek de ısrar edilmeyen ilkesi dışındaki - bütün maddelerinin gerçekleşmesi ise ancak 80 yılda mümkün olabilecektir. 1840'larda İngiliz İşçileri, işçi örgütleri kurup geliştirmeye çalıştılar.

1815-1830 arasında da tam işlemeyen uluslararası sistemin, Avrupa'nın hele 1830'dan sonraki bu ortamda etkili olması beklenemezdi. Avrupa'nın iki kampa ayrılmış durumu devam etmekteydi. Batıda Liberal düşünceler gittikçe gelişmekteydi. Doğuda ise üç otokratik monarşi hüküm sürmekteydi. Batı Avrupa Milliyetçi düşünceye de gelişme imkânı sağlarken Doğu Avrupa ise buna tamamen karşı çıkıyordu. Batı Avrupa gittikçe daha varlıklı, daha liberal hâle geliyordu. Batı'daki bu gelişmede madalyonun öteki yüzü sosyal sorunlarla doluydu. Batı Avrupa'nın bütün maddi uygarlığının alt yüzünde İşçiler'in hoşnutsuzluğu yer alıyordu. Doğu Avrupa'ya oranla geniş özgürlük ortamına rağmen Batı'da da baskılar vardı; üstelik, gittikçe de yaygınlaşıyordu. Bu baskılar kaygı ve korku yaratmakla beraber, insan haklarının daha geniş ölçüde gerçekleştirilebileceği, daha adil bir toplum yolundaki umutları da yok edemiyordu. Bütün bunların doğal sonucu yeni bir patlama olacaktı.

1848 İhtilalleri

1840'lı yıllar Sanayi Devrimi'nin getirdiği büyük atılıma rağmen Avrupa'nın birçok ülkesinde ekonomik zorluklarla doluydu. Örneğin, İrlanda'da büyük bir açlık yaşanırken 1847'de Fransa'da ve Orta Avrupa'da ortaya çıkan ticari bunalım yoğun bir işsizliğe neden oldu. Bu durum, Avrupa'daki özellikle alt sınıflarda büyük bir tepki yaratarak, radikallerin güçlenmesini sağladı. Avrupadaki sosyo-ekonomik huzursuzlukların yeni bir ihtilal dalgasını doğurması şaşırtıcı değildi.

Nitekim Avrupa yönetimlerinin korkulu rüyası 1848'de gerçekleşti. Birçok yerde hükümetleri düşüren yeni bir şiddet dalgası, 1789 sonrasında olduğundan daha da hızlı biçimde yayıldı. Sokaklarda ihtilalcilerin çarpıştığı, kralların kaçtığına tanık olundu. Birçok yerde cumhuriyetler kuruldu. Fakat aşağıda Fransa örneğinde tipik biçimde görüleceği gibi, bu çatışma ortamının ardından yine otoriter eğilimler güçlendi. Fransa'da 4 yıl içinde "yeni bir Napoleon" iş başına geldi.

Öte yandan uluslararası alanda 1815 -hatta 1830- sonrasında uzunca bir süre barış yaşanmışken 1848 sonrasında Avrupa'da yer yer savaşlar patlak vermeye başlayacaktır. Bu olaylar, o yıllarda birçok çevrede sanıldığı gibi, birtakım gizli derneklerin işi olmaktan ibaret değildi. Avrupa'da pek çok insan, aynı özgürlüklere kavuşmak istiyor, aynı millî istekleri duyuyordu. Birçok ülkede düşünürler ortak siyasi görüşlere varmışlardı. Değişen siyasi iklim nedeniyle 1830'da mücadele eski (geleneksel) ile yenilikçi güçler arasındayken 1848'de yenilikçi güçlerin kendi aralarında da çatışmalar olmuştur.

Avrupa'nın her tarafını sarsan 1848 İhtilalleri'nden yalnızca İngiltere ve Rusya kendilerini uzak tutabilmişlerdir. Bu olaylar sırasında "sınıf çatışması" ve nefret duyguları bilenmiştir. Böyle bir ortamda Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından temelleri atılan "bilimsel sosyalist" ideolojinin unsurlarının ortaya çıkması tesadüf değildi. Öte yandan, bu ortamda, "sınıflararası uçurum"u kapatmakta köprü rolü oynamak üzere Milliyetçi ve "Boneparte'çi" doktrinler de gelişmiştir. Hatta uluslararası alanda Milliyetçi düşüncenin, (pan-germenizm ve pan-slavizm örneklerinde görüldüğü gibi) aynı millete mensup ülkelerin tek bir devlet çatısı altında toplanması boyutuna ulaştığı da görülmüştür.

Fransa'da 1848 İhtilali

1848 İhtilali de 1830'daki gibi önce Fransa'da patladı. 1830'da bastırılan Cumhuriyetçilik, gittikçe Sosyalizm'e kaymaktaydı. Cumhuriyetçiler'in odağı durumundaki Paris, Napoleon Boneparte'tan beri Fransız idari yapısının merkezîyetçiliği dolayısıyla da gittikçe artan bir önem kazanmaktaydı. Buradaki patlama bütün Fransa'ya yayılacaktı.

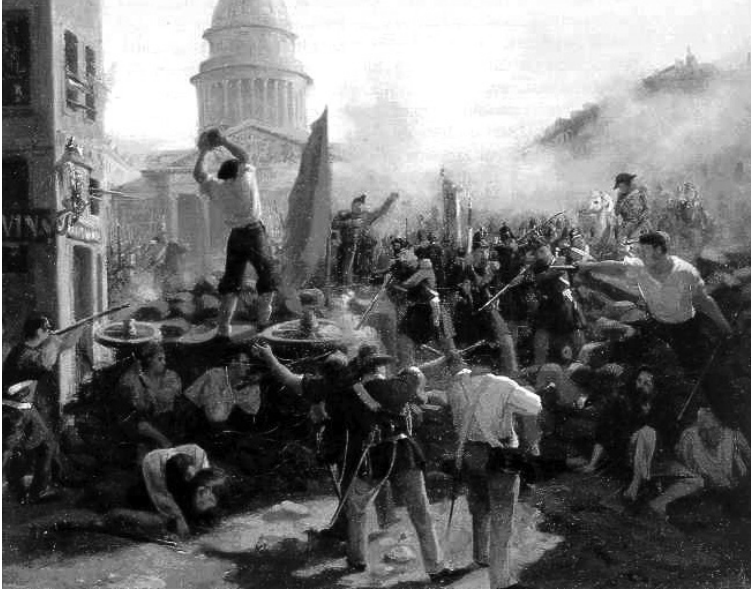
Böyle bir patlamayı demokratik haklar frenleyebilirdi. Fakat Fransa'nın yani siyasi güçleri arasında, daha solda yer alanlar bir yana Burjuvazi bile Temsilciler Meclisi'nde tam olarak temsil edilmemekteydi. Oy hakkının genişletilmesi yolundaki çabalara Kral Louis-Philippe ve Başbakan Guizot karşı çıkıyordu.

Bu ortam içinde Fransız reformcuları 22 Şubat 1848'de Paris'te bir gösteri düzenlemeye karar verdiler. Ancak Hükûmet bir gün kala bunu yasakladı. Onun üzerine, 21 Şubat gecesi Paris'te işçilerin oturduğu semtlerin sokaklarında Hükûmet'e karşı direnmek amacıyla barikatlar kuruldu. Hükûmet Millî Muhafızlar'ı kullanmak istediye de, bu birlikler harekete geçmeye yanaşmadılar. Kral ise seçim reformu sözünü verdiği hâlde işçilerin gösteri yapmasını engelleyemedi. Cumhuriyetçiler de işçilerin gösterisini durdurmaya kalkışmadılar. Ancak, gösteriler sırasında olaylar çıktı. Muhafızlara bir el ateş edilince onlarda karşılık verip 20 kişiyi öldürdüler. Bunun üzerine ayaklanma kentin tümüne sıçradı.

Resim 5.3

Paris Sokaklarında
1848 İhtilali
sırasında kurulan
barikatlar

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Horace_Vernet-barricade_rue_Soufflot.jpg

Bu durumda Kral Louis-Philippe 24 Şubat günü -1830'da X. Charles'in yaptığı gibi- tahttan çekilerek İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. 1848 Şubat İhtilali de 1830'daki Temmuz İhtilali gibi 3 gün içinde bir hükûmetin devrilmesine yol açmıştı. Fransa'da daha önceki -1789'u izleyen- kargaşa dönemlerinde olduğu gibi bu defa da yeni rejimin niteliği konusunda görüş ayrılıkları çıktı. Anayasacı Reformcular, Louis-Philippe'in torununu Kral ilan etmekle yetinmek istediler. Cumhuriyetçiler ise Meclis'i basıp Cumhuriyet ilan ettiler ve geçici bir hükûmet kurdular. Cumhuriyetçilerden oluşan 10 kişilik Hükûmet'in 3 üyesi "sosyal cumhuriyetçi" (sosyalist) idi. Daha önce de adından söz ettiğimiz Louis Blanc da bu 3 üyenin içindeydi.

Louis Blanc, yoğun bir iktisadi-sosyal program uygulamak istedi. Ancak, geçici hükûmette azınlıkta bulunduğundan, bu programın bir miktar "sulandırılarak" uygulanmasının da payıyla, halk icraattan pek memnun kalmadı. Yine de, halk Louis Blanc'ın programının yani iş alanları sağlamasından memnurluk duymuştur. Özellikle Paris'in dışındaki yol yapım çalışmalarında pek çok kişi yeni iş imkânına kavuştu. Ancak, İhtilal'den hemen önce yoğun bir ekonomik depresyon yaşanmış olmasının rolüyle de işsizlik çok fazlaydı ve bazı yeni iş imkânlarına rağmen artmaya da devam etmekteydi.

Bu arada, genel oya dayalı Kurucu Meclis seçimi Nisan'da yapıldı ve Meclis 4 Mayıs'ta toplandı. Fransa'da daha önce örneğini sıkça gördüğümüz biçimde Meclis geçici hükûmeti dağıtarak kendi geçici yürütme kurulunu oluşturdu. 5 kişilik yeni kurulda hiçbir "sosyal cumhuriyetçi"nin bulunmaması dikkati çekiyordu. İlk geçici hükûmetteki çoğunluk cumhuriyetçilerinin lideri Lamartine yeni yürütme kurulunun da başı olmuştu.

Cumhuriyetçiler ile "sosyal cumhuriyetçiler" (sosyalistler) arasında tam bir uçurum doğmuştu. Yeni yürütme kurulunda yer alan bu 5 kişi, sosyalist Louis Blanc'a açıkça düşmanlıkları ile tanınıyordu. Böylece sosyalistler, ilk geçici Hükûmet'teki "sulandırılmış" programlarını bile elde edemeyeceklerdi.

Bu durumda, yeni bir gerilim doğdu. Paris ve ülkenin öteki kentleri (taşrası) -bir bakıma 1792'de olduğu gibi- yeniden karşı karşıya geldiler. Paris taşraya oranla daha ihtilalci kalıyordu. Bu gergin ortamda, 15 Mayıs'ta, işçiler Kurucu Meclis'i basıp kendi geçici hükûmetlerini ilan ettiler. "Şubat'taki siyasi ihtilali, sosyal bir ihtilalin izlemesi gerektiği"ni açıkladılar. Ancak, Millî Muhafızlar ayaklanmacıların üzerine yürüyüp Kurucu Meclis'in yeniden faaliyete geçmesini sağladılar.

Kurucu Meclis de sosyalizmin bütün izlerini silmek amacıyla Şubat'taki ilk aşamada Louis Blanc'ın etkisiyle kurulmuş olan Millî Atölyeler'i kaldırmaya karar verdi. İşçiler ise buna karşı çıktı. Bunun üzerine sıkıyönetim ilan edildi. Fakat yeniden çatışma çıktı. Paris, "Kanlı Haziran" diye adlandırılacak 24-26 Haziran günleri arasında birçok silahlı çatışmaya sahne oldu.

Böylece önce Paris'te patlayan, ardından bütün Fransa'ya ve Avrupa'ya korku salan 1848 İhtilalleri bu ülkede son bulmuş oluyordu. İşçiler'in dışında bütün toplumda kanlı olaylar sırasında derin kaygı, hatta panik havası yaşanmıştı. Toplumun büyük kısmı derin bir sosyal depremden kıl payı kurtulduğunu görmekteydi. Bu ortamda, Fransa'nın daha önceki dönemlerde de örneğine rastlandığı biçimde, yeniden otorite arayışına yönelmesi kaçınılmazdı. Nitekim Aralık 1848'de yapılan Başkanlık seçimine yürütme organını güçlendirici yeni bir Anayasa ile gidildi. Genel oya dayalı bu seçimi Napoleon Boneparte'in yeğeni Louis Napoleon açık farkla kazandı.

1789 Fransız İhtilali ve Napoleon Boneparte Dönemi'nin kargaşasından bıkip Bourbon hanedanını yeniden iş başına getiren Fransız halkı monarşiden de usanarak tekrar geçmişe - ve yine Napoleon Dönemi'ne - özlem duymuştu. Halk - özellikle köylüler - "Napoleon" adına bağlılıklarının sonucu olarak oylarını Louis Napoleon'a verdiler.

Mayıs 1849'da Kurucu Meclis görevini tamamladı ve yeni seçilen Meclis işe başladı. İlgi çekici bir nokta da şuydu: Birinci Cumhuriyet Dönemi'nde 1797 yılında yapılan ilk seçimde nasıl daha çok kralcıların çoğunlukta bulunduğu bir Meclis ortaya çıkmış idiyse bu defa da İkinci Cumhuriyet'te genel oya dayalı seçim aynı sonucu doğurmuştu. Yani her iki defasında da, Cumhuriyet rejiminin Meclislerinde Kralcılar çoğunluğa ulaşmışlardı. Yeni Meclis'in de üçte ikisi Kralcıydı. Cumhuriyetçiler geriye kalan üçte biri oluşturuyordu. Cumhuriyetçilerin yaklaşık üçte ikisi Sosyalistlerden oluşmaktaydı.

Fransız siyasi hayatının bu ilgi çekici görünümü, yani Kralcılarının ağır bastığı, Cumhuriyetçiler içinde ise Sosyalistlerin çoğunluğu oluşturduğu ortam, hemen bir ay sonra Haziran'da tekrar bir ayaklanma girişimine yol açtı. Ancak, Cumhurbaşkanı Meclis'e de dayanarak sert önlemler aldı. Bu çerçevede, 33 Sosyalist milletvekili Meclis'ten atıldı. Basına ve gösterilere denetim uygulandı. Ardından da 1850 yılında genel oy ilkesi kaldırıldı. Söz konusu karar, seçmenlerin üçte biri kadarını oy hakkından yoksun bırakıyordu. Bunlar, halkın en düşük gelir düzeyindeki - dolayısıyla Sosyalistler'e en yakın olan-kesimini meydana getiriyordu.

Ancak, Radikallerin desteğini yitirmek tehlikesi ortaya çıkınca Cumhurbaşkanı 2 Aralık 1851'de genel oy esasını geri getirmek zorunda kalmıştır. Bunu yaparken Meclis'i feshetme yoluna da gitmiştir. Bunun üzerine ise Meclis direnmek istemiştir. Ancak, bu direniş bastırılmıştır. Fakat tutuklamalara rağmen Paris'te başka direnişler de olmuştur. Bu ortamda, 20 Aralık'ta Louis Napoleon, 10 yıl için yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. Bir yıl sonra da kendisini "III. Napoleon" adıyla İmparator ilan etti. Böylece 1815'ten beri Fransa'da parlamentolu hayata ilk defa veda edilmiş oluyordu. Fransa'da III. Napoleon'un diktatörlüğü kurulmuştu.

Avusturya'da 1848 İhtilali

1848 İhtilali'nin patladığı öteki Avrupa ülkelerinde ise genellikle milliyetçi akımın ağır bastığı görülmektedir. 1815 düzeninin baş savunucusu ve Avrupa'nın yeni siyasi güçlerinin amansız düşmanı olan Metternich'in Avusturyası, 1830 fırtınasını kazasız atlattığı hâlde 1848'in sarsıntısından ağır biçimde etkilenmekten kurtulamadı.

1848'e gelindiğinde, Rusya'dan sonra Avrupa'nın ikinci en kalabalık ülkesi olan Avusturya etnik yapısı bakımından adeta bir mozaik görünümündeydi. Devletin ana ögesini oluşturan Cermenlerin (Almanların) dışında Slav asıllı ırklar ve Slav olmayan 3 ulus (Macarlar, Romenler ve İtalyanlar), Avusturya'nın çok millietli yapısını meydana getiriyordu. Avusturya, Başbakan Metternich ile simgeleşen güçlü otoritenin altında sağlam bir görünüme sahipti. Ancak, bunun görüntüden ibaret olduğu Mart 1848'de her şeyin inanılmaz bir hızla yıkılması ile ortaya çıkacaktır.

O sırada İmparatorluğun Macaristan kanadı parlamentosu olan Diyet anayasa reformları için birkaç aydır toplantı hâlinde bulunuyordu. Diyet, Cermen nüfuzunu Macar topraklarından uzak tutmak için yeni önlemler arıyordu. Tam bu sırada Paris'ten Şubat İhtilali'nin haberleri gelmeye başlayınca Macar Diyeti'nin radikal kanadı, önderleri Lajoş Kossuth'un peşinden harekete geçtiler. Viyana'da da işçiler ve öğrenciler 13 Mart'ta ayaklanıp Saray'ı bastılar. Avusturya Hükûmeti bu gelişmelerden dolayı büyük korkuya kapıldı. Nitekim Avusturya'daki -ve bütün Avrupa'daki- yeni güçlerin "baş düşman" olarak gördükleri Metternich istifa etti ve ancak kıyafet değiştirerek İngiltere'ye kaçabildi.

15 Mart'ta Macaristan Diyeti "Mart Yasaları"nı kabul ederek - Habsburg Hanedanı'nı tanımayı sürdürmekle birlikte -Macaristan'ı İmparatorluk içinde anayasa yönünden tam anlamıyla ayrı bir statüye soktu. Bu karışık ortamda, İmparator Ferdinand da birkaç gün sonra İmparatorluğun Bohemya bölgesine, Macarlar'ın kendi kendilerine kabul ettikleri statünün aynısını vermek zorunda kaldı.

Ancak, nasıl Fransa'daki ihtilal dalgası Haziran'dan sonra durulduysa, Avusturya'da da aynı gelişme oldu. Görüş ayrılıkları, karşılıklı güvensizlikler, işçiler ile aydınlar arasındaki kopukluklar gibi nedenler öteki ülkelerde olduğu gibi Avusturya'da da olayların bastırılmasını kolaylaştırdı. Üstelik İmparatorluğun Macaristan topraklarında yaşayan nüfusun yarısı Macar asıllı da değildi. Macarcanın resmî dil yapılması gibi kararlarla gittikçe koyulaşan Macar milliyetçiliği bu ülkedeki öteki unsurları tedirgin etti. Buna rağmen Macarlar bir adım daha atarak Kossuth'un önderliğinde tam bağımsızlıklarını ilan ettiler. Fakat bu sırada Avusturya iç durumunu düzeltmekteydi. Avusturya ile savaşmakta olan İtalya'daki Sardinya Krallığı da 25 Temmuz'da yenilgiye uğratılmıştı. 2 Aralık'ta da Ordu Kral Ferdinand'ı çekilmeye zorlamış, yerine 18 yaşındaki Francis Joseph geçmişti.

1849 başlarında kısa bir süre için yeniden canlanan ihtilalci dalgayı da geçirtirdikten sonra Avusturya, Macar ayaklanmasını tamamen bastırmaya karar verdi. Avusturya bu iş için Kutsal İttifak'ı yeniden canlandırarak Rusya'nın müdahalesini istemiştir. Bunun üzerine, Ağustos 1849'da 100 binden fazla Rus askeri Macar ayaklanmasını tamamen bastırmıştır. Avusturya İmparatorluğu, Alman Birliği'ne giden gelişmeler sırasında 1866'da Prusya'ya yenilince, İmparatorluğun adı 1867'de "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu" olacaktır. Macaristan, I.Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanacaktır.

Öteki Ülkelerde 1848 İhtilali

1848 İhtilali, özellikle Avusturya'da Metternich'in düşmesi üzerine İtalya ve Almanya'yı da dalgalandırmıştır. Avusturya'nın denetimi altında bulunan İtalya'da Sardinya Kralı'nın Avusturyadaki iç karışıklıklardan yararlanıp bu ülkeye savaş açtığı, ancak Avusturya'nın daha sonra bu hareketi bastırdığı yukarıda belirtilmişti.

Prusya'da ise Kral Anayasa vaadinde bulunmuştur. 31 Mart 1848'de Liberal ve Milliyetçi nitelikte bir gelişme olmuş, bütün Almanları bir araya toplamayı amaçlayan bir "ön-Parlamento" toplanmıştır. İlerde Alman Milli Birliği'nin kurulmasına giden yolda önemli bir adım olduğundan, bu husus üzerinde biraz durulması gerekmektedir.

Napoleon Bonaparte'a karşı Avrupa'daki milliyetçi uyanış özellikle Almanya'da - ve öncelikle Prusya'da ortaya çıkmıştı. 1848'in bu milliyetçi ortamında, Mayıs'ta Mainz'de Almanya'nın birleşmesini amaçlayan bir meclis ("Frankfurt Meclisi") toplanmıştır. Bu Meclis, Almanya'nın liberal bir çerçevede birleşmesini öngörüyordu.

Ancak, 1815 Viyana düzenlemesi gereği sayıları 39'u bulan Alman devletleri birleşme fikrine karşı genellikle pek istekli görünmediler. Çünkü tek bir Alman devleti içinde birleşmek bu devletlerin kendi egemenliklerinden vazgeçmeleri olurdu - ki buna kolay kolay rıza gösteremiyorlardı. Öte yandan, Alman devletleri arasında başka ayrılıkları da vardı: Bu devletlerin arasında hem büyük devlet statüsünde olanlar (Avusturya ve Prusya), hem de küçük devletler yer alıyordu. İki büyük devletin her biri ise diğerinin üstünlüğüne boyun eğmeye de küçük Alman devletlerinin onun nüfuzu altına girmesine de razı olamazdı. Küçük Alman devletleri de iki büyük devletin sağladığı dengeden yararlanıp kendi bağımsızlıklarını korumaktan memnundular. Kaldı ki din etkeni ayırıcı rolünü XVII. yüzyılda (1648'den beri) büyük ölçüde kaybetmekle birlikte Prusya'nın ve bazı Alman devletlerinin Protestan, Avusturya'nın - ve özellikle güneydeki Alman devletlerinin ise -Katolik olmaları birleşmeyi engelliyordu.

"Frankfurt Meclisi" birleşmeyi sağlayacak Anayasa'nın hazırlıklarını Nisan 1849'da tamamladı. Avusturya federal bir anayasa çerçevesinde öngörülen bu birliğe katılmayı reddedince onun dışındaki Alman devletlerinden oluşacak tek bir Alman devletinin liderliği Prusya Kralı IV. Frederick'e önerildi. Ancak Kral bunu kabul etmedi. Çünkü hem bu yüzden Avusturya ile savaşa sürüklenebilecek, hem de öteki Alman devletlerine otoritesini zorla kabul ettirmesi gerekebilecekti. Ayrıca, IV. Frederick federal bir anayasa çerçevesinde yetkileri sınırlı bir hükümdar olmak da istememekteydi.

Böyle olunca Meclis'in bütün çalışması boşa gitmiş oluyordu. Prusya Kralı 1850'de kendi halkına daha önce vaat ettiği ve ilerici sayılabilecek olan bir anayasa vermekle yetinecektir. Alman devletlerinin bu bölünmüşlüğü'nün bir süre daha devam etmesi, Avrupa'nın öteki büyük devletlerinin - özellikle de Rusya ve Fransa'nın -işine yarayacaktır.

1848 İhtilalleri'nin Sonuçları

Liberal ve sosyalist yanlarıyla Fransa'da geçici bir başarıdan sonra başarısızlığa dönüşen 1848 İhtilali, milliyetçi yanıyla da Almanya, İtalya ve Macaristan'da başarısızlıkla sonuçlandı. Belçika, Danimarka, Hollanda, İsviçre ve Sardinya'da ise liberal yanının, anayasaları (özgürlükleri) güçlendirdiği görülmektedir. Fakat yine de 1848 İhtilalleri'nin genellikle başarısızlıkla sonuçlandığını söylemek doğru olacaktır.

1848'in başarısızlığı bir yönüyle Avrupa'da demokrasinin gelişmesini aksatmış sayılabilir. Ancak öte yandan ise bu başarısızlığın Avrupa'yı harabeye dönmekten kurtardığını söylemek de mümkün olabilir. 1848 başarılı olsaydı demokratik kurumların yaygınlaşması sağlanabilecekti. Fakat böyle bir durum bu sırada - Metternich'in Avusturya'nın başından uzaklaşmasından beri -Avrupa'daki yenilikçi hareketlerin en amansız düşmanı hâline gelen güçlü Rusya'ya karşı savaşı zorunlu kılacaktı. Böyle bir savaş ise bir yandan sınıf çatışmalarını, öte yandan da milliyetçi duyguları kamçılıyarak Avrupa'yı kısa zamanda genel bir kargaşaya sürükleyebilecekti. Bu ise Avrupa'nın yıkımı olurdu.

Avrupa'nın birtakım dengeler sayesinde böylece genel savaşa sürüklenmekten kurtulup hiç değilse yarım yüzyılı aşan bir süre için -yani I. Dünya Savaşı'na kadar- rahat nefes alabileceği bir barış dönemine girmesi Avrupa uygarlığının gelişmesine de yardımcı olmuştur. Mesela, İngiltere'de yavaş ve zorlanmasız bir biçimde parlamenter yoldan değişmeye olan inanç güçlenmiştir. Batı Avrupa'nın diğer ülkelerinde ise Anayasa hareketleri güç kazanmıştır. 1848'in bu sonucu Avrupa'nın varlıklı kesimlerini de güven duygusuna kavuşturmuştur. Ayrıca, 1850'lerde iktisadi alanda refah dönemine girilmesi, işçileri daha da sessizliğe itmiştir. Bu durumda da Avrupa'daki ihtilalci hava iyice dinmiştir.

Ancak, 1848 İhtilalleri geride birtakım çatışma unsurları da bırakmıştı ki, bunlar ileride patlayabilecek " saatli bombalar" gibi alttan alta yayılmaktaydı. Avrupa ülkelerinin kendi içindeki sınıflararası nefretin yanı sıra dış alandaki kinler de bilenmekteydi.

1848'in yarattığı yeni çerçevede, dünyaya bakışın da değiştiği görülmektedir. XIX. yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran İdealizm (Romantizm), yerini Realizm'e bırakıyordu. Bir idealin (ülkünün), ancak onu gerçekleştirecek güce (araca) sahip bulunuyorsa anlamı olabileceğini yakın geçmişin gelişmeleri ortaya koymuştu. Böylece "güç" üzerinde durulmaya başlanıyordu. Gittikçe güçlenen "Realizm'e göre iyi bir fikir ancak başarı kazanabilecek olardı. İşte bu çerçeve içinde, 1848 sonrasında genellikle her yerde koyu bir mantık yapısının öne geçmeğe başladığı görülmüyordu. Bilime -özellikle fen dallarına- olan güven de artmaktaydı. Bu yolla yalnız tabiatın değil, doğrudan doğruya insanın ve toplumun da daha iyi anlaşılabilmesine inanılıyordu. Dinde şüphecilğin ("septisizm"), felsefede ise Pozitivizm'in güçlendiği görülmekteydi.

1859'da Charles Darwin'in "Türlerin Kökeni" başlıklı kitabının yayımlanması fırtına koparmıştı. Darwin, tabiatın ayıklayıcı yanını, yani "ahenk" yerine "mücadele" fikrini savunuyordu. Biyolojik dünyaya ilişkin bu görüşler sosyal alana da yansdı. "Sosyal Darwinistler" adı verilen bu ekolün savunucuları, toplumda da "yaşamak için mücadele" ve "güçlünün yaşamaya hakkı olduğu" fikirlerini yaymaktaydılar. Gerek Avrupa'da gerek ABD'de gelişen bu fikirler başka görüşlere de kaynak olmuştur. "Bazı ulusların diğerlerinden üstün olduğu" veya toplumların içinde de "yukarı ve orta sınıfların diğerlerinden üstün olduğu" fikirlerini yaymağa başlamıştı. Böylece, hem toplumların içinde hem de uluslararası alanda çatışma ve savaşa artık iyi gözle bakılmaktaydı. Çünkü böylece güçlülük ve dinamizmin kanıtlanması mümkün olabilecek denilmekteydi.

"Güç" ve "Gerçekçilik" kavramlarının öne geçtiği bu dönemde, ideolojilerin veya inançların hükümetlere yön vermekten uzaklaşmağa başladığı görülmektedir. Devletler "doğal düşman", "doğal müttefik" kavramlarını da bir kenara itmeğe başlıyorlardı. Devletler, artık dünyada belirli bir görüşün savunuculuğunu

yapmak yerine kendi pratik çıkarlarını gözetmeği tercih etmekteydiler. “Olgular ve durumlar ortaya çıktıkça ne yapmak gerekiyorsa ona göre davranmak” önem kazanmaktaydı. Yararlı sayılan ittifaklara - her türlü duygusallığı bir kenara bırakarak- yönelmekte bir sakınca görülüyordu. Yani, amaca ulaşmak için her türlü pratik araçtan yararlanılabiliyordu. Savaş da pratik bir araç niteliği kazanmaktaydı. Napoleon Boneparte döneminin kapandığı 1815’ten beri devletlerin uzak durmağa başardıkları savaş, böylece 1850’lerdeki amaca ulaşmak için başvurulacak araç olarak yeni bir anlam kazanmaktaydı.

K İ T A P

Batı Avrupa’da modern dönemde meydana gelen devrimleri genel bir çerçeve içinde daha ayrıntılı öğrenmek için David Parker’ın “Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991 başlıklı kitabını (Dost Kitabevi, Ankara, 2003) öneririz.

SIRA SİZDE

1830 İhtilallerinin Avrupa’da doğurduğu sonuçlar nelerdir?

İTALYAN VE ALMAN ULUSAL BİRLİKLERİNİN KURULMASI

1789 Fransız Devrimi’nin Avrupa’ya uzun dönemde temel bir sonucu, kendi bağımsız devletini kurmanın yararlarını uluslara göstermesiydi. XIX. yüzyılın ilk yarısının önemli olaylarından sonra yüzyılın ikinci yarısına girildiğinde önce İtalya’da ve hemen sonra da Almanya’da ulus devletlerin kurulduğu görülecektir. Elbette, başka yerlerde de ulus devletlerin kurulması yönünde gelişmeler görülmüştür. Daha önce değinildiği gibi Avusturya İmparatorluğu’nun 1867 yılında “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu” adı altında ikili bir monarşiye dönüşmesi, Rusya’daki iç gelişmeler, Osmanlı Devleti’nin parçalanması sürecinin hızlanıp ulus devletlerin ortaya çıkması; öte yandan, ABD’de federal otoritenin güçlenmesi ve Japonya’daki ulusal uyanış bu çerçevede önem taşımaktadır.

1860’dan önceki dönemlerde “ulus devlet” tanımına uyan, yani aynı dile, aynı topluma mensubiyet duygusu etrafında birleşmiş sadece iki büyük devlet vardı: Fransa ve bir ölçüde de İngiltere. Bu devletlerin ulusal niteliklerine kavuşmaları adeta kendiliğinden olduğu hâlde, hem İtalya’nın hem de Almanya’nın ulus devletlerini oluşturmaları ancak bazı savaşlar sonucunda gerçekleştirilebilmiştir. İtalyan ve Alman birliklerinin gerçekleştirilebilmesi, her ikisi için de Avusturya’yla savaşıp onun gücünü kırmayı, Rusya’yı ise hiç değilse geçici olarak etkisiz bırakmayı gerektiriyordu. İtalyan Birliği’ne giden bu yolda bu gerçekliğin Kırım Savaşı dolayısıyla doğduğu görülmektedir.

İtalyan Ulusal Birliği’nin Kurulması

Viyana Kongresi’nden beri Avrupa devletleri arasında uzun süreli bir savaş çıkmamıştı. 1853 yılında Osmanlı Devleti’yle Rusya arasında çıkan savaşa, İngiltere ve Fransa Bâb-ı Âli’nin yanında katılınca uzun barış dönemi bozulmuş oldu. Kırım Savaşı’nın, o dönemin uluslararası ilişkileri açısından başlıca önemi, gerek Avusturya’yı gerek Rusya’yı zayıflatması olmuştur. Uzun yıllardan sonra, İngiltere ve Fransa - Doğu Akdeniz’deki ortak Rus tehlikesine karşı - ilk defa yan yana savaşıyorlardı. 1815 barış düzenlemesinin en koyu savunucusu olup özellikle ulusal nitelikli değişikliklere - 1848’de görüldüğü gibi -birlikte karşı çıkagelen Avusturya ve Rusya’nın zayıflaması, İtalyan ve Alman birliğinin kurulmasına giden yolu açıyordu.

Bu gelişmelerden ilk yararlanan ülke İtalya oldu. İtalya yarımadasındaki küçük krallıklardan Piyemonte, Kırım Savaşı'na asker yollayarak ve daha sonra da 1856 Paris Kongresi'nde sorunlarını dile getirme fırsatı elde ederek Savaş'tan yararlanmasını bilmiştir. Piyemonte'nin Başbakanı Camillo di Cavour, Kırım Savaşı'na asker yollamak suretiyle Avusturya'ya karşı mücadelesinde öteki büyük devletleri yanına çekmekteydi. Özellikle III. Napoleon yönetimindeki Fransa'yı kazanmaktaydı.

Kırım Savaşı'na asker yollayarak ilk adımı atan Cavour, 1859'da Fransa'yla anlaşarak birlikte Avusturya'ya karşı savaş açtı. Savaşı ilan etme işini bile ustalıkla Avusturya'ya yaptıran Cavour, Solferino'da Avusturya'yı yenilgiye uğrattı. Ancak, Alman Birliği yolunda Avusturya'yla çekişmekle birlikte onun ağır bir yenilgiye uğramasına göz yumamayacak olan Prusya savaş hazırlıklarına başlayınca, III. Napoleon Avusturya'yla barışa yanaştı ve savaş da böylece sona erdi. Bu sonuç Piyemonte'nin istediğini elde etmesini sağlamaya yetmiştir. Gerçekten de, İtalya yarımadasındaki küçük devletler, birer birer Piyemonte'ye katılmaya başladılar. 1860 yılında ilk büyük İtalyan Parlamentosu Torino kentinde toplandı.

Aslında, Fransa İtalyan davasını desteklerken İtalyan ulusal birliğinin bu kadar çabuk ve geniş kapsamda gerçekleşeceğini beklemiyordu. Şimdi Fransa, güneyinde fazla güçlü bir İtalya'nın yer almasından kaygı duymaya başladı. Ancak, yine de bu oldu-bitti üzerine Fransa, Piyemonte'nin genişlemesini kabul etmekten başka çıkar yol bulunmadığını gördü. Kaldı ki, özellikle İngiltere, Avrupa'ya yeni bir denge unsuru kazandırabilecek olan İtalyan ulusal birliğine giden gelişmeleri iyi karşılamaktaydı. Piyemonteli milliyetçilerden Garibaldi "Kırmızı Gömlek-liler" adını alan silahlı bir taraftar topluluğuyla güney İtalya'ya doğru yürüyüp, Piyemonte'ye katılmamış olan iki güney devletini de Birliğe dahil etti. Buralarda daha sonra plebisit de yapılmış ve sonuçları katılma yönünde olmuştur.

Böylece, 1861 yılına gelindiğinde Avusturya'nın elinde bulunan Venedik ile Fransız askerlerince korunan Roma dışında bütün İtalya birleşmiş ve ortak parlamentosunu kurmuştu. İtalya Krallığı resmen ilan edilerek, Piyemonte Kralı Victor Emmanuel İtalya Kralı unvanını alıyor, böylece İtalyan Ulusal birliği gerçekleştirilmiş oluyordu. Roma ve Venedik de 10 yıl içerisinde İtalyan birliğine katılacaklardır.

Resim 5.4

İtalyan Ulusal Birliği Haritası (1859-1870)

Kaynak: <http://go.grolier.com/atlas?id=mh00081&tn=/atlas/prINTERfriendly.html>

Alman Ulusal Birliği'nin Kurulması

Alman Coğrafyasında İdeolojik ve Siyasal Ortam

Almanya'da "devlet" fikrinin gelişmesinde, düşünür Hegel'in (1770-1831) önemli bir yeri vardır. Hegel, herhangi bir halkın hürriyet, düzen ve onura sahip olabilmek için kendi bağımsız devletini elde etmesi gerektiğini savunuyordu. Hegel, yüce devlet fikrini işliyordu. Öte yandan, Hegel'in düşüncesinde, değişme "diyalektik" bir öze sahipti. Yani zıtlıklar, yaratıcılığın temelini oluşturuyordu. "Tez" ile "anti-tez" in çatışmasından yeni bir "sentez" doğacaktı. Bu düşüncenin Alman Ulusal Birliği fikrine uygulanması ise şöyleydi: Almanya'nın dağınıklığı (tez), birlik fikrini doğrulamakta (anti-tez), bu ise Alman Ulusal Devleti'ne (sentez) giden yolu açmaktaydı.

Hegel'le tarih bilimi felsefi bir nitelik kazanmakta ve önemi artmaktaydı. Almanya, bu dönemde tarih araştırmalarının merkezi olmuştur. Alman tarihçilerinin en önde gelenlerinden Leopold von Ranke (1795-1886), Avrupa'daki bağımsız ülkelerini tek bir devletin egemenliğine daima karşı koyduklarını işaret ederek Almanların Fransızlardan farklı bir kültürel ve siyasal sistem kurmalarının "Tanrı buyruğu" olduğunu savunmuştur. Bu dönemde Alman milliyetçi düşüncesi, Fransa'nın kültürel vs. etkisine başkaldırırken "karşı-ihtilalci" bir niteliğe de sürüklendi. Yani, Alman düşüncesi büyük ölçüde XVII. yüzyıldaki Fransız Aydınlanma Çağı ile Fransız Devrimi'ni eleştirmek temeli üzerinde oturmaktaydı.

Özellikle Fransa ve Rusya'nın parçalara bölünmüş tutmaya çalıştıkları Almanya'da milliyetçilik, bu düşünce ortamında gittikçe daha da güçleniyordu. Almanya'daki ihtilalci ruh, İtalya'daki kadar güçlü olmasa da gittikçe gelişmekteydi. 1848'de ihtilalle değil de anayasa yoluyla birliğin kurulması yönünde, başarılı olamayan bir denemede bulunulmuştu. Ancak, o tarihten sonra Almanya topraklarında büyük bir iktisadi kalkınma sağlanmış, Avusturya dışındaki Alman devletleri arasında oluşturulan gümrük birliği bu gelişmeyi daha da hızlandırmıştır. Bu da, elbette Almanya'da sanayi dalında hem Burjuvazi'nin hem de işçi sınıfının büyümesi demektir. Yani, 1789 Fransız Devrimi'nde görüldüğü gibi, millî egemenliği gerçekleştirecek sosyal güçler kuvvetlenmekteydi.

Avrupa'daki "büyük devletlerin en küçüğü" olan Prusya'nın önderliğinde birliğe doğru gelişme hızla devam etmiştir. Prusya, askerî geleneğine uygun biçimde bir yandan ordusunu güçlendirirken, öte yandan diplomasiden de yararlanmasını bilerek sınırlarını genişletmiştir. Prusya, Kırım Savaşı ve Paris Kongresi'nde seyirci durumunda kaldığını görünce etkinliğinin yok olmaya başladığı konusunda kaygıya kapılmakla birlikte, yine de gücünün arttığının farkındaydı. Artık, bir parlamento'ya da sahip olan Prusya'da nüfusun artmakta olması orduyu genişletmek yolunda baskılar yaratmaktaydı. İtalyan Birliği'nin gerçekleşmesinde nasıl Piyamonte Başbakanı Kont Cavour başlıca rolü oynadıysa, Alman Birliği'nin mimarı da Otto von Bismarck olmuştur.

Parlamento'daki Liberal-Muhafazakâr çekişmesinin başladığı bir ortamda, 1862 yılında Başbakan olan muhafazakâr Bismarck, aslında özgürlük - hatta Parlamento - fikrine pek sempati duymuyordu. Üstelik başlangıçta Alman milliyetçisi olmaktan ziyade koyu bir Prusyalıydı. Yani, Bismarck tam bir "doğulu Alman" olup batıdaki Almanları ise "fazla maddeci" buluyordu. Bismarck, "liberalizm'e", "demokrasi"ye, "sosyalizm'e" karşı antipati duyuyordu. "Görev", "düzen", "Tanrı korkusu" kavramlarına daha fazla önem veriyordu. Bismarck'ın demokrasi konusundaki fikirleri, elbette kendine karşı muhalifler yaratmıştı. Fakat Bismarck Alman milliyetçiliğine yönelip bu yolda başarılar elde ettikçe, içerideki muhalif güçler de onun önünde başlarını eğecektir.

Bismarck'ta Alman Birliği'nin kurulması fikri, Prusya'nın güçlendirilmesi düşüncesinin uzantısı olarak yavaş yavaş gelişmiştir. Yani, yine "Prusyalılığı" önde gelmekteydi. Fakat Prusya'nın güçlenmesinin Alman Birliği'yle yakından ilişkili bulunduğunu görmesi ve Alman milliyetçilerinin de bunu gerçekleştirmenin kaçınılmaz bir görev olduğu yolunda kendisini teşvik etmeleri, Bismarck'ı harekete geçirecekti.

Alman Birliği'nin Sağlanması Yolunda Atılan Adımlar

Alman Birliği'nin gerçekleşmesi hemen olmamış ve bazı savaşların sonunda, yani zaman içinde imkân dâhiline girebilmiştir. Bismarck, Avrupa'daki güç dengesini çok iyi anlamış; usta diplomasisiyle, bazı küçük ödünler verip güçlü devletlerin yalnızlığını sağlayarak en uygun zamanda kiminle savaşaacağını çok iyi kestirmiştir.

Bismarck, 1864'te Avusturya'yla birlikte Danimarka'yı yenmiş ve Schleswig Dukalığı'nı Prusya'ya katmıştır. 1866'da ise bu kez Avusturya'yla kaçınılmaz olan savaşını yapmıştır. Bismarck, akıllıca bir diplomasi uygulayarak bu savaşın hemen öncesinde İtalya'yla ittifak kurmuş, Fransa'yı da tarafsız kalmaya ikna etmişti. Bu savaşta Avusturya'yı yenilgiye uğratan Prusya, Alman Birliği yolunda ilk büyük engeli aşmış oluyordu. Bismarck, savaş sonucunda Prusya'nın topraklarını genişletmiş ve 1815'te Viyana'da oluşturulan 39 devletli Alman Konfederasyonu'nu 21 devletten meydana gelen "Kuzey Alman Konfederasyonu"na dönüştürmüştür.

Resim 5.5

Alman Ulusal birliğinin kuruluşu Harita (1815-1871)

Kaynak: <http://www.zonu.com/fullsize-en/2011-05-23-13721/The-unification-of-Germany-1815-71.html>

Alman Birliği'ne giden yolda son önemli engel olarak Fransa kalmıştı. Bu dönemde Fransa'da III. Napoleon'un dış politikası eleştirilmekteydi. Kendisinin Meksika'da diktatör Maximillen'i ABD'ye karşı destekleyerek giriştiği serüven, İtalya'nın doğuşu sırasındaki politikası ve nihayet Fransa'nın hayli zamandan beri dağınık bir durumda tutmaya çalıştığı Almanya'nın birleşme yönünde hızla gelişmekte olması, Fransa'da rahatsızlık uyandırmaktaydı. Onun için, III. Napoleon bir savaşta Prusya'yı yenmek suretiyle Napoleon Boneparte döneminde olduğu gibi bu bölgelerde Fransa'nın gücünü yeniden kurmak istiyordu.

Bismarck'ın meydana getirdiği Kuzey Alman Konfederasyonu'nun dışında kalan güneydeki Alman devletleri - Katolik olmalarından dolayı - Fransa'nın hâlâ bir ölçüde etkisi altındaydılar. Ancak ne olursa olsun, bu devletlerde de Alman milliyetçiliği - dolayısıyla Fransa'ya karşı korku ve düşmanlık - doğmuş bulunmaktaydı. Bismarck, işte bu durumu kullanarak, güneydeki Alman devletlerini Fransa'ya karşı kaçınılmaz olarak girişeceği savaşta yanına çekmeği planlıyordu.

Tam bu sırada, İspanya tahtıyla ilgili olarak ortaya çıkan bir sorun Fransa ile Prusya arasında savaş havasını birden yoğunlaştırdı. Hohenzollern Hanedanı'ndan Prens Leopold, İspanya tahtına geçmesi için bu ülkeden çağrılmıştı. Ancak, Fransa bir de güneyinde Alman baskısına maruz kalmayı hiç istemeyeceği için, İspanya'da böyle bir taht değişikliğinin yapılmasına elbette razı olamazdı. Fransa'ya karşı ne kadar güçlenmiş olursa olsun bu ülkenin tepkisinden yine de çekindiğinden, Prusya Kralı İspanya tahtı için Hohenzollern Hanedanı'na yapılan teklifi bir türlü kabul edemiyordu. İspanya, Bismarck'ın isteğiyle bu teklifi 1870'de dördüncü defa yaptığında, Prens Leopold kabul ettiği hâlde Fransa Prusya'ya baskıda bulunarak yine geri aldırttı. Fransa bununla da yetinmeyecek söz konusu talebin hiçbir zaman kabul edilmeyeceği yolunda bir taahhüdü Prusya'dan koparmağa çalıştı. Prusya Kralı ise bunu kabul etmedi. Kral, Ems şehrinde Fransa Büyükelçisi'yle bu konuda yaptığı görüşmeyi Başbakan Bismarck'a bildirdi. Bismarck da telgrafi basında yayınlattı. "Ems Telgrafi" adındaki bu olay, gerek Prusya gerek Fransa halkında tepki yarattı. Her iki taraf da kendilerinin hakarete uğradığı sonucunu çıkarttılar. Fransa'yla savaşa hazırlanmakta olan Bismarck, "Ems Telgrafi"yla ilgili metni basına öyle bir biçimde vermişti ki, her iki ülkede de halk galeyana gelmişti. Böylece, çok önemli sayılamayacak nedenlerin oluşturduğu bu ortamda - üstelik İspanya tahtına Prens Leopold'un geçmesini bir kere daha önlemiş olduğu hâlde - III. Napoleon'un çöküş hâlindeki yönetimi, 19 Temmuz 1870'de Prusya'ya karşı savaş açmıştır.

Bismarck, daha önceki savaşlarında olduğu gibi bu sefer de düşmanını ustalıklı yalnız bırakmasını bilmişti. Gerçekten de Fransa'nın en çok yardımına koşabilecek devlet olan İngiltere bile onu desteklemedi. İngiltere, Fransa'nın Meksika'daki faaliyetlerinden rahatsızlık duymuş, III. Napoleon'un Amerika kıtasında yeni bir sömürgecilik peşinde olmasından kaygılanmıştı. Öteki bazı devletler ise fırsattan yararlanmaya baktılar.

İtalya, Fransa'nın Prusya'yla savaş nedeniyle Roma'dan askerlerini çekmesinden yararlanıp burayı ele geçirdi. Rusya da 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurulmasını yasaklayan hükmünü feshetti. Avusturya-Macaristan'a gelince: 1866'da Bismarck karşısında yenilgiye uğrayan bu ülke Fransa'yla belki birlikte hareket edebilirdi. Ancak, Bismarck daha o tarihte bu ihtimali düşünerek, Avusturya'yla ağır olmayan 1866 Barış Antlaşması'nı yapmıştı. Kaldı ki, Avusturya-Macaristan yöneticileri İtalyan Birliği sırasındaki tutumundan dolayı III. Napoleon'dan nefret etmekteydi. Ayrıca, 1867'den beri bu devlet içinde etkisi artmış olan Macarlar da Prusya'nın güçlenmesini istiyorlardı. Böylece, Habsburg Hanedanı'nın Almanya toprakları üzerindeki etkinliği azaldıkça, Macarların da İmparatorluk içindeki durumları daha güçlenecekti. Ancak, bütün bu etkenler Avusturya-Macaristan'ın Prusya'nın yanında savaşa girmesini de sağlayamazdı. Rusya, Prusya'yı eğer Avusturya-Macaristan savaşa girecek olursa, kendisinin de gireceği yönünde uyarmıştı. Bu durumda Avusturya-Macaristan kıpırdıyamadı. Böylece, 1870 Fransa-Prusya Savaşı da 1815 sonrası döneminin öteki savaşlarında görüldüğü gibi Avrupa Savaşı'na dönüşmedi.

Güçlü Prusya ordusu, 2 Eylül 1870'deki Sedan Savaşı'nda Fransız ordusunu tam bir hezime uğrattı ve III. Napoleon'u da esir aldı. Bunun üzerine Paris'te ayaklanmalar çıktı. Siyasal istikrarsızlık bir türlü giderilemeyecek, 1875'te III. Cumhuriyet ilan edilecektir. Prusya-Fransa barışı, 10 Mayıs 1871'de Frankfurt'ta yapıldı. Bu barış antlaşmasında Fransa, Alsace-Lorraine bölgesini kaybettiği gibi 5 milyar altın franklık çok ağır bir savaş tazminatı ödemeye de mahkûm edildi. 18 Ocak 1871'de Paris'in dışındaki Versailles Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda Alman İmparatorluğu ilan edildi. Böylece, Avusturya hariç Alman-asıllı devletler Prusya'nın önderliğinde Alman Ulusal Birliği'ni gerçekleştirmiş oluyorlardı. Fakat Avusturya'nın, yani Alman soyundan gelenlerin yaklaşık altıda birinin Alman Birliği'nin dışında bırakılması, yine de küçümsenmeyecek bir eksiklik olarak kalıyordu.

Almanya'nın Orta Çağ'dan günümüze geçirdiği dönüşüm için Mary Fulbrook'un "Almanya'nın Kısa Tarihi" adlı kitabını (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

Alman Birliği'nin Kurulmasının Sonuçları

Alman Birliği, 1871-1914 dönemi üzerinde büyük etkileri olan çok önemli bir gelişmeydi. Bir kere, Avrupa'nın siyasi çehresini değiştirmiştir. Gerek 1648'de Westphaliada, gerek 1815'te Viyana'da tek bir devletin üstünlüğüne dayanmayan düzenlemeler olmuştu. Oysa şimdi, Almanya doğar doğmaz Avrupa'nın en güçlü devleti durumuna gelmişti. Avrupa'nın başlıca ülkelerinin devlet adamlarını ustaca kullanarak istediği sonucu elde eden Bismarck, çok güçlü bir devlet meydana getirmişti. Yine de Bismarck statükocu bir politika izleyecek, ülkesinin gücüne dayanarak, Avrupa'da topyekûn bir savaşa girişmeyecektir.

Alman Birliği'nin kurulduğu 1871'den 1914'e kadar geçen sürede, Avrupa'da - Balkanlar dışında - yalnızca 1905'te Norveç ve İsveç'in birbirlerinden kendi istekleriyle ayrılmasından ibaret bir sınır değişikliği yaşanmıştır. Bu dönemde Avrupa'da, tarihinin en basit siyasi coğrafyası geçerli olmuştur. Yani, bağımsız devletlerin, dolayısıyla da ülkelerarası sınırların en az olduğu bir dönem yaşanmıştır. Başka bir ifadeyle 1815'in Avrupa'da açtığı uzun barış döneminin yarısına yakın bir bölümü 1871 sonrasında yaşanmıştır. Üstelik 1815-1871 döneminde Avrupa devletleri arasında sınırlı ve kısa süreli savaşlar olduğu hâlde, 1871'den sonra bu görülmemiştir. Ne var ki bu görüntünün gerisinde dünyayı o zamana kadar görülmemiş ölçüde büyük bir savaşa götürecek etkenlerin alttan alta gelişmesi de en fazla bu dönemde olmuştur. Aşağıda ele alacağımız gibi, Avrupa'da askeri ve siyasi bloklaşma bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bloklaşmayı başlatan da güçlü Almanya karşısında zayıf kalan ülkeler değil, Bismarck'ın kendisi olmuştur.

Prusya karşısındaki yenilgilerinden dolayı, o zaman kadar Avrupa'nın en güçlü devletleri olan Fransa ve Avusturya-Macaristan artık hayli zayıflamıştır. Avrupa'da yenilen ve güç kaybeden Fransa, Avrupa-dışı sömürgecilğe hız vermiştir. Prusya'ya yenilen ve Orta Avrupa'da iddiası kalmayan Avusturya-Macaristan da gözlerini tabii yayılma alanı olarak gördüğü Balkanlara çevirmiş ve burada Rusya ile rekabete girişmiştir.

Rusya, Fransa ve Avusturya-Macaristan'ın zayıflamasını fırsat bilerek hem 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz'le ilgili hükmünü kendi lehine değiştirmeye yönelmiş, hem de pan-Slavizm'i bayrak yaparak Balkanlarda genişleme yolunu seçmiştir. Böylece, Balkanlar da, I. Dünya Savaşı'na kadar sürececek büyük çekişmenin sahnesi hâline gelmiştir.

Alman Ulusal Birliği'nin kurulması Avrupa Uyumu'nu nasıl etkilemiştir?

4

SIRA SİZDE

Özet

Dönemi şekillendiren temel dinamiklerin neler olduğunu saptamak.

XVIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve XIX. yüzyılın başından itibaren önce Avrupa'yı sonrasında tüm dünyayı şekillendiren en önemli olgu sanayileşmeydi. Sanayi Devrimi, temelde makinelerin kullanılmasıyla üretimde kitleselleşme olgusuna dayanmaktadır. Avrupa'da söz konusu sanayileşme "manifaktür" adı verilen küçük atölyelerin ve fabrikaların doğuşuna yol açmıştı. Bu fabrikalar aynı zamanda üretimin kitleselleşmesini sağladılar. Üretim artışı kaçınılmaz olarak iş gücü talebini de beraberinde getirdi ve bu geleneksel lonca sistemi içinde usta-kalfa ilişkisi içinde çalışan insanların birer sanayi işçisi hâline gelmelerini sağladı. Artan iş gücü talebinin neden olduğu kırdan kente göçün yoğunlaşmasıyla emek-sermaye çelişkisinin yoğunlaşması yeni bir toplumsal sınıf olarak işçi sınıfının doğmasına neden oldu.

Büyük toprak mülkiyetine dayalı yapının çöküşü hızlanıp sermayeye dayalı yeni çevrenin güçlenmesi sonucunda toprak sahibi aristok-rasi ile Kilise'nin gücü zayıflamakta yeni doğan Burjuvazi ise kuvvetlenmekteydi. 1789 Fransız Devrimi'yle başlayan süreçte burjuvazi Avrupa'da milliyetçiliğin en önemli savunucusu hâline geldi. Burjuvazi ulusal bir pazar yaratmak amacıyla ulus-devlet yapılarının da en büyük destekçisi hâline geldi. Milliyetçilik de bu süreçte burjuvazinin en önemli ideolojik dayanaklarından birini oluşturdu. Milliyetçilik akımlarının hızla yaygınlaşması ise çok uluslu imparatorlukların çözülmesinde çok önemli bir rol oynadı. Milliyetçilik akımının etkisi Avrupa'daki çok uluslu imparatorlukların ve ulusal devletlerin ulus-devletlere dönüşümü, Avrupa devletler sisteminin "uluslararası sisteme" doğru hızla evrilmesini başlattı.

1815 sonrasında Avrupa Uyumu'nun nasıl işletildiğini açıklamak.

Sanayi Devrimi'nin Batı Avrupa'da doğup gelişmesi nedeniyle Avrupa'nın doğusu ile batısı arasında mevcut bulunan sosyal, siyasal ve ekonomik farklılıklar Napoleon'u yenilgiye uğratan devletlerin yeni sosyal güçlere karşı etkili bir cephe oluşturamamasına neden oldu. Avrupa'da

çeyrek yüzyıl süren karışıklıkların ardından yeni ve radikal siyasal akımların ortaya çıkmasıyla bunlarla da amansız bir mücadeleye girildi. Kasım 1815'te Dörtlü İttifak Antlaşması olarak da bilinen Chaumont Antlaşması, taraf devletler İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya tarafından yenilendi. Ayrıca İngiltere dışındaki söz konusu üç ülke Eylül 1815'te Avrupa'da liberal akımların önüne set çekilmesine yönelik Kutsal İttifak adını alan bir birleşmeyi oluşturdular.

1815'te Viyana Kongresi'nde, uygulamayı denetlemek üzere zaman zaman toplantılar düzenlenmesi öngörülüyordu. Bu amaçla ilki 1818 yılında Aix-la-Chapelle olmak üzere 1820'de Troppau'da ve 1822 yılında Verona'da üç kongre toplandı. Verona Kongresi bu tür toplantıların sonuncusu olmuştur. Avrupa'nın yeni siyasal güçleriyle uzlaşmak yerine onlara karşı tutucu ve güçsüz rejimleri ayakta tutmaya çalışan bu sistem başarısız kalmaya mahkumdu. Zenginleşen burjuvazi, kendi görüşüne uygun bir hükümet biçimi doğrultusunda çalışıyordu.

1830 ve 1848 Devrimlerinin nedenlerini ve sonuçlarını tartışmak.

Avrupa Düzeni'ne ilk ciddi kitlesel muhalefeti oluşturan 1830 ve 1848 İhtilalleri, kurulan düzenin sosyo-ekonomik dinamiklerle uyumsuzluğunu göstermesi bakımından hayli önemlidir. 1830 İhtilallerinde "idealist" yön egemendi. 1830, özgürlük yolunda bir halk hareketi niteliğindeydi; yoksa bir "sınıf hareketi" değildi. 1830 İhtilalleri, 1848 İhtilallerinin ve ondan sonraki dönemin "maddecî", "gerçekçi" ve "bilimsel" havasından çok farklı bir özellik taşıyordu. 1830 ve 1848 İhtilalleri arasındaki bu temel farkı şöyle de belirtebiliriz: 1830'da temel güç Liberalizm'di; 1848'de ise öne geçen Milliyetçilik ve Sosyalizm oldu.

Fransa'da Cumhuriyetçiler, demokratik bir cumhuriyet ilan etmek istediler. Oysa büyük burjuvazi 1814 Anayasası'nı yeterli görüp yöneticilerin değiştirilmesiyle yetinmekten yanaydılar. Neticede tahttan çekilip İngiltere'ye kaçan X. Charles'ın Fransız ve Amerikan İhtilalleri'nin kahramanlarından Orlean Dükü Louis Philippe 1814 Anayasası'na bağlı kalmak koşuluyla tahta geçirildi. Paris'te olayların çıkmasından

bir ay sonra Brüksel'de de karışıklıklar patladı. Karışıklıklardan istifade etmek isteyen Fransa, Belçika'yı topraklarına katmak istedi. İngiltere'nin müdahalesiyle Belçika 1831 yılında bağımsızlık kazandı.

1815 Viyana Kongresi'nin Rusya'ya bağlı bir ülke olarak yeniden kurduğu Polonya'da Polonyalılar aynı zamanda Polonya Kralı olan Rus Çarı I. Nikola'nın Krallığı'nı tanımadıklarını ilan ettiler. 1830 olayları dolayısıyla iç karışıklıklar yaşayan İngiltere ve Fransa'dan yardım gelmemesi üzerine, Rus Çarı ayaklanmayı kolaylıkla bastırması ve Polonya Rus Çarlığı'na dahil olmuştur.

Özellikle Fransa, Belçika ve İngiltere'de 1830 hareketlerinin başarılı olduğu ülkelerde burjuvazinin güçlendiği görüldü. Sermaye ve millî gelir artarken işçilere düşen pay gittikçe azalıyordu. İşçi sınıfının düşük ücretleri ve kötü yaşam koşulları, siyasi haklarının kısıtlı olması dolayısıyla hoşnutsuzlukların artmasına neden oluyordu. Özellikle Fransa'da Cumhuriyetçiler ve Sosyalistler arasında "1789 ruhuna yeniden dönüş" görülmüyordu. İngiltere'de sosyalistler ile liberal düşünceli reformcular işçi hareketlerini oluşturdular. Chartistler denilen bu grup 1838 yılında "Halkın Misakı"nı yayınladılar. Bütün bunların doğal sonucu Avrupa'da 1848 İhtilalleri patlak verdi.

1830'da bastırılan Cumhuriyetçilik, gittikçe Sosyalizm'e kaymaktaydı. 22 Şubat 1848'de Paris'te düzenlenecek gösterinin yasaklanması üzerine muhalifler 21 Şubat gecesi direnişe geçtiler. Kral Louis Philippe 24 Şubat günü tahttan çekilerek İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Cumhuriyetçilerle sosyalistler arasında yaşanan derin görüş ayrılığı nedeniyle sosyalistlerin hükümet programı uygulanamadı. Yaşanan iç çatışmalar ve karışıklıklardan sonra otorite arayışı kaçınılmaz oldu. Aralık 1848'de yapılan Başkanlık seçimine yürütme organını güçlendirici yeni bir Anayasa ile gidilirken Napoleon Bonaparte'ın yeğeni Louis Napoleon açık farkla kazandı. 20 Aralık 1851'de Louis Napoleon, 10 yıl için yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Bir yıl sonra da kendisini "III. Napoleon" adıyla imparator ilan etti.

1848 olayları Avusturya'yı da derinden sarstı. İhtilalciler Viyana'da saraya baskın düzenlediler. Başbakan Metternich, İngiltere'ye sığınmak zorunda kaldı. 15 Mart'ta Macaristan Diyeti "Mart Yasaları"nı kabul ederek -Habsburg Hanedanı'nı

tanımayı sürdürmekle birlikte- Macaristan'ı İmparatorluk içinde anayasa yönünden tam anlamıyla ayrı bir statüye soktu. Bu karışık ortamda, İmparator Ferdinand da birkaç gün sonra İmparatorluğun Bohemya bölgesine, Macarlar'ın kendilerine kabul ettirdikleri statünün aynısını vermek zorunda kaldı. Avusturya 1848 İhtilali'ni bastırmak için Kutsal İttifak'ı canlandırdı ve Rusya'dan yardım istedi. Ağustos 1849'da 100 binden fazla Rus askeri Macar ayaklanmasını tamamen bastırdı.

İtalyan ve Alman Ulusal Birliklerinin nasıl kurulduğunu ifade etmek.

1789 Fransız Devrimi'nden sonra milliyetçilik ve ulus-devlet kurma fikirlerinin giderek güçlenmesi ve Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi durum küçük yönetim birimlerini birleşip bir ulus-devlet oluşturması yolunda teşvik etti. Kırım Savaşı'nı fırsat bilen Piyemonte, savaşa asker göndererek 1856 Paris Konferansı'nda etkili olma şansını elde etti. 1859 yılında Fransa ile anlaşılan Piyemonte Başbakanı Cavour, Avusturya'ya savaş ilan etti. 1861 yılına gelindiğinde Avusturya'nın elinde bulunan Venedik ile Fransız askerlerince korunan Roma dışında bütün İtalya birleşmiş ve ortak parlamentosunu kurmuştu. İtalya Krallığı resmen ilan edilerek, Piyemonte Kralı Victor Emmanuel İtalya Kralı unvanını aldı, böylece İtalyan ulusal birliği gerçekleşmiş oldu.

Diğer taraftan Alman Birliği'nin mimarı Otto Van Bismarck olmuştur. Bismarck'ta Alman Birliği'nin kurulması fikri, Prusya'nın güçlendirilmesi düşüncesinin uzantısı olarak yavaş yavaş gelişmiştir. 1864 yılında Avusturya'yla birlikte savaşıp Danimarka'yı yenmiş, 1866 yılında Avusturya'yla savaşmıştır. 1815'te oluşturulan Alman Konfederasyonu'nu 21 devletten meydana gelen "Kuzey Alman Konfederasyonu"na dönüştürmüştür. 2 Eylül 1870'deki Sedan Savaşı'nda Prusya son olarak Fransa'yı yenilgiye uğratmış ve Bismarck Alman Birliği'ni sağlamıştır. Bismarck Alman Birliği'nin sağlanmasının ardından statükocu bir politika izleyecek, 1871'de sona eren Avrupa Uyumu'na rağmen Avrupa'daki düzeni alt üst etmeye girişmeyecektir. Bu durum, Avrupa Uyumunu'nun bir süre daha bozulmadan sürmesine neden olacaktır. Fakat ülkeler arasında yüzyıl sonlarından itibaren artan rekabet ve bloklaşma sistemin uyumlu bir biçimde işlemesine engel olacaktır.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Sanayi Devrimi ile ilgili **değildir**?

- a. Buhar makinesi
- b. Kitlesel üretim
- c. İşçi sınıfı
- d. Latin Amerika'nın sömürgeleştirilmesi
- e. Sosyalizm

2. Aşağıdakilerden hangisi XIX. yüzyılda güçlenen sınıf ya da ideolojilerden biri **değildir**?

- a. Aristokrasi
- b. Burjuvazi
- c. Liberalizm
- d. Milliyetçilik
- e. Sosyalizm

3. Aşağıdakilerden hangisi 1815'den sonra Avrupa Uyumu'nun korunması amacıyla yapılan uluslararası kongrelerden biri **değildir**?

- a. Laibach
- b. Aix La Chappelle
- c. Verona
- d. Troppau
- e. Viyana

4. Aşağıdaki şıklardan hangisinde 1815'de kurulan Kutsal İttifak'ın üyeleri doğru olarak gösterilmiştir?

- a. Prusya-İngiltere-Rusya
- b. Prusya-Rusya-Avusturya
- c. Prusya-İngiltere-Avusturya
- d. İngiltere-Rusya-Avusturya
- e. İngiltere-Fransa-Prusya

5. Aşağıdakilerden hangisi 1848 Devrimleri'nin sonuçlarından biridir?

- a. İngiltere'de Chartist hareketin başlaması
- b. Fransa'da X. Charles'ın tahttan inmesi
- c. Realizmin güç kazanması
- d. Avusturya'da Metternich'in başbakanlığa getirilmesi
- e. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması

6. Aşağıdaki devletlerin hangisinde 1848 Devrimleri sonucu yönetim değişikliği olmuştur?

- a. İngiltere
- b. Rusya
- c. Avusturya
- d. Belçika
- e. Prusya

7. Piyomente İtalyan birliğini kurmak için hangi devletle yakın işbirliği yapmıştır?

- a. Avusturya
- b. Fransa
- c. İspanya
- d. İngiltere
- e. İsviçre

8. Prusya Alman Birliği'ni kurma yolunda aşağıdaki ülkelerden hangisiyle daha önce savaşmıştır?

- a. Danimarka
- b. Avusturya
- c. Rusya
- d. Fransa
- e. Polonya

9. Aşağıdakilerden hangisi Alman Birliği'nin kurulmasında rol oynayan etkenlerden biri **değildir**?

- a. Alman milliyetçiliğinin güçlenmesi
- b. Almanya'nın bölünmüş yapısı
- c. Avusturya'nın birlik yönündeki çabaları
- d. Alman-Fransız rekabeti
- e. Prusya'nın başarılı diplomasisi

10. Aşağıdakilerden hangisi Alman Birliği'nin kurulmasının sonuçlarından biri **değildir**?

- a. Fransa'nın sömürgeciliğe hız vermesi
- b. Almanya'nın ekonomik bir büyüme sürecine girmesi
- c. Alman-Fransız düşmanlığının derinleşmesi
- d. Avusturya'nın dikkatini Balkanlara çevirmesi
- e. İtalyan ulusal birliğinin kurulması

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise, “Sanayi Devrimi” konusunu gözden geçirin.
2. a Yanıtınız yanlış ise, “Güçlenen ve Zayıflayan Sosyal Sınıflar” konusunu gözden geçirin.
3. e Yanıtınız yanlış ise, “Avrupa Uyumu: 1815’den Sonra Uluslararası İlişkiler” konusunu gözden geçirin.
4. b Yanıtınız yanlış ise, “Avrupa Uyumu: 1815’den Sonra Uluslararası İlişkiler” konusunu gözden geçirin.
5. c Yanıtınız yanlış ise, “1848 İhtilalleri’nin Sonuçları” konusunu gözden geçirin.
6. c Yanıtınız yanlış ise, “1848 İhtilalleri’nin Sonuçları” konusunu gözden geçirin.
7. b Yanıtınız yanlış ise, “İtalyan Ulusal Birliği’nin Kurulması” konusunu gözden geçirin.
8. a Yanıtınız yanlış ise, “Alman Birliği’nin Sağlanması Yolunda Atılan Adımlar” konusunu gözden geçirin.
9. c Yanıtınız yanlış ise, “Alman Birliği’nin Sağlanması Yolunda Atılan Adımlar” konusunu gözden geçirin.
10. e Yanıtınız yanlış ise, “Alman Ulusal Birliği’nin Kurulmasının Sonuçları” konusunu gözden geçirin.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Öncelikle milliyetçilik burjuvazinin monarşi, aristokrasi, kilise gibi muhafazakar güçlere karşı yürüttüğü mücadelede temel ideolojisi hâline gelmiştir. Özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında büyük ölçüde liberalizmle örtüşen milliyetçilik, egemenliğin kaynağının kutsallık çerçevesinden çıkarılarak, dünyevileşmesini ve ulusa dayandırılmasını temel almaktaydı. Bu durum mutlak monarşilerin sorgulanmasını ulusun siyasal temsiline dayanan parlamenter yapıların öne çıkartılmasını amaçlamaktaydı. Burjuvazi ulusal bir pazar yaratmak amacıyla ulus-devlet yapılarının da en büyük destekçisi hâline gelecek, milliyetçilik de bu süreçte burjuvazinin en önemli ideolojik dayanaklarından birini oluşturacaktır.

Milliyetçiliğin bir başka boyutunu ise çok uluslu imparatorlukları oluşturan halkların ulusal haklarını ve bağımsızlıklarını kazanmaları ile Avrupâda ulusal birliğini kuramamış ulusları birliklerini kurma yolunda harekete geçirmesi oldu. Milliyetçilik, XIX. yüzyılda başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere çok uluslu imparatorlukların çözülüşünde çok önemli bir rol oynadı.

XIX. yüzyıl Avrupa ve Dünya siyasi tarihi açısından bir başka önemli husus olan İtalyan ve Alman ulusal birliklerinin kurulması da, milliyetçiliğin önemli etkilerinden birini oluşturdu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen bu iki olay, Avrupa sistemini hayli etkiledi ve 1815 sonrasında kurulan “düzen ve uyum” geri döndürülemez bir biçimde ortadan kalktı. XIX. yüzyıl Avrupa düzenini tamamen ortadan kaldıran I. Dünya Savaşı da bu çerçevede ortaya çıktı. Avrupâdaki bu gelişmeler sadece Avrupâda değil, tüm dünyada etkilerini çok kısa bir sürede gösterdi ve küresel sistem baştan aşağı değişti.

Sıra Sizde 2

Napoleon'u yenilgiye uğratan Avrupa devletleri, çeyrek yüzyıl süren karışıklıkların yeniden ortaya çıkmaması için her türlü önlemi almaya kararlıydılar. Şimdi bir de yeni ve radikal siyasal akımlar karşılarında çıkınca bunlarla amansız mücadeleye giriştiler. Böylece, 1815 Barış'ını izleyen dönemde baskı yöntemleri gittikçe yaygınlaştı. Hükümetler birbiri ardına ortaya çıkan gizli devrimci cemiyetlere ve hareketlere karşı silahlı güçlerini sıklıkla kullandılar. Üstelik bu sadece devletlerin kendi ülkelerindeki muhalif akımlara yönelik bir müdahalesi değildi, uluslararası bir boyut da taşı-maktaydı. Büyük Güçlerin, Avrupa'da 1815 sonrasında oluşturulan sistemin "muhafazakar" yapısına ve ilke-lerine yönelik muhalefeti nerede filizlenirse filizlensin bastırmaya yönelik (Osmanlı İmparatorluğu toprakları dışındaki) neredeyse tavizsiz politikaları düzenin istik-rarı açısından olmazsa olmaz bir öncelik hâline geldi. Napoleon'un yeniden yenilgiye uğratılması söz konu-su ittifakı sona erdirmeydi. Yukarıda da belirtildiği gibi, ittifak artık yeni Napoleonlar çıkmasını önlemek ve kurulan düzene yönelik potansiyel tehditlere yönelik iş birliğine yani kolektif bir güvenlik algısı ve ihtiyacına dayanmaktaydı. Nitekim, İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya Kasım 1815'te Chaumont Antlaşması'nı - yani Dörtlü İttifak'ı - yenilediler. Ayrıca, Fransa'yı Bonaparte ailesinden herhangi bir kimsenin yönetmesine izin verilmemesini ve barışın uygulanışı ile genel siyasi durumu gözden geçirmek üzere ileride başka kongre-ler toplanmasını da kararlaştırdılar.

Dörtlü İttifak çerçevesinde bir araya gelen Müttefikler'in içinde, İngiltere dışındaki üç ülke Eylül 1815'te "Kutsal İttifak" adını alan bir başka birleşmeyi oluşturdular. Çar Alexander'ın, "Hristiyanlığın ko-runması amacıyla" önerdiği bu ayrı ittifak, gerçekte üç monarşinin Avrupa'daki liberal akımlara karşı bir set oluşturmaya yönelikti.

1815 Viyana Kongresi'nde, uygulamayı denetlemek üzere zaman zaman toplantılar düzenlenmesi öngö-rülmüştü. Bu amaçla, ilki 1818 yılında Aix-la-Chapelle (Aachen)'de olmak üzere, birçok toplantı (kongre) ya-pılmıştır. Bu toplantılar, Avrupa'ya ilişkin konuların uluslararası alanda düzenlenmesi yolunda önemli bir ilk adım sayılabilir.

Sıra Sizde 3

Fransa, Belçika ve İngiltere'de - yani 1830-32 gelişmeleri-nin başarılı olduğu ülkelerde - Burjuvazi'nin güçlendiği görüldü. Batı Avrupa'da sanayi gittikçe gelişiyordu. Ser-maye birikimi ve millî gelir artıyordu. Ancak, bu artıştan İşçiler'e düşen payın oranı ise gittikçe küçülüyordu.

Bu durumun tabii sonucu, işçi sınıfının hoşnutsuzlu-ğu oldu. Siyasi hakları da kısıtlı olunca, hoşnutsuzluk içindeki kitleler siyasi amaçlarına meşru yol yerine ihtilalci kanallardan ulaşmaya yöneldiler. İşçilerin gö-zünde, sosyal ve iktisadi reformlar siyasi yenileşmeden daha önemli görünüyordu. Dolayısıyla da sistemi yı-karak değiştirme fikrine yönelmekteydiler. Birçok yer-de yasa-dışı olduğu hâlde işçi örgütlerinin kurulduğu görüldü. 1830 sonrasındaki bu gelişmeler, Sosyalizm'in biçimlendiği ve İşçiler arasında hızla yayıldığı bir dö-nem oluşturdu.

İngiltere'de sosyalistler ile liberal düşünceli reform-cular işçi hareketlerini oluşturdular. "Chartist"ler denilen bu grup, 1838 yılında "Halkın Misakı"nı ("People's Charter") yayınladılar. O günün Fran-sa'sındaki Sosyalizm'den daha yaygın bir halk hare-keti olan "Chartism" in "anti-kapitalist" yanı da vardı ve Parlamento'da İşçiler'in de temsilini savunuyordu. Ancak, hükümet ve iş çevrelerinin muhalefeti karşı-sında, "Chartist Hareket" pek etkili olmamıştır. Hare-ket, 1848'de kısa bir süre için yeniden güçlenecektir. 1840'larda İngiliz İşçileri, işçi teşkilatları kurup geliştirmeye çalıştılar.

1815-1830 arasında da tam işlemeyen uluslararası sis-temin, Avrupa'nın hele 1830'dan sonraki bu ortamda etkili olması beklenemezdi. Avrupa'nın iki kampa ayrıl-mış durumu devam etmekteydi. Batıda Liberal düşün-celer gittikçe gelişmekteydi. Doğuda ise üç otokratik monarşi hüküm sürmekteydi. Batı Avrupa Milliyetçi düşünceye de gelişme imkânı sağlarken, Doğu Avrupa ise buna tamamen karşı çıkıyordu. Batı Avrupa gittikçe daha varlıklı, daha liberal hâle geliyordu.

Ancak, Batı'daki bu gelişmede madalyonun öteki yüzü sosyal sorunlarla doluydu. Batı Avrupa'nın bütün mad-di uygarlığının alt yüzünde işçilerin hoşnutsuzluğu yer alıyordu. Doğu Avrupa'ya oranla geniş özgürlük ortamı-na rağmen, Batı'da da baskılar vardı; üstelik, gittikçe de yaygınlaşıyordu. Bu baskılar kaygı ve korku yaratmakla beraber, insan haklarının daha geniş ölçüde gerçekleştirilebileceği, daha adil bir toplum yolundaki umutları da yok edemiyordu. Bütün bunların doğal sonucu 1848'de ortaya çıkacağı gibi yeni bir patlama olacaktı.

Sıra Sizde 4

Bir kere, Avrupa'nın çehresini değiştirmiştir. Gerek 1648'de Westphalia'da, gerek 1815'de Viyana'da tek bir devletin üstünlüğüne dayanmayan düzenlemeler olmuştur. Oysa şimdi, Almanya doğar doğmaz Avrupa'nın en güçlü devleti durumuna gelmişti. Avrupa'nın başlıca ülkelerinin devlet adamlarını ustaca kullanarak istediği sonucu elde eden Bismarck, çok güçlü bir devlet yaratmıştı. 1815 sonrası Avrupa Uyum 1871'de sona erdiği hâlde, çok güçlü Almanya Avrupa'daki düzeni altüst etmeğe girişmedi. Bismarck statükocu bir politika izleyecektir.

Alman Birliği'nin kurulduğu 1871'den 1914'e kadar geçen sürede, Avrupada - Balkanlar bölgesi dışında - yalnızca 1905 Norveç ve İsveç'in birbirlerinden kendi istekleriyle ayrılmasından ibaret bir sınır değişikliği yaşanmıştır. Bu dönemde Avrupada, tarihinin en basit siyasi coğrafyası geçerli olmuştur. Yani, bağımsız devletlerin, dolayısıyla da ülkelerarası sınırların en az olduğu bir dönem yaşanmıştır. Başka bir ifadeyle 1815'in açtığı uzun barış döneminin yarısına yakın bir bölümü 1871 sonrasında yaşanmıştır. Üstelik, 1815-1871 döneminde sınırlı ve kısa süreli savaşlar olduğu hâlde, 1871'den sonra bu görülmemiştir. Ne var ki bu görüntünün gerisinde dünyayı o zaman kadar görülmemiş ölçüde büyük bir savaşa götürecek etkenlerin alttan alta gelişmesi de en fazla bu dönemde olmuştur. Avrupada askerî ve siyasi bloklaşma bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bloklaşmayı başlatan da güçlü Almanya karşısında zayıf kalan ülkeler değil Bismarck'ın kendisi olmuştur.

Prusya karşısındaki yenilgilerinden dolayı, o zamana kadar Avrupa'nın en güçlü devletleri olan Fransa ve Avusturya-Macaristan artık hayli zayıflamıştır. Avrupada yenilen ve güç kaybeden Fransa, Avrupa-dışı sömürgecilğe hız vermiştir. Prusya'ya yenilen ve Orta Avrupada iddiası kalmayan Avusturya-Macaristan da gözlerini tabii yayılma alanı olarak gördüğü Balkanlara çevirdi ve burada Rusya ile çatışmaya başladı.

Rusya, Fransa ve Avusturya-Macaristan'ın zayıflamasını fırsat bilerek hem 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz'le ilgili hükmünü kendi lehine değiştirmeye yönelmiş, hem de pan-Slavizm'i bayrak yaparak Balkanlar'da genişleme yolunu seçmiştir. Böylece, Balkanlar'da I. Dünya Savaşı'na kadar sürecek büyük çatışma başlamıştır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Armaoğlu, Fahir, (2010). **Siyasi Tarih 1789-1914**, 6. B., Alkım Kitabevi, İstanbul.
- Carrrie, Rene Albert (1968). **The Concert of Europe**, Harper and Row, New York.
- Gildea, Robert (1987). **Barricades and Borders Europe 1800-1914**, Oxford University Press, London.
- Hobsbawm, Eric, (1998), **Sermaye Çağı**, (çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hobsbawm, Eric, (2011), **Devrim Çağı**, (çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- Moor, Barrington, (2012), **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, (çev. Alaeddin Şenel, Şirin Tekeli), İmge Kitabevi Yayınları.
- McNeill, William H., (1994), **Dünya Tarihi**, (çev. Alaeddin Şenel) İmge Yayınevi, Ankara.
- Roberts, J. M., (2010) **Avrupa Tarihi**, (çev. Fethi Aytuna) İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Sander, Oral, (2001). **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 9. B., İmge Yayınevi, Ankara.
- Schroeder, Paul W., (1996). **The Transformation of European Politics 1763-1848**, Clanderon Press, Oxford.
- Taylor, A.J.P., (1954), **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, Clanderon Press, Oxford.
- Thompson, David, (1957), **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, Aylesbury.

6

Amaçlarımız

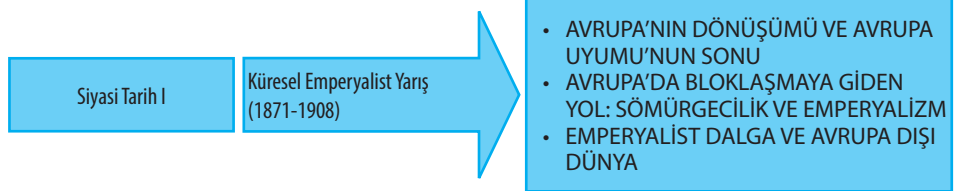
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'nın geçirdiği dönüşümü açıklayabilecek,
- Avrupa'nın bloklaşmaya nasıl gittiğini açıklayabilecek,
- Sömürgeciliğin ve emperyalizmin neden ve sonuçlarını tartışabilecek,
- Avrupa dışındaki dünyada XIX. yüzyılda yaşanan gelişmeleri ifade edebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Avrupa Uyum
- Milliyetçilik
- Güç Dengesi
- Bloklaşma
- İttifak
- Uluslararası Rekabet
- Sömürgecilik
- Emperyalizm
- Üçlü İttifak
- Üçlü İtilaf
- Ulusal Uyanış

İçindekiler

Küresel Emperyalist Yarış (1871-1908)

AVRUPA'NIN DÖNÜŞÜMÜ VE AVRUPA UYUMU'NUN SONU

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Batı Avrupa devletleri, Avrupa-dışı alanlar üzerinde etkinliklerini en üst düzeye vardırdı. Bu dönemde Avrupa'da, uluslararası barışın yanı sıra o zamana kadar rastlanmayan ölçüde sınaî büyüme, iç istikrar, anayasa ve demokratik kurumların gelişmesi, bilime, mantığa ve ilerlemeye olan inancın güçlenmesi gözlemlenmektedir. Ancak, beşinci üniteye ele alındığı gibi, madalyonun öteki yüzünde ise Avrupa'nın bu üstünlüğünü temelinden sarsacak etkenler de hızlı bir gelişme içindeydi. Bu dönemde, milliyetçiliğin güçlenmesi sonucu ulus-devletlerin kurulması, Avrupa'nın siyasi açıdan daha çok bölünmesi anlamına gelmekle beraber serbest ticaret ise siyasi sınırların dışına taşarak uluslararası bir nitelik almaktaydı. Bu gelişmenin "sömürgecilik" ve "emperyalizm"le ilgisi aşağıda incelenecektir.

Bu dönemde Milliyetçilik ve onun etkisiyle şekillenen ulusal bilinç, eski toplumsal bağların ve sadakatin çözüldüğü Avrupa'da ortaya çıkan kimlik boşluğunu dolduran temel ideoloji hâlini almaktaydı. Kişisel ve kolektif kimlikler milliyetçiliğin etkisiyle yeniden tanımlanmaktaydı. Üstelik okuryazarlığın arttığı, gazete gibi kitle iletişim araçlarının gelişip yaygınlaştığı bir ortamda bu dönüşüm çok daha hızlı bir biçimde olmaktaydı. Bu yeni konjonktürde devletler ulusal bilince dayanan yeni ulusal kimliğin gelişmesi için başta eğitim olmak üzere bütün etkili mekanizmaları yoğun bir biçimde kullanmaktaydılar. Fakat bu durum özellikle çok uluslu imparatorluklarda ulusal taleplerin ortaya çıkmasına ve çeşitli ulusların merkezi otoriteyi sorgulamasına ve hatta sarsmasına yol açacaktı. Milliyetçi dinamiğe karşı 1815'ten beri Avrupa Uyumuna çerçevesinde etkili bir biçimde kullanılan uluslararası muhafazakâr müdahalecilik, söz konusu dönemde önceki dönem kadar kullanılmasa da, potansiyel olarak varlığını sürdürmekteydi. Avrupalı devletler birbirlerinde gelişen ulusal hareketlere karşı ortak tavrı almayı sürdürmekteydiler.

Fakat özellikle Avrupa'nın doğusundaki milliyetçi hareketlerden kaynaklanan gerilim Avrupa Uyumunun önündeki en önemli tehditlerden biriydi. Bunun da kendini en açık bir biçimde gösterdiği bölge büyük çoğunluğu hâlâ Osmanlı egemenliğinde bulunan Balkanlardı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemde Avrupa açısından potansiyel krizlerin kaynağı, temelinde Osmanlı İmparatorluğunun topraklarının geleceği ve paylaşılması anlamına gelen "Doğu Sorunu"ydü. Bir önceki üniteye de üzerinde durulduğu gibi,

büyük güçler Avrupa Uyumunun temel ilkelerinden biri olan sınırların değişmezliği ilkesini Osmanlı toprakları söz konusu olduğunda görmezden gelebilmekteydiler. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası düzenlemelerinde söz konusu ilke çok açık bir biçimde göz ardı edilmişti.

Doğu Sorunu konusundaki anlaşmazlık daha uzun bir süre Avrupa siyasetini etkilemeye devam etti. Hatta anlaşmazlık Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşam süresinin uzamasını da sağladı. XIX. yüzyıl sonlarına kadar, Osmanlı toprakları üzerindeki paylaşım mücadelesinin etkili diplomatik yolların kullanılması sayesinde uzun bir süre büyük bir krize ve savaşa gidilmeden yürütülmesi, Avrupa barışının korunmasının en önemli ayaklarından birini oluşturmaktaydı. Mücadelenin yüzyıl sonlarından itibaren keskinleşmesi, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının da temel nedenlerinden birisini oluşturacaktı. Avrupa'nın doğusunda ve güneyinde milliyetçilik, artık bastırılmaya değil, özellikle Rusya tarafından kışkırtılmaya başlanacak bu da çok uluslu doğu imparatorluklarının büyük bir krize girmesine neden olacaktı. Aşağıda değinilecek olan Avrupadaki bloklaşma da bu olgunun da büyük etkisiyle şekillenmiştir.

Avrupalı güçler, 1830 ve 1848 deneyimlerinden gerekli dersleri de çıkartarak içte kısıtlı ve sınırlı da olsa siyasal ve sosyal hakları genişletme yolunu seçtiler. Özellikle alt sınıfların yaşam koşullarının düzeltilmesi ve siyasal temsil imkânlarının artırılması devrimci fikirlerin taban bulmasını zorlaştırdı. Egemen çevrelerde, demokrasi ve liberalizme karşı genel kuşku devam ettiyse de oy hakkının genişletilmesi, siyasal örgütlenmelere izin verilmesi, dinî imtiyazların kесilmesi, kanun karşısında eşitlik gibi konularda önemli ilerlemeler görüldü. Bu durum sadece İngiltere ve Fransa gibi demokrasinin kök saldıgı Batı Avrupa ülkelerinde değil Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi daha geleneksel ve otoriter rejimlerde bile görülen bir eğilimdi.

Buna paralel olarak, devletlerin rejim güvenliğini sağlamak için polisiye yöntem ve imkanları çok daha etkili bir biçimde kullandıkları da görülmektedir. Bu durum rejimleri istikrarsızlaşmaya karşı korumuş, ayrıca bir ülkede çıkabilecek karışıklıkların diğer ülkelere de sıçramasının yaratacağı sistemik bir krizi hatta savaşı bile önlemiştir.

1871-1914 döneminin gelişmeleri sonucu, Avrupa'nın merkez durumunda olduğu üç uygarlık ve uluslararası ilişkiler alanı ortaya çıkıyordu. Birinci halkada Batı Avrupa ile Amerika kıtasının kuzeyi yer alıyordu. İkinci halkada Avrupa'nın doğusu ve Latin Amerika bulunuyordu. Üçüncü halkada ise Asya ve Afrika ülkeleri yer alıyordu. Dünyanın 1870'lerden sonraki tarihi, geniş ölçüde bu üç alanın birbirleri ile ilişkilerinin anlatımıdır. Elbette, zaman içinde bu alanların üstünlük sıralamasında değişiklikler de olacaktır.

1815 Viyana Kongresi'nden sonra 1870'lerin başına kadar geçen sürede birbirine düşman devletlerin kurdukları rakip ittifaklardan (bloklardan) çok, belirli toprakların şu veya bu devletin elinde bulunmasına bağlı olan bir güç dengesinden söz edilirdi. Yani, sistem belirli bir Avrupa devletinin öteki devletlerin rızası olmaksızın herhangi bir toprağı eline geçirmemesi anlayışına dayanıyordu. Her ne kadar bu devletlerin arasında görüş ayrılıkları da bulunsa, genel olarak "Avrupa Uyumı" işlemekteydi. Anlaşmalara varılması ve bunların sürdürülmesi için gerekli mekanizmalar kurulmuş bulunuyordu.

Ancak, 1871'de Alman Birliği'nin kurulmasıyla "Avrupa Uyumı"nın dikkate alınmadığı kesin bir biçimde ortaya çıktı. Hatta Avusturya-Macaristan ve Fransa gibi büyük devletlerin İtalya ve Prusya'ya yenilmeleri ile bu "Uyum"un tümüyle

yıkılmış olduğu anlaşıldı. Böylece, “güç dengesi” tekrar klasik anlatımına uygun, fakat daha da belirgin bir niteliğe kavuşmuş bulunuyordu: Birbirlerine ittifak antlaşmaları ile bağlanmış devlet grupları arasındaki askeri ve siyasi denge (yani bloklaşma).

1871 sonrasında uluslararası sistemin belirtilen çerçeveye oturması hemen gerçekleşmemiştir. Özellikle yüzyılın son on yılına kadar, Avrupa sistemi kesin bloklaşmalara sahne olmamış, devletler 1815’te belirlenen sistem içi bloklaşmaya değil, sistemin bir blok işletilmesine dayanan mantığına büyük oranda sadık kalmışlardır. Değişen şartlar ve dengeler devletlerin çıkarlarının uyumlulaştırılmasını imkansız hale getirdiğinde ise, bloklaşma ve sonrasında I. Dünya Savaşı’na giden süreç yaşanmıştır. Şimdi bu genel çerçeve içinde, askeri ve siyasal bloklaşmanın nasıl ortaya çıktığını daha yakından ele alabiliriz:

XIX. yüzyıl gelişmelerinin daha sonraki yüzyılı nasıl derinden etkilediğini öğrenmek istiyorsanız Giovanni Arrighi’nin “Uzun Yirminci Yüzyıl” adlı eserini (İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2000) okumanızı öneririz.

K İ T A P

Bu dönemde Avrupa Uyumu işletilebilmiş midir?

SIRA SİZDE

AVRUPA’DA BLOKLAŞMAYA GİDEN YOL

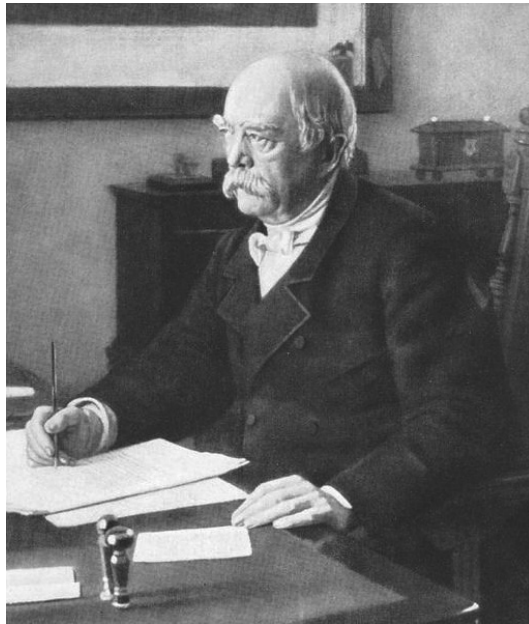
1871’de çok güçlü bir devlet hâlinde ortaya çıkan Almanya’ya karşı daha zayıf durumdaki ülkeler ittifak oluşturacağı yerde, bunu gerçekleştiren de Almanya’nın kendisi olmuştur. Bismarck’ın birliğin oluşmasından önceki dönemden farklı biçimde şimdi statüko yanlısı bir politikaya yöneldiği beşinci ünite de anlatılmıştı.

Alman Birliği’nin kuruluşu ve yol açtığı sonuçlar açısından öznel bir değerlendirme için Otto von Bismarck’ın, Düşünceler ve Hatıralar adlı kitabını (çev. Nejat Akipek), (Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1968) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

Alman Ulusal Birliği’nin kurulduğu 1871’den I. Dünya Savaşı’nın çıktığı 1914’e kadar Avrupa’nın hiç değişmeyen unsuru, Almanya-Fransa düşmanlığıdır. Bismarck, Fransa’nın 1870 yenilgisinin ve ağır barış şartlarının intikamını alacağını düşünerek, bu ülkeyi yalnızlaştırmaya gayret edecektir. Bismarck’ın ana amacı, 1871 düzenlemesini korumak ve Alman Birliği’nin güçlenmesini sağlamak için hiç olmazsa bir kuşaklık barış sağlamaktır. İşte bu düşüncelerinin ürünü olarak Bismarck, Üçlü İttifakı kuracaktır. Bismarck’ın işbaşıından ayrılmasından sonradır ki, Almanya statüko yanlısı

Resim 6.1

Otto Von Bismarck

Kaynak:<http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:BismarckArbeitszimmer1886.jpg&filetimestamp=20050504132821>

politikasını terk edecektir. Üçlü İttifakla daha da kuvvetlenmiş olan Almanya'nın bu yola girmesi, klasik anlamdaki "güç dengesi"nin özüne uygundu. Elbette, Almanya'nın karşısındaki devletlerin - başta Fransa olmak üzere - bir blok meydana getirmeleri de yine "güç dengesi"nin gereğiydi. Bu da Üçlü İtilaf'ı oluşturacaktır.

Üçlü İttifak'ın Kurulması

Fransa ve Rusya'nın birbirlerine yaklaşmasıyla doğabilecek iki cepheli savaş durumundan kurtulmayı dış politikasının temeli yapan Bismarck, 1872'de Rusya'yı yanına alarak Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında I. Üç İmparator Ligi'ni kurdu. I. Üç İmparator Ligi'nin önemli maddeleri şunlardı: Avrupadaki statüko kabul ediliyordu. Barış tehlikeye düşerse taraflar görüşmeler de buluncaklardı. Balkanlar'da çıkacak herhangi bir güçlük beraber çözülecekti. İhtilalci ayaklanmalara karşı ortak tutum alınacaktı. Taraflar başka bir devletle ittifak yapmayacaklardı.

Ancak, bu düzenleme Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki halkanın zayıflığından dolayı uzun ömürlü olamazdı. Nitekim 1875 yılında başlayan Balkan bunalımı sırasında Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki çekişme yüzünden I. Üç İmparator Ligi dağılmıştır.

Bismarck, hiç olmazsa Avusturya-Macaristan'ı yanında tutmak istemiş ve 1879 yılında bir ittifakla bu devleti Almanya'ya bağlamıştır. Almanya ile Avusturya-Macaristan arasındaki ittifakın hükümleri ise şöyle özetlenebilir: Taraflardan birine Rusya saldırırsa, öteki taraf saldırıya uğrayan ülkeye yardım edecekti. Ancak, taraflardan biri Rusya'dan başka bir devletin (burada Fransa kastedilmekteydi) saldırısına uğrarsa öteki taraf yansız politika izleyecekti. Rusya bu saldırgan ülkeye yardım ettiği takdir de ise öteki taraf müttefikine yardım edecekti.

Bismarck, Avusturya-Macaristan'ı kendisine bağlamakla beraber, asıl korkusu olan Fransa-Rusya birleşmesini (dolayısıyla Almanya'nın iki cepheli savaşla karşı karşıya kalma ihtimalini) önlemek için Rusya'yı yanında tutmak zorundaydı. Üstelik Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın Balkanlar'da çatışması durumunda Almanya da Rusya'yla karşı karşıya gelebileceği için, böyle bir tehlikeyi önlemek amacıyla Bismarck bu iki devletin Balkanlar'da anlaşmasını mutlaka sağlamak istemekteydi. Bu politikasının sonucunda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında 1881'de II. Üç İmparator Ligi oluşturuldu.

II. Üç İmparator Ligi'nin önemli maddeleri şunlardı: Taraflardan biri başka bir devletle savaşırsa, öteki ikisi yansız kalacaktı. Taraflar, Avusturya-Macaristan'ın Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'te kazanmış olduğu haklara saygı göstereceklerdi. Boğazların kapalılığına saygı gösterilecekti ve Osmanlı Devleti'nin başka bir devlete Boğazlar'da üs vermesi önlenecekti.

Bismarck, II. Üç İmparator Ligi'ni kurduktan sonra, özellikle Afrika'da sömürgecilik peşinde olan ve bu amaçla Almanya gibi büyük bir devletin dostluğunu kazanmaya çalışan İtalya'yı da yanına almıştır. 1879 İttifakı ile müttefik durumunda olan Almanya ve Avusturya-Macaristan, 1882 yılında İtalya'yı da yanlarına alarak Üçlü İttifak'ı kurdular.

I.Dünya Savaşı'nın bloklarından birini oluşturacak olan Üçlü İttifak'ın önemli maddeleri şunlardı: Taraflar birbirlerine karşı olan ittifaklara girmeyeceklerdi. Tahrik edilmediği hâlde Fransa İtalya'ya saldırırsa, öteki iki müttefiki İtalya'ya yardım edeceklerdi. Taraflardan biri kendi tahriki olmaksızın iki veya daha fazla devletin saldırısına uğrarsa bütün müttefikler savaşa katılacaklardı.

Bismarck, yanına- gücüne fazla güvenmemekle birlikte -İtalya'yı da aldığı ve İngiltere de bu sırada denizaşırı imparatorluk işleriyle meşgul olduğu için Fransa görünürde tam anlamıyla yalnız bırakılmış durumda demekti.

Fakat Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki bağ kısa süre içinde yeniden koptu. Balkanlar'daki 1885-1886 bunalımları, bu iki ülkenin arasını bir kere daha bozdu. Bunun üzerine Bismarck, iki ülkeyi bir arada tutamayacağını anladığından, her biriyle ayrı ayrı bağlantı içinde olmaya karar verdi. Avusturya-Macaristan'la 1879'daki ikili ve 1882'deki üçlü ittifak bağına sahip olan Bismarck, Fransa'yla birleşmesinden korktuğu, bu nedenle özellikle yanında, başka bir ifadeyle Fransa'nın uzağında tutmak istediği Rusya'yla 1887'de "Güvence Antlaşması"nı imzaladı.

Alman-Rus Güvence Antlaşması, taraflardan biri üçüncü bir devletle savaşta girirse, öteki tarafın yansız kalmasını; taraflardan birinin Fransa veya Avusturya-Macaristan'la yapacakları savaşta bu hükümlerin işlememesini öngörüyordu. Ayrıca, Boğazlar'ın kapalılığı kuralına uyulacak ve Almanya, Rusya'nın Balkanlar'daki haklarını tanıyacaktı.

Bismarck, şimdi Rusya'yla da bu şekilde yakınlık kurmuş olarak, Almanya'nın mutlak üstünlüğünü sağlamış ve Fransa'yı yalnızlığa mahkûm etmiş oluyordu. Bismarck, böylece Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın her ikisini de ayrı ayrı yanına almış oluyordu. Fakat Rusya'yla yaptığı Güvence Antlaşması, özü itibarıyla Avusturya-Macaristan'la olan ittifakıyla ters düşmekteydi. Nitekim bu husus Bismarck'ın dış politikasına karşı ileriki yıllarda yöneltilecek temel bir eleştiri noktası oluşturacaktır. Bu durum uzun sürmeyecek ve kısa bir süre sonra ortaya çıkacak gelişmeler Üçlü İttifak'ın karşısında Üçlü İtilaf sisteminin doğmasına yol açacaktır.

Üçlü İtilaf'ın Kurulması

Bismarck'ın izlediği ustalık politikası, 1871'de güçlü biçimde ortaya çıkan Almanya karşısında diğer büyük Avrupa devletlerinin birleşmesini önledi. Öte yandan, İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki sömürge anlaşmazlıkları da bu ülkelerin Almanya karşısında birleşmelerini engellemekteydi. Bu ülkeler Uzak Doğu'da, Güney Asya'da, Osmanlı Devleti üzerinde ve Akdeniz'de çatışma hâlindeydi. Ayrıca, Afrika da İngiliz-Fransız çatışmasına sahne oluşturmaktaydı. Nitekim Bismarck bu çatışmaları beceriyle tahrik ederek de birleşmelerini engellemeye çalışmaktaydı.

Alman dış politikasının yönetimini tümüyle Bismarck'a bırakmış bulunan İmparator I. Wilhelm'in 1888'de ölümü üzerine durum değişmeye başladı. Genç yaşta imparator olan II. Wilhelm, Bismarck'la fikrî çatışmaya girdi. Bu çatışma, II. Wilhelm'in atak yaradılışından ileri geldiği kadar, birtakım temel görüş ayrılıklarına da dayanıyordu: II. Wilhelm'e göre, Almanya dikkatini Avrupa üzerinde toplayan statükocu politikasından vazgeçip "Dünya Politikası"na (*Weltpolitik*) yönelmeli ve sömürgeciliğe girişmeliydi. II. Wilhelm, Bismarck'ın Rusya'ya gereğinden fazla önem verdiğini de düşünüyordu. Öte yandan, II. Wilhelm ile Bismarck arasında iç politika konularında da anlaşmazlık vardı. Bismarck, gittikçe sanayileşen Almanya'da güçlenen işçi hareketinin partisi olan Sosyal Demokrat Parti'yi orduyu kullanmak suretiyle ezmek istiyordu. Muhafazakar bir politikacı olan Bismarck'a oranla yüksek ülküleri, dinamik ve ilerici nitelikte düşünceleri olan II. Wilhelm ise, yönetimine bir iç savaş ortamı içinde kan dökerek başlamak niyetinde değildi.

Başbakan Bismarck'ın, imparator II. Wilhelm'le bu temel fikir ayrılıklarına rağmen görevine devam etmesi mümkün olmayacaktı. Nitekim 1890 yılında Bismarck görevinden istifa etti. Almanya, II. Wilhelm'in görüşlerine uygun bir politi-

kaya yöneldi. Almanya sömürgeciliğe yönelip de Fransa, Rusya ve İngiltere'ye karşı Bismarck'ın izlediği dikkatli politikadan vazgeçince bu ülkelerle çatışma durumu kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak demektir. Bunun sonucu olarak Fransa, Rusya ve İngiltere, ortak tehlike Almanya karşısında aralarındaki sürtüşmeleri bırakıp birleşmeye yöneleceklerdir. Üçlü İtilaf bu üç ülke arasında böylece ortaya çıkacaktır.

Üçlü İtilaf'ın ilk halkası, Fransa ile Rusya arasında kurulmuştur. Sömürgeciliğe girişip donanma yapımına hız veren Almanya, 1890'da Alman-Rus Güvence Antlaşması'nı da yenilemeyince artan kaygılar içindeki Fransa, Rusya ve İngiltere'den harekete ilk geçen Rusya oldu. Bu ülke, içinde bulunduğu askeri ve siyasi yalnızlıktan dolayı müttefik aramakta olan Fransa'yla 1894 yılında ittifak antlaşması imzaladı.

Fransız-Rus İttifakı'na göre, Fransa Almanya'nın veya Almanya tarafından desteklenen İtalya'nın saldırısına uğrarsa Rusya Fransa'ya yardım edecekti; Rusya, Almanya'nın veya Almanya tarafından desteklenen Avusturya'nın saldırısına uğrarsa Fransa Rusya'ya yardım edecekti.

Üçlü İtilaf'ın ikinci halkası, 1904 yılında Fransa ile İngiltere arasında imzalanan antlaşmadır. Özellikle Balkanlarda barışın hızla bozulmakta olduğunu ve bunun da büyük bir savaşa varabileceğini gören Fransa ve İngiltere, aralarındaki anlaşmazlıkları bırakarak 1904'te Sömürge Anlaşması'nı ("*Entente Cordiale*" - "Samimi Antlaşma") imzaladılar.

İngiliz-Fransız Anlaşması'na göre; Fransa, o sırada iki ülke arasında bir kriz yaratan Fas'ın siyasi statüsünü değiştirmemek sözünü veriyordu. Buna karşılık İngiltere, Fransa'yı Fas'ta askerî, iktisadi ve mali iyileştirmeler yapmada serbest bırakıyordu. Aynı biçimde, İngiltere de Mısır'ın siyasi statüsünü değiştirmeyecekti. Buna karşılık Fransa, İngiltere'nin 1882'de işgal ettiği Mısır'dan çıkmasını istemekten vazgeçecekti. Anlaşma'nın gizli olan hükümlerine göre ise Fas ve Mısır'da bağımsızlık statüsünün sürdürülmesi imkânsızlaşırsa İngiltere ve Fransa'nın birbirlerinin girişimlerine engel olmamaları öngörülmüyordu.

Üçlü İtilaf'ın üçüncü ve son halkası ise 1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında oluşturuldu. 1904-1905 savaşında Japonya'ya yenilen ve dikkatini yeniden Balkanlar'a çeviren Rusya, 1907'de İngiltere'yle anlaşmaya yöneldi: Japonya'nın İngiltere'yle ittifak kurmuş olması da Rusya'yı İngiltere'yle anlaşmaya iten bir etkendi.

Bu anlaşmaya göre; İran üç bölgeye ayrılarak kuzeyi Rus, güneyi İngiliz üstünlüğüne bırakılacak, orta bölge ise tampon olacaktı. İngiltere ve Rusya, Tibet'in Çin'e bağlı olduğunu kabul ediyorlardı. Rusya Afganistan'la ilgisini kesecek ve bu devletle ilişkilerini İngiltere'nin aracılığıyla yürütecek, buna karşılık İngiltere de Afganistan'ı işgale veya ilhaka kalkışmayacaktı.

Bu halkanın da tamamlanmasıyla kendini daha güçlü hisseden Fransa, Almanya'ya karşı sertleşmeye başladı. Aynı şekilde Rusya da İngiltere'yle anlaşmaktan sonra şimdi Balkanlar'da daha atak bir politikaya yönelmekteydi. Bu gelişmeler karşısında Almanya ise silahlanmasını hızlandıracak ve böylece I. Dünya Savaşı'na giden yol biraz daha kısalacaktır.

Öte yandan, aynı dönemde Japonya'nın Uzak Doğu'da güçlü bir devlet hâline gelerek Avrupa devletlerinin Çin'deki etkinliğini engellemesi de çatışmaların sömürge bölgelerinden Avrupa'nın içine kaymasını hızlandırmıştır. Bu ise hem Avrupadaki rekabeti artırmış, hem de sömürgelerdeki milliyetçi akımları daha güçlendirmiştir. Bu gelişmeler Avrupa'yı ve dolayısıyla da bütün dünyayı genel bir savaşa sürüklemekteydi.

Birinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan şartları daha ayrıntılı öğrenmek için Haluk Ülman'ın Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol adlı kitabını (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

Bismarck Alman Birliği'nin kurulmasından sonra nasıl bir politika izlemiştir?

SIRA SİZDE

SÖMÜRGEÇİLİK VE EMPERYALİZM

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin sonucu olarak sömürgeciliğin çapı genişlemişti. Güçleri çok daha ileri boyuta ulaşan büyük devletlerin denizaşırı sömürgelerdeki nüfuzları derinleşti ve iktisadi yapı genişledi. Sömürgeci devlet, büyüyen iktisadi gücüyle buraları yoğunlaşan bir denetim altında tutuyor, aynı dönemde yerli halkta gelişmeye başlayan milliyetçi tepkilere karşı ise baskı yöntemleri artıyordu. Kısacası "sömürgecilik", "emperyalizm"e doğru evrilmeye başlamıştı.

Emperyalizmin nedenlerine bakıldığında özellikle şu hususlar üzerinde durmak yerinde olacaktır:

En önemli neden, ekonomik yapının aldığı biçimle ilgilidir. Sanayi Devrimi ile hızlanan ekonomik büyüme 1870'lerden sonra yeni bir aşamaya girmişti. Yeni enerji kaynaklarının kullanılmaya başlanması, üretim ve ulaştırma araçlarındaki muazzam gelişim gibi faktörler devletlerin yeni hammadde kaynakları ve pazarlar aramasına yol açtı. Üstelik 1870'lerin başında ortaya çıkan ekonomik durgunluk pazar, işgücü ve hammadde kaynaklarını kontrol etme yönündeki mücadeleyi daha da keskinleştirdi. Avrupa'da büyüyen sermaye de yeni yatırım alanları aramaktaydı. Bu alan da dünyanın kapitalizme hiç ya da yeterince açılmamış bölgelerinin dönüştürülmesiyle olacaktı. Bu dönüşümün aciliyeti Batılı emperyalist güçlerin söz konusu alanları fiilen kontrol etme yani işgal etmelerini zorunlu hâle getirmekteydi.

Buna bağlı olarak Avrupa'da yaşam koşullarındaki olumlu yöndeki büyük gelişmeler, önemli bir nüfus artışına yol açmaktaydı. Bu fazla nüfusun, metropol ülkelerden yeni yerleşim alanlarına aktarılması ülkelerdeki sosyal huzursuzlukların ortadan kaldırılması açısından da önem taşımaktaydı. Sömürgeler Avrupa'dan gelecek geniş kitlelere yeni fırsatlar veren bakir alanlar sunmaktaydı. Üstelik bu alanlar toprakları kolaylıkla ellerinden alınabilecek, Avrupalıların nitelemesiyle, "uygar olmayan" toplumlara aitti.

Dahası, Avrupa devletlerinin özellikle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren bir güç mücadelesine girmelerinin doğal sonucu, daha fazla alanı denetim altına alma konusunda da bir yarışa girmeleriydi. Milliyetçilikle beslenen ulusal onur ve büyüklük isteği, dünyanın birçok bölgesinde sömürge sahibi olmayı da beraberinde getirmekteydi. Bir büyük gücün dünya üzerindeki herhangi bir bölgeyi sömürgeleştirmesi, diğer ülkelerde emperyalist yarışta geri kalma duygusuna sebebiyet vermektedir. Yarışta geri kalmamak ve bu bağlamda ulusal onuru zedelememek için saldırgan bir emperyalizme yönelmek gerekmektedir.

Üstelik bu yarış Avrupa'nın dünyanın merkezi olduğu bir yüzyılda gerçekleşmekteydi. Batı uygarlığının diğer tüm uygarlıkları kendinden aşağıda görmesinin doğal sonucu emperyalizmin Batı'nın dünyanın geri kalanına uygarlık götürmesi olarak görülmesi ve bu şekilde ifade edilmesiydi. O dönemde yaygın inanış bunun Batı uygarlığının insanlığa karşı bir sorumluluğu olduğu yönündeydi. Irkçı ve sosyal Darwinist tezlerle beslenen bu görüşler Batılı devlet adamları, edebiyatçıları, aydınları tarafından sıklıkla dile getirilmekteydi. Avrupa kamuoyları da

bu görüşler çerçevesinde şekillenmekte, toplumun tüm sınıflarından emperyalist politikalara destek gelmekteydi

Paradoksal biçimde, emperyalist yarış ve rekabet, Avrupa'nın barışı açısından kısa ve orta vadede olumlu bir rol oynadı. Devletler enerjilerini yeni sömürgeler elde etmek yönünde harcadılar. XIX. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik şartların zorlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik rekabetin neden olacağı siyasal ve askerî gerginlikler, sömürgecilik yarışı sayesinde bir süre frenlendi. Batılı güçler, sömürgecilik yarışında ortaya çıkan sorunları hatta krizleri bile başarılı diplomatik yöntemleri kullanarak çözebilmeyi başardılar. Avrupa içi sorunlar için 1815'te kurulan "Avrupa Uyumu" sistemi, Avrupa dışındaki sorunları da kapsayan bir şekilde başarıyla uygulandı.

Üstelik emperyalist yayılma Avrupalı güçlere içte karşılaştıkları sosyo-ekonomik sorunları çözmeye yönünde de önemli fırsatlar sunmaktaydı. Afrika ve Asya'nın sömürülmesi Avrupa ekonomilerine önemli katkılar yapmıştı. Burjuvazi ekonomik olarak daha da güçlenirken, durumdan huzursuz diğer sınıfların ekonomik taleplerinin sömürgelerden gelen kaynaklarla karşılanması 1830 ve 1848 Devrimleri benzeri girişimlerin ortaya çıkmasının önündeki en büyük engellerden biriydi. Avrupa'nın sömürülen sınıfları, emperyalizm vasıtasıyla tüm dünyanın sömürülmesinden pay alan sömürücü sınıflara dönüşmüşlerdi. Bu da Avrupa'daki devrim ve değişim yanlısı radikal (özellikle sosyalist) akımların güç kazanmasını engelleyerek sistemin devamlılığının sağlanmasına önemli katkılar yaptı.

Resim 6.2

Dönemin mizah dergisi Punch'ta çıkan Afrika'daki İngiliz yayılmasıyla ilgili bir karikatür.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Punch_Rhodes_Colossus.png

Kısa ve orta vadede Avrupa'daki barışın ve istikrarın korunması bağlamında olumlu etkiler yapan emperyalizm daha uzun vadede ise uluslararası rekabeti artırdığından büyük güçler arasındaki uyum ve iş birliğine olumsuz etkiler yaptı.

Emperyalist yarışın hem bir nedeni hem de bir sonucu olarak artan milliyetçilik, I. Dünya Savaşı'na giden yolda uluslararası iş birliğinin bozulmasında önemli etkilerde bulundu. Fakat I. Dünya Savaşı'nın sömürge sorunlarından değil, bizatihi Avrupa içi meseleler yüzünden çıktığı unutulmamalıdır.

Emperyalist yayılma çağında Avrupa'nın dünya üzerindeki siyasi, ekonomik ve askeri denetimi tarihte hiç görülmediği kadar arttı. Örneğin, 1880-1900 yılları arasındaki 20 yıllık çok kısa zaman diliminde İngiliz İmparatorluğu'nun nüfuz alanı üçte bir oranında artmıştı. Aynı dönemde Fransa topraklarını 9,5 milyon, Almanya ise 2,5 milyon kilometre kare genişletecekti. Avrupa dünyanın tam anlamıyla merkezi hâlini almıştı.

Emperyalizmin sömürülen devletler ve toplumlar üzerindeki en önemli etkisiyse söz konusu toplumlarda modernleşmenin ortaya çıkmasına ve ulusal bir uyanışın başlamasına neden olmasıdır. Afrika gibi bölgelerde sömürge yönetimleri altında daha yavaş biçimde gerçekleşen modernleşme ve ulusal uyanış, Osmanlı İmparatorluğu, Çin, Japonya gibi güçlü devlet yapısına ve geleneğine sahip ülkelerde sömürgeleşme tehlikesine karşı bir tepki olarak gelişmiştir. İkinci grupta yer alan ülkelerde modernleşmenin ve ulusal uyanışın daha erken ortaya çıkması ve Batı'ya karşı güçlü ve başarılı hareketlerin ortaya çıkması bu farklılığın sonucudur.

Sömürgeciliğin ve emperyalizmin gelişim süreci için Marc Ferro'nun Sömürgecilik Tarihi isimli kitabını (çev. Mina Cedden), 2. B., İmge Yayınevi, Ankara, 2011) okuyabilirsiniz.

K İ T A P

Avrupalı güçleri emperyalizme yönelten etkenler nelerdir?

SIRA SİZDE

EMPERYALİST DALGA VE AVRUPA DIŞI DÜNYA

Emperyalizm Sürecinde Afrika ve Asya'nın Dönüşümü

Afrika

Avrupa emperyalizminin kendisini açık bir biçimde gösterdiği alan hiç kuşkusuz Afrika kıtası oldu. Emperyalizm çağında Avrupalı güçler yaklaşık 30-40 yıl içinde neredeyse tüm Afrika topraklarını sömürgeleştirmeyi başardılar. Bu durum, tarihte ilk defa bu kadar geniş bir alanın bu kadar kısa bir sürede başka güçlerin kontrolüne girmesi demektir.

Aslında, Afrika'daki Avrupa kontrolünün tarihi XV. ve XVI. yüzyıllardaki coğrafi keşiflere ve sömürgecilik hareketlerine kadar gitmektedir. İspanyollar ve Portekizliler tarafından başlatılan yayılma kısa bir süre sonra İngilizler, Fransızlar ve Hollandalılar tarafından izlenmiştir. Fakat, bu güçlerin Afrika kıtasındaki varlıkları XIX. yüzyıl ortalarına kadar hayli kısıtlı kalmıştır. Avrupalı sömürgeci güçler kıtanın özellikle kıyı bölgelerinde küçük askerî garnizonlar ve ticaret üsleri kurmanın ötesine geçmemişlerdir. Yayılmanın ve kontrolün bu kadar sınırlı kalmasının bazı nedenleri vardır.

Öncelikle, XVI. yüzyılda kurulan küresel ticari yapı, mevcut sınırlı kontrolün genişletilmesine ihtiyaç duyulmamasını sağlamaktaydı. Avrupalı güçlerin dünya ticaretini kontrol etmek için geniş topraklara ihtiyacı yoktu. Ayrıca, ancak XIX. yüzyılda ortaya çıkan sınırlı kapitalizmin büyüyen ihtiyaçları, kontrol sahalarının da büyümesine yol açtığından, bu dönem öncesinde ihtiyaçların sınırlı olması genişleme ihtiyacının da sınırlı olmasına neden olmaktaydı.

İkinci olarak, ulaştırma ve sağlık imkânlarının yetersizliği Avrupalıların hayli zor şartlara sahip kıtanın içlerine ilerlemesine imkân tanımamaktaydı. XIX. yüzyıldaki teknolojik atılım ve bunun sonucunda imkânlardaki artış, kontrolün kıtanın içlerine yayılmasını mümkün kıldı.

Üçüncü olarak, emperyalist yarışın kızışmasının Afrika kıtasının paylaşımını bir uluslararası prestij ve rekabet meselesi hâline getirmesi ne kadar, Avrupa'nın emperyalist genişlemesi öncelikli bir husus hâlinde değildi. Emperyalist yarış başlayınca, Afrika sunduğu bakir imkânlar ve direniş odaklarının zayıflığı gibi nedenlerle öncelikli hedef hâline gelecekti.

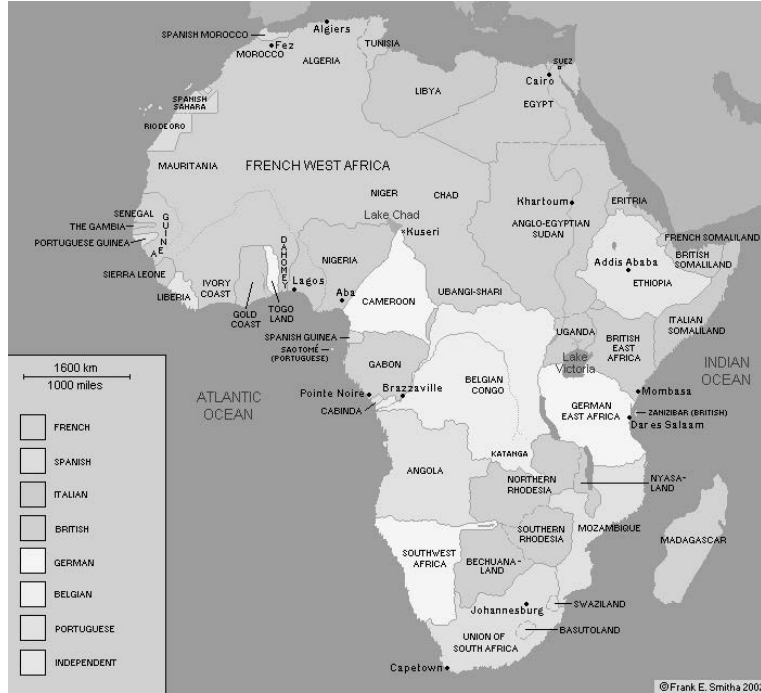
XIX. yüzyıl ortalarında Afrika kıtasındaki sınırlı Avrupa kontrolü, kabaca şu şekildeydi: İngilizler, Güney Afrika ve Altın sahiline, Fransızlar Cezayir, Senegal ve Gabon'a, Hollandalılar Transvaal'a, Portekizliler Angola, Mozambik ve Gine'ye, İspanyollar ise Batı Sahra bölgesine yerleşmişlerdi. Kıtada bağımsız devlet olarak görülebilecek 3 devlet mevcuttu: Özgürlüğüne kavuşan Amerikalı siyahlar tarafından kurulan Liberya, Fas ve Habeşistan.

XIX. yüzyılın ortalarında Avrupalı gezginlerin Afrika içlerine yaptıkları geziler, kıtaya yönelik Avrupa ilgisinin ve bilgisinin artmasına neden oldu. John Speke, Samuel Baker, David Livingstone ve Hanry M. Stanley gibi gezginlerin çalışmaları Afrika'ya yönelik Avrupa ilgisini hiç olmadığı kadar artırdı. Özellikle Belçika Kralı II. Leopold, gezginlerin çalışmalarına özel bir önem vererek, kıtanın sömürgeleştirilmesi düşüncesinin en önemli savunucusu hâline geldi. 1876'da, II. Leopold sermaye çevrelerinin de desteğiyle "Afrika'nın Açılması ve Sömürgeleştirilmesi İçin Uluslararası Birlik" adında bir dernek de kurdu.

Resim 6.3

XIX. yüzyılda Afrika'nın Avrupalı emperyalistlerce paylaşılması.

Kaynak: <http://www.fsmitha.com/h2/map02af.htm>

Belçika'nın özellikle zengin elmas yataklarına sahip Kongo havzası üzerindeki ilgisi, diğer Avrupalı ülkelerin de bölgede hak iddia etmelerine yol açtı. Hak

iddiaları sorunun büyümesine yol açtı ve bunu çözmek için uluslararası bir konferans düzenlemesiyle sonuçlandı. 1884 Kasımında toplanan ve 1885 Şubatında sonuçlanan Berlin Konferansı'nda Afrika topraklarının paylaşımında devletlerin sözlü ya da yazılı bildirimlerinin değil, fiili işgallerinin esas olması kabul edildi. Buna göre, Afrika topraklarının herhangi bir bölümündeki egemenlik, sömürgeci devletin toprak parçasını işgaliyle mümkün olacaktı.

Berlin Konferansı'ndan sonra, Afrika topraklarının paylaşılması adeta uluslararası bir yarışa döndü. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere emperyalist güçler hızla Afrika topraklarını işgale başladılar. Bu yarışta en büyük payı İngiltere almış, Somali, Nijerya, Uganda ve Güney Afrika'yı ele geçirmiştir. Fransa ise, Tunus'u işgal ettikten sonra Büyük Sahra'nın güneyindeki Batı Afrika ülkelerini, daha güneyde Kongo'nun kuzeyini, doğuda Cibuti ve Magadaskar'ı işgal etmiştir. 1890'lara kadar sömürgecilğe çok da sıcak bakmayan Almanya bile, Bismarck işbaşından ayrılncaya kadar, Togo, Kamerun, Güneybatı Afrika ve Tanganika bölgesinde sömürge yönetimleri kurmuştur. Kongoda geniş bir alanda sömürge yönetimi kuran Belçika ve Doğu Afrika'ya yerleşen İtalya bu ülkeleri takip etmiştir.

Afrika'da kurulan sömürge imparatorlukları, mevcut geleneksel yapıları kısa sürede geri döndürülemez biçimde dönüştürmüştür. Afrika'nın modernleşme sürecine girmesini sağlayan sosyo-ekonomik değişim, kıtanın kuzeyinde XX. yüzyılın başlarında, ortasında ve güneyinde ise XX. yüzyıl ortalarında başlayan ulusal uyanışın da temelini atmıştır. Tabi, bu modernleşme Avrupalı sömürgeci güçlerin Afrika kaynaklarını acımasızca sömürmeleri gibi çok ağır bir bedelin ödenmesiyle mümkün olabilmiştir.

Çin

Uzakdoğu'nun kadim uygarlıklarından biri olan Çin, yüzyıllar boyunca geleneksel yapısını korumayı başarmıştı. Avrupalı güçlerin XVI. yüzyıldan itibaren Uzakdoğu bölgesinde faaliyet göstermelerine rağmen, Çin Batı etkisinin belki de en az sızabildiği Asya ülkesi olarak varlığını sürdürdü. Yüzyıllar içinde Uzakdoğu'daki Batı etkisi genişlemesine rağmen, Çinde egemen olan Mançu Hanedanı ve büyük toprak sahibi Mandarinler, ülkeyi Batı etkisine açmamak konusunda büyük bir direnç gösterdiler. Bu durum, Çine egemen olan Çin uygarlığının biricikliği ve üstünlüğü düşüncesinden de yoğun olarak beslenmekteydi. Çinli elitlere göre, Çin dışındaki tüm dünya barbarı.

Buna rağmen, Çinli yöneticiler binlerce yıldır süren Doğu-Batı ticaretini tam olarak da engellemekten kaçındılar. Artık, Müslüman aracılardan kurtularak Çin'le doğrudan ticari bağlar kuran Batılı tüccarlar Çin'le -kısıtlamalar ve denetimle rağmen- ticaret yapmaya devam ettiler. Çin'in XIX. yüzyılda bu ticareti engellemek için adım atmaya kalkması, durumu tamamen değiştirecek, Çin büyük bir değişim sürecine girmek zorunda kalacaktır.

Söz konusu adım, Çin yönetiminin ülkeye İngiliz tüccarlar tarafından mübadele amacıyla getirilen afyon ticaretini yasaklamasıydı. Yasaklama kararı İngiltere tarafından "serbest ticarete" karşı bir adım olarak nitelendirildi ve gerginlik tırmandı. İngiliz birliklerinin Çin'in güneyindeki birkaç limanı işgal etmelerine neden olan ve "Afyon Savaşı" olarak adlandırılan çatışma, Çin yönetiminin geri adım atmak zorunda kalmasına neden oldu. Sonuçta, 1842'de imzalanan barış antlaşmasıyla Çin İmparatoru beş limanının dış ticarete açılmasını, ithal edilen mallara sabit oranlı bir gümrük vergisi konmasını ve Honkong'un İngiltere'ye terk edilmesini onaylamak zorunda kaldı. Böylece, Çin'in yüzyıllarca süren dışa kapanma politikası sona ermek zorunda kalıyordu.

İngiltere'nin açtığı yoldan on yıl içinde Amerikalılar ve Fransızlar da ilerlemekte güçlük çekmediler ve kendi "eşitsiz antlaşmalar"ını dayatarak, uyrukları için kapitülasyonlar elde ettiler. Bu tavizler, kısa bir zaman zarfında Batılı güçlerin yeni ayrıcalıklar koparmalarına, misyonerlerin Çin'e yerleşmelerine yol açtı. Hristiyanlık ülke içinde çok kısıtlı da olsa yayılma imkânı buldu. Bu gelişmeler, Çin'in geleneksel toplumsal yapısının değişme sürecine girmesinde hayli etkili olacaktı.

Misyonerlerin faaliyetleri öylesine etkili oldu ki, Çin yönetimine karşı başlayan büyük bir isyanda, Amerikalı misyonerlerin fikirlerinden esin alındı. 1850'den 1864'e kadar süren "Taiping İsyanı"nda ülke yıllarca çok büyük bir kargaşaya sahne oldu ve yaklaşık 20 milyon insan öldü. İsyanı bastırmakta hayli zorlanan Çin yönetimi, çareyi Batılı ülkelerden askerî destek almakta buldu. İngiltere ve Fransa ülkeye asker yollayarak isyanın bastırılmasında hayati rol oynadılar. Tabi bunun sonucu Batılı güçlerin Çin üzerindeki etkilerini artırmaları ve bu çerçevede yeni tavizler koparmaları oldu.

Sonraki dönemde, İmparatorluğun içine düştüğü durum sadece egemenliğini kaybetmesi boyutunda değil, aynı zamanda topraklarını da kaybetmeye başlaması boyutunda görülecektir. Honkong'un İngiltere tarafından işgalinden sonra, Rusya da Çin üzerindeki baskısını arttıracak, önce Amur nehrinin kuzeyindeki sonrasında ise Usuri yarımadası ve Sincan'daki geniş Çin toprakları Rusya'nın kontrolüne geçecektir. Bunu 1850'lerden itibaren Fransızların Hindicini bölgesine yerleşmeleri izleyecekti. Dünyanın en köklü imparatorluğu birkaç on yıl içinde dizleri üzerine çöktürülmüştü.

Batılı emperyalist güçlerin Çin üzerindeki egemenlikleri dünyanın genel konjonktürü dikkate alındığında hiç şaşırtıcı değildi. Asıl şaşırtıcı olan, pasta paylaşımına bir başka ülkenin yani benzer bir Batı baskısı süreci yaşayan Japonya'nın katılmasıydı. Aşağıda anlatılacağı gibi XIX. yüzyıl ortalarından itibaren hızlı bir modernleşme sürecine giren Japonya, "emperyalist dalga"ya katıldığının ilk işareti olarak, Çin üzerinde yürütülen paylaşım yarışına iştirak etmekte gecikmedi.

Bu çerçevede, 1894-1895 yılları arasında Japonya- Çin'e bağlı bir krallık olan Kore yüzünden - Çin ile savaşa tutuştu. Ağır bir yenilgiye uğrayan Çin, Shimone-seki Barışı'yla Japonya'ya önemli tavizler vermişse de Japonya'nın Uzak Doğu'da fazla güçlenmesinden çekinen Avrupa devletleri ve Rusya'nın araya girmesiyle bunların çoğunu geri almıştır. Buna rağmen, Çin savaş sonunda Formoza ve Penghu adalarını terk etmek zorunda kalacaktır.

Japonya'nın başarısı Batılı ülkeleri paylaşım savaşında geride kalmamak için Çin üzerindeki baskılarını arttırmaya yöneltmiştir. Ruslar Port Arthur'a yerleşirken, İngiltere, Fransa ve Almanya uzun süreli kiralama sözleşmeleriyle bazı önemli Çin limanlarını ele geçirmişlerdir. Bu dönemde, Avrupa'nın küçük güçlerinden biri olan Portekizliler bile Makao'yu kendi topraklarına kattıklarını ilan ettiler.

Çin'in sömürgeleşme sürecine girişi, tahmin edilebileceği gibi Çin halkında bir tepkinin doğmasına neden oldu. Bu tepki, muhafazakâr geleneksel yapı ve anlayışın egemen olduğu taşrada doğdu ve gelişti. Kırdaki tepkiyi kullanan ve isyanı başlatmadan önce yavaş yavaş örgütlenen "Haklı Yumrukların Uyumu" (Avrupalıların verdiği isimle "Boksör" örgütü) adlı örgüt 1898 yılında harekete geçti. Çin Sarayı'nın gizli desteğini alan örgüt üyeleri, Batı emperyalizminin temsilcisi olarak gördükleri Hristiyan Çinlilere ve Misyonerlere saldırılarda bulunmaya başladılar. Saldırıların Çin yönetimi tarafından engellenmesi yönünde Batılı güçlerin diplomatik baskısının başlaması kaçınılmazdı. Batılıların uyarılarını dikkate almayan Saray, tam tersine hareket ederek isyancıları daha da kışkırtma yolunu seç-

ti. Sonuçta, 1900 yılında büyük bir isyan başladı. İsyanın büyümesi, Batılı güçleri harekete geçirdi ve Batılı askerî birlikler bazı Çin kalelerini ele geçirdiler. İmparatoriçe yabancı güçlere savaş ilan etti. Bu sırada, Pekin'deki Alman elçisi öldürüldü ve yabancı elçilikler kuşatıldı. Bunun üzerine Batılı güçler tarafından oluşturulan bir sefer kuvveti Pekin'e girerken, Rus ordusu da Mançurya'nın güneyini işgal etti. Şartların hızla aleyhine döndüğünü gören Saray, Avrupalı güçler tarafından dayatılan şartları kabul etmek zorunda kaldı. Buna göre, isyanda sorumluluğu olan yetkililer cezalandırılacak, büyük bir tazminat ödenecek ve kaleler ile garnizonlar yıkılacaktı. İsyan, hesapların tam tersine bir sonuç vermiş, Sarayın hâkimiyeti artacağına daha da zayıflamıştır.

Bu işgallerin arka planında devam eden yeni tavizler, borç sözleşmeleri ve ülkenin iç işlerine müdahaleler Çin'i yabancıların denetimindeki bir ülke hâline getirmekteydi. Çin'in bağımsızlığı gün geçtikçe sadece hukuki bir çerçeveye oturan fiili durumla hiç bağdaşmayan bir nitelik kazanmaktaydı. XX. yüzyıla girerken Çin fiilen bir sömürge hâline gelmişti.

Japonya

XIX. yüzyılın başlarında Japonya'nın Batı emperyalizmine karşı koyacağı ve değişen şartlara Çin'den çok daha kolay uyum sağlayacağını gösteren hiçbir işaret mevcut değildi. Japonya da Çin gibi XVI. yüzyılda başlayan Batı etkisini en aza indirme yönünde bir içe kapanma politikası izlemişti. Nagazaki dışındaki tüm Japon toprakları Batılılara kapatılmıştı. Japonya sadece Nagazaki'deki bir Hollanda tüccar kolonisi üzerinden Batı dünyasıyla çok sınırlı bir iletişim kurmaktaydı.

Japonya'nın Çin'den en büyük farkı, merkezi otoritenin zayıflığı ve Japon kültürünün Çin kültürünün aksine değişime ve yeniliklere daha açık olmasıydı. Merkezi otoritenin zayıflığı ülkede gelenekçi bir "kendine güven anlayışı"nın yerleşmemesine sebep olmuştu. Çin'dekinin aksine, dış dünyayı mutlak olarak öteki-leştiren bir "emperyal akıl" ve "emperyal söylem" yoktu. XIX. yüzyıl başlarından itibaren, Nagazaki'deki ticaret kolonisinden yayılan fikirler kimi Japon elitlerinde yavaş yavaş değişim düşüncesinin doğmasına neden olmuştu.

1840'lardan itibaren Çin'de yaşananlar Japon yöneticileri tarafından endişeyle izlenmekteydi. Japon yöneticileri, Batı taleplerine direnmenin mi, yoksa taviz vermenin mi daha uygun olacağı konusunda bir süre karar veremediler. Kararın verilmesini sağlayan şey, Batılıların açık bir şekilde güç kullanma tehdidinde bulunmaları oldu. 1853'te ABD Başkanı, Edo Körfezi'ne bir savaş filosu göndererek, Japonya'nın Batı ticaretine açılması yönünde bir ultimatoma verdi. Filo ertesi yıl döndüğünde Japon yöneticiler "eşitsiz antlaşmalar"dan ilkinizi imzalamışlardı bile. Bunu, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Hollanda'ya verilen ticari ayrıcalıklar, Batılılara verilen diplomatik dokunulmazlık ve temsilcilik açma gibi hakları içeren yeni tavizler izledi.

1868'de başlayan "Meiji Restorasyonu"na kadar Japon elitleri arasında Batı etkisine karşı gelenekçi tepkiler görüldüyse de Çin'deki isyanlar gibi olaylar hiç yaşanmadı. Sarayın, kontrolü tamamen ele geçirerek, feodal "shogun"lukları tasfiye etmesiyle başlayan Meiji Restorasyonu Japonya'nın topyekûn bir modernleşme modelini benimsemesini sağladı. Eğitimden, orduya; kültürden üretim yöntemlerine kadar tüm toplumsal alanlarda geleneksel yapı ve alışkanlıkların tasfiyesine dayanan bu politika, Japonya'nın birkaç on yıl içinde Avrupa ve Avrupa kolonileri dışındaki en modern ülke olmasını sağlayacaktı.

Resim 6.4

apon İmparatoru Meiji.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Meiji_tennō.jpg

1880'lerde yenileşme hareketi eski hızını kaybetse de artık Japonya'da birçok şey geri döndürülemeyecek biçimde değişmişti. Özellikle önem verilen ordunun modernleştirilmesi hedefi çerçevesinde, hem modern silahlar temin edildi hem de yabancı askeri danışmanlardan yararlanıldı. Ayrıca, Avrupa ve ABD'ye eğitim amacıyla çok sayıda genç gönderildi. Japon gençler hem aldıkları eğitimle modern yöntem ve teknikleri öğrenerek ülkelerinin gelişmesine katkı yapmakta, hem de Japonya'da Batı dünyasına karşı hayranlık ve nefretin bir arada görüldüğü modernist düşüncelerin güçlenmesini sağlamaktaydı.

Sonuçta, Japonya, XIX. yüzyılın son on yılında "emperyalist dalga"ya katılma aşamasına gelecek kadar maddi ve manevi anlamda modernleşmişti.

Gelişen ekonomi ve oluşmaya başlayan kapitalist sınıf, İmparatorluğun emperyal hedefleriyle uyusur biçimde dışa doğru yayılma politikası izlenmesini desteklemekteydi. Bu doğrultuda ilk hedefin yukarıda belirtildiği gibi, sömürgeleşme sürecine girmiş olan Çin olması da çok doğaldı. Çin ordusuna karşı büyük bir zafer kazanan Japonlar, Batılı güçlerin araya girmesi nedeniyle "hedefledikleri ve hak ettiklerinin" hayli gerisinde kazançlar elde ettiler. Bu durum, Japon elitlerinde Batı'ya karşı kuşkuvarın artmasına yol açtı. Japonya yavaş yavaş kendisini Batı emperyalizmine karşı Asya davasının savunucusu rolüne hazırlamaya başladı. XX. yüzyılda açık bir biçimde ortaya çıkacağı gibi, bu durum Japonya'nın kendi emperyalist hedeflerini perdelemekten başka bir şey ifade etmeyecekti.

Japonya'nın bir büyük devlet adayı olarak hızla kuvvetlenmeye başlaması, Batılı büyük güçlerin dikkatinden kaçmamıştır. Uzakdoğu'daki paylaşım savaşında avantaj sağlamak isteyen İngiltere 1902'de Japonya ile bir ittifak kurdu. Bu durum, Japonya'nın en azından bölgede önemli bir güç olarak görülmeye başladığını göstermekteydi. Japonya'nın İngiltere ile ittifakı, 1904-1905'te Rusya ile yaptığı savaşta büyük bir önem kazanacaktı. Büyük bir zafer kazanan Japonya'nın hem Rusya'yı savaşta yalnızlaştırmada hem de antlaşma masasında beklentilerinin önemli bir kısmını alabilmesinde İngiltere ile ittifakının büyük katkısı olacaktı.

1904-1905 Rus-Japon Savaşı sonrasında Rusya, Kore ve Güney Manchurya üzerindeki hak iddialarından vazgeçmek zorunda kalmış, söz konusu bölgelerin Japon nüfuz alanı içinde olduğunu kabul etmiştir. Bu düzenleme 1910'da Japonya'nın Kore'yi işgal ederek başlayacağı ana kıtadaki ilerlemesinin de çıkış noktasını oluşturmaktadır. Rusya'da 1905'te bir devrimin yaşanmasını da etkileyen bu savaşın asıl önemi, sömürge ya da sömürgeleşme sürecindeki halklara bir umut ışığı yakmasıdır. Çünkü bu savaşta yüzyıllar sonra ilk defa bir Batılı güç Batılı olmayan bir güç tarafından yenilgiye uğratılmaktaydı. Birçok Batılı olmayan toplum modernleşmenin Batı emperyalizmine direnmenin tek yolu olduğunu anlamış, bu toplumlarda ulusal bilinç, milliyetçilik ve modernleşme yanlısı düşünceler güç kazanmıştır.

Japonya'daki Meiji Restorasyonu'nun geleneksel sınıflarla elitler arasında nasıl bir mücadeleye sahne olduğuna ilişkin bir sinema yapıtı izlemek isterseniz, Edward Zwick'in yönettiği *Son Samuray* (The Last Samurai, 2003) adlı filmi öneririz.

DİKKAT

Hindistan

Hindistan'da XVI. yüzyılda başlayan Batı etkisi XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren tam denetime dönüşmeye başladı. Özellikle, İngilizlerce kurulan Doğu Hindistan Kumpanyası Hindistan'ın birçok bölgesinde sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda siyasi ve askerî olarak da egemenlik kurdu. İngiltere monarşisi tarafından desteklenen şirketin egemenliği XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren İngiliz Hükûmeti'nin de etkinliğinin arttığı bir "ikili kontrol" sistemine dönüştü. XIX. yüzyılın başlarından itibaren şirketin etkisi yavaş yavaş azaltıldı ve Hindistan doğrudan İngiltere'nin hükümrânlığı altına girdi. 1840'larda Pencap, Sind ve Keşmir bölgelerinin de kontrol altına alınmasıyla İngiliz egemenliği kuzeye yayıldı ve tüm Hindistan'ı kapsar hâle geldi.

Ülkede artan İngiliz etkisi kendisini sadece siyasal alanda göstermedi. Hindistan demir yolu yapımı, buharlı gemilerin kullanıma açılması gibi unsurların devreye girmesi sonucunda ekonomik bir değişim sürecine girdi. Buna paralel olarak, kültürel bir değişim de başladı. İngilizlerin -doğrudan ya da dolaylı yollarla- kısmen de olsa Batı kültürünü benimsemeye başlayan yerel elitler yaratmaları Hint toplumunun geleneksel yapısının bozulmasına yol açtı.

Söz konusu durumun, geleneksel bir tepkiyi doğurması kaçınılmazdı. Nitekim, 1857'de Hindu askerler tarafından başlatılan bir isyan patlak verdi. İngiliz yönetimini hayli zorlayan bu isyan ülkeye yeni İngiliz kuvvetlerinin getirilmesi ve bazı Hintli askerlerin sadakati sayesinde bastırılabilirdi. İsyan, yenileşmeye karşı gelenekçi bir tepkinin sonucuydu. Milliyetçi fikirlerle girilen sömürgecilik karşıtı bir hareket değildi. İsyan sonrasında, ülkedeki fiilen yıllarca önce sona eren Moğol-Türk egemenliği resmen bitirildi ve ülke genel valinin yönetiminde doğrudan İngiliz Tacı'na bağlandı. Özellikle, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hindistan'ın artan ekonomik ve askerî önemi, adeta İngiliz sömürge imparatorluğunun mihenk taşı hâline gelmesine yol açtı. İngiliz dış politikası açısından Hindistan artık temel belirleyicilerden biri olacaktır.

Ülkede İngiliz sömürge yönetimine karşı geleneksel olmayan modern bir muhalif hareketin ortaya çıkması için XIX. yüzyılın son çeyreğini beklemek gerekecektir. İlginç bir biçimde, eskiden devlet memuru olan bir İngiliz'in önderliğinde 1885'te kurulan Kongre Partisi, İngiliz yönetimine siyasal ve sosyal taleplerini iletmeye başladı. Kongre Partisi'ne katılan ilk Hintliler daha çok İngiltere ve Hindistan'daki İngiliz okullarında eğitim gören genç Hindulardı. Başlangıçta, Hindistan'daki Avrupalıların da destek verdiği hareket, XX. yüzyılın başlarından itibaren daha milliyetçi bir çizgiye yaklaşmaya başladı. Oluşan Hint büyük burjuvazisinin de desteğini almaya başlayan Hint milliyetçiliğinin İngiliz yönetimine karşı daha muhalif bir anlayışa evrilmesi için ise birkaç on yıl daha beklemek gerekecekti. Bu durum ise, Hindulardan oluşan muhalefete karşı nüfusun diğer önemli bir bileşeni olan Müslümanların tavrı almasına yol açacak, Müslümanlarla Hindular arasındaki ayrışmayı derinleştirecektir.

Amerika Kıtasındaki Gelişmeler

Yeni Bir Büyük Güç: ABD

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra 13 federe devletten oluşan bir federal yapı kurulan ABD’de batıya doğru yayılma XIX. yüzyılın başlarından itibaren hız kesmeden devam etti. Mississippi nehrinin doğusunda yaşayan Kızılderili halklarının topraklarının kontrol altına alınması ve sürülmesine dayanan yayılma politikası kararlılıkla uygulandı. Bu sayede ABD batıda çok geniş toprakları kontrol altına almayı başardı. Bu yayılma İspanyolların elinde bulunan Florida’nın 1819’da ele geçirilmesiyle güneye de uzandı. 1845’te Meksika’ya karşı bağımsızlık savaşı yürüten Teksaslıların kurduğu Teksas devletinin ilhakıyla, ABD çok büyük bir toprak parçasını daha topraklarına katmayı başardı. 1846’da yapılan Oregon antlaşmasıyla İngiltere kuzeyde önemli bir toprak parçasından çekilerek bölgenin ABD kontrolüne girmesine izin verdi. 1848’de İspanya ile savaşan ABD Kaliforniya’yı da alarak hâkimiyetini Pasifik okyanusuna kadar uzattı. Böylece ABD bağımsızlığını izleyen yaklaşık 60 yılda toprak genişlemesi bağlamında büyük bir gelişme göstermiştir.

Söz konusu genişlemenin hem bir nedeni hem de bir sonucu, ABD’ye Avrupa’dan yapılan büyük göçtür. Avrupa’dan ekonomik, siyasal ve dinsel sebeplerle milyonlarca insan göç etmiş, bu göç özellikle XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar artan bir tempoyla devam etmiştir. ABD’ye göç eden kitleler, batıda fırsatlar sunan geniş topraklara yerleştirilmiş, bu da ABD’nin genişlemesi yönünde demografik ve ekonomik bir baskı unsuru olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarında Kaliforniya’da altın bulunması ve tüm ülkeyi doğudan batıya kateden demiryolu hattının bitirilmesi batıya doğru yayılmayı tetiklemiştir.

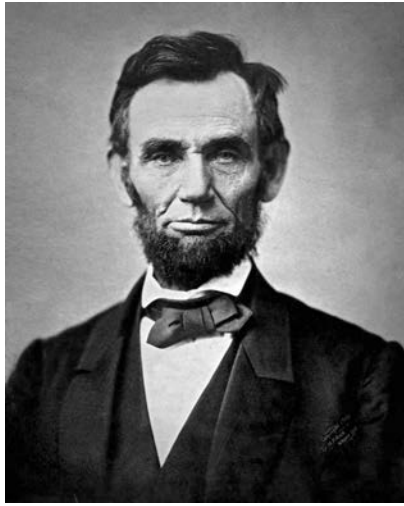
ABD dış politikası bu dönemde genişlemenin koşullarının yaratılması yönünde oluşturulmuştur. Bu bağlamda, ABD yönetimleri bölgedeki Avrupalı güçlerin etkisinin ortadan kaldırılması için çaba sarf etmişlerdir. ABD’nin bu politikası sadece Kuzey Amerika’da değil, Güney Amerika’da da sömürgeciliğin tasfiyesini hedeflemekteydi. ABD yönetimi bir bütün olarak Amerika kıtasındaki sömürge sistemini ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Sömürge yapısının devamı ve bu bağlamda Avrupalı güçlerin etkinliği ABD’nin kıtadaki etkisini arttırmasının önündeki en önemli engeldi.

Bu çerçevede, 1823 yılında ilan edilen Monroe Doktrini’nin yaklaşık bir yüzyıl boyunca ABD dış politikasının merkezine oturması şaşırtıcı değildir. Dönemin ABD Başkanı James Monroe tarafından ABD Kongresi’ne sunulan bir mesajda, “ABD’nin Avrupa devletlerinin işlerine karışmak niyetinde olmadığı, buna mukabil ABD ile dostça ilişkiler kurulmak isteniyorsa Avrupa devletlerinin de Amerika kıtasına müdahale etmemeleri gerektiği” vurgulanmıştır. Benimsenen bu politika çerçevesinde aşağıda anlatılacak olan Latin Amerika bağımsızlık mücadelesini destekleyen ABD, kıta üzerindeki genişlemesini ve etkinliğini arttırmasını engelleyecek Avrupa kaynaklı tüm müdahalelere karşı açık tavır alacağını açık bir biçimde belirtmiştir.

Genişleme, ABD’nin çok zengin ekonomik ve beşeri kaynakları kullanarak hızla gelişmesini sağladı. Özellikle kurucu 13 koloniden kuzeyde yer alanları hızla sanayileştirdi. Sınai kapitalizmin geliştiği kuzeye karşı, tarımsal üretimin egemen olduğu güney arasında önemli sosyo-ekonomik farklılıklar belirmeye başladı. Federal hükûmetin yetkileri konusunda yaşanan anlaşmazlıklar özellikle kölecilik sorununda kendisini göstermekteydi.

1860 başkanlık seçim kampanyasında Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olan Abraham Lincoln köle ticaretinin tamamen yasaklanması yolunda adımlar atacağını açıkladı. Seçimleri Lincoln'un kazanması güneyde büyük bir tepki yarattı. Lincoln yönetimi iktidarı devralmadan güneydeki 7 devlet ABD'den ayrılarak bir konfederasyon kurduklarını açıkladılar. Bu karar, ne iktidarı devretmeye hazırlanan eski başkan James Buchanan, ne de yeni başkan Abraham Lincoln tarafından tanınmadı. İki taraf arasında tırmanan kriz, konfederasyon güçlerinin Güney Carolina'daki federal bir askeri üsse saldırmasıyla savaşa dönüştü.

1861 ve 1865 yılları arasında süren ve ABD'yi parçalanmaktan kurtaran iç savaş kuzeyli birlik güçlerinin zaferiyle sona erdi. Savaşın sonrasında köle ticareti ve kölecilik tamamen yasaklandı. ABD'yi bir süre içe dönmeye zorlayan ve yipratan bir savaş olsa da, sonuçta kuzeyin istediği olmuş, ABD sanayisi de çalışacak ucuz-emek sorununu çözerek gelişmesine kaldığı yerden ve üstelik artan bir hızla devam etmiştir. Ayrıca, savaş ekonomisi ülkenin endüstriyel ve teknolojik gelişimine önemli katkılar da yapmış, savaşın bitiminden sonra, savaş ekonomisi çerçevesinde üretim yapan fabrikaların çoğu barış döneminin ekonomik gereksinimlerine uygun biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Silah üretimi ABD'nin dış ülkelere ihracatının önemli kalemlerinden biri olmuş, bu da ekonomik büyümeye katkı yapmıştır.

Resim 6.5

ABD Başkanı
Abraham Lincoln.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Abraham_Lincoln_November_1863.jpg

Bu çerçevede, XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Amerikan ekonomisi büyük bir atılım yapmıştır. Özellikle, Sanayi Devrimi'nin ikinci aşamasını oluşturan kimya, çelik, otomotiv gibi sektörlerde yaşanan gelişme ABD'nin XX. yüzyıl başlarında dünyanın en büyük ekonomik gücü olmasını sağladı. Yaşanan bu gelişmenin, ABD'nin emperyalist dalgaya katılmasını sağlamaması düşünülemezdi. XIX. yüzyılın son çeyreğinde dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk, ABD burjuvazisinin emperyalist politikalar izlenmesi yönündeki baskısını artırmaya yol açtı. Nitekim iç savaşın ardından 1867'de Alaska'nın Rusya'dan satın alınmasından sonra bir süreliğine duraksayan genişleme yüzyıl sonunda yeniden gündeme geldi. 1898'de Küba sorunu yüzünden başlayan ABD-İspanya savaşı ABD'nin zaferiyle sonuçlandı. Zafer ABD'nin Filipinler, Porto Rico, Guam ve Hawai adalarını ele geçirmesini sağladı. Artık ABD etkisi, Atlantik'ten Hint Okyanusu'na uzanan bir coğrafyada kendini göstermekteydi. Bunun da XX. yüzyılda uluslararası sistemin yeniden şekillenmesinde belirleyici olması kaçınılmazdı.

Sömürgeciliğe Karşı Meydan Okuma: Latin Amerika

Esas olarak, İspanyol ve Portekiz egemenliğinde olan Latin Amerika'da bu iki imparatorluğun gerilemesine paralel olarak, özerklikçi ve ayrılıkçı düşünceler XVIII. yüzyılda yavaş yavaş gelişmeye başlamıştı. Bunda, Latin Amerika ülkelerinde yo-

ğün bir Avrupalı kolonici nüfus olmasının ve Avrupa'dan gelenlerin yerli halkla ve Afrika'dan gelen siyah nüfusla karışmasının da büyük rolü vardı. Çünkü, metropol imparatorluk merkezinden bağımsız bir kimlik güçlü bir biçimde doğmuştu. Latin Amerika halkı, sömürge yönetimlerinden soğumaya başlamış, kendisini ayırtırmıştı. Üstelik sömürge yönetimlerinin gittikçe baskıcı bir nitelik kazanması sadece yerli halkı değil, artık bu halkla karışmış Avrupa kökenlileri de rahatsız etmekteydi.

Bu ortamda, XVIII. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan iki gelişme söz konusu ayrışmayı daha da derinleştirecekti. Bu gelişmelerden ilki, ABD'nin bağımsızlığını kazanmasıydı. ABD halkının kolonici ülke olan İngiltere'ye karşı başarısı, Latin Amerika halklarına esin kaynağı oldu. Latin Amerikalı elitler, kolonilerin de sömürgeci ülkelere karşı bağımsızlıklarını kazanabileceklerini gördüler. Kısa bir süre sonra ortaya çıkan Fransız Devrimi ise tüm dünyaya yaydığı liberal, milliyetçi fikirlerle kısa sürede Latin Amerika'yı da etkiledi. Batı kültürü ve düşünce hayatından doğrudan etkilenen Avrupalıların yaşadığı bir coğrafyada bu çok daha kolay ve çabuk olacaktı.

Fransız Devrimi, Latin Amerika'da sadece ideolojik anlamda etkili olmadı. Fransız ordularının 1808'de İspanya'yı işgal etmeleri, Latin Amerika'daki İspanyol kontrolünü çok zayıflattı. Bunu fırsat bilen, Bolivar, San Martin ve Miranda gibi bağımsızlıkçı önderler harekete geçerek, İspanyol yönetimine karşı kıtanın çeşitli bölgelerinde bir halk ayaklanması başlattılar. Bu hareket kısa zamanda genişledi ve kimi yerel hükümetlerin kurulmasına kadar giden önemli başarılar kazandı. Fakat Napoleon'un yenilgiye uğratılmasından sonra yeniden İspanya'nın kontrolünü alan İspanyol İmparatoru, yeni askerî birlikler göndererek isyancılara karşı durumu dengelemeyi başardı.

Durum isyancıların aleyhine dönmüş gibi görünse de isyanın liderleri İspanyol kuvvetlerine karşı halk desteğini kaybetmemişlerdi. İspanyollar birkaç yıl boyunca uğraşsalar da, isyancıları kesin bir yenilgiye uğratamadılar. ABD ve İngiltere de isyancıları desteklemeye başlamıştı. İngiltere'nin bağımsızlıkçı harekete verdiği desteğin altında, kıtanın İspanyol sömürge sisteminden çıkarılarak, serbest ticarete açılmasının kendi çıkarına olduğu düşüncesi yatıyordu. İspanyol sömürge sistemi serbest ticaretin en büyük savunucusu olan İngiltere'nin, bölgeye girememesine sebebiyet vermekteydi. Bağımsızlığını yeni kazanmış ABD de benzer gerekçelerle bağımsızlık hareketini desteklemekteydi. Ayrıca, bağımsızlığını kazanacak ülkelerde siyasal olarak da nüfuz kuracağını düşünmekteydi. Daha önce değinilen Monroe Doktrini'nin ilanında bu düşüncede önemli bir etkisi vardı.

Kıta üzerindeki egemenliğini kaybettiğini anlayan ve bağımsızlıklara karşı savaşın getirdiği ekonomik külfetlere de daha fazla dayanamayan İspanya sonuçta kıtadan çekilme kararı aldı. Bunun sonucunda Orta ve Güney Amerika ülkelerinin tümüne yakın bölümü 1824 yılına kadar bağımsızlıklarını kazanmış oldular. Bu tarihten sonra, bağımsızlıklarını kazanan ülkeler arasında çeşitli savaşlar görülecek ve XX. yüzyıl boyunca yeni bağımsız devletler de doğacaktır.

Öte yandan, kıtanın büyük bölümü İspanya elinde olsa da Brezilya bölgesi Portekiz kontrolündeydi. Brezilya'nın Portekiz'den kopması ve bağımsız olması ise biraz daha farklı bir biçimde olacaktır. Napoleon ordularının Portekiz'i de işgal etmesinden sonra Portekiz imparatoru sarayı Lizbon'dan, Brezilya'daki Rio de Janeiro'ya taşımıştı. Fransızların Portekiz'den çekilmesinden sonra yerini oğluna bırakarak Lizbon'a döndü. Brezilya halkının bağımsızlıkçı ortamın etkisiyle yeni-

den Portekiz'e bağlanmayı reddetmesi üzerine 1822'de Portekiz imparatorunun oğlu, Dom Pedro adıyla Brezilya imparatoru olarak ilan edilmiş ve ülke bağımsızlığını kazanmıştır.

Latin Amerika ülkeleri bağımsızlıklarından kısa bir süre sonra İngiltere'nin, daha sonra da ABD'nin iktisadi egemenliği ve siyasi etkisi altına girmişlerdir. Özellikle de ABD, Latin Amerika ülkelerini Avrupa müdahalesinden kurtardıktan sonra, Monroe Doktrini'nin verdiği rahatlık ve güvenle bu bölgeyi iktisadi ve siyasi tekeli altına almış oldu.

XIX. yüzyıl boyunca Avrupa'dan yoğun bir göç alan Latin Amerika'nın özellikle Arjantin gibi ülkeleri ekonomik kaynaklarının bolluğu nedeniyle önemli gelişmeler göstermiştir. Avrupa'nın en önemli ticari ortaklarından olan ve kıtaya gıda maddeleri ihraç eden Latin Amerika'daki ABD etkisi ise yüzyıl boyunca tedrici bir biçimde artmıştır.

Japonya ve Çin'in emperyalist etkiye karşı nasıl tepki verdiklerini karşılaştırınız.

SIRA SİZDE

Özet

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'nın geçirdiği dönüşümü açıklamak.

Eski toplumsal bağların ve sadakatin çözüldüğü Avrupa'da kimlik boşluğunu dolduran temel ideoloji hâline gelen milliyetçilik, sınai büyüme, iç istikrar, anayasal ve demokratik kurumların gelişmesine eşlik ederek ulus devletleri ortaya çıkarırken; aynı ideoloji Avrupa'nın doğusunda 1815 Viyana Kongresi'yle tesis edilmiş olan Avrupa Uyumu'nu sarsacak hadiseler neden oluyordu. Bu hadiseler bağlamında en büyük sorunlardan bir tanesi Doğu Sorunu'ydu.

1871-1914 arası döneme bakıldığında dünyada Avrupa'nın merkez durumda olduğu üç uygarlık ve uluslararası ilişkiler alanı ortaya çıkmıştır. Birinci halkada Avrupa'nın batısı ve Amerika'nın kuzeyi, ikinci halkada Avrupa'nın doğusu ve Latin Amerika, üçüncü halkada ise Asya ve Afrika ülkeleri yer alıyordu.

1871'de Alman Birliği'nin kurulması Avrupa Uyumu'nun artık dikkate alınmadığını gösteriyordu. Ancak yüzyılın son on yılına kadar bozulan Avrupa sistemi kesin bloklaşmalara da sahne olmamış, Avrupa devletleri sistemin bir blok olarak işletilmesi ilkesine sadık kalmışlardır. Diğer şartlar ve dengeler çıkarların uzlaştırılmasını imkansız hale getirdiğinde ise bloklaşma başlamış ve Birinci Dünya Savaşı'na giden süreç yaşanmıştır.

Avrupa'nın bloklaşmaya nasıl gittiğini açıklamak.

Alman Birliği'nin sağlanmasına giden süreçte izlediği revizyonist politikanın aksine Bismarck, Birliğin kurulmasından sonra statükocu bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Alman Birliği'nin sağlanmasından sonra Bismarck'ın temel amacı 1871 düzenlemesini yürürlükte tutmaktır. Bu nedenle Fransa'yı kendisine en büyük tehdit olarak görüyordu. 1872 yılında Fransa'yı dış politika-da yalnızlaştırabilmek ve Almanya'yı olası bir iki cephe savaş durumundan kurtarabilmek için Avusturya-Macaristan ve Rusya'yı yanına alarak Üçlü İttifak'ı ilan etti. İttifak, Avusturya Macaristan ve Rusya arasındaki ittifak Balkan uyumsuzluğundan ötürü 1875 yılında dağıldı. Bismarck'ın bu tarihten sonraki temel amacı

Rusya-Fransa yakınlaşmasını önleyebilmek ve hem Avusturya-Macaristan'ı hem Rusya'yı kendi saflarında tutabilmek oldu. 1882 yılında Avusturya-Macaristan, İtalya ve Almanya Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalarken 1887 yılında Rusya'yla Güvence Antlaşması imzalandı.

Bismarck'ın II. Wilhelm tarafından yönetimden uzaklaştırılmasından sonra Almanya geleneksel statükocu politikasını terketmiş, Avrupa güçler dengesini gözetmek önceliğinden vazgeçerek sömürgeci bir politikaya yönelmiştir. Almanya'nın dış politikasındaki değişim sömürgecilikten kaynaklanan anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak Rusya, İngiltere ve Fransa'nın birleşmesini sağlamıştır. Üçlü İtilaf'ın birinci halkası 1894'te Fransa ve Rusya arasında oldu. Fransa ve İngiltere arasında 1904 yılında ikinci halka gerçekleşti. Üçüncü halka İngiltere ile Rusya arasında 1907 yılında meydana geldi.

Sömürgeciliğin ve emperyalizmin neden ve sonuçlarını tartışmak.

Sömürgecilik, Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasından çok önce var olsa da Sanayi Devrimi'nden sonra kapsamı ve hızı değişti. Devletleri sömürgecilğe iten nedenler arasında hammadde ve pazar arayışı büyük öneme sahiptir. Ekonomik imkanlardaki muazzam değişim, beraberinde hızlı nüfus artışına sebep olunca kentlerdeki yığılmanın ve sosyal patlamanın önüne geçebilmek için insanları yeni yerleşim alanlarında iskân etmek ihtiyacı hasıl oldu. Son olarak milliyetçilikten beslenen ulusal onur, büyük devlet olmayı ve büyük sömürgelere sahip olmayı teşvik ediyordu. Sömürgecilik yarışının Avrupa'nın dünyanın diğer bölgelerinden tartışmasız biçimde üstün olduğu bir dönemde gerçekleşmesi, sömürgeciliğin Avrupa'nın diğer bölgelerine medeniyet götürmesi olarak meşrulaştırılmasını da kolaylaştırdı. Kısa ve orta vadede Avrupa'nın sağladığı ekonomik büyüme ve istikrarın korunması bağlamında emperyalizm Avrupa siyasetine olumlu etkiler yapmıştır, ancak uzun vadede yarış ve mücadeleden kaynaklanan istikrarsızlıklara neden olmuştur. Emperyalizmin sömürülen ülkeler arasında yarattığı

en büyük etki modernleşme olgusunun ortaya çıkması ve ulusal bilincin yerleşmesi oldu. Bu ülkelerde modernleşme olgusu anti-sömürgeci nitelik kazandı.

Avrupa dışındaki dünyada XIX. yüzyılda yaşanan gelişmeleri ifade etmek

Berlin Konferansı'ndan sonra, Afrika topraklarının paylaşılması adeta uluslararası bir yarışa döndü. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere emperyalist güçler hızla Afrika topraklarını işgale başladılar. Bu yarışta en büyük payı İngiltere almış, Somali, Nijerya, Uganda ve Güney Afrika'yı ele geçirmiştir. Fransa ise Tunus'u işgal ettikten sonra Büyük Sahra'nın güneyindeki Batı Afrika ülkelerini, daha güneyde Kongo'nun kuzeyini, doğuda Cibuti ve Magadaskar'ı işgal etmiştir. 1890'lara kadar sömürgecilğe çok da sıcak bakmayan Almanya bile Bismarck işbaşından ayrılınca kadar, Togo, Kamerun, Güneybatı Afrika ve Tanganika bölgesinde sömürge yönetimleri kurmuştur. Kongo'da geniş bir alanda sömürge yönetimi kuran Belçika ve Doğu Afrika'ya yerleşen İtalya bu ülkeleri takip etmiştir.

Afrika'da kurulan sömürge imparatorlukları, mevcut geleneksel yapıları kısa sürede geri döndürülemez biçimde dönüştürmüştür. Afrika'nın modernleşme sürecine girmesini sağlayan sosyo-ekonomik değişim, kıtanın kuzeyinde XX. yüzyılın başlarında, ortasında ve güneyinde ise XX. yüzyıl ortalarında başlayan ulusal uyanışın da temelini atmıştır. Tabi, bu modernleşme Avrupalı sömürgeci güçlerin Afrika kaynaklarını acımasızca sömürmeleri gibi çok ağır bir bedelin ödenmesiyle mümkün olabilmiştir.

Çin'in XIX. yüzyılda Doğu-Batı ticaretini engellemek için adım atmaya kalkması, durumu tamamen değiştirecek, Çin büyük bir değişim sürecine girmek zorunda kalacaktır. Söz konusu adım, Çin yönetiminin ülkeye İngiliz tüccarlar tarafından mübadele amacıyla getirilen afyon ticaretini yasaklamasıydı. Yasaklama kararı İngiltere tarafından "serbest ticarete" karşı bir adım olarak nitelendirildi ve gerginlik tırmandı. İngiliz birliklerinin Çin'in güneyindeki birkaç limanı işgal etmelerine neden olan ve "Afyon Savaşı" olarak adlandırılan çatışma, Çin yönetiminin geri adım atmak zorunda kalma-

sına neden oldu. Sonuçta, 1842'de imzalanan barış antlaşmasıyla, Çin İmparatoru beş limanın dış ticarete açılmasını, ithal edilen mallara sabit oranlı bir gümrük vergisi konmasını ve Honkong'un İngiltere'ye terk edilmesini onaylamak zorunda kaldı. Böylece, Çin'in yüzyıllarca süren dışa kapanma politikası sona ermek zorunda kalıyordu.

Japonya'nın bir büyük güç adayı olarak hızla güçlenmeye başlaması, Batılı büyük güçlerin dikkatinden kaçmamıştır. Uzakdoğu'daki paylaşım savaşında avantaj sağlamak isteyen İngiltere 1902'de Japonya ile bir ittifak kurdu. Bu durum, Japonya'nın en azından bölgede önemli bir güç olarak görülmeye başlandığını göstermekteydi. Japonya'nın İngiltere ile ittifakı, 1904-1905'te Rusya ile yaptığı savaşta önem kazanacaktı. Büyük bir zafer kazanan Japonya'nın hem Rusya'yı savaşta yalnızlaştırmada hem de antlaşma masasında beklentilerinin önemli bir kısmını alabilmesinde İngiltere ile ittifakının büyük katkısı olacaktı.

Hindistan'da XVI. yüzyılda başlayan Batı etkisi XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren egemenliğe dönüşmeye başladı. Özellikle, İngilizlerce kurulan Doğu Hindistan Kumpanyası Hindistan'ın birçok bölgesinde sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda siyasi ve askerî olarak da egemenlik kurdu. İngiltere monarşisi tarafından desteklenen şirketin egemenliği XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren İngiliz Hükûmeti'nin de etkinliğini arttığı bir "ikili kontrol" sistemine dönüştü. XIX. yüzyılın başlarından itibaren şirketin etkisi yavaş yavaş azaltıldı ve Hindistan doğrudan İngiltere'nin egemenliğine girdi. 1840'larda Pencap, Sind ve Keşmir bölgelerinin de kontrol altına alınmasıyla İngiliz egemenliği kuzeye yayıldı ve tüm Hindistan'ı kapsar hâle geldi. Ülkede İngiliz sömürge yönetimine karşı geleneksel olmayan modern bir muhalif hareketin ortaya çıkması için XIX. yüzyılın son çeyreğini beklemek gerekecektir. İlginç bir biçimde, eskiden devlet memuru olan bir İngiliz'in önderliğinde 1885'de kurulan Kongre Partisi, İngiliz yönetimine siyasi ve sosyal taleplerini iletmeye başladı. Kongre Partisi'ne katılan ilk Hintliler daha çok İngiltere ve Hindistan'daki İngiliz okullarında eğitim gören genç Hindular-

dı. Başlangıçta, Hindistan'daki Avrupalıların da destek verdiği hareket, XX. yüzyılın başlarından itibaren daha milliyetçi bir çizgiye yaklaşmaya başladı. Oluşan Hint büyük burjuvazisinin de desteğini almaya başlayan Hint milliyetçiliğinin İngiliz yönetimine karşı daha muhalif bir anlayışa evrilmesi için ise birkaç on yıl daha beklemek gerekcekti. Bu durum ise Hindulardan oluşan muhalefete karşı nüfusun diğer önemli bir bileşeni olan Müslümanların tavır almasına yol açacak Müslümanlarla Hindular arasındaki ayrışmayı derinleştirecektir.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Amerikan ekonomisi büyük bir atılım yapmıştır. Özellikle, Sanayi Devrimi'nin ikinci aşamasını oluşturan kimya, çelik, otomotiv gibi sektörlerde yaşanan gelişme ABD'nin XX. yüzyıl başlarında dünyanın en büyük ekonomik gücü olmasını sağladı. Yaşanan bu gelişmenin, ABD'nin emperyalist dalgaya katılmasını sağlamaması düşünülemezdi. XIX. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan durgunluk, ABD burjuvazisinin emperyalist politikalar izlenmesi yönündeki baskısını arttırmasına yol açtı. Nitekim, iç savaşın ardından 1867'de Alaska'nın Rusya'dan satın alınmasından sonra bir süreliğine duraksayan genişleme yüzyıl sonunda yeniden gündeme geldi. 1898'de Küba sorunu yüzünden başlayan ABD-İspanya savaşı ABD'nin zaferiyle sonuçlandı. Zafer ABD'nin Filipinler, Porto Rico, Guam ve Hawaii adalarını ele geçirmesini sağladı. Artık ABD etkisi, Atlantik'ten Hint Okyanusuna uzanan bir coğrafyada kendini göstermekteydi. Bunun da XX. yüzyılda uluslararası sistemin yeniden şekillenmesinde belirleyici bir etki yapması kaçınılmazdı.

Fransız Devrimi, Latin Amerika'da sadece ideolojik anlamda etkili olmadı. Fransız ordularının 1808'de İspanya'yı işgal etmeleri, Latin Amerika'daki İspanyol kontrolünü çok zayıflattı. Bunu fırsat bilen, Bolivar, San Martin ve Miranda gibi bağımsızlıkçı önderler harekete geçerek, İspanyol yönetimine karşı kıtanın çeşitli bölgelerinde bir halk ayaklanması başlattılar. Bu hareket kısa zamanda genişledi ve kimi yerel hükümetlerin kurulmasına kadar giden önemli başarılar kazandı. Fakat, Napolyon'un yenilgiye uğratılmasından sonra yeniden İspanya'nın kontrolünü

alan İspanyol İmparatoru, yeni askerî birlikler göndererek isyancılara karşı durumu dengelemeyi başardı. Latin Amerika ülkeleri bağımsızlıklarından kısa bir süre sonra İngiltere'nin, daha sonra da ABD'nin iktisadi egemenliği ve siyasi etkisi altına girmişlerdir. Özellikle de ABD, Latin Amerika ülkelerini Avrupa müdahalesinden kurtardıktan sonra, Monroe Doktrini'nin verdiği rahatlık ve güvenle bu bölgeyi iktisadi ve siyasi tekeli altına almış oldu. XIX. yüzyıl boyunca Avrupa'dan yoğun bir göç alan Latin Amerika'nın özellikle Arjantin gibi ülkeleri ekonomik kaynaklarının bolluğu nedeniyle önemli gelişmeler göstermiştir. Avrupa'nın en önemli ticari ortaklarından olan ve kıtaya gıda maddeleri ihraç eden Latin Amerika'daki ABD etkisi ise yüzyıl boyunca tedrici bir biçimde artmıştır.

Kendimizi Sınavalım

1. Avrupa'da hangi ülke ile ilgili ulusal sorunlarda Avrupa Uyumu'nun dayandığı ilkeler en az dikkate alınmıştır?
 - a. Rusya
 - b. Avusturya-Macaristan
 - c. İspanya
 - d. Prusya
 - e. Osmanlı İmparatorluğu
2. Aşağıdakilerden hangisi Üçlü İtilaf'a diğerlerinden daha sonra katılmıştır?
 - a. Almanya
 - b. Fransa
 - c. İngiltere
 - d. Rusya
 - e. Avusturya-Macaristan
3. Aşağıdakilerden hangisi Üçlü İttifak Üyesi bir ülkedir?
 - a. İtalya
 - b. Rusya
 - c. İngiltere
 - d. İspanya
 - e. Fransa
4. I. Üç İmparatorlar Ligi'nin üyeleri aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak gösterilmiştir?
 - a. Almanya-İngiltere-Rusya
 - b. Almanya-Rusya-Avusturya
 - c. Almanya-İngiltere-Avusturya
 - d. İngiltere-Rusya-Avusturya
 - e. İngiltere-Fransa-Rusya
5. Almanya-Rusya "Güvence Antlaşması" hangi tarihte imzalanmıştır?
 - a. 1871
 - b. 1879
 - c. 1887
 - d. 1904
 - e. 1907
6. Aşağıdakilerden hangisi emperyalizmin nedenlerinden biri olarak gösterilemez?
 - a. Sanayi Devrimi
 - b. Milliyetçilik
 - c. Hammadde ihtiyacı
 - d. I. Dünya Savaşı
 - e. Uluslararası rekabet
7. Aşağıdakilerden hangisiyle Afrika'daki emperyalist yayılma arasında bağ kurulamaz?
 - a. Ulaşım imkanlarının artması
 - b. Sağlık ve hijyen imkanlarının artması
 - c. Kıtada yapılan coğrafi keşifler
 - d. Japonya'da Meiji restorasyonunun başlaması
 - e. Afrika'nın zayıf siyasal ve sosyal yapısı
8. Aşağıdaki Afrika ülkelerinden hangisi XIX. yüzyıl sonlarında Alman sömürgesi haline gelmiştir?
 - a. Kamerun
 - b. Sudan
 - c. Cezayir
 - d. Madagaskar
 - e. Kenya
9. 1895 tarihli Shimoneseki Antlaşması hangi ülkeler arasında imzalanmıştır?
 - a. Çin-İngiltere
 - b. Çin-Fransa
 - c. Japonya-İngiltere
 - d. Japonya-ABD
 - e. Çin-Japonya
10. Aşağıdaki gelişmelerin kronolojik sırası hangi seçenekte doğru gösterilmiştir?
 - I- Afyon Savaşları
 - II- Meiji Restorasyonu
 - III- Hindistan'da Kongre Partisi'nin kuruluşu
 - a. I-III-II
 - b. III-II-I
 - c. I-II-III
 - d. II-I-III
 - e. II-III-I

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise, “Avrupa Uyum ve Avrupa’nın Dönüşümü” konusunu gözden geçirin.
2. c Yanıtınız yanlış ise, “Üçlü İttifak’ın Kurulması” konusunu gözden geçirin.
3. a Yanıtınız yanlış ise, “Üçlü İttifak’ın Kurulması” konusunu gözden geçirin.
4. b Yanıtınız yanlış ise, “Üçlü İttifak’ın Kurulması” konusunu gözden geçirin.
5. c Yanıtınız yanlış ise, “Üçlü İttifak’ın Kurulması” konusunu gözden geçirin.
6. d Yanıtınız yanlış ise, “1848 İhtilalleri’nin Sonuçları” konusunu gözden geçirin.
7. d Yanıtınız yanlış ise, “Emperyalist Dalga ve Avrupa Dışı Dünya” konusunu gözden geçirin.
8. a Yanıtınız yanlış ise, “Emperyalist Dalga ve Avrupa Dışı Dünya” konusunu gözden geçirin.
9. e Yanıtınız yanlış ise, “Emperyalist Dalga ve Avrupa Dışı Dünya” konusunu gözden geçirin.
10. c Yanıtınız yanlış ise, “Emperyalist Dalga ve Avrupa Dışı Dünya” konusunu gözden geçirin.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

1815 Viyana Kongresi’nden sonra 1870’lerin başına kadar geçen sürede birbirine düşman devletlerin kurdukları rakip ittifaklardan (bloklardan) çok, belirli toprakların şu veya bu devletin elinde bulunmasına bağlı olan bir güç dengesinden söz edilirdi. Yani, sistem belirli bir Avrupa devletinin öteki devletlerin rızası olmaksızın herhangi bir toprağı eline geçirmemesi anlayışına dayanıyordu. Her ne kadar bu devletlerin arasında görüş ayrılıkları da bulunsaydı da genel olarak “Avrupa Uyum” işlemekteydi. Anlaşmalara varılması ve bunların sürdürülmesi için gerekli mekanizmalar kurulmuş bulunuyordu.

Ancak, 1871’de Alman Birliği’nin kurulmasıyla, “Avrupa Uyum”unun dikkate alınmadığı kesin bir biçimde ortaya çıktı. Hatta, Avusturya ve Fransa gibi büyük devletlerin İtalya ve Prusya’ya yenilmeleri ile bu “Uyum”un tümüyle yıkılmış olduğu anlaşıldı. Böylece “güç dengesi” tekrar klasik anlatımına uygun, fakat daha da belirgin bir niteliğe kavuşmuş bulunuyordu: Birbirlerine ittifak antlaşmaları ile bağlanmış devlet grupları arasındaki askeri ve siyasi denge (yani bloklaşma).

Fakat 1871 sonrasında uluslararası sistemin belirtilen çerçeveye oturması hemen gerçekleşmemiştir. Özellikle yüzyılın son on yılına kadar, Avrupa sistemi kesin bloklaşmalara sahne olmamış, devletler 1815’de belirlenen sistem içi bloklaşmaya değil, sistemin bir blok işletilmesine dayanan mantığına büyük oranda sadık kalmışlardır. Değişen şartlar ve dengeler devletlerin çıkarlarının uyumlulaştırılmasını imkânsız hâle getirdiğinde ise, bloklaşma ve sonrasında I. Dünya Savaşı’na giden süreç yaşanmıştır.

Sıra Sizde 2

Alman Millî Birliği’nin kurulduğu 1871’den I. Dünya Savaşı’nın çıktığı 1914’e kadar Avrupa’nın hiç değişmeyen unsuru, Almanya-Fransa düşmanlığıdır. Bismarck, Fransa’nın 1870 yenilgisi ve ağır barış şartlarının intikamını alacağını düşünerek, bu ülkeyi yalnız bıraktırmaya gayret edecektir. Bismarck’ın ana amacı, 1871 düzenlemesini korumak ve Alman Birliği’nin güçlenmesini sağlamak için hiç olmazsa bir kuşaklık barış sağlamaktır. İşte bu düşüncelerinin ürünü olarak Bismarck, Üçlü İttifak’ı kuracaktır.

Bismarck’ın izlediği ustalık politikası, 1871’de güçlü biçimde ortaya çıkan Almanya karşısında diğer büyük Avrupa devletlerinin birleşmesini önlemiştir. Öte

yandan, İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki sömürge anlaşmazlıkları da bu ülkelerin Almanya karşısında birleşmelerini engellemektedir. Bu ülkeler Uzak Doğu'da, Güney Asya'da, Osmanlı Devleti üzerinde ve Akdeniz'de çatışma hâlindeydi. Ayrıca, Afrika da İngiliz-Fransız çatışmasına sahne oluşturmaktaydı. Nitekim, Bismarck bu çatışmaları ustaca tahrik ederek de birleşmelerini engellemeye çalışmaktaydı.

Alman dış politikasının yönetimini tümüyle Bismarck'a bırakmış bulunan İmparator I. Wilhelm'in 1888'de ölümü üzerine durum değişmeye başladı. Genç yaşta imparator olan II. Wilhelm, Bismarck'la çatışmaya girdi. Bu çatışma, II. Wilhelm'in atak yaratılışından ileri geldiği kadar birtakım temel görüş ayrılıklarını da dayanıyordu: II. Wilhelm'e göre, Almanya dikkatini Avrupa üzerinde toplayan statükocu politikasından vazgeçip "Dünya Politikası"na (Weltpolitik) yönelmeli ve sömürgecilğe girişmeliydi. II. Wilhelm, Bismarck'ın Rusya'ya gereğinden fazla önem verdiğini de düşünüyordu. Öte yandan, II. Wilhelm ile Bismarck arasında iç politika alanında da anlaşmazlık vardı: Bismarck, gittikçe sınırlanan Almanya'da güçlenen işçi hareketinin partisi olan Sosyal Demokrat Parti'yi orduyu kullanmak suretiyle ezmek istiyordu. Muhafazakar bir politikacı olan Bismarck'a oranla yüksek ülkeleri, dinamik ve ilerici nitelikte düşünceleri olan II. Wilhelm ise yönetimine bir iç savaş ortamı içinde kan dökerek başlamak niyetinde değildi.

Başbakan Bismarck'ın, İmparatoru II. Wilhelm'le bu temel fikir ayrılıklarına rağmen görevine devam etmesi mümkün olmayacaktı. Nitekim, 1890 yılında Bismarck görevinden istifa etti.

Sıra Sizde 3

En önemli etken, ekonomik yapının aldığı biçimle ilgilidir. Sanayi Devrimi ile hızlanan ekonomik büyüme 1870'lerden sonra yeni bir aşamaya girmişti. Yeni enerji kaynaklarının kullanılmasına başlanması, üretim ve ulaştırma araçlarındaki muazzam gelişim gibi faktörler devletlerin yeni hammadde kaynakları ve pazarlar aramasına yol açtı. Üstelik 1870'lerin başında ortaya çıkan ekonomik durgunluk pazar, işgücü ve hammadde kaynaklarını kontrol etme yönündeki mücadeleyi daha da keskinleştirdi. Avrupada büyüyen sermaye de yeni yatırım alanları aramaktaydı. Bu alan da dünyanın kapitalizme hiç ya da yeterince açılmamış bölgelerinin dönüştürülmesiyle olacaktı. Bu dönüşümün aciliyeti, Batılı emperyalist güçlerin söz konusu alanları fiilen kontrol etme yani işgal etmelerini zorunlu hâle getirmektedir.

Buna bağlı olarak Avrupada yaşam koşullarındaki olumlu yöndeki büyük gelişmeler, önemli bir nüfus artışına yol açmaktaydı. Söz konusu nüfusun, metropol ülkelerden yeni yerleşim alanlarına aktarılması ülkelerdeki sosyal huzursuzlukların ortadan kaldırılması açısından da önem taşımaktaydı. Sömürgeler metropol ülkelerden gelecek geniş kitlelere yeni fırsatlar sunacak bakir alanlar sunmaktaydı. Üstelik bu alanlar toprakları kolaylıkla ellerinden alınabilecek "uygar olmayan" toplumlara aitti.

Üçüncü olarak, Avrupa devletlerinin özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren bir güç yarışına girmelerinin doğal sonucu, daha fazla alanı kontrol altına alma konusunda da bir yarışa girmeleriydi. Milliyetçilikle beslenen ulusal onur ve büyüklük isteği, dünyanın birçok bölgesinde sömürge sahibi olmayı da beraberinde getirmektedir. Bir büyük gücün dünya üzerindeki herhangi bir bölgeyi sömürgeleştirmesi, diğer ülkelerde emperyalist yarışta geri kalma duygusuna sebebiyet vermektedir. Yarışta geri kalmamak ve bu bağlamda ulusal onuru zedelememek için saldırgan bir emperyalizme yönelmek gerekmektedir.

Üstelik, bu yarış Avrupa'nın dünyanın merkezi olduğu bir yüzyılda gerçekleşmekteydi. Batı uygarlığının diğer tüm uygarlıkları kendinden aşağıda görmesinin doğal sonucu emperyalizmin Batı'nın dünyanın geri kalanına uygarlık götürmesi olarak görülmesi ve bu şekilde ifade edilmesi idi. O dönemde yaygın inanış bunun Batı uygarlığının insanlığa karşı bir sorumluluğu olduğu yönündeydi. Irkçı ve sosyal Darwinist tezlerle beslenen bu görüşler Batılı devlet adamları, edebiyatçıları, aydınları tarafından sıklıkla dile getirilmekteydi. Avrupa kamuoyları da bu görüşler çerçevesinde şekillenmekte, toplumun tüm sınıflarından emperyalist politikalara destek gelmekteydi.

Sıra Sizde 4

Çin'in sömürgeleşme sürecine girişi, Çin halkında bir tepkinin doğmasına neden oldu. Söz konusu tepki, muhafazakâr geleneksel yapı ve anlayışın egemen olduğu taşrada doğdu ve gelişti. Çin Sarayı da söz konusu tepkiyi Batı emperyalizminden kurtulmak için bir fırsat olarak gördü ve destekledi. Çinli elitler Batı emperyalizmine karşı direnişi değişimde değil, geleneğe dönmekte gördüler. Bu çerçevede ortaya çıkan isyanlar ise tam tersi bir sonuç vererek Batı etkisinin daha da artışına neden oldu. Çünkü, şartların hızla aleyhine döndüğünü gören Saray, Avrupalı güçler tarafından dayatılan şartları kabul etmek zorunda kaldı. Buna göre, isyanda sorumluluğu

olan yetkililer cezalandırılacak, büyük bir tazminat ödenecek ve kaleler ile garnizonlar yıkılacaktı. İsyan, hesapların tam tersine bir sonuç vermiş, Sarayın hâkimiyeti artacağına daha da zayıflamıştır.

Bu işgallerin arka planında devam eden yeni tavizler, borç sözleşmeleri ve ülkenin iç işlerine müdahaleler Çin'i yabancıların kontrolündeki bir ülke hâline getirmekteydi. Çin'in bağımsızlığı gün geçtikçe sadece hukuki bir çerçeveye oturan fiili durumla hiç bağdaşmayan bir nitelik kazanmaktaydı. XX. yüzyıla girerken Çin fiilen bir sömürge hâline gelmişti.

Japonya'nın Çin'den en büyük farkı, merkezi otoritenin zayıflığı ve Japon kültürünün Çin kültürünün aksine değişime ve yeniliklere daha açık olmasıydı. Merkezi otoritenin zayıflığı ülkenin gelenekçi bir "kendine güven anlayışı"nın yerleşmemesine sebep olmuştu. Çin'dekinin aksine, dış dünyayı mutlak olarak ötekileştiren bir "emperyal akıl" ve "emperyal söylem" yoktu. XIX. yüzyıl başlarından itibaren, Nagazaki'deki ticaret kolonisinden yayılan fikirler kimi Japon elitlerinde yavaş yavaş değişim düşüncesinin doğmasına neden olmuştu.

1840'lerden itibaren Çin'de yaşananlar Japon yöneticileri tarafından endişeyle izlenmekteydi. Japon yöneticileri, Batı taleplerine direnmenin mi, yoksa taviz vermenin mi daha uygun olacağı konusunda bir süre karar veremediler. Kararın verilmesini sağlayan şey Batılıların açık bir şekilde güç kullanma tehdidinde bulunmaları oldu.

1868'de başlayan "Meiji Restorasyonu" na kadar Japon elitleri arasında Batı etkisine karşı gelenekçi tepkiler görüldüyse de Çin'deki isyanlar gibi olaylar hiç yaşanmadı. Sarayın kontrolü tamamen ele geçirerek, feodal "shogun"lukları tasfiye etmesiyle başlayan Meiji Restorasyonu Japonya'nın topyekûn bir modernleşme modelini benimsemesini sağladı. Eğitimden, orduya; kültürden, üretim yöntemlerine kadar tüm toplumsal alanlarda geleneksel yapı ve alışkanlıkların tasfiyesine dayanan bu politika, Japonya'nın birkaç on yıl içinde Avrupa ve Avrupa kolonileri dışındaki en modern ülke olmasını sağlayacaktı.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Armaoğlu, Fahir, (2010). **Siyasi Tarih 1789-1914**, 6. B., Alkım Kitabevi, İstanbul.
- Hobsbawm, Eric, (1998). **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, (çev. Vedat Aslan). Dost Kitabevi, Ankara.
- Hunter, Janet E., (2002). **Modern Japonya'nın Tarihi**, (çev. Müfit Günay), İmge Yayınevi, Ankara.
- Mc Neill, William H., (1994). **Dünya Tarihi**, (çev. Alattin Şenel), İmge Yayınevi, Ankara.
- Roberts, J. M., (2010). **Avrupa Tarihi**, (çev. Fethi Aytuna), İnkilap Yayınevi, İstanbul.
- Sander, Oral, (2001). **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 9. B., İmge Yayınevi, Ankara.
- Taylor, A. J. P., (1954). **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, Clarendon Press, Oxford.
- Thompson, David, (1957). **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, Aylesbury.
- Ülman, A. Haluk, (1972). **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol**, AÜSBF Yayınları, Ankara.

7

Amaçlarımız

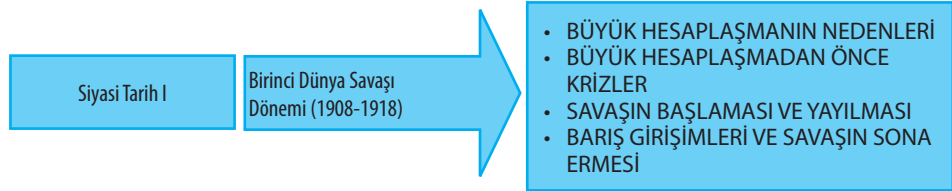
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Dünyanın savaşa sürüklenmesinin nedenlerini sıralayabilecek,
- Savaştan önce ortaya çıkan krizleri ve krizlerin sona erdirilmelerini açıklayabilecek,
- Savaşın başlamasına ve yayılmasına ilişkin süreci betimleyebilecek,
- Savaşın sona erdirilmesi için yapılan barış girişimlerini ve savaşın bitişini açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Birinci Dünya Savaşı
- Sömürgecilik
- Bloklaşma
- İtilaf ve İttifak Devletleri
- Milliyetçilik
- Fas Krizleri
- Bosna-Hersek Krizi
- Bolşevik İhtilâli
- Wilson İlkeleri
- Çanakkale Savaşı

İçindekiler

Birinci Dünya Savaşı Dönemi (1908-1918)

BÜYÜK HESAPLAŞMANIN NEDENLERİ

Avusturya Başbakanı Kont Clement Metternich'in 1815 Viyana Kongresi'nden sonra yerleştirdiği "Avrupa ahengi" adı verilen uluslararası sistem, Avrupa'ya kısmi bir barış getirmişti. Bu yolla Avrupalı büyük güçlerin aralarındaki sorunların çoklu katılımlı kongrelerle çözülmesi amaçlanmıştı. Metternich dönemi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sarsıldı ve büyük güçler arasında sert bir rekabet tekrar yaşanmaya başlandı. Kitabımızın 5. ve 6. ünitelerinde anlatıldığı üzere Avrupa siyasi haritası devrimler ve savaşlar yoluyla değişti ve büyük bir hesaplaşmaya doğru yol alındı. Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini tamamlayarak büyük imparatorluklara dönüşme istekleri, var olan rekabeti daha da hırçınlaştırdı. Bu da kaçınılmaz bir şekilde dünyayı tarihte benzeri görülmemiş bir savaşın eşiğine sürükledi.

Birinci Dünya ya da Birinci Paylaşım Savaşı olarak adlandırılan bu insanlık tarihinin en trajik olaylardan birinin öne çıkmış nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- a) Sömürgecilik ve ekonomik yayılma/emperyalizm
- b) Alman siyasi birliğinin kurulması ve Avrupada Alman-Fransız rekabeti
- c) Balkanlarda Rusya, Avusturya-Macaristan rekabeti
- d) Büyük güçler ittifakı ve bağlantılar sistemi: Bloklaşma
- e) Silahlanma
- f) Aşırı milliyetçilik
- g) Dinsel ve kültürel yayılma.

Kitabımızın daha önceki ünitelerinde açıklanmaya çalışıldığı gibi 15. yüzyılın sonlarında temelleri atılan sömürgecilik gelişerek çok daha kapsayıcı bir hale yani kapitalizmin yeni aşaması olan emperyalizme dönüştü. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başında gelişen sanayi ve finans kapitalizminin de etkisiyle dünya topraklarının yarısı ve dünya halklarının üçte biri sömürgeleştirildi.

Marc Ferro, Sömürgecilik Tarihi. Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. yüzyıl-20. yüzyıl (Çev: Muna Cedden), Ankara: İmge Kitabevi, 2011.

K İ T A P

Sömürge imparatorluklarının en büyüğü ve üzerinde güneş batmadığı söylenen İngiliz İmparatorluğu'du. Bu ülke 18. yüzyılda sömürge yarışında olağanüstü bir gelişme göstererek Hindistan ve Kuzey Amerika'ya egemen oldu. Mısır, Sudan, Ümit

Burnu'ndan Akdeniz kıyılarına kadar Afrika'nın doğu yarısı, batıda Nijerya ve Altın Sahili, Hint Yarımadası, Seylan, Güneydoğu Asya ülkeleri, Yeni Zelanda, Avustralya İngiliz sömürge imparatorluğunun egemen olduğu alanlardı. Bu haliyle hükmettiği topraklar Britanya Adaları'nın 140 katı kadar bir yüz ölçüme ulaşmıştı.

Fransız sömürge imparatorluğu ise Kuzeybatı Afrika'da Fas, Cezayir, Tunus ve Büyük Sahra'nın güneyinde kalan geniş Afrika topraklarını ve Asya'da Çin Hindi'ni kapsamıştı.

Portekiz geçmiş sömürge ihtişamını kaybetmekle birlikte, Angola ve Mozambik'e sahip olma halini sürdürdü. Ayrıca Hindistan'da (Diu, Gao ve Daman) ile Çin'de (Makao) egemen olduğu bölgeler vardı (Ülman, 1973: 1-3).

Belçika, Afrika'nın orta kesimlerini, Kongo Irmağı boyunca uzanan bölgeleri; Hollanda ise Cava, Sumatra, Borneo Adaları ve Yeni Gine'nin yarısı ve Selebis Adaları'nı sömürüyordu. Rusya, Urallar'ın doğusuna doğru genişlemişti. Türkistan'dan Mançurya sınırına ve Sibiry'a'ya kadar, Asya topraklarında rakipsiz kalmıştı. Japonya da 19. yüzyılın ortalarından itibaren militarist bir modernleşme izleyerek devlet aygıtını güçlendirdi. Japon yöneticileri dış politikaya öncelik verdi. 1895'te "Asya devi" ve ezeli rakibi Çin'i yenerek Uzakdoğu'da yayılmaya başladı. Rusya'ya karşı 1905'te kazandığı zaferle hem Uzakdoğu'da rakipsiz kaldı, hem de büyük devletler arasına girdi.

İtalya'nın (1870) ve Almanya'nın (1871) milli birliklerini kurarak vakit geçirmeksizin sömürge bulma arayışına girmesi, uluslararası sistemi sarsmıştı. İki ülke 1914 yılına gelindiğinde Afrika ve Asya kıtalarında bazı bölgeleri ele geçirmişlerdi.

Bu sömürge imparatorlukları Osmanlı İmparatorluğu, İran ve Çin gibi eski güçlerinden eser kalmamış ülkeleri ya nüfuz bölgelerine ayırdılar, ya da ekonomik kaynaklarını ve ticaretini kendi tekellerine alarak adeta yarı sömürge haline dönüştürdüler. İtalya, Tarblusgarp saldırdı ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopardı. Almanya ise Osmanlı ordusunu modernleştirme ve Anadolu-Bağdat Demiryolları projesi adı altında "barışçıl" yollardan Osmanlıya sızdı (Ülman, 1973: 142-144).

19. yüzyılın ikinci yarısında hızlanan endüstri devrimi, bunun sonucunda gerçekleştirilen dış yardımlar ve pazar arayışları, sömürgeci Avrupa Devletleri arasındaki rekabeti arttırdı. Artık emperyalizm çağı başlamıştı.

Eric Hobsbawm, 1870-1914 yılları arasında da dünya ekonomisinde meydana gelen önemli değişiklikleri şöyle sıralamaktadır: İmparatorluk çağı dünya ekonomisinin coğrafi açıdan önceki dönemlerden daha geniş bir tabana yayılması; Avrupa ve Avrupa dışındaki (Kuzey Amerika, Japonya gibi) gelişmelerle dünya ekonomisinin endüstrileşmiş ve endüstrileşmekte olan kısmının genişlemesi; uluslararası piyasanın olağanüstü bir büyüme göstermesi; birincil mallarda hem üretime ayrılmış alanlarda hem de bu alanların dünya pazarıyla bütünleştirilmesinde büyük ilerlemeler kaydedilmesi; İngiltere'nin tek endüstri ekonomisi olmaktan çıkması ve Almanya, ABD gibi ülkelerin de yoğun bir üretime geçmesi. Ünlü tarihçi Hobsbawm bu sıraladıklarına; teknolojik devrimi, kapitalist işletmelerin yapısında işleyiş ve çalışma tarzı açısından dönüşüm yaşanmasını, tüketim malları piyasasında hem nitelik hem de nicelik açısından olağanüstü bir değişim olmasını, gerek kamu kesiminde gerekse özel kesimde ekonominin üçüncü sektöründe (büro, mağaza ve diğer hizmetlerde) hem mutlak hem de görel anlamda çarpıcı bir büyüme gerçekleşmesini ve siyaset ile ekonomi arasında yakınlaşmanın artmasını da (devletin ve kamu sektörünün rolünün ağırlık kazanması) eklemektedir (Hobsbawm, 1999: 61-66).

Pazarların güvence altına alınması ve korunması, rakip endüstriyel kapitalist ulusal ekonomiler arasında rekabeti arttırdı. Emperyalist devletlerin ve sermaye sahiplerinin dünyayı bölüşme tutkusu, ülkeleri adım adım savaşa sürükledi.

Alman siyasi birliğinin kurulması ve Avrupada yoğun bir Alman-Fransız rekabeti yaşanması gerilimi arttıran unsurlardan bir diğerydi. Avusturya-Macaristan Başbakanı Prens von Metternich'in başkanlığında 1814-1815'te toplanan Viyana Kongresi'nde Avrupa'ya yeni bir biçim verme ve büyük güçlerin uluslararası siyaseti yönlendirmesi kararı alınmıştı. Ancak kongre uluslararası sisteme yeni bir biçim verilmesine rağmen Avusturya'nın etkisiyle daha önceki dönemlerde olduğu gibi Almanları parçalanmış bir şekilde bıraktı. Metternich "Alman birliği" idealinden hoşlanmadı ve bu ideali "rastlandığı yerde ezilmesi gereken" bir düşünce olarak gördü. O'na göre eğer Alman birliği sağlanır ise Avusturya İmparatorluğu dağılılabirdi. Ancak Alman milliyetçiliği yükselme halindeydi ve iki yüzyıldan beri Avrupa güçler dengesinde etkili bir rol oynayan Prusya, sayıları elliye bulan Alman prensliklerini birleştirme işine girişti. Birliğin kurulmasına 1862'de başbakanlığa getirilen Prens Otto von Bismarck öncülük yaptı. 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa siyasetine yön verecek olan Bismarck, parlamenter yönetime, demokrasiye ve özgürlüklere sıcak yaklaşmadı. O'nun en büyük ideali Alman birliğinin sağlanmasıydı ve bunun da ancak "demir ve kanla" kurulabileceğine inanıyordu.

Prusya, kısa sürede harekete geçti ve Danimarka egemenliğinde bulunan Alman kökenli Elbe Dükalıklarını (Schleswig-Holstein-Lauenburg) elde etmek amacıyla 19 Şubat 1864'te Avusturya ile birlikte bu ülkeye savaş ilan etti. Danimarka yenilgiye uğratıldı ve 30 Ekim 1864'te imzalanan Viyana Barışı'yla Schleswig, Holstein ve Lauenburg bu iki ülkeye terk edildi. Üç Elbe Dükalığı'nın statüsünün belirlenmesi aşamasında Prusya ve Avusturya'nın ilişkileri gerginleşti. Prusya, 3 Temmuz 1866'da Sadowa (Königgratz) Savaşı'nda Avusturya'yı ağır bir yenilgiye uğrattı. Bismarck birliğin sağlanması yönündeki en büyük engellerden birini ortadan kaldırdı ve idealini gerçekleştirmede önemli bir mesafe aldı. Avusturya saf dışı bırakıldıktan sonra 1867'de Kuzey Almanya Konfederasyonu kuruldu.

Fransa, Prusya'nın genişlemesinden endişelendi. Kamuoyu, milliyetçi aydınların da etkisiyle İmparator III. Napolyon üzerinde baskı kurarak Bismarck'ın liderliğindeki Prusya'nın büyümesinin durdurulmasını istedi. Bu süreçte Fransız hükümdarı, Prusya-Avusturya Savaşı'nda tarafsız kaldıkları için ülkesine vaat edilen Ren boylarındaki toprakları talep etti. Amacına ulaşamayan III. Napolyon, bu defa da Belçika ve Lüksemburg topraklarını gündeme getirdi. İki ülke arasında ilişkiler gerginleşti. İspanya'da liberallerin bir darbesi sonucu iktidardan uzaklaştırılan Kraliçe İsabellanın yerine, Prusya Kraliyet ailesi olan Hohenzollernlerin Katolik kolundan Leopold başa geçirildi. Bu olayın ardından Fransa ve Prusya 2 Ağustos 1870'te savaşa tutuştu. Savaşa iyi hazırlanan Prusya, 1 Eylül 1870'te Fransa'yı ağır bir yenilgiye uğrattı. Paris kuşatıldı. Kuşatmanın sürdüğü bir dönemde ünlü Versailles Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda 18 Ocak 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kurulduğu ilan edildi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransa'nın Almanya'ya bakışını etkileyen konu hangisi oldu?

SIRA SİZDE

Fransa, 28 Ocak 1871'de tarih sahnesine ihtişamlı bir şekilde çıkan Almanya ile ateşkes imzalamak zorunda kaldı. İki ülke arasında 1 Mayıs 1871'de Frankfurt Barışı imzalandı. Fransa bu barış antlaşmasıyla Alsace-Lorraine'i Almanya'ya terk etmeyi ve savaş tazminatı ödemeyi kabul etti. Antlaşmanın hükümleri Fransa'nın bir daha

toparlanmaması için bizzat Bismarck tarafından belirlenmişti. İki taraf arasında süregelen “düşmanlık” derinleşti. Fransızlar, Alsace-Lorraine’i kaybetmekle onurlarının kırıldığını ve “ülkelerinin etinden ve kanından bir parça kopartıldığı” hissine kapılmışlardı (Armaoğlu, 1999: 326-327). Fransız milliyetçileri “intikam savaşı” fikrine odaklandı. Ülkelerinin diz çökmesini unutmadılar. Alsace-Lorraine, Birinci Dünya Savaşı’na kadar iki devlet arasında sürdürülen ilişkilerin odak noktası oldu.

K İ T A P

Hans Kohen, Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği, (Çev: Ağâh Oktay Güner), İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1983.

Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Avrupa’nın başka bir köşesinde de Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında rekabet yaşandı. İki ülke Balkanlara egemen olmak için sert bir mücadele içine girdi. Avrupa’nın güçlü devletlerinden biri olan Rusya, I. Petro (1682-1725) ve II. Katerina’nın (1762-1796) iktidarları döneminde genişlemeye başlamıştı. Özellikle Çariçe Katerina, Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkararak Büyük Rusya’yı inşa etmek istemişti.

Bu iki hükümdarın ardılları da, Rusya’nın Karadeniz kıyılarına yerleşmesini ve İstanbul ile Çanakkale Boğazlarından geçerek, Akdeniz’e ulaşmasını arzuladı. İngiltere bu hedefe zaman zaman engel oldu. Rusya başarılı olamayınca 1853-1856 Kırım Savaşı’ndan sonra Balkan coğrafyasına yöneldi ve **Panslavist** bir politika izledi. Bölgedeki Slavları himaye yoluyla egemenliğini pekiştirmeye çalıştı. Rusya’nın yayılmacı politikası hem Osmanlı İmparatorluğu’nu hem de sınırları içinde milyonlarca Slav yaşayan Avusturya-Macaristan’ın siyasi bütünlüğünü tehdit etti. Rusya bu iki imparatorlukta yaşayan Slavları tahrik etti, bu etnik-dinî grubun milliyetçiliğini palazlandırdı. Balkanlarda 1875’te Hersekli-lerin, ardından Bulgarların ayaklanması yeni bir bunalımın fitilini ateşledi. Sırbistan ve Karadağ’ın 1-2 Temmuz 1876’da Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesi Balkan bunalımını derinleştirdi. Rusya sorunu çözmek üzere düzenlenen İstanbul Konferansı’nın ve yürütülen bir dizi diplomatik girişimin başarısızlığa uğramasını gerekçe göstererek 12 Nisan 1877’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Türk tarihinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ya da “93 Harbi” denilen büyük savaş Osmanlı’nın ağır yenilgisiyle sonuçlandı. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu’na dayattığı 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması’yla Balkan coğrafyasını kendi politikaları doğrultusunda biçim verdi. Avusturya-Macaristan Balkanlarda statükoyu altüst eden bu antlaşmanın özellikle Bulgaristan kısmına (madde 6) itiraz etti. Zira Osmanlı’ya vergi bağı ile bağlı büyük bir Bulgaristan tarih sahnesine çıkartılmıştı. Bulgar Prensiği’nin sınırları kuzeyde Tuna’ya, doğuda Karadeniz’e, güneyde Ege Denizi’ne ve batıda Arnavutluğa dayandırılmıştı. Ayrıca Sırbistan ve Karadağ da bağımsızlıklarına kavuşmuştu. Avrupa merkezli uluslararası aktörler, bu yeni siyasi haritayı benimsemedi. Bu nedenle büyük devletler bir araya gelerek, Berlin Kongresi’ni (13 Haziran-13 Temmuz 1878) düzenledi ve ardından bazı küçük değişikliklerle Berlin Antlaşması’nı kabul ettiler. Avusturya-Macaristan bu revizeden memnun kalmadı. Bu tarihten sonra Avusturya-Macaristan ile Rusya, Balkan eksenli uluslararası gelişmelerde sürekli karşı karşıya gelmişlerdir. İki devlet arasında gerginliği azaltmak ve uzlaşmak için belgeler imzalanmışsa da, bu girişimler pek bir işe yaramamıştır. Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesi (1908), 1912-1913 Balkan Savaşları, iki gücün rekabetini ateşledi. Bu saydığımız gelişmeler, dünya savaşının çıkmasında birer etken oldu (Armaoğlu, 1999: 489 vd.).

Panslavizm: 19. yüzyılın ilk yarısında Avusturya egemenliğinde yaşayan Çek ve Slovaklar arasında edebî ve felsefî bir akım olarak ortaya çıkan Slavcılık, aynı yüzyılın ikinci yarısında siyasi bir nitelik kazandı. Orta ve Doğu Avrupa’da yaşayan Slavların Rusya’nın yönetiminde birleşmesini ifade etmek için kullanılmaya başlandı. Panslavist akım 1858’de Moskova’da kurulan “Slav Yardım Komitesi” ile ivme kazandı.

Büyük güçler ittifakı ve bağlantılar sisteminin de (bloklaşma) dünyanın bir savaşa sürüklenmesinde rolü açıktır. Uluslararası ilişkiler tarihi üzerine araştırma yapanların büyük çoğunluğu, ittifakların çerçevesinin çok katı çizilmiş olmasını, güçler dengesinin “düzgün” bir şekilde çalışmasını engellediğini ve Balkanlarla sınırlı kalabilecek bir krizin dünya savaşına dönüşmüş olduğunu iddia etmektedirler. Alman siyasi birliğinin en önemli mimarlarından olan Bismarck, bloklaşmaları başlattı. Alman Başbakanı’nın temel amacı, “kan ve demirle” kurulan siyasi birliğin sürekliliğini sağlamak ve bu birliğin gücünün gelişmesini gerçekleştirmektir. 1871’den sonra Almanya’nın dış politikasını, barışın korunması ve Avrupa devletlerini kendi yanına çekerek Fransa’yı siyasi ve askeri bakımlardan yalnız bırakmak üzerine inşa etti. Almanya’nın Avusturya ile dostça ilişkiler geliştirmesinden ürken Rusya, iki devlet arasında sürdürülen görüşmelere katılmak istediğini açıkladı. Üç devletin İmparatorları ve Başbakanları 7 Eylül 1872’de Berlin’de bir araya gelerek “Birinci Üç İmparatorlar Ligi” veya Üç İmparator Anlaşması denilen sözlü bir anlaşma çerçevesinde mutabık kaldılar. Bu mutabakatta üç devlet, Avrupa’nın mevcut statükosunun kabul edilmesi, barışın tehlikeye girmesi halinde temas ve müzakerelerde bulunulması, Doğu Sorunu’ndan (Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması) kaynaklanan krizlerin birlikte çözülmesi, ihtilalci hareketlere karşı birlikte hareket edilmesi ve herhangi bir devletle ittifak yapılmaması gibi konularda uzlaştı. Sağlam temellere dayanmayan ve güvensizlik içeren Üç İmparatorlar Ligi, 1879’da Almanya ile Avusturya-Macaristan arasında imzalanan savunma antlaşmasından sonra, bazı tereddütlerin giderilmesi amacıyla 18 Haziran 1881’de bu kez yazılı bir antlaşma imzalanarak tekrar kuruldu. Buna göre, taraflardan biri, diğer bir devletle savaşa girerse, öteki iki devletin tarafsız politika izlemesi ve üç devletin Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’da bulunan toprakları için aralarında önceden bir anlaşma olmadıkça statüsünün değiştirilmemesini kabul edeceklerdi (Ülman, 1973: 95-100).

Bismarck’ın Üçlü İttifak’ın kurulmasını istemesinin temel nedeni nedir?

SIRA SİZDE

Bismarck, diplomasi alanındaki manevralarla Fransa’yı yalnız bıraktıktan sonra bu ülkenin Alsace ve Lorraine üzerindeki intikamcı (rövanşist) tavırlarında da uzaklaştırmak için Tunus’u işgal etmeye teşvik etti. İngiltere’nin de desteklemesi sonucu Fransa, 1881’de Tunus’a yerleşti. Ancak Almanlar gibi siyasi birliğini geç sağlayan İtalya (1870), coğrafi olarak kendisine yakın ve 20 bin İtalyan’ın yaşadığı Tunus’u sömürge alanı olarak düşünüyordu. İtalya, sömürgeler elde etmek için güçlü bir devlet olan Almanya’nın yardımını almak ve Avrupa güçler dengesinde önemli bir aktör haline gelmek için Almanya ile bir antlaşma yapmaya çalıştı. Fransa’yı her yönden kuşatmak isteyen Almanya bu öneriye sıcak yaklaştı. Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında 20 Mayıs 1882’de Üçlü İttifak adlı bir antlaşma imzalanarak, Avrupa kıtasının iki bloka ayrılmasının en önemli girişi başlatıldı. Üçlü İttifak Antlaşması’na göre taraflardan biri, iki veya daha fazla büyük devletin saldırısına uğraması halinde, diğer iki devletin ona yardım etmesi, İtalya’nın Fransa’nın saldırısıyla yüzyüze gelmesi karşısında da diğer iki devletin ona yardımda bulunması karara bağlandı. Ayrıca bu durumların dışında devletlerden biri saldırıya uğrarsa diğerleri lehte tarafsızlık politikası izleyeceklerdi.

Bu antlaşma ile Bismarck’ın Fransa’yı tecrit etme politikası büyük çapta başarıya ulaştı. Üçlü İttifak Antlaşması 1892, 1907 ve 1912 yıllarında daha da genişletilerek yenilendi. Fakat İtalya, çıkar ilişkilerinin ve buna bağlı gerginliklerin doruk noktasına ulaştığı bir sırada, 1902’de Fransa ile gizlice anlaştı ve dünya savaşı başlayınca da ittifak blokunun karşısında yer aldı.

Bismarck, bir yandan diplomatik girişimlerle Fransa'yı kuşatıp Avrupa'da barışçı politika sürdürmeye çalışırken, diğer yandan ise gelişen Alman sanayisine hammadde sağlamak ve yeni pazarlar bulmak için de Afrika'nın sömürgeleştirilmemiş (Togo, Kamerun, Yeni Gine gibi) bölgelerini hedef gösterdi. Almanya'nın dış politikası, Bismarck'la uyum içerisinde olan I. Wilhelm'in 1888'de ölüp, II. Wilhelm'in imparator olmasıyla değişti. İç ve dış politikada yetkileri elinde toplayan Yeni İmparator, Almanya'nın yeterince güçlendiğini düşünerek ülkesinin bir dünya politikası (Weltpolitik) izleyerek ekonomik ve politik yayılmacılığını savundu. Almanya'nın, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İngiltere'yle ittifak yapmasını ve Alman kapitalistleri için uçsuz bucaksız bir imkânlar ülkesi olan Osmanlı İmparatorluğu'yla da ilişkiler kurulmasından yanaydı. Bunun için güçlü bir kara ordusu ve donanma meydana getirmeye başladı.

Almanya'nın izlemeye başladığı yayılmacı politika, birçok Avrupa ülkesini tedirgin etti. Alman tehlikesinden endişe duyan devletler, aralarındaki çıkar çatışmalarını bir kenara koyarak Üçlü İttifak Devletlerine karşı birbirleriyle antlaşmalar imzalayarak, yeni bir blokun temellerini attılar. Rusya, 1887 yılında Almanya'yla imzaladığı antlaşmanın, II. Wilhelm'in politikaları nedeniyle yenilenmemesi üzerine, içine düştüğü politik yalnızlıktan kurtulmak için 1892 ve 1894'te Fransa'yla askeri işbirliği ve ittifakı öngören antlaşmalar imzaladı. 1904 yılında ise İngiltere ve Fransa arasında sömürgeleştirme çalışmalarından kaynaklanan sorunların çözülmesi amacıyla bir antlaşmanın (Samimi Misak) imzalanması, Üçlü İttifaka karşı Üçlü İtilaf denilen blokun oluşumunu daha da somutlaştırdı. Üçlü İtilaf'ı meydana getiren antlaşmalar zincirinin son halkasını 31 Ağustos 1907'de Petersburg'da imzalanan İngiltere-Rusya Antlaşması oluşturdu.

Birer savunma ittifakı olarak tasarlanan bu bloklar, bir süre sonra devletler arasında yapılan bazı antlaşmalarla askeri ittifak biçimine dönüştürüldü. Fas bunalımları, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesi, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi ve Balkan Savaşları gibi uluslararası alandaki gelişmeler, bloklar arasındaki hassas dengeyi sarsarak dünyayı genel bir savaşa sürüklemeye etkili oldu.

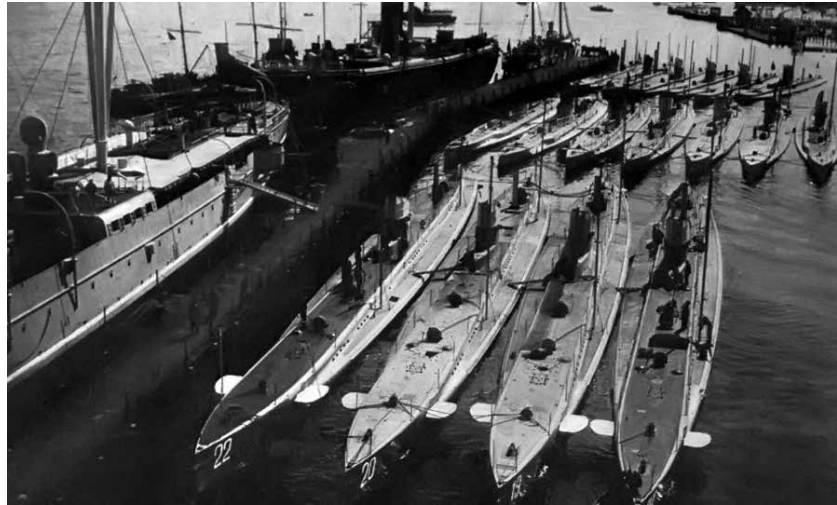
DİKKAT

Blokların kurulması ve bloklararası gerginliğin tırmanması sonucu büyük bir silahlanma yarışı başladı.

Resim 7.1

Kiel'de Alman Donanması'nın Bir Kısmı

Almanya'nın 1892 ve 1894'te Fransa ve Rusya arasında imzalanan antlaşmalar-dan kaygı duyması ve II. Wilhelm'in denizlerde İngiliz üstünlüğüne son vererek Alman yayılcılığını destekleyecek güçlü bir donanma kurulması yönündeki projesi silahlanma yarışını hızlandıran unsurlardı. Nitekim Almanya, 1895'te Ku-zey Denizi'ni Baltık Denizi'yle birleştirerek Kiel Kanalı'nı açması, denizlere açılma projesinin ilk adımını oluşturdu.

Alman Donanma Bakanı Amiral Alfred Tirpitz'in büyük çabası ve Alman ağır endüstrisi temsilcileri ile sömürge yayılcılığını isteyen çevrelerin desteğiyle ku-rulan Alman Donanma Derneği'nin propagandası sonucu 1898 ve 1900'de iki do-nanma kanunu çıkartıldı. Bu kanunlar Alman donanmasının gelişmesinde temel dinamik oldular.

Sermaye sahiplerinin, İngiltere ve Almanya arasındaki rekabet çerçevesinde kendi hükümetleri üzerinde baskı kurması ve halkın tahrik edilip daha fazla savaş gemisi istemeye yönlendirilmesi sonucu dev askerî-endüstriyel kompleksler inşa edildi. Almanya'nın politik-askerî hamlesi İngiltere'de kuşkuyla karşılandı. İngiltere, Almanya'dan daha fazla para harcıyıp daha çok gemi inşa etti. 1905-1906 arasın-da Amiral Sir John Fischer, İngiliz donanmasını yenilemekle kalmayıp denizcilik tarihinde büyük bir devrim olan dretnot (dreadnought) adı verilen zırhlı savaş ge-misinin inşasını da sağladı. İngiliz askerî teknolojisi çağın savaş makinesi dretnotu ürettikten sonra, daha hızlı hareket eden ve ağır silahlarla donanmış ilk ağır savaş kruvazörünü inşa etti. Almanlar, İngilizlerin savaş teknolojisi alanındaki bu ola-ğanüstü yeniliklerine karşılık vermeye çalıştı. Amiral Tirpitz, 1906 ve 1907'de iki donanma kanunu daha çıkarttırarak 1917'ye kadar altı dretnot yapımını planladı. İngilizler, Almanların bu hamlesine 1909'da iki kat daha fazla dretnot üreterek yanıt verdi. 1911'de İngiltere ve Almanya arasında deniz silahlanmasına sınırlama geti-rilmesine yönelik görüşmeler yürütülmüşse de bu çaba başarısızlıkla sonuçlandı. Savaş öncesinde Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, İspanya ve İtalya dretnot sa-hibi olmuşlardı. Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu ise yabancı tersanelere sipa-riş vermişlerdi. O sıralarda dretnota sahip olmak, bir ülkenin küresel ya da bölgesel güçler dengesinde önemli bir yer edinmesi anlamına gelmekteydi.

Robert K. Massie, Dretnot. İngiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul: Sabah Kitapları, 1995.

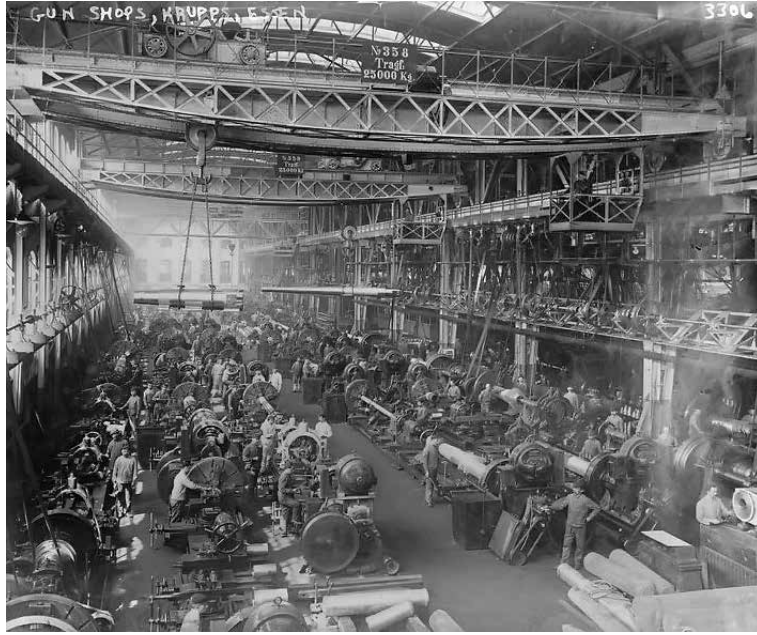
K İ T A P

Bloklararası silahlanma yarışında kara orduları da tepeden tırnağa yeniden yapılandırıldı. Kara orduları için hızlı ateş alan toplar ve makineli tüfekler gelişti-rildi. Hızlı ve verimli bir seferberlik yapılabilmesi için bütün tren yolları ağı elden geçirildi. Ülkelerin genelkurmayları saldırı ve savunma amaçlı yeni askerî plan-lar hazırladılar. Bunların içinde en ünlüsü 1892-1906 yılları arasında Alman Ge-nelkurmay Başkanlığı yapan General Schlieffen, kendi adını taşıyan plandır. Bu plana göre çıkacak bir savaşta Almanya, önce Fransa'yla daha sonra da Rusya'yla savaşarak bu ülkeleri saf dışı bırakacaktı. İngiltere 1908'de, Almanya, Rusya ve Fransa da 1913'te kanunlar çıkartarak, kara ordularının mevcutlarını arttırdılar. Hiç kuşkusuz, her ülke askerî harcamalar için bütçelerinden büyük paylar ayır-mak zorunda kaldı.

19. yüzyılın sonlarında belirginleşen "yeni emperyalizm"ın en önemli özel-liklerinden birini silahlanma oluşturdu. Savaş anlayışı ve teknolojisinde yaşanan olağanüstü değişim, güçlerarası dengeyi bozarken dünya haklarını büyük bir kar-maşıya sürükledi.

Resim 7.2

Alman Krupp Silah Fabrikası

İrredentizm: Bir devletin, kendi sınırına yakın yaşayan soydaşlarının oturduğu bölgeleri ilhak etme politikasıdır.

Bu sürecin temel taşlarından birini de aşırı milliyetçilik oluşturdu. Fransız Devrimi ideolojisinin temel ilkelerinden biri olan milliyetçilik, imparatorluklarda yaşayan çeşitli etnik unsurları etkiledi ve bu unsurların ayaklanarak ulus-devletlerini kurmalarını tetikledi. Ancak 20. yüzyıla birlikte Büyük Avrupa Devletleri'nde yeni milliyetçilik adı verilen akımlar ortaya çıktı. Bu akımların en önemli özelliği, devletin gücünün arttırılması, itibarının yükseltilmesi, yayılmacılığına gerekli ideolojik desteğin verilmesi ve kamuoyunun manipüle edilerek hükümetler üzerinde baskı kurulması anlayışına dayanmasıydı. Almanya'da Pangermanistler, Rusya'da Panslavistler, Fransa'da intikamcılar, İtalya'da irredentistler ve İngiltere'de de imparatorlukçular yaptıkları yayınlarla ve kurdukları derneklerle ülkelerinin politikalarını etkilemeye çalıştılar.

Alman sömürgecilik politikasının temel kaynaklarından biri olan Pangermanizm, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun yeniden kurulması, Almanya'nın üstün devlet, Almanların da üstün ırk tezlerine dayanmaktaydı. Pangermanistler bu amaçlarını gerçekleştirmek için 1891'de Berlin'de Pangermanistler Birliğini kurdular. Bu birliğin Alman ekonomik ve politik çevrelerinde etkili üyeleri vardı. Birliğin ideologlarından biri olan Ernst Hasse, 1905 yılında yayımladığı Weltpolitik (Dünya Politikası) adlı kitabında Alman yayılmacılığıyla ırkçılık arasında doğrudan bir ilişki kurdu. Ernest Hasse, yayılmacılığı, "sağlam ve canlı bir mekanizmanın gelişmesi için zorunlu bir aşama" olarak gördü. Bu yayılmacılığın da "üstün ırkların yararına ve yaşama yeteneğinde olmayan aşağı ırkların zararına" gerçekleşeceğini savundu.

Rusya'da yönetici elit tarafından desteklenen Panslavist akım, Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda yaşayan Slavların birliğini öngörmektedir. Bu siyasi akım, Rusya'nın 1904-1905 savaşında Japonya'ya yenilmesi ve 1907 İngiltere-Rusya arasında yapılan antlaşmadan sonra tekrar canlandırıldı. Panslavistler, Moskova'da yaptıkları kongrede, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarında yaşayan Slavları da içeren bir Slav birliğinin kurulmasını ve Almanya'nın isteklerine nasıl karşı konulabileceğini tartıştılar.

Fransa'nın 1870'de Almanya'ya ağır bir şekilde yenilerek Alsace-Lorraine'i kaybetmesi, bu ülkede adeta ulusal bir travma yarattı. Bu tarihten sonra Fransa'ya eski gücünün ve itibarının kazandırılması, Almanya'dan intikam alınması ve sözü edilen yerlerin tekrar Fransız egemenliğine sokulması gibi arayışlar, milliyetçi bir eğilim olarak ortaya çıkmıştı. General Boulanger adlı eski bir asker intikamcılığın sembolü oldu. Genellikle sağ partilerin desteklediği bu akım, 1904 İngiliz-Fransız Antlaşması'ndan sonra bazı sol partilerin de desteklediği bir akım haline geldi.

20. yüzyılın başında yeni bir milliyetçilik hareketi başlatan İtalyan milliyetçileri yalnız Avusturya-Macaristan boyunduruğu altında yaşayan İtalyanca konuşan halkların kurtarılmasıyla yetinilmemesini, aynı zamanda yeni pazarların, yeni hammadde kaynaklarının bulunmasını ve göçmenlerin yerleştirilebileceği bakir toprakların elde edilmesini savunmaya başlamışlardı.

İngiliz milliyetçiliği ise sömürgeciliği haklı göstermek için “İngiliz halkının yeryüzündeki görevi”, “İngiliz ırkının üstünlüğü” gibi temaları işledi.

DİKKAT

Güney Afrika'daki Boer Savaşı, bazı kimselerde milliyetçilik ateşini düşürdü. Fakat Almanya'nın denizlere açılma isteği, savaş öncesindeki milliyetçilik ve sömürgecilik duygularını yeniden kamçılıdı.

Yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan milliyetçilikler arasındaki rekabet, ekonomik ve mali çıkarlarla daha da körüklendi. 1889-1914 yılları arasında sosyalist hareketin önemli kuruluşu olarak görülen II. Enternasyonal de dünyayı savaşa sürükleyen saldırgan milliyetçiliği önlemede başarısız oldu.

Savaşın çıkmasını körükleyen etkenlerden biri de dinsel ve kültürel yayılmaydı. Diğer bir deyişle kültür emperyalizmiydi. Sömürgeci devletler, kültürlerini ve dinsel inançlarını sömürdükleri bölgelere taşıyarak, siyasal ve ekonomik yayılmalarını pekiştirdiler. Katolik ve Protestan misyonerleri Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu'nun en ücra köşelerine kadar giderek Hristiyanlık öğretisini yaydılar. Misyonerlerin temel hedefi, yerli halkları Hristiyanlık öğretisi ve Avrupa medeniyeti çerçevesinde tepeden tırnağa değiştirmektir. 20. yüzyılın başında bin misyoner, çeşitli kuruluşların çatısı altında örgütlenerek dil, eğitim, inanç, sosyal yaşam, ahlak başta olmak üzere kültürün çeşitli alanlarında “medeniyet transferi” gerçekleştirmeye çalıştı. 1913'e gelindiğinde Katolik misyonerler iki milyon, Protestanlar ise 1.600.000 Afrikalıyı Hristiyanlaştırmışlardı. Hatta sömürgeleştirilmiş toplumlarda yerli halktan Avrupa uygarlığının üstünlüğünü savunan seçkinler grubu oluşturmayı başarmışlardı. Bu topluluğun Hristiyanlığı ve Avrupa uygarlığının yayılmasında, aracı bir rol oynadığı bilinmektedir.

II. Enternasyonal: Tam adı Uluslararası İşçi Derneği olan oluşum, ilk kez 1864'te Marx ve Engels'in liderliğinde kuruldu. Paris Komünü'nden sonra dağıldı. 1889'da yeniden açıldı. Bu dönemde Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin etkisi altında kaldı ve Marksizmi reformist bir anlayışla uygulamaya çalıştı. 1907 ve 1912'de yapılan kurultaylarında militarizmi mahkûm etti ve silahlanmaya karşı bir tutum takındı. Ancak etkili olamadı ve bölündü.

BÜYÜK HESAPLAŞMADAN ÖNCE KRİZLER

Birinci Fas Krizi

Dünya'nın geri kalmış bölgelerinin paylaşıldığı ve pazar arayışlarının arttığı bir süreçte, Kuzey Afrika'da bulunan dört-beş milyon nüfuslu Fas, 19. yüzyıl sonlarında Avrupalı devletlerin ilgisini çekti. Fransa Cezayir'in, İspanya ise Kanarya Adalarının güvenliğini sağlamak için bu ülkeye göz diken ülkelerin başında gelmişti. Bu iki ülkenin yanı sıra İtalya ticari ve politik, İngiltere “Akdeniz'in giriş kapısının mülkiyetini kaybetmeme” ve Almanya ise ticari nedenlerden dolayı bu küçük ülke üzerinde rekabete tutuştu. Babasının ölümü üzerine 1894'te iktidara gelen Fas Sultanı Abdülaziz, başarısız bir yönetim sergiledi ve birçok yerel kabilenin

tepkisini çekti. Fransa, bu kabilelerin Cezayir'e saldırılarda bulunması, ülkede asayiş ve güvenliğin sağlanmamasından dolayı Fas'la daha fazla ilgilenmeye başladı. Fas Sultanı'na başvurarak orduyu yeniden yapılandırmayı önerdi. Fransa'nın bu önerisi karşılık bulmadı. Ancak kamuoyunun baskısına direnemeyen Fransız Hükümeti, bu kez de 21 Şubat 1905'te büyükelçisi aracılığıyla Sultan Abdülaziz'den polis ve ordunun Fransız subaylarının, gümrüklerin de Fransız müfettişlerinin kontrolüne terk edilmesini istedi. İngiltere'den beklediği yardımı alamayan Sultan, Alman Büyükelçisi ile görüştü. Alman Büyükelçisi, sorunu ele alırken 1880'de 13 devletin imzaladığı Madrid Konvansiyonu'na işaret etmesi Avrupa'da yeni bir krizin çıkmasına yol açtı. Çünkü Madrid Konvansiyonu'na göre, Fas Sultanı yabancı devletlerin uyruklarını etkin şekilde koruyacak ve bütün devletlere "en fazla kayırlan devlet" ilkesini uygulayacaktı. Diğer bir anlatımla Almanya, Fas'ın bağımsızlığını tanımaya devam edecekti. Fransa ise, 8 Nisan 1904 tarihli İngiliz-Fransız Antlaşması'nı (Entente Cordiale) uygulamaya koyarak, Fas'a yerleşmek için girişimlerde bulundu. İngiltere'nin açık desteğini aradı. Alman İmparatoru II. Wilhelm ve Şansölye Bülow, Fransa'nın Avrupa güç dengesini kendi lehine değiştirme niyetine açıkça karşı çıktı. Hatta II. Wilhelm 31 Mart 1905'te bir savaş gemisi ile Tanca'ya çıkarak Almanya'nın Fas'taki çıkarlarının korunacağını ve Fas'ın bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesi gerektiğini açıkladı. Bu hamle "Birinci Fas Krizi" olarak adlandırılan uluslararası gelişmenin fitilini ateşledi. Alman Şansölyesi Bülow 1880 Madrid Konvansiyonu'na dayanarak, sorunun uluslararası bir konferansta ele alınmasını ve Fas'ın bağımsızlığının yeniden onaylanmasını önerdi. Konferans, Fransa'nın başlangıçtaki isteksizliğine rağmen Madrid Konvansiyonu'na imza atan devletlerin katılımıyla 16 Ocak 1906'da İspanya'nın Algeciras kentinde düzenlendi. İngiltere, Rusya ve İtalya, Fransa'yı destekledi. ABD ise tarafsız kaldı. Konferans'ın sonucunda 7 Nisan 1906'da "Genel Senet" adı verilen bir belge imzalandı. Buna göre, Fas'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı yeniden tanındı. Ticaret eşitliği ilkesi kabul edildi. Bu düzenlemelere ek olarak, İspanya ve Fransa'nın Fas-Cezayir sınırında güvenliği sağlamak için önlemler alması karara bağlandı. Bu Konferans ve alınan kararlar Almanya'nın aleyhine sonuçlar verdi. Özellikle Fransız-İngiliz yakınlaşmasının artması, Almanya'nın arzulamadığı bir sonuçtu.

Birinci Fas Krizi, dünya savaşına giden süreçte ilk kırılmadır. Çünkü 1875'ten beri Fransa ve Almanya arasında bir savaşın başlaması olasılığı ilk kez belirgin bir şekilde hissedildi.

Bosna-Hersek Krizi

Osmanlı İmparatorluğu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çabalarıyla 23 Temmuz 1908'de meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesi ve Kanunuesası'nın (Anayasa) yürürlüğe konulmasından kısa bir süre sonra dış politikada bunalımlarla karşılaştı. Bunlardan ilki 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Berlin Antlaşması'ndan (1878) beri yönetimi altında bulundurduğu, ancak hukuken hâlâ Osmanlıya bağlı olan Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamasıdır. Bir gün sonra da yine 1878'den beri otonom bir yönetim olan Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Özellikle Bosna-Hersek'in ilhakı şiddetli bir kriz doğurdu ve Avrupalı devletler savaşın eşiğine geldi. Hatta beklenen dünya savaşının çıkması an meselesi haline gelmişti.

Diplomasi tarihinin gizemli sayfalarına bakıldığında açıkça görüleceği gibi, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın uzun süreden beri Bosna-Hersek ile Boğazlar konusunda karşılıklı pazarlıklar içinde olduğu görülmektedir. Bu sürecin son halkalarından biri Rusya Dışişleri Bakanı Iswolsky'nin 2 Temmuz 1908'de Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Aehrenthal'a gönderdiği bir muhtıradır. Iswolsky, "dostane bir mütekabiliyet zihniyeti içinde" Boğazların Rus gemilerine açılmasına karşılık Avusturya'nın da Bosna-Hersek ile Yeni Pazar Sancağı'nı ilhak edebileceğini belirtti. İki dışişleri bakanı 15-16 Eylül 1908'de Avusturya'nın Petersburg elçisi Kont Berchtold'un Moravya'daki Buchlau şatosunda bir araya gelerek prensipte anlaştıklarını açıkladılar. Ancak ilhak kararının açıklanmasından sonra Rus kamuoyu ve Çar II.Nikola tepki gösterdi. Bu uyumsuzluğun temel nedeni, iki dışişleri bakanının Buchlau pazarlığının kayda geçirilmemesi ve ilhak tarihinin Avusturya tarafından önceden bildirilmemesiydi. Rus Dışişleri Bakanı Iswolsky Boğazlar konusunda destek almak için İngiltere ve Fransa'ya başvurdu. Fransa tarafsız kalacağını açıkladı, İngiltere ise Rusya'nın Boğazlara yerleşmesini çıkarlarına aykırı bulduğu için destek vermekten kaçındı.

Bosna-Hersek'in ilhakına en fazla tepki gösterenlerden biri de Sırbistan'dı. Zira bu ülke "Büyük Sırbistan" idealini geliştirmişti ve bu nedenle Balkanlarda yayılmayı amaçlamıştı. Bu ilhakı kabul etmedi ve seferberlik ilan etti. Avusturya-Macaristan ve Rusya sınırlara asker yığınağı yaptı. Alman Şansölyesi Bülow ise Avusturya-Macaristan'a tam destek verdiğini açıkladı. Avrupa'da bir savaş tehlikesi belirdi.

Osmanlı Hükümeti savaşı göze alamadı ve sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi tercihinde bulundu. Ayrıca ilgili devletlerin yer alacağı bir konferans düzenlenmesini istedi. Avusturya-Macaristan'a karşı Sırbistan ve Karadağ'a ittifak önerisinde bulunduysa da bir sonuç alamadı. Yukarıda anlattığımız gibi uzun süreden beri askeri ve ekonomik ilişkiler içinde bulunduğu Almanya, Avusturya-Macaristan'ı destekleme kararı almıştı. Osmanlı Hükümeti'nin acziyetine karşın halk harekete geçti. Avusturya mallarına karşı şiddetli bir **boykot** düzenledi. Çıkış bulamayan Osmanlı Hükümeti, Avusturya-Macaristan'la ikili görüşmeler yaparak Bosna-Hersek'in ilhakını tanıdı. 26 Şubat 1909'da yapılan antlaşmaya göre; Avusturya-Macaristan, Yeni Pazar Sancağı'ndan askerini çekmeyi, Bosna-Hersek'teki devlet ve vakıf malları için 2,5 milyon altın lira ödemeyi ve Bosna-Hersekli Müslümanların halifeyi tanımalarını kabul etti.

Avrupalı devletler için sorun çözülmemişti. Sırbistan, 26 Şubat 1909 tarihli antlaşma karşısında izlediği politikayı yumuşatarak bir yandan Bosna-Hersek'e "özerklik" verilmesini, öte yandan ise kendisine bir parça "toprak tavizi" verilmesini istemeye başladı. Almanya ise 14 Mart 1909'da Rusya'ya yaptığı aracılık teklifinde; uluslararası bir konferansın toplanmamasını, buna karşılık ilhakın diğer devletler tarafından tanınmasını ve Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesi'nin yürürlükten kaldırılmasını gündeme getirdi. Alman Şansölyesi Bülow, 21 Mart 1909'da, Rusya Dışişleri Bakanı Iswolsky'e iletmek üzere Almanya'nın Petersburg elçisine, Rusya'nın ilhakı tanımalarını, aksi takdirde Avusturya-Macaristan'ın istediğini yapmakta serbest olduğu talimatını ulaştırdı. Almanya taraf olduğunu açıkça ilan etti. 22 Mart 1909'da olası bir savaşı göze alamayan Çar II. Nikola, geri adım atarak II. Wilhelm'e telgraf gönderip ilhakı kabul ettiğini bildirdi. Diğer devletler de Avusturya-Macaristan'a verdikleri notalarla ilhakı kabul ettiklerini açıkladılar.

İlk kez Kuzeybatı İrlanda'da bulunan County Mayo'da ortaya çıkan boykot, "zayıfın silahı" olarak İran'dan Hindistan'a, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çin'e kadar dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır. Bu eylem metodu Osmanlı İmparatorluğu'nda politik bir silah olarak ilk kez Avusturya-Macaristan'a karşı uygulandı. Halk, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönlendirmesiyle bu ülkenin mallarını satın almadı. Fes boykotu da denilmektedir. En önemli toplumsal-iktisadi sonucu "mili iktisat" fikrini doğurmasıdır.

Bosna-Hersek krizi Avrupa'nın altı ay boyunca derin bir bunalım yaşamasına yol açtı. Almanya, Avusturya-Macaristan ittifakı Rusya'ya boyun eğdirirken İngiltere'yi de tedirgin etti. Avrupa bu krizle Birinci Dünya Savaşı'na bir adım daha yaklaştı.

İkinci Fas Krizi

Almanya, Birinci Fas Krizi'nden itibaren Fransa'yla bu sorun eksenli yeni bir gerilim yaşamamaya özen gösterdi. Bir kazanç sağlamayan fakat bir dünya savaşına yol açabilecek “yerel” çatışmalardan kaçındı. Almanya ve Fransa, Bosna-Hersek geriliminin dorukta olduğu bir dönemde 9 Şubat 1909'da Fas'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü teyit eden bir antlaşma imzaladı. Almanya, Fransa'nın Fas üzerindeki politik çıkarlarını tanıırken Fransa da Almanya'nın bu küçük ülke üzerindeki ekonomik hırslarını tanıdı. Fakat Fransa, antlaşmada belirtildiği üzere Almanya'nın ekonomik çıkarlarına saygı göstermedi. İki ülke arasında gerilime neden olan diğer bir faktör de “Kongo Sorunu”nun baş göstermesiydi. Alman sömürgesi olan Kamerun'da ve Fransız Kongosu'nda bulunan şirketlerin anlaşmazlıkları iki ülkeyi karşı karşıya getirmişti. Fransa'nın bu politik hava içinde güvenliği sağlama gerekçesiyle Fas'ın başkenti Fez'e, Nisan 1911'de asker çıkarması yeni bir krizin kapısını araladı. İspanya da kısa bir süre sonra Larache şehrine asker yolladı. Alman Dışişleri Bakanı Müsteşarı Kiderlen-Waechter, 3 Mayıs 1911'de hazırladığı memorandumda; Fransa'nın Fas'a asker göndermekle buraya yerleştiğini, bir daha çıkmayacağını, Fas'ın bağımsızlığının ortadan kalktığını, Fas'ın Fransa ve İspanya arasında paylaşılacağını belirtti. Bu nedenle Almanya'nın da ekonomik çıkarlarını ve vatandaşlarını koruma gerekçesiyle Mogador ve Agadir'e savaş gemisi göndermesi gerektiğini öne sürdü. Kiderlen'in görüşü kabul gördü ve Almanya 1 Temmuz 1911'e Agadir Limanı önüne Panther adlı savaş gemisini yolladı. Almanya'nın bu güç gösterisi başta Fransa olmak üzere İngiltere ve diğer devletler üzerinde heyecan yarattı. İngiltere, Fas'ta çıkarları olduğunu ve Almanya'nın bu tehditkâr hareketini kabul etmeyeceğini açıkladı. İngiliz donanması olası bir savaş için harekete geçirildi ve Fransa'ya destek mesajı verildi. Maliye Bakanı Lloyd George, 21 Temmuz 1911'de yaptığı konuşmada “İngiltere'nin kendi çıkarları ile ilgili konularda başka ülkeler tarafından yaratılan durumların İngiltere tarafından göz ardı edilmeyeceği ve İngiltere'nin barış yanlısı olmasına rağmen barışı ülke gurununa hiçe sayarak sürdürmeyi kabul edemeyeceğini” açıkladı (Gülboy, 2004: 66). İngiltere'nin kesin bir şekilde taraf olması Almanya'ya geri adım attırdı. Buna ek olarak Avusturya-Macaristan da tarafsız kaldığını açıklaması, Almanya'nın daha fazla ileri gitmesini önledi. Almanya görüşmelerin sonunda Fransa'yla uzlaştı ve 4 Kasım 1911'de bir antlaşma imzaladı. Buna göre Almanya, Fransa'nın Fas üzerindeki egemenlik kurma hakkını tanıdı. Fransa ise Fransız Kongosu'ndan 275.000 kilometrekarelik toprağı Almanya'ya bıraktı. Ayrıca bu ülkenin Fas'taki ekonomik çıkarlarına saygı gösterecekti.

İkinci Fas krizi ya da Agadir Olayı Avrupa güç dengesinin hangi boyuta ulaştığını göstermesi açısından önemlidir. Avrupa kamuoyunda savaş telaffuz edilmeye başlandı. A.J.P. Taylor'un ifadesiyle “1905 ve 1909 bunalımları bir diplomatik krizdiler; 1911'de ise uluslar savaş öncesindeki ruh hali ile karşı karşıya geldiler” (Gülboy, 2004: 67).

Balkan Krizi

Balkanlarda Fransız Devrimi'nden hemen sonra Yunanistan'ın (1829), ardından Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın (1878) bağımsızlığına kavuşması dengeleri alt üst etmişti. Bu süreç boyunca bu devletlerin irredentizm arzuları, Rusya'nın Panslavist politikası ve Avusturya-Macaristan'ın yayılma isteği, Balkan coğrafyasının gerilmesine yol açmıştı. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (1908) bu gerilimi arttıran unsurlardan biri olmuştu.

Bu Balkan devletlerinden her biri Makedonya bölgesi üzerinde tarihi, dini, coğrafi, iktisadi, demografik ve kültürel gerçeklerle hak iddia etmelerine rağmen kendi aralarında (13 Mart 1912 tarihli Sırp-Bulgar Antlaşması ve 29 Mayıs 1912 tarihli Bulgar-Yunan Antlaşması) ittifak ve savunma belgeleri imzalamışlardı. Aralarındaki düşmanlıkları bir kenara iten bu devletlerin temel amacı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı işbirliğine giderek topraklarını paylaşmaktı. Balkanların küçük devleti olan Karadağ da Mayıs 1912'de Yunanistan'la ve Ağustos 1912'de Bulgaristan'la sözlü anlaşmalar yaparak ittifak zincirine katıldı. Rusya'nın da tahrikiyle bir Balkan krizi ufukta görüldü. Avrupalı büyük güçlerin Balkan'lı devletlerine ve bölgeye yönelik politikaları geleneksel yayılma anlayışlarıyla uyumluydu. Rusya, Sırbistan'ı ve Bulgaristan'ı slavist çıkarları doğrultusunda destekledi. Fransa, Almanya'nın bir müdahalesi olmadıkça gelişmelerin dışında kalacağını müttefiki Rusya'ya bildirdi. İngiltere ise sömürgelerindeki Müslümanların tepkisinden çekindiğinden Balkanlarda statükonun korunmasını ve barışın bozulmamasını savundu. Almanya ve Avusturya, Sırbistan'ın genişlemesi anlamına gelebilecek her adıma karşı olduklarını bir kez daha gösterdiler.

Balkan Savaşı, Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlıya savaş ilan etmesiyle başladı. Savaşın başladığı gün, Avrupa'nın büyük devletleri ortak bir bildiri yayınlarak, barışın ve statükonun bozulmasına karşı olduklarını, statükonun bozulması halinde toprak değişikliğini kabul etmeyeceklerini açıkladılar. Yine bu bildiriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan Makedonya'da ıslahat yapmasını da istediler. Avrupalı devletler bu açıklamayı Osmanlı İmparatorluğu'nun dört küçük Balkan devletini askeri yenilgiye uğratacağını tahmin ettiklerinden dolayı yapmışlardı. Fakat savaş tahminlerin ötesinde gelişti ve Osmanlı İmparatorluğu art arda yenilgiler aldı. Sırbistan askeri güçleri Dalmaçya kıyılarına doğru ilerledi. 1878'den beri "özerklik" veya bağımsızlık temelinde mücadele başlatmış olan Arnavutlar, Kasım 1912'de bağımsızlıklarını ilan ettiler. Rusya, Kasım'da Balkan Savaşı'nın başladığı gün yayınlanan bildiriye bir kenara iterek ele geçirilen toprakların Balkan devletlerine "silah hakkı" olarak bırakılmasını açıkladı. Avusturya-Macaristan, Sırbistan'ın ilerlemesinden kaygı duydu ve Arnavut bağımsızlığını destekledi. İtalya, zayıf bir Arnavutluğu çıkarları açısından uygun buldu. Rusya, her zaman olduğu gibi Sırbistan'ın yanında olduğunu açıkladı. Avrupalı büyük güçler Balkan krizi nedeniyle tekrar karşı karşıya geldiler. Osmanlı İmparatorluğu dramatik bir yenilgi alarak, birkaç hafta içinde Selanik, Manastır ve Kosova gibi (Makedonya) siyasi, kültürel ve dini sembollerle dolu kentleri kaybetti. Bulgar Ordusu Çatalca savunma hattına dayandı ve İstanbul'a girmesine ramak kaldı. Osmanlı Hükümeti'nin ateşkes isteğine bir süre cevap vermeyen müttefik Balkan Devletleri, 3 Aralık 1912'de bu isteğe olumlu yaklaşarak ateşkes antlaşmasını imzaladılar. Buna göre, 20 gün içinde Londra'da barış görüşmeleri başlatılacaktı. Taraflar 13 Aralık'ta Londra'da bir araya geldi. Ancak barış görüşmeleri bir sonuca ulaşamadığı için taraflar 6 Ocak 1913'te dağıldılar. Fakat büyük devletlerin Londra'daki elçileri arasında düzenlenen konferansta Arnavutluğun bağımsızlığı kabul edildi.

İktidarı Temmuz 1912’de kaybetmiş bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 23 Ocak 1913’te Babıali Baskını’nı gerçekleştirerek, tekrar hükümeti ele geçirdi. Bu süreçte, Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak devletlerinin Osmanlı Hükümeti’ne verdikleri ortak notada, Edirne’nin teslim edilmesi ve Ege adalarının geleceğinin belirlenmesi işinin büyük devletlere bırakılması istendi. Nota, yeni kurulmuş bulunan Mahmut Şevket Paşa Hükümeti tarafından reddedildi. Savaş 3 Şubat’ta tekrar başladı. Ne var ki Edirne başta olmak üzere bazı kentler kaybedildi. Osmanlı Hükümeti tekrar ateşkes istedi. Londra’da başlayan barış görüşmeleri 30 Mayıs 1913’te sonuçlandı ve Midye-Enez çizgisi sınır olarak saptandı. Sınır hattının batısında kalan topraklar, dört balkan devletine bırakıldı. Öte yandan Arnavutluğun sınırlarının tespiti sorunu da Avrupalı güçler arasında zaman zaman krize yol açtı.

K İ T A P

Balkan Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan göç hareketi için şu kaynağa bakabilirsiniz: Ahmet Halaçoğlu, Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913), Ankara: TTK Yayınları, 1994.

Toprak paylaşımı üzerine Haziran 1913’te çıkan İkinci Balkan Savaşı, Bulgaristan’ın yenilgisiyle sonuçlandı. Osmanlı Ordusu Edirne’yi geri almayı başardı. Balkan devletler; arasında 10 Ağustos 1913’te Bükreş Barış Antlaşması imzalandı. Balkan siyasi haritasına yeniden şekil verildi.

Balkan krizi Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf bloklarını karşı karşıya getirdi. Özellikle Avusturya-Macaristan’ın, Rusya ve Sırbistan’la olan ilişkileri daha da gerginleşti.

SAVAŞIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI

Yukarıdaki açıklamalarımızdan anlaşılacağı üzere Birinci Dünya Savaşı, büyük devletler arasındaki bir dizi krizin yarattığı ortamda meydana geldi. Hükümetlerin dev ordu ve donanmalar meydana getirmesi, militarizmin yükselmesi ve kamuoyunun manipüle edilmesi, büyük bir savaşın çıkacağı beklentisini arttırmıştı. Savaşın başlamasına bir kıvılcım yetmişti. Nitekim Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahtı Arşidük François Ferdinand’ın Saraybosna’daki ordu manevraları ziyareti sırasında 28 Haziran 1914’te Gavrilo Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi dünyayı savaşa sürükledi. Avusturya-Macaristan Hükümeti yaptığı soruşturmada suikastin Sırbistan gizli servisi ile bağlantısı olan “Kara El” örgütü tarafından organize edildiğini tespit etti. Ardından 23 Temmuz’da Sırbistan’a kabul edilmesi zor koşullar içeren 10 maddelik bir nota verdi. Suikastçilerin Avusturya-Macaristan’ın görevlendirdiği kişilerce soruşturulmasını ve yargılanmasını talep etti. Ayrıca Sırbistan kaynaklı tahriklerin önlenmesi için etkin işbirliği istedi. Notaya cevap vermesi için Sırbistan’a 48 saat süre tanıdı. Sırp Hükümeti verdiği cevapta, taleplerin önemli bir kısmını kabul ettiğini, ancak egemenliğini kısıtlayan bazı maddelerin görüşmeler yoluyla yumuşatılması gerektiğini bildirdi. Sırbistan’ın cevabından tatmin olmayan Avusturya-Macaristan, bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini kesti ve kısmi seferberlik ilan etti. Ardından 28 Temmuz 1914’te başkent Belgrat’ı bombardımana başlayarak uzun zamandır beklenen savaşın ilk kıvılcımlarını tutuşturdu.

Resim 7.3

*Suikast'tan önce
Avusturya-
Macaristan Velihtı
Ferdinand*

Rus Çarı II. Nikola, Sırbistan'a destek amacıyla Avusturya-Macaristan sınırında kısmi seferberlik başlattı. Almanya, Rusya'nın seferberliğini durdurmasını istediysen de başarılı olamadı. Çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini açıklamış bulunan Fransa, 31 Temmuz'da genel seferberlik durumuna geçti. Rusya da aynı yolu izledi. İsteddiği cevapları alamayan Almanya, 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta da Fransa'ya savaş açtı. Belçika'ya bir nota vererek Alman Ordusu'nun geçişine izin verilmesini istedi. Alman Ordusu, Belçika Hükümeti'nin notayı reddetmesi üzerine 4 Ağustos'ta sınırı aşarak ilerlemeye başladı. Alman Genelkurmayı'nın daha önce hazırlamış olduğu Schlieffen planına göre, ordunun Belçika'dan hızla geçerek Fransa'ya saldırması ve bu ülkeyi altı hafta içinde yenilgiye uğratması gerekiyordu. Ardından bu askeri birlikleri mevcut Alman demiryolu ağının yardımıyla Rus cephesine nakledilmesi ve kesin başarının kazanılması gerekmekteydi. İngiltere, Alman Ordularının sınırı geçmesi üzerine Berlin'e bir nota vererek askerî güçlerini geri çekmesini istedi. Almanya'nın notaya cevap vermemesi üzerine 4 Ağustos'ta bu ülkeye savaş ilan etti. Avusturya-Macaristan'ın da 6 Ağustos'ta Rusya'ya savaş açmasıyla Avrupa'nın büyük güçlerinin tamamı savaşa dâhil oldu. Ordu karargâhlarında rakiplere hızlı ve kesin darbe vurularak zafer kazanılacağı düşünüldü. Savaş planları buna göre yapılmıştı.

Alman Ordusu'nun Belçika'ya girmesinden hemen sonra Fransız askerî güçleri Alsace-Lorraine yönelik büyük bir saldırı başlattı. Hazırlıklı olan ve böyle bir saldırıyı bekleyen Alman birlikleri, Fransızları durdurdu. Fransız Genelkurmayı Başkanı Joffre, İngiliz birlikleriyle takviye edilmiş orduyu, Alman askerlerini Belçika sınırında durdurmak için hareket geçirdi. Ancak 22 Ağustos'ta Virton-Neufchâteau çarpışmalarında ağır yenilgi aldı. İngiliz güçleri de aynı gün Mons'ta başarı kazanmakla birlikte, Fransız Beşinci Ordusu'nun geri çekilmesi üzerine onlar da Mons'u bırakmak zorunda kaldı. Almanya, Schlieffen planı uyarınca Fransa'yı çöktürmek için ilerlerken Fransa da yaklaşan Alman tehlikesini bertaraf etmek için önlemler aldı. Fransız Genelkurmay Başkanı Joffre, bir tarafı Verdun'a dayanan savunmanın Paris'e kadar uzatılması için yeni takviyeler gerçekleştirdi. Amaç, Alman ilerleyişini ilk aşamada güçlü bir savunma ile durdurmak ve sonrasında da etkin bir karşı saldırı ile geri püskürtmekti. Fransız Hükümeti ve parlamentosu Paris'ten ayrılarak Bordaeaux'ya taşındı.

Resim 7.4

Alman Askerleri Siperde

Alman Kuzey Ordu Grubu'nun içinde yer alan von Kluck yönetimindeki Birinci Ordu, 5 Eylül'de Marne Nehri'ni geçti. Fransız ve İngiliz güçlerinden oluşan Müttefik Ordusu bu saldırıyı karşıladı. Alman Ordusu 7-9 Eylül'deki çarpışmaları kazandı ve Paris'e biraz daha yaklaştı. Ancak Marne Nehri üzerinde kurulan savunma hattı üzerinde durduruldu. Alman Genelkurmayı, von Kluck'un komuta ettiği Birinci Ordu ile von Bülow'un İkinci Ordusu'nun Marne'nin kuzeyindeki Aisne Nehri'nin kuzeyine çekilmelerini emretti. Alman Ordusu'nun Marne'de kurulan savunma hattı önünde durdurulması Schlieffen Planı'nın başarısız olduğunu ortaya çıkardı. Cephe, Doğu'da Verdundan, Batı'da Noyan'a kadar uzanan bir çizgi üzerinde sabitlendi. Dünya Savaşı boyunca çok az bir değişiklik olacaktır. Marne Savaşı, gerek Müttefikler (İngiliz-Fransız) gerekse de Almanlar için bilançosu ağır oldu. Sadece Fransızlar 250 bin kişi kaybetti. Almanlar kayıplarını açıklamamakla birlikte onların da 250 bine yakın asker yitirdikleri tahmin edilmektedir.

Marne Cephesi'nde başarısızlığa uğrayan Almanya, Doğu Cephesi'ne yöneldi. Bu cephede Rusya, Almanya Genelkurmayı Fransa'ya odaklanmış iken 13 ve 15 Ağustos'ta Birinci ve İkinci ordularını Doğu Prusya'ya soktu. General Paul von Hindenburg'un komutasındaki Alman Orduları 23 Ağustos-9 Eylül tarihleri arasında Tannenberg savaşlarında Rusya'yı ağır bir yenilgiye uğrattı. Böylece hem Doğu Prusya kurtarıldı hem de Rus Ordusu'nun kuzey grubunun savaşma gücü önemli ölçüde çökertildi. Dahası Galiçya Cephesi'nde zor durumda bulunan Avusturya-Macaristan Ordusu rahatlatıldı. Ancak çok kısa bir süre sonra Eylül ayının başlarında takviye edilmiş Rus güçleri Galiçya'da Avusturya-Macaristan güçlerini bozguna uğrattı. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı Conrad, bir savunma hattı oluşturulması için Lemberg'in boşaltılmasını ve dağılan güçlerin Dunajec Nehri ile Karpat Dağları'na doğru çekilmelerini emretti. Alman Genelkurmayı bu gelişme üzerine General Mackensen komutasındaki Dokuzuncu Ordu adıyla yeni bir ordu yapılandırarak Avusturya-Macaristan'ın yardımına koştu. Bu ordu Ekim ve Kasım aylarında Rus güçleriyle yaptığı savaşlarda başarılar kazandı.

Avusturya-Macaristan 29 Temmuz'da Sırbistan'ın başkentini bombardıman etmesine rağmen 11 Ağustos'a kadar geniş bir saldırı başlatmadı. Bu tarihte yapılan saldırıda ise Sırp güçleri karşısında başarısız oldular. Ancak takviye edilmiş Avusturya-Macaristan Ordusu 2 Aralık'ta Belgrad'ı ele geçirmiş ise de Sırp güçlerinin karşı saldırısı sonucu 15 Aralık'ta geri vermek zorunda kaldı.

Doğu ve Batı cephelerindeki savaş yıpratma amaçlı saldırılarla sürdürüldü. Savaş Uzakdoğu'yu da etkiledi. İngiltere, 1902'de Japonya ile ittifak antlaşması imzalamıştı. Bundan daha da önemlisi Japonya büyük bir güce dönüşmek istediğinden bu savaş fırsat olarak gördü. Nitekim 15 Ağustos 1914'te Almanya'ya bir ultimatom vererek Almanya'nın Çin'deki donanmasını geri çekmesini ve Kiacohow'u kendisine vermesini istedi. İsteddiği cevabı alamayan Japonya, 23 Ağustos'ta Almanya'ya savaş açtı ve kısa sürede Alman sömürgelerini işgal etti. Çin üzerinde de çok önemli imtiyazlara sahip oldu.

Denizlerde de tarafların donanmaları karşı karşıya geldi. Özellikle dünyanın en büyük deniz gücüne sahip İngiltere'nin denizlerde de Almanya'yla savaşa tutuşması beklendi. Ağır toplar ve zırh ile donatılmış dretnotların kullanılacağı kaçınılmazdı. Almanya, savaşın ilk aylarında o tarihe kadar keşif yapmak ve karakol görevleri için kullanılan denizaltıları birer öldürücü silah olarak kullanmaya başladı. U-21 ve U-9 adlı Alman denizaltıları İngiliz donanmasına ait dört kruvazör ve beş savaş gemisini batırarak dünyanın ilgisini çekti. İngiltere, 2 Kasım 1914'te Kuzey Denizi'ni savaş alanı ilan etti. Alman bandıralı bütün gemilere el konulacağını açıkladı. Savaş boyunca Kuzey Denizi en önemli deniz cephesi olmakla beraber, Akdeniz'de de İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın hatırı sayılır bir deniz gücü vardı. Almanya'ya ait Goeben ve Breslau Kruvazörleri Akdeniz'de bir dizi savaş aktivitesinden sonra İngiliz gemilerinin takibinden kaçarak 11 Ağustos'ta Çanakkale Boğazı'nı geçerek Osmanlı'ya sığındı. Akdeniz'de İngiliz ve Fransız donanmaları üstünlüğü ele geçirdi.

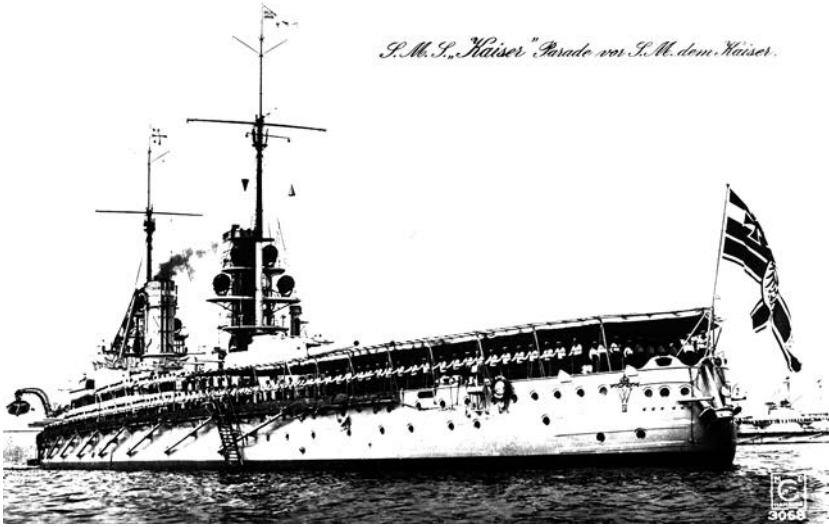
Resim 7.5

Avusturya-Macaristan Askerleri

Resim 7.6

Almanya Savaş Gemisi Kaiser

Birinci Dünya Savaşı'nda ilk yıl denizlerdeki en büyük çarpışmalar Pasifik ve Güney Atlantik'te yaşandı. Almanlar bu coğrafyada kruvazörlerden oluşan güçlü bir donanma bulundurdu. Bir Alman filosu 1 Kasım 1914'te Amiral Sir Christopher Craddock komutasındaki bir İngiliz filosunu Coronel Savaşı'nda bozguna uğrattı. Yüzyıllardır denizlerin hakimi olan İngilizler, incinen gururlarının intikamını almak için 7 Aralık'ta Amiral Spee'nin komutasındaki filoyu Falkand Adaları civarında yok etti. Bu savaşla Almanya'nın kendi kara suları dışında deniz gücü kalmadı.

Avrupa'da patlak veren savaş sömürgelere de sıçradı. Almanya'nın Kamerun, Togo, Güneybatı Afrika ve Doğu Afrika'daki sömürgeleri İngiliz ve Fransız kuvvetlerince kuşatıldı. Alman subaylarının yönetiminde silahlandırılan yerliler kuşatmaya fazla direnemedi. Kamerun dışındaki sömürgeler Almanlardan alındı. Burası da 1916'ya kadar Almanların kontrolünde kaldı. Pasifik'teki Samoa, Solomon Adaları gibi küçük koloniler Yeni Zelanda ve Avustralya, Caroline, Marshall ve Mariana Adaları da Japonya tarafından ele geçirildi. Almanya'nın Çin'deki kolonisi olan Kaichow yarımadası ve burada bulunan Tsingtao Üssü Japon-İngiliz ortak güçlerince zapt edildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girmesi

Savaş öncesinde ülkenin karşı karşıya kaldığı siyasi, ekonomik, askerî ve toplumsal koşullar ile yönetici elite egemen olan siyasi-ideolojik bakış açısı gözden geçirildiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girme nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür:

- İtilaf blokunda yer alan devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izledikleri saldırgan politikalar
- Son savaşlarda kaybedilen toprakların geri alınması
- Ekonomik bağımsızlığın kazanılması
- Almanya'nın savaştan üstün çıkacağı düşüncesi
- Osmanlı-Alman yakınlaşması
- Turan İmparatorluğu kurma düşüncesi

Yukarıda ana hatlarıyla verilen nedenler, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa sürüklenmesinde başlıca rolü oynadı.

SIRA SİZDE

4

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinde etkili olan faktörler nelerdir?

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından ağır yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğu, dünya savaşından hemen önce ordu ve donanmasını modernleştirme ve siyasi yalnızlıktan kurtulmak için de bazı diplomatik girişimlerde bulundu. İngiltere'ye yakınlaşma ve İtilaf Devletleri blokunda yer alma çabası sonuçsuz kaldı. Bu durum karşısında yalnızlıktan kurtulmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Alman yanlısı üyelerinin (başta Enver Paşa olmak üzere) baskısıyla Almanya'ya daha çok yakınlaşmaya başladı. İki ülke arasında 27 Temmuz 1914'te başlayan ittifak görüşmeleri 2 Ağustos 1914'te antlaşmayla sonuçlandı. Osmanlı Hükümeti üyelerinin bir bölümünün haberi olmaksızın imzalanan ittifak antlaşmasının en önemli hükümleri şunlardır:

- İki devletin Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında çıkan bir anlaşmazlıkta tam bir tarafsızlık içinde bulunması,
- Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın savaşa tutuşması halinde Almanya'nın da buna katılmak zorunda kalması durumunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun da savaşa girmesi,
- Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun tehditle yüz yüze kalması durumunda silahla Osmanlı'yı savunması.

Osmanlı Hükümeti, antlaşmanın onaylandığı gün genel seferberlik kararı aldı ve tarafsızlığını ilan etti. Ancak antlaşmanın onaylanmasından sonra Alman-Rus Savaşı başladığından Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi gerekiyordu. Oysa ittifak antlaşmasından haberi olmayan İtilaf Devletleri, Osmanlı Hükümeti'nin tarafsız kalacağını ilan etmesinden hoşnut kaldıklarını açıkladılar. Osmanlı Hükümeti

ti de, İtilaf Devletlerinden kapitülasyonların kaldırılması, Ege Adalarının kendisine geri verilmesini ve Mısır sorununun çözülmesini istedi. İngiltere, bu istekleri kabul etmedi.

Osmanlı İmparatorluğu politik manevralarına rağmen hızla savaşa sürüklenmekten kurtulamadı. Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibinden kaçan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisinin 10 Ağustos'ta Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara Denizi'ne girmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa katılması sürecini hızlandırdı. Uluslararası hukuka göre gemilere savaş sonuna kadar el koyması gereken Osmanlı Hükümeti, bunları satın aldığını açıkladı. Gemilere Türk bayrağı çekti, adlarını Midilli ve Yavuz olarak değiştirdi ve personele de fes giydirdi.

Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi yönünde baskılarını arttırdı. Oysa Osmanlı Hükümeti çeşitli gerekçeler öne sürerek savaşa hemen girilmesini arzu etmemekteydi. Bir yandan da diplomatik ataklarını sürdürerek 19 Ağustos 1914'te Bulgaristan'la dostluk antlaşması imzaladı. Yıllardan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürülmesine neden olan kapitülasyonları 7 Eylül 1914'te tek taraflı olarak kaldırdığını ilan etti. Ancak Almanya ve Avusturya başta olmak üzere ilgili devletler itiraz ettiler.

Almanya, bir oldu bitti ile Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa sürükleyerek üzerindeki yükü hafifletmeye çalıştı. Nitekim Osmanlı Hükümeti tarafından donanma komutanlığına getirilen Alman Amirali Souchon başta Yavuz ve Midilli olmak üzere Osmanlı donanmasını 29-30 Ekim 1914'te Karadeniz'e çıkartarak Odessa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını bombardıman ettirdi. Bu olay üzerine Rusya 2 Kasım'da, İngiltere ve Fransa da 5 Kasım'da Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettiler. Osmanlı İmparatorluğu da 12 Kasım 1914'te bu devletlere resmen savaş açarak çöküşünü hızlandıracak adımı attı.

Padişah Mehmed Reşad savaşa girildikten kısa bir süre sonra Almanya ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin isteğiyle İtilaf Devletlerinin egemenliği altındaki Müslümanları onlara karşı ayaklandırmak amacıyla 23 Kasım 1914'te Kutsal Cihat (Cihad-ı Mukaddes) ilan etti. Ancak bu girişimi de savaş sırasında bir yarar getirmediği görüldü (Yakut, 2010: 97-98).

Avrupa'da Savaşın Yayılması

İtalya savaş başladığında İttifak blokuna üye olmasına rağmen yükümlülüklerinden kaçarak 3 Ağustos'ta tarafsızlığını ilan etti. Temel amacı daha fazla toprak vaat edenlerin safında savaşmaktı. Bununla birlikte kömür ihtiyacının önemli bir kısmını İngiltere'den karşılaması ve İngiliz-Fransız kuvvetlerinin denetiminde olan Akdeniz'de sahil şeridine sahip olmasından dolayı İtilaf Devletlerine daha yakın durdu. İtilaf Devletleri ise bu ülkeyi Avusturya-Macaristan'la olan rekabetini kullanarak kazanmaya çalıştı. İtalya diplomatik görüşmeler sonucunda İtilaf blokuyla birlikte hareket etme kararı aldı. 26 Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması, genişleme amacı taşıyan İtalya'ya önemli vaatlerle doluydu. Buna göre Tirolle- rin bir kısmı, Trieste ile İstirya, Arnavutluk'ta Valona ile Sasemo, Dalmaçya Adalarının bir kısmı, 12 Ada, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşılması durumunda Antalya ve çevresi, Avusturya-Macaristan'ın kontrolünde bulunan İtalyanların yaşadığı bölgeler ve Afrika'da Alman sömürgelerinden pay bu ülkeye verilecekti (Armaoğlu, 1988: 117-118).

İtalya, eski bağlaşıkları içinde en fazla anlaşmazlık halinde olduğu Avusturya-Macaristan'a 20 Mayıs 1915'te, Ağustos 1915'te de Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti. İtalya Genelkurmay Başkanı Mareşal Luigi Cadorna-

na ordusu silah ve cephane açısından savaşa hazır olmamasına rağmen Avusturya-Macaristan sınırında İsonzo Platosu'nda saldırı başlattı. Ancak başarılı olamadı.

Almanya ve Avusturya-Macaristan karayolundan Osmanlı İmparatorluğu'na yardım edebilmek için tek yol olan Bulgaristan'ı yanlarına çekmek ve savaşa girmesini sağlamak için toprak vaadinde bulundular. İki ülkenin Bulgaristan'a vaat ettikleri ve esasında Bulgaristan'ın çok istediği yerler, bu ülkenin İkinci Balkan Savaşı'nda Romanya'ya kaybettiği Dobruca, Yunanistan'a kaptırdığı Kavala ve Serez ile Sırbistan'a kaybettiği Makedonya bölgesiydi. Bulgaristan amacına ulaşmak için Almanya ve Avusturya-Macaristan'la 6 Eylül 1915'te imzaladığı antlaşma uyarınca 35 gün içinde Sırbistan'a savaş ilan etmek durumundaydı. Böylece Bulgaristan, Sırbistan Makedonya'sını, Romanya ve Yunanistan İtilaf Devletleri yanında savaşa girerse de, Romanya'dan Dobruca'yı ve Yunanistan'dan da Yunan Makedonya'sını alacaktı. Bulgaristan 12 Ekim 1915'te Sırbistan'a karşı savaşa girdi. Sırbistan kuzeyde ve güneyden iki cephele savaşın içinde kaldı. İngiltere ve Fransa, Yunanistan'ın tarafsızlığına aldırmayarak Sırbistan'a yardım etmek amacı ile Selanik'e asker çıkardılarsa da bu ülkeyi Avusturya-Macaristan'ın işgalinden kurtaramadılar.

Batı Cephesi, 1915 yılı başlarında İsviçre'den Fransa'nın Atlantik kıyılarına kadar uzanan 500 millik bir çizgi boyunca kilitlendi. Almanya bir yıpratma savaşına hazırlanmak ve bu savaşı sürdürmek için savaş ekonomisini yeniden yapılandırdı. Cephane stokunu arttırdı ve silah üreticilerine daha fazla hammadde sağladı. Öte yandan Schlieffen planından vazgeçerek Rus Ordusu'nun yenilgiye uğratılmasını öncelikleri arasına aldı.

1914 yılı sonlarında ve özellikle 1915 başlarından itibaren yeni bir savaş şekli olan siper savaşları ağırlık kazandı. Almanya, Marne ve Ypres çarpışmalarından sonra savunmaya çekildi ve siper hatlarını sağlamlaştırdı.

Batı Cephesi'nde 1915 yılı boyunca İngiliz-Fransız birlikleriyle Alman Orduları arasında Neuve-Chapelle ve İkinci Ypres Savaşları gibi taraflara kesin sonuç getirmeyen savaşlar yapıldı. İkinci Ypres Savaşı'nda gaz kullanıldı. Özellikle 1917'de klorun yerine hardal gazı gibi daha etkili gazların tercih edilmesi daha fazla ölümlere yol açtı. Doğu Cephesi'nde ise Alman ve Avusturya-Macaristan ortak güçleri 7 Şubat 1915'te başlayan Masuria Savaşı'nda Rus birliklerini yenilgiye uğratmışlarsa da Çar II. Nikola'nın askerlerine ölümcül darbeyi vuramamışlardır.

Batı Cephesi'nde 1916 yılının ilk haftalarında askeri açıdan çok fazla bir askeri hareketlilik gözlenmedi. Alman Ordusu, Fransızlarca ulusal onur simgesi sayılan Verdun kalesini ele geçirmek ve bu adla anılan savunma hattını kırmak için yığınak yaptı. Alman Genelkurmayı 1916 yılı Şubat ayı sonlarında ilk saldırılarını başlattı. Fransızlar Nisan-Mayıs aylarında savunmadan sorumlu Henri Pétain'in büyük miktarda askeri malzeme sağlamasıyla Alman Ordusu'nu durdurmayı başardılar. Verdun Savaşı Birinci Dünya Savaşı'nın en kanlı çarpışmalarından biri olarak tarihe geçti. Bir yıla yakın süren savaşın sonucunda Fransızlar 377 bin, Almanlar ise 337 bin kayıp vermişlerdir.

1916 yılı boyunca Batı ve Doğu Cephelerinde savaşı sona erdirici askeri hareketler olmadı. Doğu'da Rus General Brusilov ordusuyla Avusturya-Macaristan birliklerini zor durumda bıraktıysa da, rakip gücü yok edemedi. Ancak müttefik güçlerinin Verdun ve Trentino cephelerinde rahatlamasına yol açtı. Fakat Rusya'nın bir milyon kayıp vermesi ve üretici güçlerinin savaş alanlarında yok olması tarım üretimini sekteye uğrattı. Yiyecek sıkıntısı çeken kitleler öfkelerini rejime yönelttiler. Rusya'da grevler ve gösteriler arttı. Bolşevik Devrimi'ne giden süreç hızlandı.

Doğu Cephesi'nde önemli gelişmelerden biri de İttifak blokuna dâhil olmakla birlikte savaş başladığında tarafsızlığını ilan etmiş bulunan Romanya'nın 26 Ağustos 1916'da kendisine önemli ölçüde toprak vaadinde bulunan İtilaf Devletlerinin yanında savaşa girmesidir. Ancak Romanya Ordusu, Almanya ve Avusturya-Macaristan Orduları karşısında başarısızlığa uğradı.

Almanya 1916'da denizaltılarını kullanarak İngiliz donanmasını saf dışı bırakmayı denedi. Alman Açık Deniz Filosu da 31 Mayıs 1916'da harekete geçerek Kuzey Denizi'nde İngiliz Filosu'yla karşılaştı. İngilizlerin Jutland adını verdikleri savaşta taraflar kesin bir üstünlük sağlayamadılar.

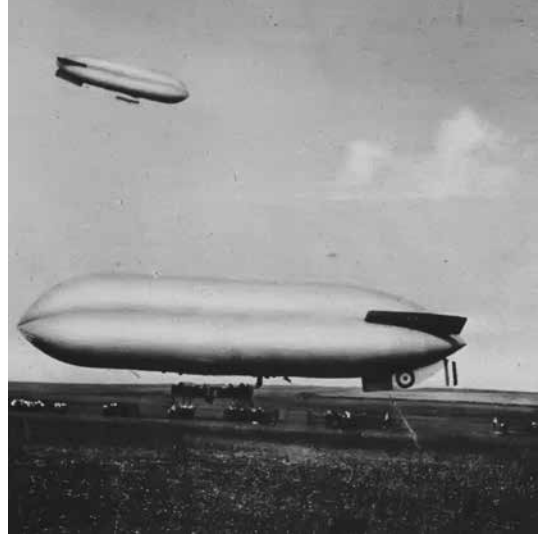
Kara ve denizde sürdürülen savaş, uçakların askerî teknolojiyle modifiye edilmesinden sonra havada da yapılmaya başlandı. Almanlar, 1914 ve 1915 yıllarında bir tür büyük balon olan Zeplini Polonya ve İngiltere'nin bombalanmasında kullanmışlardı. Fakat bu hava aracının dayanıksız olması nedeniyle önemli başarılar sağlayamadılar. Fakat bir yandan da uçağın savaşta kullanılması için arayışa girdiler. Fransız ve Alman Ordusu Batı Cephesi'nde 1914'ün sonlarında siper savaşları başladığında uçakları gözlem ve keşif yapmak için kullanmışlardı. Almanlar makineli tüfeği uçağa monte ederek dünyanın ilk gerçek avcı uçağını yapmayı başarmışlardı. Bu uçağı ilk olarak 1916'da Verdun Savaşı'nda kullandılar. 1917 yılının başında da Alman mühendisler ilk olarak uzun menzilli bombardıman uçaklarını dizayn ettiler. Alman bombardıman uçakları ilk saldırılarını 13 Haziran 1917'de Londra'ya gerçekleştirdiler.

Orduların hava gücü büyümeye devam etti. Kara savaşını desteklemek amacıyla uçak teknolojisi sürekli geliştirildi. Müttefikler 1918'de St. Mihiel Savaşı'nda da 1481 uçağı bir araya getirdiler. Almanlar bu güç karşısında dayanamadı (Neilberg, 2011; 110).

Savaşın genişlemesi sürecinde açıklanması gereken noktalardan biri de Yunanistan'ın savaşa katılmasıdır. Savaş başladığında Alman İmparatoru II. Wilhelm'in eniştesi olan Kral Konstantin'le İtilaf Devletleri yanlısı Başbakan Venizelos arasında bir rekabet yaşandı. İtilaf Devletleri Venizelos'a Anadolu'da toprak vaat ederek savaşa girmesini istediler. Kral tarafından Başbakanlıktan uzaklaştırılan Venizelos, Selanik'te bir ayaklanma çıkartarak ayrı bir hükümet kurdu. İngiliz-Fransız birlikleri Atina'ya girdi ve Kralı tahttan indirerek oğlu Aleksandr'ı başa geçirdiler. Yeni dönemde tekrar başbakanlığa getirilen Venizelos, 26 Haziran 1917'de İttifak Devletleri'ne savaş açtı. Böylece Balkanlarda savaşın alanı daha da genişledi.

Resim 7.7

Savaşta kullanılan zeplin

Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaştığı Cepheler

Osmanlı İmparatorluğu şu cephelerde savaştı:

- Kafkasya ve Doğu Anadolu Cephesi
- Irak Cephesi
- Kanal Cephesi
- Çanakkale Cephesi
- Galiçya Cephesi

Turan İmparatorluğu: 19. yüzyılın sonlarında dil ve edebiyat alanında başlayan Türkçülük, 20. yüzyılın başında siyasi bir nitelik kazandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı sempatisanları ve Enver Paşa başta olmak üzere bir bölüm askerî erkân Pantürkist akımı geliştirdiler. Bu akımın en önemli tezi, Türk kökenli insanların anayurdu ve gelecekte geniş ve güçlü bir devlet olarak tekrar birleşmenin sembolü olan Turan'dır. Dönemin yayınlarında, Japonya sınırından İskandinavya dağlarına ve Kuzey Kutup Okyanusu'ndan Tibet Platosu'na kadar uzanan bölge Büyük Turan olarak ifade edilmiştir.

Kafkasya ve Doğu Anadolu Cephesi: Bu cephenin açılmasının temel nede-ni Güney Kafkasya ve Kuzey İran'a girip Rusya'nın arkasını çevirerek bu ülkeye ölümcül darbe vurmak, Kafkaslardan Hindistan'a ulaşmak ve Orta Asya Türkle-riyle birleşerek bir **Turan İmparatorluğu** kurmaktır. Osmanlı-Alman askerî pla-nı doğrultusunda açılan bu cephe, Başkomutan Vekili Enver Paşa emrindeki 190 bin kişilik ordu, sözü edilen hedeflere ulaşmak için 22 Aralık 1914'te Sarıkamış Harekâtı'na girişti. 9 Ocak 1915'te kadar devam eden taarruz soğuk, yolsuzluk, aç-lık, hastalık ve iyi planlama yapılmamış olmasından dolayı Osmanlı Ordusu'nun 60 bin kişilik kaybına rağmen (bazı kaynaklarda 90 bin) başarıya ulaşamadı. Bu-nun üzerine karşı saldırıya geçen Rus Ordusu, Şubat-Temmuz 1915 arasında Art-vin, Erzurum, Muş, Bitlis, Rize, Trabzon ve Erzincan gibi önemli kentleri işgal etti. Çanakkale Savaşı'nın sona ermesinden sonra 16. Kolordu Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal (Atatürk), 6-7 Ağustos 1916'da başlattığı taarruz sonucu Muş ve Bitlis'i Rus işgalinden kurtardı. Bu cephedeki savaşlar Bolşevik İhtilâli'nin patlak vermesinden sonra, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Erzincan Mütarekesi ile (18 Aralık 1917) sona erdi. 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşmasıyla tamamen kapandı.

Irak Cephesi: İngiltere savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Hindistan ile deniz bağlantısını sağlamak, bölgedeki Alman tehlikesini ve varlığını ortadan kaldırmak ve petrol yönünden zengin kaynaklara sahip bu bölgeyi ele geçirmek için Basra Körfezi'ne askerî harekât düzenledi. Bununla birlikte İran petrolünün bulunduğu Abadan'ı güvenlik altına almak ve kuzeye doğru ilerleyerek Ruslarla birleşip, Osmanlı kuvvetlerinin İran'a girip Hindistan'ı tehdit etmesini önlemek de İngilizlerin amaçları arasındaydı. Osmanlı Ordusu, 29 Nisan 1916'da Kut-ül Amare'de İngiliz kuvvetlerini bozguna uğrattı. Binlerce İngiliz askerî esir alındı. Ancak ordusunu takviye eden İngiltere, yeni bir taarruzda bulunarak 11 Mart 1917'de Bağdat'a girdi.

Kanal Cephesi: Osmanlı İmparatorluğu Mısır'ı geri almak, bu bölgedeki İn-giliz varlığını ortadan kaldırarak Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ele geçirmek amacındaydı. Almanya da bu bölgeye özel önem veriyordu. Bu nedenle, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin/Partisi'nin önemli aktörlerinden biri olan Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Suriye ve Filistin'deki 4. Ordu Komutanlığı'na atandı. Cemal Paşa komutasında Osmanlı Ordusu, Şubat 1915'te Kanal'ı geçmek için iki girişimde bulundu. Ancak başarısızlığa uğradı. Padişah Mehmed Reşad'ın ilan ettiği Kut-sal Cihat (Cihad-ı Mukaddes) bu cephede de etkili olmadı. Araplar, Mekke Şerifi Hüseyin'in önderliğinde İngiliz Ordusu'yla iş birliğine girerek büyük bir ayaklan-ma çıkarttı. Osmanlı kuvvetleri bu cephede ağır yenilgi aldı.

Çanakkale Cephesi: İngiltere ve Fransa, Boğazları ve İstanbul'u almak, Osman-lı İmparatorluğu'nu savaş dışı bırakmak, Karadeniz'e çıkarak Rusya'ya her türlü yardım ve savaş gereçleri ulaştırmak ve Batı Cephesi'ndeki yüklerini hafifletmek üzere Çanakkale'de bir cephe açmayı planlamışlardı. İngiliz Bahriye Nazırı Wins-ton Churchill'in ısrarı sonucu İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan bir filo, 19 Şu-bat 1915'te Kumkale ve Seddülbahir tabyalarını dövmeye başlamasıyla bu cephede savaş başlamıştı. İngiliz-Fransız Donanması, 18 Mart 1915 günü Boğaz'ı geçmeye çalıştı. Ancak bu güçler, ağır bir yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kal-dı. Bunun üzerine Gelibolu Yarımadası'na asker çıkaran İtilaf Devletleri, Osman-lı Ordusu'nun olağanüstü direnişiyle karşılaştı. Ağustos 1915'te Mustafa Kemal Paşa'nın komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Anafartalar ve Conkbayırı'nda büyük başarılar kazandı. İngiliz ve Fransızlar, 19 Aralık 1915'ten itibaren kuvvetlerini geri

çekmeye başladılar. 8-9 Ocak 1916'da da bu cepheyi tamamen boşalttılar. Bu cephede kazanılan zafer, Bolşevik İhtilali'nin başarıya ulaşmasını etkilerken asıl önemlisi çökmekte olan bir İmparatorluk'tan yeni bir Türk Devleti'nin doğuşuna zemin hazırladı.

Galiçya Cephesi: Alman, Avusturya-Macaristan birlikleri, 1915 yılının kış aylarında Rusya'ya karşı düzenledikleri ortak saldırı sonucunda Galiçya'yı ele geçirmişlerdi. Ancak Rusya, 1916 yılının Nisan ayı sonlarında karşı bir saldırıya geçerek Avusturya-Macaristan'ı gerilemeye zorlamıştı. Osmanlı Hükümeti de zor durumda kalan ortaklarına 33 bin kişilik bir askerî birliği yardıma gönderdi. Osmanlı kuvvetleri ağır kayıplar verdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalayan Gizli Antlaşmalar

Avrupalı emperyalist devletlerin Şark Meselesi (Doğu Sorunu) adını verdikleri Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması girişimi, savaş sırasında yapılan gizli antlaşmalarla doruk noktasına ulaştı.

İngiltere, Fransa ve Rusya Arasında Boğazlarla İlgili Yapılan Antlaşma: İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı ele geçirmek için yıllarca çaba gösteren Rusya, İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin karşı çıkmasından dolayı amacına ulaşamamıştı. İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin bu politikası 19. yüzyılın sonlarından itibaren değişmeye başladı. Nitekim Rusya, 1913 yılında İstanbul ve Boğazlar konusunda ilgili devletlerle pazarlıklara girişti. Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra da Boğazlar sorununu kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda çözmek üzere 4 Mart 1915'te İngiltere ve Fransa'ya bir nota verdi. Rusya bu notada; İstanbul ve Boğazlar Sorunu'nun yüzlerce yıllık Rus isteklerine göre çözümlenmesini, İstanbul kentini, Boğaziçi'ni, Marmara Denizi'nin ve Çanakkale Boğazi'nin batı kıyılarını ve Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya'nın kendisine verilmesini istedi. Ayrıca İstanbul Boğazi'nin doğu kıyısıyla, Sakarya Nehri ile İzmit Körfezi'nin sonradan saptanacak bir noktası arasında kalan toprakların ve Marmara Denizi'ndeki Adalar'ın Rusya'ya katılması notanın diğer koşulları arasındaydı.

İngiltere 12 Mart 1915'te, Fransa ise 10 Nisan 1915'te Rusya'ya verdikleri notalarla bu istekleri kabul ettiklerini bildirdiler. Buna karşılık Rusya da, bu iki devletin Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgeleri ile Asya'da bulunan topraklar üzerindeki çıkar ve amaçlarını kabul ettiğini açıkladı.

Londra Antlaşması: İngiltere, Fransa ve Rusya, Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması'yla İtalya'nın savaşa girmesi koşuluna bağlı olarak bu ülkeye Antalya iline yakın olan Akdeniz bölgesinde adil bir pay verilmesinin uygun olacağını belirtmişlerdi. Yine bu üç devlet, İtalya'nın Uşi Antlaşması (1912) gereğince geçici olarak elinde bulundurduğu Oniki Ada üzerinde egemenliğini tam olarak kurmasına yardımcı olacaktı. İtalya da, üç İtilaf Devleti'nin (Fransa, İngiltere ve Rusya) Arabistan ile Müslümanlarca kutsal sayılan yerlerin bağımsız Müslüman yönetim altında bırakılmasına dair olan açıklamasını kabul edecekti.

Sykes-Picot Antlaşması: İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Boğazlar ve çevresini alması, İtalya'ya da Anadolu'dan pay ayrılması üzerine Ortadoğu topraklarını paylaşmak için harekete geçtiler. Ayrıca savaş başladıktan sonra Mekke Şerif'i Hüseyin'i kıskırtarak kendi saflarında savaştırmaya ikna eden İngiltere, Ortadoğu'yu kontrol etmek için büyük bir mesafe de almıştı. İşte bu hızlı gelişen uluslararası gelişmeler sonucunda İngiltere ve Fransa, Ortadoğu topraklarını paylaşmak üzere 16 Mayıs 1916'da anlaştılar. Bu antlaşmanın görüşmelerini Fransa adına Georges Picot, İngiltere adına Sir Mark Sykes sürdürdüğü için antlaşmaya bu ad verildi. Bu

antlaşmaya göre Adana, Antakya bölgesi, Suriye kıyıları ve Lübnan Fransa'ya, Musul hariç Irak İngiltere'ye bırakıldı. Fransa ve İngiltere'nin bu bölgelerde istedikleri yönetimleri kurabilmesi, Suriye'nin diğer bölgeleri ile Musul ve Ürdün'ü kapsayan Büyük Arap Krallığının kurulması da bu antlaşmanın maddeleri arasındaydı. Hiç kuşkusuz kurulacak Arap İmparatorluğu'nun koruyuculuğunu Fransa ve İngiltere üstlenecekti.

Saint Jean de Maurienne Antlaşması: İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan gizli antlaşmaların ortaya çıkması üzerine 19 ve 20 Kasım 1916'da bu üç ülkeye nota vererek bir takım isteklerde bulundu. Bir dizi diplomatik girişim ve gelişmelerin sonucunda 19 Nisan 1917'de İngiltere ve Fransa arasında Saint Jean de Maurienne Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre İtalya, üç müttefiki arasında imzalanan antlaşmayı kabul edecekti. Ancak Anadolu'dan Antalya, Konya, Aydın ve İzmir gibi önemli şehirleri kendi topraklarına katacağı.

Balfour Deklarasyonu: İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour 2 Kasım 1917'de Uluslararası Siyonizm Hareketi'nin liderlerinden Lord Rothschild'e bir mektup göndererek Filistin'de Yahudilere bir "ulusal yurt" kurulması çabasının ülkesi tarafından destekleneceğini bildirdi. Ancak bölgenin Yahudi olmayan halklarının hakları ihlal edilmeyecekti. İngiliz Dışişleri Bakanı bu girişimle çok sayıda Yahudi'nin yaşadığı ABD'nin sempatisini ve desteğini sağlamayı amaçladı. Diğer İtilaf Devletleri Hükümetleri tarafından da desteklenen bu bildiri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin üzerinde kurulacak olan "mandat" sisteminin temelini oluşturdu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli antlaşmalar, Avrupalı emperyalist devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya yönelik yaklaşık 150 yıldır sürdürdükleri girişimlerin en çarpıcı halkasıydı. Çelişkilerle dolu idi. Araplara büyük bir imparatorluk vaat eden İngiltere, Ortadoğu'yu Fransa ile paylaşmıştı. Bolşevikler bu antlaşmaları açıklayarak oyunun ortaya çıkmasını sağladılar (Yakut, 2010: 103-104).

Rusya'nın Savaştan Çekilmesi

Birinci Dünya Savaşı'nda gidişatı kökten değiştiren iki önemli olay meydana geldi. İlki Rusya'da Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesi, ikincisi de Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesidir. Rusya'daki 1905 İhtilâli'nden sonra toplumsal hareketler durulmamıştı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren güçlenen sosyalist hareket, dünya savaşının dayattığı açlık ve sefalet nedeniyle daha da etkili olmaya başlamıştı. Orduyu takviye etmek amacıyla çok sayıda çiftçinin askere alınması tarım üretimini azaltmıştı. Köylerdeki sınıf farklılaşması keskinleşmiş, proletarya güçlenmiş ve en önemlisi de savaş ülkesindeki çelişkileri hızlı bir biçimde arttırmıştı. Rejim reform yapma gücünü kaybetmişti. Güvenlik güçleri halkın gıda malzemesi bulmak için yaptığı gösterileri şiddetle bastırmaktan çekinmedi. Halkın öfkesi Çarlık rejimine yönelmişti. İngiliz ve Fransız donanmasının Boğazlardan geçerek bu ülkeye yardım ulaştıramaması çelişkileri daha da arttırdı. Ordunun savaşma kapasitesi çökmüştü. Birçok asker savaşacak silaha sahip değildi ve açlığın pençesinde kıvrandı. Sadece 1916-1917 kışında bir milyondan fazla asker cepheden kaçtı.

St. Petersburg Garnizonu'nun 10 Mart 1917'de grevcilere ve yiyecek isteyen göstericilere ateş açma emrine uymaması, devrime giden süreci başlattı. Cephe ziyaretinde bulunan Çar II. Nikola, duruma müdahale etmek üzere St Petersburg'a dönmek istemişse de, generallerin baskısıyla tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Bu kararın Rusya Meclisi'ne (Duma'ya) ulaşmasından sonra 15 Mart'ta geçici bir hükümet kuruldu. Ancak bu hükümetin otoritesi güçlü değildi ve tüm Rusya'ya

yaygınlaşmadı. Ülke genelinde İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti hükümrandı. Çar rejimi yerine geçici hükümet ve bu Sovyetler geldi. İkili bir otorite söz konusuydu. İki otorite işbirliğine giderek yeni bir hükümet kurdu. Yeni hükümet, savaşa devam kararı aldı. Ancak ordudaki disiplin son gelişmeler üzerine iyiden iyiye yok olmuş, disiplini sağlamaya çalışan subaylar ise askerleri tarafından öldürülmeye başlanmıştı. Sosyalistlerin en ucunda yer olan Bolşevikler, Sovyetleri kontrolleri altına alarak ülkeye yeni bir biçim vermeye çalıştılar. Savaşı bir an önce sona erdirmeyi, çiftçiye toprak dağıtmayı hedeflediler. Alman gizli servisi İsviçre’de sürgünde bulunan Bolşevik lider Vlademir İlyiç Lenin ve bir grup sosyalistin Rusya’ya dönmesine yardımcı oldu. Alman Genelkurmayı da, Doğu Cephesi’ndeki askerî hareketleri durdurarak Rusya Ordusu’nun çözülmesini sağlamaya çalıştı. Rusya yeni bir döneme kapı araladı. Lenin’in liderliğindeki Bolşevikler, 1917 yılı Nisan ayı ortalarından itibaren St. Petersburg başta olmak üzere kontrolü ele geçirdiler. Mayıs 1917’de sosyalistlerin çoğunlukta olduğu yeni bir hükümet kuruldu. Hükümette etkili olan Savunma Bakanı Alexander Kerensky, Rus olmayan Kafkas, Fin, Kazak ve Sibirya asıllı askerlerden oluşturulan 200 bin kişilik yeni bir ordu oluşturdu. Brusilov’un komuta ettiği bu ordu, Galiciya’da Alman, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı birliklerinden oluşturulan kuvvetle çarpıştı. Rus Ordusu ağır bir yenilgi aldı ve Eylül 1917’de dağıldı. Savunma Bakanı Kerensky Moskova’ya kaçtı. Lenin ve diğer Bolşevikler, hükümetin otoritesinin kaybolmasını ve ülkenin bunalıma sürüklenmesini iyi değerlendirerek yönetimi ele geçirdiler. Sadece dünya savaşının gidişatını değil, 20. yüzyılın da seyrini değiştiren Ekim Devrimi’ni gerçekleştirdiler. Bolşevikler, “ulusların kendi kaderlerini tayin etme, barış, toprak, ekmek” ilkeleriyle iktidara gelmişlerdi. Bolşeviklerin savaşa bakışları ve analizleri farklıydı. Devrim’in lideri Lenin’e göre savaşa tekelci kapitalizmin yayılmacı güdüsü neden olmuştu ve özünde kendine karşı da yıkıcı olan bu güç, bizzat kapitalizmin çöküşüne de yol açacaktı. Bolşeviklerin temel beklentisi, emperyalist rekabetin yerini, yeni işçi sınıfı devletleri arasında oluşacak uluslararası dayanışmanın almasıydı. Böylelikle kalıcı barış sağlanacaktı. Bolşevikler, Avrupadaki devrimci gücü harekete geçirmek üzere Kasım 1917’de bir barış bildirgesi yayınladılar. Bu bildirgeyle tazminat olmaksızın kalıcı bir barış antlaşmasının yapılmasını istediklerini ilan ettiler. Ardında da Çarlık Rusya’sının yaptığı gizli antlaşmaları açıkladılar. Bolşeviklerin ilhak ve tazminatın kalkması ile Avrupa içinde ve dışında ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkının uygulanması ilkeleri, İttifak Devletleri tarafından İtilaf Devletlerinin de kabul etmesi koşuluyla benimsendi. Ancak İtilaf Devletleri bu ilkeleri kabul etmediler. Lenin, yeni rejimi korumak ve kökleştirmek amacıyla Almanya’nın başını çektiği İttifak Devletleri’yle diplomatik görüşmeler başlattı. Bolşevik Hükümet, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu ile 2 Aralık 1917’de Brest-Litovsk’ta görüşmeler yaptı. Öncelikle taraflar arasındaki görüşmelerden sonra 15 Aralık 1917’de ateşkes imzalandı. Ardından da 3 Mart 1918’de taraflar arasında Brest-Litovsk Barış Antlaşması kabul edildi. Böylece Rusya tamamen savaştan çekildi. Bu Antlaşma’yla Polonya, Baltık devletleri (Letonya, Estonya, Litvanya), Ukrayna, Finlandiya ve Kafkasya Almanya’nın uydusu haline geldi. Rusya, Çarlık dönemi topraklarının üçte birinden fazlasını, tarım topraklarının üçte birini, demir ve kömür endüstrisinin %80’ini kaybetti. İtilaf Devletlerinin Bolşevik rejimi yıkmaya yönelik çabaları sonuç vermedi.

ABD'nin Savaşa Girmesi

ABD ve Almanya 19. yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası pazarlarda rekabete girmişlerdi. Pasifik ve Latin Amerika'daki çekişmeleri zaman zaman diplomatik krizlere yol açmıştı. ABD donanması yetkilileri Almanlara karşı olası bir çatışma halinde Atlantik ve Karayipler'de nasıl hareket edileceğine ilişkin "Siyah Savaş Planı" adıyla stratejiler belirlemişti. Savaş başladığında ABD, Avrupa sorunlarından uzak kalma politikasını (Monreo Doktrini) sürdürdü ve tarafsızlığını ilan etti. Fakat kamuoyunun İngiliz-Fransız liderliğindeki İtilaf güçlerine karşı büyük sempatisi vardı. Savaş sırasında Alman denizaltılarının ABD gemilerini batırması Amerikan kamuoyunun öfkesini arttırmıştı. İngiliz propagandasının etkisiyle de savaşın müttefik demokrasileri ile Alman militarizmi arasında geçeceği algısına kapılmıştı (Gülboy, 2004: 253-254). Bu ülkenin İtilaf güçlerine (İngiltere ve Fransa başta olmak üzere) sattığı malzemenin bedelinin büyük miktarlara ulaşması savaş ekonomisi lobisini de harekete geçirmişti. Washington'un savaşa girme kararı aldığı Nisan 1917'de ABD'de 1,5 milyar dolarlık müttefik devletlere ait savaş bonusu satılmıştı. Dolayısıyla hem borçların tahsil edilmesi hem de savaş bonolarının geri ödenmesi için İngiliz ve Fransız güçlerinin galip gelmesi zorunluluk halini almıştı.

Ayrıca Başkan Woodrow Wilson, ABD'nin dünya güç politikasında etkin rol oynamasını ve savaş sonunda yeni bir dünya düzeninin kurulmasını savunagelmışti. İşte bu noktada ekonomik ve stratejik hesaplar ABD'nin İtilaf güçleri yanında savaşa girmesi beklentisini oluşturmuştu. Yukarıda da açıkladığımız gibi Alman denizaltılarının ABD'nin bazı ticari ve yolcu gemilerini torpillemesi ABD Başkanı'na olağanüstü fırsatlar verdi. Özellikle Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Şubat 1917'de sınırsız denizaltı savaşını başlattığını açıklaması, Başkan Wilson'u harekete geçirdi. Ayrıca bu sırada Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann'ın Washington'daki Alman Büyükelçisi Bernstorff'a yolladığı 17 Ocak 1917 tarihli şifre-telgrafın İngiliz istihbaratı tarafından ele geçirilmesi Amerikalıların büyük tepkisine yol açtı. Almanya bu şifre-telgrafta, Meksika'nın ABD'ye savaş açması halinde bu ülkeye maddi destek sağlamayı ve Teksas, New Mexico ile Arizona'yı elde etmesine yardımcı olacağını belirtmişti. Ayrıca Japonya, Meksika ve Almanya'nın Amerika'ya karşı bir ittifak kurmaları gerektiği de açıklanmıştı.

Başkan Wilson, Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesildiğini duyurdu. ABD Kongresi 2 Nisan'da Wilson'un Almanya'ya karşı savaşa girilmesi talebini tartıştı ve 6 Nisan'da da bu talebi onayladığını belirtti. Böylece ABD, İtilaf Devletlerinin safında savaşa dâhil oldu.

BARIŞ GİRİŞİMLERİ VE SAVAŞIN SONA ERMESİ

1914'te başlayan savaşın küresel bir niteliğe bürünerek milyonlarca insanın ölümüne yol açması, savaşın sona erdirilmesini gündeme getirmişti. Bu konuda ilk girişimi ABD Başkanı Woodrow Wilson başlatmıştı. Ülkesinde bir barış konferansı toplamak amacıyla danışmanlarından Albay Edward Hause'u ilgili devletlerle görüşmek üzere 1916 yılının başında Avrupa'ya göndermişti. Ancak İngiliz ve Fransız yetkililerin şu an yapılacak bir barışın gerçekçi olmadığını ve yapılması halinde savaş öncesi gerginliğin yeniden oluşacağını belirtmeleri bu çağrının başarısızlığa uğramasına yol açtı. Alman yöneticileri ise barışın İtilaf güçlerince engellendiğini savunarak ABD'nin tarafsızlığını koruması gerektiğini belirttiler.

Avusturya-Macaristan 1916 yılının sonlarında savaştan çekilme girişiminde bulundu. 20 Kasım 1915'te ölen Franz Joseph'in yerine imparator olan Karl, İtilaf güçleriyle temas kurarak ülkesinin savaştan çekilmesini gündeme getirdi. Ancak Almanya sert tepki gösterdi. Dahası Avusturya-Macaristan savaş devam ettiği sürece bu ülkeye bağlı kalacağına ilişkin bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı.

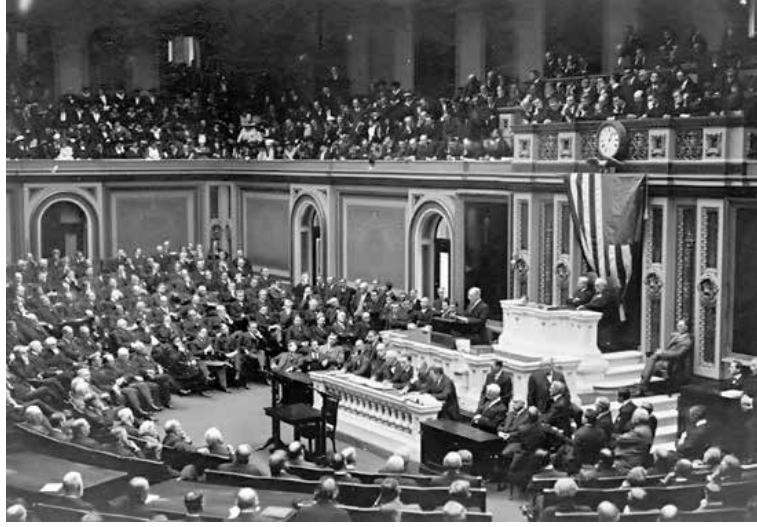
Almanya, Brusilov saldırısına başarıyla karşı konulması ve Romanya'nın işgalinin sonuçlandırılmasının ardından 12 Aralık 1916'da savaşın sona erdirilmesi için barış çağrısında bulundu. Ancak saptadığı şartlar İtilaf Devletleri tarafından kabul edilebilir türden değildi. Bunlar Afrika'daki Fransız Kongosu'nun büyük kısmı ile Fransa'nın Briey-Longwy endüstri bölgesi Almanya'ya bırakılmalı, Belçika'da Alman nüfuzu hakim kılınmalı; Avusturya-Macaristan'ın İtalya ile olan sınırlarında düzeltmeler yapılmalı; Karadağ Arnavutluk ve Avusturya-Macaristan arasında bölüşülmeli; Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan Sırbistan'dan toprak almalı; Romanya, Macaristan'a bir miktar toprak vermeli ve Boğazlar sorunu daha kapsamlı incelenmeli gibi hususlardı (Gülboy, 2004: 230-231). Almanya bu şartları resmen açıklamamakla birlikte beklentilerinin çerçevesini belirlemişti.

ABD Başkanı Wilson, 18 Aralık 1916'da tarafların savaş amaçlarını açıklamalarını isteyerek yeni bir arabuluculuk girişimi başlattı. Almanya, yukarıda açıkladığımız şartları açıklamaktan kaçındı. İtilaf Devletleri ise, barış koşullarının olgunlaşmadığını öne sürmesine karşın kapıları kapatmadı ve 10 Ocak 1917'de taleplerini ilettiler. Barış için Belçika, Sırbistan ve Karadağ'a verilmiş zararların karşılanması ve bu ülkelerin onarılması; Fransa, Rusya ve Romanya'nın işgal edilen topraklarının boşaltılması; liberalizmin egemen kılınması, Avrupa'nın milletlerin temsili esasına göre yeniden yapılandırılması; yabancı yönetim altındaki İtalyan, Çek, Slovak ve Romenlerin bağımsızlaştırılması; Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan etnik unsurların özgürleştirilmesi; Osmanlıların Avrupa'dan atılması gibi koşullar öne sürüldü. Başkan Wilson'un savaşı sona erdirerek barışı sağlama girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Taraflar tüm hızıyla savaşa devam ettiler. Bu kez de Papa XV. Benedict tarafından 1917 yılının Ağustos ayında savaşın sona erdirilmesi için tarafların tazminat ve toprak taleplerinden vazgeçmesi önerisi yapıldı. Bu çağrı da etkili olmadı (Gülboy, 2004; 266).

Bolşevik Devrimi'nden sonra yeni rejim Kasım 1917'de bir barış bildirgesi yayımladı. Bu bildirgede üç aylık bir ateşkesten sonra hiçbir toprak ilhakına izin verilmemesi ve tazminatın ödenmeksizin nihai bir antlaşmanın yapılması esası vardı. İttifak devletleri bu öneriyi kabul etmekle beraber, İtilaf cephesi aynı karşılığı vermeyerek savaşa devam kararı aldı. Yukarıda belirttiğimiz gibi Rusya'daki sosyalist rejim ile İttifak devletleri arasında sürdürülen bir dizi diplomatik girişimden sonra Aralık 1917'de ateşkes, 3 Mart 1918'de de Brest-Litovsk Antlaşması imzalandı. Böylece Rusya savaştan çekildi. Rusya bu antlaşmayla Polonya, Estonya, Litvanya, Letonya, Kourland ve bazı Baltık Adalarını Almanya ve Avusturya-Macaristan'a vermeyi, Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı'ya bırakmayı kabul etti. Ayrıca sosyalist rejim, Finlandiya, Ukrayna ve Gürcistan'ın bağımsızlığını da tanıdı.

Resim 7.8

Kongre'de Wilson konuşmasını yaparken

Savaşın küresel düzeyde sona erdirilmesi ve yeni bir dünya düzeni kurulması yolunda atılan en önemli adımlardan biri ABD Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de Kongre'de yaptığı konuşmada barışın temel ilkelerini açıklamasıdır. Kısaca "Wilson İlkeleri" adı verilen bu esaslar 14 maddeden ibaretti. Wilson İlkeleri şu esasları içermiştir:

- Diplomasi alanında açıklık ilkesinin esas alınması,
- Kara suları, milletlerarası antlaşmalarla statüsü düzenlenmiş denizler hariç, denizlerde tam bir serbestliğin hakim olması,
- Milletler arasında ekonomik bütün engellerin kaldırılması ve ticari ilişkilerde eşitliğin kabul edilmesi,
- Silahsızlanmanın esas alınması, silahlanmanın iç güvenliği tehlikeye düşürmeyecek oranda tutulması,
- Sömürgeler üzerindeki isteklerin serbestçe ve tam bir yansızlıkla incelenerek ve bu bölgeler halkının çıkarları da göz önünde tutularak bir sonuca bağlanması,
- İşgal edilmiş olan bütün Rusya topraklarının boşaltılması ve bu toplumun kendini istediği şekilde yönetmesi,
- Belçika'nın egemenlik haklarına dokunulmaksızın boşaltılması ve yeniden kurulması,
- İşgal altındaki Fransa topraklarının boşaltılması ve Alsace-Lorraine bölgesinin bu ülkeye iade edilmesi,
- İtalya sınırlarının milliyet ilkesine göre yeniden düzenlenmesi,
- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan halklara özerklik tanınması,
- Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın boşaltılması, Sırbistan'ın denize çıkış imkanına kavuşması ve Balkan Devletlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin milliyet ilkesi temeline göre dostça düzenlenmesi,
- Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin oturdukları bölgelerin bağımsızlığının tanınması ve Osmanlı egemenliği altında bulunan diğer uluslara geniş özerklik tanınması,

- Polonya'ya bağımsızlık verilmesi ve denize çıkışın sağlanması,
- Büyük ve küçük olmasına bakılmaksızın bütün devletlerin bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini garanti altına alacak bir uluslararası örgüt (Millîyetler Cemiyeti) kurulması.

Wilson İlkelerinde öne çıkan temel değerler hangileridir?

SIRA SİZDE

Wilson bu ilkelerle ABD'nin gücünü kullanarak uluslararası sistemi yeniden yapılandırmak istemişti. Ancak ne İttifak Devletleri ne de İtilaf Cephesi'nin iki etkili üyesi olan Fransa ve İngiltere, savaşı kazanmak için ABD'nin yardımına ihtiyaç duymalarından dolayı bu ilkelere fazla bir tepki göstermediler.

Dört yıldır süren savaş, 1918'de İttifak devletlerinin aleyhine dönmüştü. Yılın başında Almanya'da toplumsal hareketler görülmeye başlandı. Gün geçtikçe geçim şartları kötüleşen işçiler greve gittiler. Büyük kentlerde geniş katılımlı gösteriler düzenlediler. Alman Genelkurmay Başkanı Ludendorff, Rusya'nın da savaştan çekilmesi üzerine Doğu'daki birliklerini Batı'ya kaydırarak, Fransa'yı çökertmek istedi. Böylece toplumdaki gerilimi azaltabilecekti. Alman Ordusu'nu takviye ederek Kaiserschlacht Harekâtı (İmparatorun Saldırısı) savaş planlarını hazırladı. Bu büyük askeri harekâtın ilk adımını 21 Mart 1918'de Somme'de başlayan Michael Operasyonu'ydü. Alman birlikler ilk günlerde başarılar kazandılarsa da, İngiliz ve Fransız güçleri tarafından durduruldular. Ludendorff, 9 Nisan'da Ypres'teki İngiliz gücünü çökertmek için büyük harekâtın ikinci adımı olan St. George Operasyonu'nu başlattı. İngiliz-Fransız güçleri Almanları durdurmayı başardılar. Alman Genelkurmay Başkanı Ludendorff, birkaç operasyon daha gerçekleştirdi. Fakat, 1918 yılı Haziran ayı sonlarında başarılı olamayacağını anlayınca askerî harekâtı sona erdirdi.

Avusturya-Macaristan Ordusu da, 15 Haziran 1918'de İtalya'ya karşı Piave saldırısını başlattı. Fakat sonuç alamadı ve bir hafta sonra eski konumlarına geri döndüler.

Özetle 1918'in yaz aylarında İttifak Devletleri (Almanya, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan) tükenmeye başladı. Art arda askerî yenilgiler almaya başladılar. Almanya ve Avusturya-Macaristan halkları gidişata olağanüstü tepki göstermeye başladılar. Wilson ilkelerini daha çok konuşur oldular ve ilhakçı olmayan barış taleplerini öne sürdüler. Muhalefet partileri daha etkin olmaya başladı. Dolayısıyla çeşitli ülke kamuoyları, hükümetleri üzerinde baskı kurarak ateşkes ve barışın yapılmasını sağlamaya çalıştılar.

Çok sayıda insanın ölmesine ve sakat kalmasına neden olan askerî harekâtlarda keskin sonuç alınamaması ve sosyal ve ekonomik çöküntünün her yana yayılması, iki blokta devletlerin savaştan çekilmelerine yol açtı. Rusya'nın barış yaparak savaştan çekilmesinden dolayı Romanya'nın durumu zorlaşmıştı. Daha fazla dayanamayan bu ülke Mart 1918'de ateşkes, 7 Mayıs 1918'de de barış antlaşması imzalayarak savaş dışı kaldı. Romanya bu antlaşmayla, Karpatlar bölgesinde Avusturya'ya toprak vermek ve Dobruca'dan çekilmek zorunda kaldı (Armaoğlu, 1988: 140-141).

Bulgaristan, İttifak Devletleri blokundan savaştan çekilen ilk ülke oldu. Sırp Ordusu'nun desteğini alan Fransız Generali Louis Franchet D'Esperey'in güçleri, 15 Eylül 1918'de Makedonya'ya girerek Bulgar Ordusu'nu başarısızlığa uğrattı. Sırp-Fransız kuvvetleri 25 Eylül'de Vardar Vadisi'ne ulaştığında Bulgar Ordusu tümüyle dağılmıştı. Fransız birlikleri 29 Eylül'de Üsküp'ü ele geçirdiler. Makedonya'da ağır bir yenilgi alan Bulgaristan, 25 Eylül 1918'de barış istemek zorunda kaldı. İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında, 29 Eylül 1918'de

Selanik'te ateşkes antlaşması imzalandı. Bulgaristan, işgal ettiği Sırbistan ve Yunanistan topraklarından çekilmeyi, dört hafta içinde bütün Alman ve Avusturya-Macaristan sivil ve askerî görevlilerini sınır dışı etmeyi, İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'da stratejik yönden önemli gördükleri yerleri işgal etmesine izin vermeyi kabul etti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun da Suriye, Filistin cephelerinde art arda başarısızlıklara uğraması, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ve bunu sonucu olarak Almanya ile olan bağlantısının kesilmesi, Trakya'da İngiliz-Fransız güçlerinin saldırma olasılığı karşısında İstanbul'un tehlikeye düşecek olması karşısında yenilgiyi kabul etmekten başka çaresi kalmamıştı. Wilson İlkeleri çerçevesinde barış yapma telafuz edilmeye başlandı. Talat Paşa'nın istifası üzerine 14 Ekim 1918'de hükümeti kurmakla görevlendirilen Ahmet İzzet Paşa, İstanbul'da esir bulunan İngiliz Generali Townshend aracılığıyla İngilizlere başvurmaya karar verdi. Townshend, Akdeniz'deki İngiliz filo komutanı Amiral Galthrope'ye giderek Osmanlı Hükümeti'nin isteğini iletti. Amiral Galthrope 23 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgraf göndererek ateşkes yapılması için temsilciler göndermesini istedi. Görüşmeler sonunda Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalararak savaştan çekildi. Bu antlaşma imparatorluğu âdeta siyasal açıdan sona erdirici bir niteliğe sahipti. Çok ağır koşullara sahip 25 maddelik bu antlaşmanın bazı hükümleri şöyledir: Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın geçişi açılması ve bunların istihkâmlarının İtilaf Devletleri askerlerine bırakılması, İtilaf Devletlerince iç düzenin korunması için kararlaştırılacak sayıdaki kuvvetlerin dışında kalan ordunun dağıtılması, donanmanın teslim edilmesi, silah, cephane bütün araç ve gereçlerin teslim edilmesi, demiryolu merkezlerinin, limanların denetim altına alınması, Toros tünellerinin, telgraf ve posta merkezlerinin kontrol edilmesi ve İtilaf Devletlerinin güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olması gibi. Bu hükümlerden de anlaşılacağı gibi ateşkes antlaşmasının temel niteliği, Osmanlı İmparatorluğu'na son verilmesi, İmparatorluk topraklarının paylaşılmasına zemin hazırlanması ve egemenliğinin kısıtlanmasıdır. Nitekim kısa bir süre sonra Anadolu'nun çeşitli bölgeleri işgal edilecek ve İmparatorluğun sonuna getirecek düzenlemeler yapılacaktır.

Avusturya-Macaristan'ın askerî başarısızlıklara uğraması bu ülkede bulunan Çeklerin, Sırp, Hırvatların ve Slovakları bağımsızlık hareketlerine girişmesine zemin hazırladı. İmparator Karl'ın umutları tükenmişti. Bu bağlamda, Avusturya-Macaristan Hükümeti, 4 Ekim'de Wilson İlkeleri çerçevesinde barış görüşmeleri yapmaya hazır olduğunu açıkladı. Durumun gittikçe daha fazla kötüleştiği bir anda Çekler 1918 yılının Ekim ayı ortalarında, Macarlar ise 24 Ekim'de bağımsızlıklarını ilan ettiklerini bildirdiler. Sırp, Hırvat ve Slovan halkları da bir araya gelerek Yugoslavya Devleti'ni kurduklarını belirttiler.

İtalyan, Fransız, İngiliz ve ABD birliklerinin 30 Ekim'de Vittorio Veneto'yu alması, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na tamamen diz çöktürdü. Avusturya'daki Almanlar, aynı gün Avusturya Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler. Böylece bu İmparatorluk dağılmış oldu. İmparator Karl, 30 Ekim'de ateşkes çağrısında bulundu. Bu çağrı karşılık buldu ve Villa Gusti'de 3 Kasım 1918'de ateşkes antlaşması imzalandı.

Sıra Almanya'ya gelmişti. Bu ülke de Avusturya-Macaristan gibi 4 Ekim'de Wilson İlkeleri doğrultusunda bir barışa hazır olduğunu bildirmişti. Alman Hükümeti temsilcisi Prens Max von Baden, Başkan Wilson'la 23 Ekim'e kadar görüşmelerde bulundu. Wilson Almanya'da mevcut yönetim işbaşında kaldığı sürece İtilaf

Devletleri'nin barışa yanaşmayacaklarını açıkladı. Alman Genelkurmay Başkanı Ludendorff 27 Ekim'de görevinden ayrıldı. Huzursuzluk sona ermedi. Almanyada Sosyal Demokrat Partisi'nin öncülüğündeki toplumsal muhalefet şiddetlendi. Devlet otoritesi ortadan kalktı. Denizciler Kiel Deniz Üssünü ele geçirdiler ve gemilere kırmızı bayrak çektiler. Ülkede Rusya'dakine benzer bir devrim yapmak için yaygın bir şekilde işçi ve asker konseyleri kuruldu. Sosyal demokrat Friedrich Ebert, 9 Kasım 1918'de başbakanlığa getirildi. Ertesi gün İmparator II. Wilhelm tahttan çekildiğini açıkladı. Bunun üzerine yeni hükümet cumhuriyetin ilan edildiğini duyurdu. Alman temsilcileri kısa bir süre sonra İtilaf Devletleri askerî güçlerinin koordinatörü Ferdinand Foch'la görüşerek 11 Kasım 1918'de ağır şartlar içeren Reftondes Ateşkes Antlaşmasını imzaladılar. Almanlar; 15 gün içinde Fransa, Belçika ve Lüksemburg'ta işgal ettikleri toprakları boşaltmayı, Alsace-Lorraine'i ve Ren Nehri'nin sol kıyısını geri vermeyi, silahları, savaş gemilerinin bir kısmını ve denizaltıları teslim etmeyi, donanmanın Baltık limanlarında demirlenmesini ve Brest-Litovsk ile Bükreş Antlaşmalarından doğan haklardan vazgeçmeyi kabul ettiler.

Yukarıda açıkladığımız gibi savaş, İttifak Devletleri'yle imzalanan ateşkes antlaşmalarıyla Kasım 1918'de fiilen sona erdi. Dört yıl boyunca süren dünya savaşı 12 milyon kişinin ölümüne, bu sayının iki katından fazlasının yaralanmasına yol açtı. Siyasi harita değişti. Rusya, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları dağıldı. Yeni silahlar denedi ve çevre büyük zarar gördü. İnsanoğlu binlerce yıldır mücadele ederek oluşturmaya çalıştığı eşit, özgür ve barışçıl bir dünya düşüncesine, bu savaşa girişmekle büyük bir darbe vurdu.

Özet

Dünyanın savaşa sürüklenmesinin nedenlerini sıralamak.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında etkili olan nedenler çeşitlidir. 15 ve 16. yüzyıllardan itibaren gelişen sömürgecilik hareketi kısa zamanda büyük sömürge imparatorluklarının kurulmasıyla sonuçlandı. Büyük güçlerin sanayi devriminden sonra ekonomik yayılma tutkusu, dünyanın geri kalmış ülkeleri üzerinde şiddetli bir rekabetin yaşanmasına yol açtı. Dünyayı savaşa sürükleyen bu etkene, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başka faktörle de eklendi. Bunlar; Avrupa'da Alman-Fransız rekabeti, Balkanlar'da Rusya ve Avusturya-Macaristan çekişmesi, büyük güçler arasında bloklaşma, silahlanma, aşırı milliyetçilik ve dinsel ve kültürel yayılma-dır. Almanya'nın ve İtalya'nın siyasal birliklerini tamamlayarak sömürge yarışına girmeleri ve pazarlar bulmaya çalışmaları statükoyu bozdu. Bu arayış Pan Germanizm'le tahkim edildi. Rusya'nın Balkanlarda nüfuz kurmak istemesi ve Panslavist bir projeyi hayata geçirmeye çalışması Avrupa'nın doğusunda ve Balkanlarda dengele-ri değiştirdi. Büyük güçlerin aralarında İtilaf ve İttifak adlarıyla bloklara ayrılması ve hızlı bir silahlanma yarışına girerek saf tutmaları Avrupa kıtasını patlamaya hazır bir saatli bombaya dönüştürdü. Son olarak aşırı milliyetçi ve kültürel ile dinsel alandaki emperyalist faaliyetler gerilimi artırdı. Tüm bu nedenler savaşın çıkmasını bir an meselesi haline getirdi.

Savaştan önce ortaya çıkan krizleri ve krizlerin sona erdirilmelerini açıklamak.

19. yüzyılın sonlarında yayılcılığın arttığı bir süreçte, küçük bir Kuzey Afrika ülkesi olan Fas dikkatleri çekti. Aralarında İspanya'nın da bulunduğu Avrupa büyük güçleri stratejik ve ticari nedenlerden dolayı Fas üzerinde rekabete tutuştular. Fransa ve Almanya rekabetin en başat aktörleriydi. Fas Sultanı Abdülaziz'in başarısız yönetimi de sorunları derinleştirdi. Fransa, Fas Ordusu'nu, Jandarmasını ve gümrüklerini kontrol ederek nüfuz kurmak istedi. Fransa'nın bu tavrı üzerine Almanya'nın 1880'de 13 devletin imzaladığı Madrid Konvansiyonu'nu hatırlatması krize kapı araladı. Alman Hükümeti 31

Mart 1905'te Tanca'ya bir savaş gemisi göndere-rek, ülkesinin çıkarlarının korunacağını açıklaması Birinci Fas Krizini çıkardı. Bunun üzerine Madrid Konvansiyonu'na imza atan devletlerin katıldığı bir konferans toplanmasına karar verildi. Konferans'ın sonunda "Genel Senet" adı verilen bir belge imzalanarak Fas'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı tanındı. Ticaret eşitliği ilkesi kabul edildi.

Savaştan önce ortaya çıkan İkinci kriz Bosna-Hersek Krizi'dir. 1878 Berlin Antlaşması'ndan itibaren Avusturya-Macaristan'ın yönetimi altında bulunan Bosna-Hersek, 5 Ekim 1908'de bu ülke tarafından ilhak edildi. Aslında Rusya ve Avusturya-Macaristan, bir süreden beri Bosna-Hersek ile Boğazlar konusunda pazarlık içine girmişlerdi. İki ülke paylaşma konusunda istedikleri sonuca ulaşamamışlardı. Sırbistan ilhak girişimine büyük tepki gösterdi. Avusturya-Macaristan ve Rusya karşılıklı olarak sınırlarına askeri yığınak yapınca, savaş tehlikesi belirdi. Osmanlı Hükümeti, diplomatik girişimler sonucu arzu ettiği desteği bulamayınca, Avusturya-Macaristan ile anlaşma yoluna gitti. Almanya, bir yandan Avusturya-Macaristan'a destek olurken diğer yandan Rusya üzerinde girişimlerde bulunarak ilhakın ortaya çıkardığı krizi çözme-ye çalıştı. Sonuçta ilgili devletler ilhakı tanımak zorunda kaldı. Avrupa bu krizle savaşın eşiğine geldi.

Bosna-Hersek Krizi zirvede bulunduğu bir anda Almanya ve Fransa, Fas'a yönelik birbirlerinin çıkarlarını tanıma eksenli bir antlaşma imzaladılar. Ancak Fransa, Nisan 1911'de Fas'ın Fez şehrine asker çıkardı. Almanya sert tepki göstererek 1 Temmuz 1911'de Agadir Limanına savaş gemisi gönderdi. İngiltere'nin aktif bir şekilde Fransa'yı desteklemesi, Almanya'ya geri adım attırdı. İki ülke 4 Kasım 1911'de bir antlaşma imzalayarak uzlaştı. İkinci Fas krizi dünyanın savaşa ne kadar yakın olduğunu gösterdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce dört Balkan ülkesi (Yunanistan, Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan) ittifak kurarak Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını paylaşmak istemeleri ve savaş açmaları, Balkan Krizini doğurdu. 8 Ekim 1912'de başlayan savaş Osmanlı'nın

hezimetiyle sonuçlandı. Avrupalı büyük güçler, savaştan önce sonuç ne olursa olsun toprak kazancının olmayacağını belirtmelerine rağmen, dört Balkan devleti çok büyük miktarda toprak elde ettiler. Bu kriz İttifak ve İtilaf blokları arasında gerilimi arttırdı.

Savaşın başlamasına ve yayılmasına ilişkin süreci betimlemek.

Blokları karşı karşıya getiren uluslararası krizlerin çıkması ve bu krizleri sona erdirici etkin çözümler bulunamaması büyük bir savaşın kapıda olduğunu göstermişti. Nitekim bir Sırp milliyetçisinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdını öldürmesi savaşı başlattı. Avusturya-Macaristan'ın 28 Temmuz 1914'te Belgrat'ı bombardıman etmesinden kısa bir süre sonra İtilaf ve İttifak Devletleri karşılıklı olarak birbirlerine savaş ilan ettiler. Alman Ordusu daha önce hazırlanan Schlieffen Planı uyarınca Fransa'yı ele geçirmek üzere harekete geçti. Fransız-İngiliz kuvvetleri Alman Ordusu'na karşı koydu. Marne Cephesi'nde ağır kayıplar verdiler. Batı Cephesi'nde planlarını gerçekleştiremeyen Almanya, Doğu Cephesi'nde Tannenberg savaşlarında Rusya'yı ağır bir yenilgiye uğrattı. Ancak Doğu ve Batı cephelerinde savaş yıpratma amaçlı devam etti. Savaş denizlerde de sürdürüldü. Alman denizaltıları çok sayıda İngiliz gemisini batırdı. Pasifik ve Güney Atlantik'te iki tarafın donanmaları karşı karşıya geldiler ve ağır kayıplar vermekten kurtulamadılar.

Birinci Dünya Savaşı'nda yeni silahlar ve gazlar kullanıldı. Tank ve uçak gibi savaş araçlarından yararlanıldı. Savaş kısa sürede Avrupa'da ve Uzakdoğu'da yayıldı. Savaşın ilk anlarında taraf-sız kalan Osmanlı İmparatorluğu yakın dönemde kaybettiği toprakları geri almak başta olmak üzere bir dizi gerekçelerle Almanya'nın safında savaşa girdi. Savaşın gidişatını değiştiren temel iki etken, Rusya'da devrim olması ve ABD'nin birtakım çıkarlarını koruma adına savaşa dâhil olmasıdır. ABD'nin savaşa girmesi, savaşın İtilaf Devletleri'nin lehine dönmesine yol açtı.

Savaşın sona erdirilmesi için yapılan barış girişimlerini ve savaşın bitişini açıklamak.

Savaşın sona erdirilerek taraflar arasında barışın kurulması yönünde ilk girişim, 1916 yılının he-men başında ABD Başkanı Woodrow Wilson'dan geldi. Taraflar içinde bulunulan koşullar nedeniyle bu öneriyi gerçekçi bulmadılar. Avusturya-Macaristan, savaştan çok yıprandığını görünce 1916 yılının sonlarında savaştan çekilmek istedi-yse de Almanya tarafından engellendi. Bu kez Almanya 12 Aralık 1916'da lehine bazı koşullar öne sürerek savaşın sona erdirilmesi ve barışın kurulması fikrini ortaya attı. Almanya'nın önerisi İtilaf Bloku'nda karşılık bulmadı. ABD Başkanı Wilson'un 18 Aralık 1916'da başlattığı yeni girişime, İtilaf Devletleri 10 Ocak 1917'de bazı koşullar öne sürerek cevap verdiler. Ancak bu girişim de başarısızlıkla sonuçlandı ve taraflar savaşmaya devam ettiler.

Rusya, 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra savaş-tan çekilerek İttifak Devletleri'yle Brest-Litovsk Antlaşmasını imzaladı. ABD Başkanı Wilson da, savaşın sona erdirilmesinden sonra kurula-cak barışın esaslarını içeren ilkelerini yayımladı. 1918'de savaş İttifak Devletlerinin aleyhine dön-dü. Art arda cephelerde yenilgi alan İttifak Dev-letleri ateşkes istemek zorunda kaldılar. Dört yıl süren savaş Kasım 1918'de fiilen sona erdi.

Kendimizi Sıyalım

1. 19. yüzyıl ortalarından itibaren militarist bir modernleşme politikası izleyerek güçlenen ve Asya'da rakipsiz bir hale gelen devlet aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Çin
 - b. Japonya
 - c. Rusya
 - d. Kore
 - e. Endonezya
2. Almanya'nın siyasi birliğinin kurulmasına öncülük yapan kişi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. İmparator II. Kayser
 - b. Prens von Metternich
 - c. General Moltke
 - d. Prens Otto von Bismarck
 - e. İmparator I. Kayser
3. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransa ve Almanya arasında çekişme konusu olan en önemli sorun aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Alsace-Lorraine Bölgesi.
 - b. Demir-Çelik üretimi
 - c. Donanmaların güçlendirilmesi
 - d. Hanedan çekişmeleri
 - e. İngiltere'nin Fransa'yı kışkırtması
4. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İttifak Devletleri Bloğunda yer alan devletler aşağıdakilerden hangisinde birlikte ve doğru olarak verilmiştir?
 - a. Almanya-Rusya-İtalya
 - b. Almanya-Bulgaristan-Rusya
 - c. Avusturya-Macaristan- Almanya- Bulgaristan
 - d. Almanya- Osmanlı İmparatorluğu- Avusturya-Macaristan
 - e. Almanya- İtalya- Avusturya-Macaristan
5. Aşağıdakilerden hangisi Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Avusturya-Macaristan'ın doğrudan ilgili olduğu krizlerden biridir?
 - a. Bosna-Hersek
 - b. Birinci Fas
 - c. İkinci Fas
 - d. Balkan Savaşları
 - e. Trablusgarp Savaşı
6. Balkan Savaşları sırasında bağımsızlığını ilan eden ülke aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Bosna-Hersek
 - b. Arnavutluk
 - c. Bulgaristan
 - d. Romanya
 - e. Kosova
7. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda uygulamaya koyduğu askeri plan aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Verdun Savunması
 - b. Marne Yıldırım Savaşı Planı
 - c. Schlieffen Planı
 - d. Moltke Planı
 - e. Hindenburg Planı
8. Aşağıdakilerden hangisi Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı'na girme nedenleri arasında **gösterilemez**?
 - a. Almanya'nın ABD bayraklı gemileri batırması
 - b. ABD sermaye çevrelerinin savaşı İngiltere ve Fransa'nın kazanmasını istemesi
 - c. ABD kamuoyunun İtilaf Devletlerine sempati duyması
 - d. Alman ajanlarının ABD başkanına suikast tertibinde bulunması
 - e. Almanya'nın Meksika'ya çeşitli vaatlerde bulunmasının ortaya çıkması
9. Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdirilmesi ve barışın sağlanması için ilk kez girişimde bulunan devlet adamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Vlademir İlyiç Lenin
 - b. İmparator Franz Joseph
 - c. Winston Churchill
 - d. Çar II. Nikola
 - e. Woodrow Wilson
10. Aşağıdakilerden hangisi ABD Başkanı Wilson'un ortaya attığı ilkelerden biri **değildir**?
 - a. Gizli diplomasiin sürdürülmesi
 - b. Silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi
 - c. Barışın korunması amacıyla ulusla arası bir örgütün kurulması
 - d. Savaş suçları mahkemesinin kurulması
 - e. Polonya'nın bağımsızlığına kavuşması

Okuma Parçası

Miras

Birinci Dünya Savaşı'nda çok büyük kazanımlar için çok büyük kayıplar verildi. En güvenilir tahminlere göre savaş, 12.000.000 kişinin doğrudan ölümüne neden oldu. Ayrıca 21.000 asker yaralandı ki bunların çoğu ömürlerinin geri kalanı boyunca tıbbi yardıma muhtaç kalacaktı. Savaşın sanayileşmiş niteliği 4 yıl boyunca eşi görülmemiş bir öldürme ve yaralama furçasına neden oldu. Sarsılan generaller ve politikacıların hepsinde bunun tekrarlanmasını önleme isteği öne çıktı. Fransa, İngiltere ve A.B.D gibi bazı ülkeler bunu kendilerini dünyanın geri kalanından izole ederek yapmaya çalıştılar. Almaya ve Japonya gibi başkaları, gelecek savaşın siperlerde savaşılmamasını sağlamak için teknolojik ve doktrinel çözümler peşinde koştular.

Birinci Dünya Savaşı'nın askerî mirası ikiliydi. İlk olarak savaşın kazanılması için yapılan baskılar bir dizi dehşet verici yeni silahın savaş alanlarına girmesine neden olmuştu. Uçaklar, tanklar, denizaltılar, alev makineleri ve birçok diğer silah ilk muharebe deneylerini burada yaşamış oldu. Topyekun savaşa adapte olmuş zihinler bu yeni silah sistemleriyle birleşince sonuç, hem muhاریpler hem de muharip olmayanlar için eşi görülmemiş acılar oldu. İki dünya savaşı arasındaki dönemde bu silahlar geliştirilmeye devam edildi. Hepsi tekrar öldürmek için geri dönecekti.

İkinci miras ise o zamanlar her yerde duyabileceğiniz “bir daha asla” sözleriyle özetlenebilir. Fakat “bir daha asla” büyük güçlerin her birisi için farklı bir anlama gelmekteydi. Fransa için “bir daha asla” ana vatani yerle bir edecek kanlı bir savaşa girmemek anlamını taşıyordu. İngiltere için “bir daha asla” kıta Avrupası'nda böyle korkunç bir savaşa girmemek anlamına gelmekteydi. Amerika için “bir daha asla” temellerinden çürümüş bir Avrupa'yı kurtarmak için savaşmamaktı. Almanya için “bir daha asla” bu utancı yaşamamaktı. Birinci Dünya Savaşı'nın en büyük trajedisi, milyonlarca savaş gazisinin, bütün bu “bir daha asla” ların bir sonraki neslin başına gelmesini seyretmek ve bazı durumlarda da bunun gerçekleşmesinde pay sahibi olmaktı.

“Bir daha asla”lar geri geldi, çünkü savaş Avrupa'nın acı rekabetini sona erdirmemişti. Eğer bir etkisi oluyorsa bu işleri daha kötüye götürmek şeklinde oldu. Başkan Wilson'un umduğu gibi “dünyayı demokrasi için güvenli bir yer haline getirmek” yerine sadece dünyayı daha da belirsiz bir yer haline getirmişti. Faşizm ve Bolşevizm, savaşın neden olduğu veya arttırdığı mem-

nunsuzluk cereyanları üzerinde yükseldi. Birinci Dünya Savaşı ardında, kendisini bütün denizasıırı sömürgeleri ve Avrupa'daki topraklarının yüzde on dördünden yoksun bırakan, katı Versay Antlaşması'nın acısını hafifletmek için günah keçisi arayan, acı duygularla dolu, küskün bir Almanya bırakmıştı. Antlaşma aynı zamanda, Alman askerî mekanizmasını dağıtmış, Almanya'yı savaş suçlarını kabule zorlamış ve savaş tazminatı ödemeye mecbur tutmuştu (Fransa'nın 1871'de yaptığı gibi). Fransız Başbakanı Georges Clemenceau'nun askerî danışmanı olan Ferdinand Foch, 1919 yılında nihai barış antlaşmasını görünce “Bu barış değil. Bu yirmi yıllık bir ateşkes.” demişti. Nerdeyse günü gününe tam yirmi yıl sonra Almanlar Polonya'yı istila ederek İkinci Dünya Savaşı'nı başlattılar ve Foch'un ürkütücü kehanetini gerçekleştirdiler.

Kaynak: Michael S. Neiberg (2011), **Dünya Tarihinde Savaş**, (Çev: Mehmet Tanju Akad), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (s.120-121).

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise “Büyük Hesaplaşmanın Nedenleri” başlığını yeniden okuyunuz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise “Büyük Hesaplaşmanın Nedenleri” başlığını yeniden okuyunuz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise “Büyük Hesaplaşmanın Nedenleri” başlığını yeniden okuyunuz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise “Büyük Hesaplaşmanın Nedenleri” başlığını yeniden okuyunuz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise “Büyük Hesaplaşmadan Önce Krizler” başlığının “Bosna-Hersek Krizi” kısmını yeniden okuyunuz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise Büyük Hesaplaşmadan Önce Krizler” başlığının “Balkan Krizi” kısmını yeniden okuyunuz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise “Savaşın Başlaması ve Yayılması” bölümünü yeniden okuyunuz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise “Savaşın Başlaması ve Yayılması” başlığının “ABD’nin Savaşa Girmesi” kısmını yeniden okuyunuz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise “Barış Girişimleri ve Savaşın Sona Ermesi” başlığını yeniden okuyunuz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise “Barış Girişimleri ve Savaşın Sona Ermesi” başlığını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Almanya, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir şekilde siyasi birliğini sağlamaya çalıştı. Bu birliği sağlamaya çalışan Prusya’nın topraklarını ve nüfus alanını genişletmeye çaba göstermesi Fransa’nın tepkisine neden oldu. Fransa, bir yanda Prusya’dan Ren Nehri boyunca toprak isterken öbür yandan ise Belçika ve Lüksemburg’tan toprak koparmaya uğraş verdi. Bu süreçte Prusya Kral ailesi olan Hohenzollerin Katolik kolundan Leopold’un İspanya tahtına geçirilmek istenmesi iki devleti karşı karşıya getirdi. İki ülke arasında 2 Ağustos 1870’de başlayan savaş 28 Ocak 1871’de Fransa’nın ağır yenilgisiyle sonuçlandı. Fransa yapılan Frankfurt Barış Antlaşması’yla Alsace-Lorraine’i Almanya’ya bırakmak zorunda kaldı. Fransa, Alsace -Lorraine’in kaybını unutmadı ve Birinci Dünya Savaşı’na kadar bu konuyu iki devlet arasındaki ilişkilerin odak noktası yaptı.

Sıra Sizde 2

Bismarck, diplomasi alanında Fransa’yı yalnız bırakmak ve bu ülkenin Alsace ve Lorraine üzerindeki intikamcı (revanchisme) tavırlarından uzaklaşmasını istemekteydi. Yapılan görüşmeler sonucu Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında 20 Mayıs 1882’de Üçlü İttifak adlı bir antlaşma imzalandı. Böylece Avrupa kıtasının iki bloka ayrılmasının en önemli girişimi gerçekleştirilmiş oldu.

Sıra Sizde 3

Avrupalı büyük devletler Kuzey Afrika’da ve Akdeniz’de stratejik bir öneme sahip bulunan Fas’ı egemenlikleri altına almak için çaba göstermişlerdir. Özellikle Fransa, bu küçük ülkenin polisini, ordusunu ve gümrüklerini kontrol altına almanın planlarını yaptı. Fas Sultanı Abdülaziz’in, bu durumu Alman büyükelçisiyle görüşmesi ve büyükelçinin bu ülkenin yabancı devletlerin uyruklarıyla olan ilişkilerini düzenleyen 1880 tarihli Madrid Konvansiyonu’nu işaret etmesi krize neden olmuştu. Krizin çözülmesi için diplomatik çaba gösterildi.

Sıra Sizde 4

Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa girmesinin nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- İtilaf blokunda yer alan devletlerin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı izledikleri saldırgan politikalar.
- Son savaşlarda kaybedilen toprakların geri alınması.
- Ekonomik bağımsızlığın kazanılması.
- Almanya’nın savaştan üstün çıkacağı düşüncesi.
- Osmanlı-Alman yakınlaşması.
- Turan İmparatorluğu kurma düşüncesi.

Sıra Sizde 5

ABD Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918’de Kongre’de yaptığı konuşmada on dört madde açıkladı. Özetle şu noktalara değindi. Açık diplomasi, denizlerde ve ekonomik alanda serbestlik, toprak kazancının olmaması, ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip olması ve uluslararası bir örgütün kurulması.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Akad, Mehmet Tanju. (2011). **20. Yüzyıl Savaşları ve 21. Yüzyılın Başında Yakın Tarihin Savaşlarına Bakış**, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Armaoğlu, Fahir. (1999). **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara: TTK Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir. (1994). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Best, Antony ve diğerleri.(2006). **Uluslararası Siyasi Tarih: 20. Yüzyıl**, (Çev: Taciser Ulaş Belge - Emel Kurt), İstanbul: Yayın Odası Yayıncılık.
- Gülboy, Burak. (2004). **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, İstanbul: Altın Kitapları.
- Hobsbawm, Eric. (1998). **Sermaye Çağı (1848-1875)**, (Çev: Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, Eric.(1999). **İmparatorluk Çağı (1875-1914)**, (Çev: Vedat Aslan), Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, Eric. (1996). **Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991): Aşırılıklar Çağı**, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Neilberg, Michael S. (2011). **Dünya Tarihinde Savaş**, (Çev: Mehmet Tanju Akad), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Renouvin, Pierre. (1977). **Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918)**, C. 1, (Çev: Adnan Cemgil), İstanbul: Altın Kitaplar.
- Robbins, Keith. (2005). **I. Dünya Savaşı**, (Çev: Müfit Günay), Ankara: Dost Kitabevi.
- Roberts, J. M. (2003). **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, (Çev: Sinem Gül), Ankara: Dost Kitabevi.
- Sander, Oral. (1989). **Siyasi Tarih. İlkçağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıca, Murat. (1983). **Siyasal Tarih**, İstanbul: Ar Basım Yayım ve Dağıtım.
- Uçaral, Rıfat. (2006). **Siyasi Tarih (1789-2001)**, İstanbul: Der Yayınları.
- Ülman, A. Haluk. (1973). **I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Yakut, Kemal. (2010). "Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)", **Siyasi Tarih**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, s. 86-114.

8

Amaçlarımız

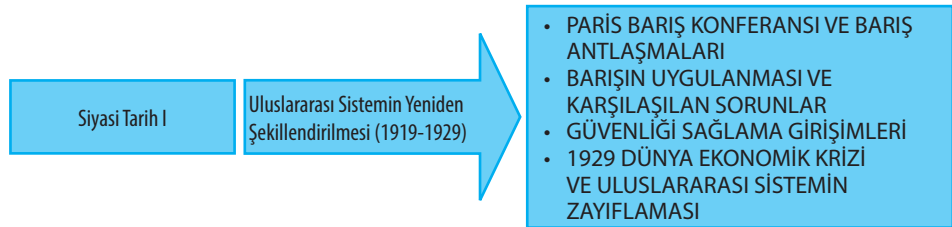
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Paris Barış Konferansı'nı ve barış antlaşmalarını çeşitli yönleriyle açıklayabilecek,
- Barışın uygulanmasını ve karşılaşılan sorunları sıralayabilecek,
- Güvenliği sağlama girişimlerini sıralayabilecek,
- 1929 dünya ekonomik krizini ve uluslararası sistemin zayıflamasını açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Paris Barış Konferansı
- Woodrow Wilson
- Milletler Cemiyeti
- Versailles Barış Antlaşması
- Tamirat Borçları
- Washington Konferansı
- Cenevre Protokolü
- Locarno Antlaşmaları
- Briand-Kellogg Paktı
- Küçük Antant
- 1929 Dünya Ekonomik Krizi

İçindekiler

Uluslararası Sistemin Yeniden Şekillendirilmesi (1919-1929)

PARİS BARIŞ KONFERANSI VE BARIŞ ANTLAŞMALARI

Birinci Dünya Savaşı 1918'in sonbaharında sona erdirildiğinde cevabı merak edilen pek çok soru vardı. Uluslararası sistemin nasıl kurulacağı, barışın sürekliliğini sağlamak için hangi mekanizmaların inşa edileceği ve yıkılan imparatorluklardan (Rus Çarlığı, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları) arta kalan siyasi boşluğun nasıl doldurulacağı, bu sorulardan sadece birkaç tanesiydi. Tarafların ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Kongre'de yaptığı konuşmada ilan ettiği 14 ilkenin ışığında barış yapıp yapmayacakları kuşkuluydu. Zira bu ilkeler, İtilaf Devletlerinin gizli savaş hedeflerini ve paylaşım isteklerini revize etmelerini zorunlu kılıyordu. Fransız Başbakanı Clemenceau ve İngiliz meslektaşları Llyod George kendilerine sorulmadan ilan edilen "liberal bir barışı" öngören bu ilkelerden hoşnut kalmamışlardı. Dahası üç lider arasında savaş sonrası düzen konusunda ortak bir görüş mevcut değildi.

Paris Barış Konferansı, 1815 Viyana Kongresi'nden beri yaşanan en önemli barış yapma süreci olacaktı. Konferans'ta ele alınacak başlıca konular, barış antlaşmaları yapmak ve uluslararası sistemi yeniden şekillendirmektir.

Büyük umutların ve karmaşanın bir arada yaşandığı bir ortamda, davet edilen 32 ülkenin 70'i aşkın temsilcisi (çeşitli konularda uzmanlar, sekreterya ve mütercimler hariç) 1919 yılının Ocak ayının ilk günlerinde Paris'te toplanmaya başlamışlardı. İngiliz, Fransız, ABD ve İtalyan delegasyon başkanları Fransız Dışişleri Bakanlığı "Quai d'Orsay'de" bir araya gelerek yöntem sorunlarını tartıştıkları bir hazırlık toplantısı yapmışlardı. Konferans, bütün hayatını Almanya'ya duyduğu öfke içinde geçiren Fransız Başbakanı Clemenceau'nun ısrarı sonucu 18 Ocak 1919'da (tam 48 yıl önce Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunun yıl dönümünde) Versailles Sarayı'nın ünlü Aynalı Salonu'nda başladı. Katılan devletlerin çoğu İttifak Devletlerine savaş ilan etmiş ya da sembolik bir jest olarak savaşa katılmışlardı. Bu devletler, savaşın kazanılmasında çok etkili olmamakla birlikte, barışın kurulmasında eşit rol oynama arzularını açığa çıkarmışlardı.

Büyük devletlerin temsilcileri (ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya) hem bu küçük devletlerin arzularını boşa çıkarmak hem de tartışmaların uzamasını engelleyerek hızla karar alabilmek için "On'lar Konseyi" ni oluşturdular. On'lar Konseyi ise ABD, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon Başbakanı (ABD'ninki devlet başkanı) ile Dışişleri Bakanlarından oluşacaktı ve Konferans'ın temel organı görevini görecek. Büyük devletler, On'lar Konseyinin çalışmalarının hızlı ilerleyememesi nedeniyle Japonya'nın devreden çıkarılmasına ve sadece Başbakanlar ile ABD başkanından oluşan "Dörtler Konseyi"nin kurulmasına karar verdi.

Konferans'ta ilk olarak ele alınacak konunun ne olacağı tartışma konusuydu. Ev sahibi durumunda olan Fransa, Almanya'dan intikam alınmasını ve bir daha kıpırdamamasını sağlayacak koşullar içeren bir barış antlaşmasının hazırlanmasını ve gündemin ilk sırasına konulmasını arzulamıştı. ABD Başkanı Wilson ise önceliğin kurulacak uluslararası düzenin en önemli aracı olacak olan "Milletler Cemiyeti"nin kurulmasına verilmesini istemişti.

Milletler Cemiyeti'nin Kurulması

Resim 8.1

Paris Barış Konferansı

Dominyon: Kendi kendini yönetme yetkisine sahip olup, anavatan ile serbest bir üyelik ilişkisi bulunan koloni. Britanya İmparatorluğu'nda bulunan dominyonlar, Avustralya, Kanada, Serbest İrlanda Devleti (1922-1949), Yeni Zelanda ve Güney Afrika idi. Dominyon teriminin yerine sonradan, "Commonwealth üyesi" (ya da devleti) terimi kullanılmaya başlandı.

otorite kuracak uluslararası bir yüksek meclis düşüncesini uygun bulmamış ve onun yerine barış antlaşmalarına imza atan devletlerin kendi aralarında çıkabilecek anlaşmazlıkları barışçıl yollardan çözümünü için "Büyük Devletler Konferansı"na başvurmalarını istemişti. Hatta böyle bir maddenin barış antlaşmalarına konulmasını önermişti. Ne var ki bu projede ilerleme sağlanamadı ve İngiliz diplomatları tarafından bir daha gündeme getirilmedi. Fakat daha öncede belirtildiği gibi ABD Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918'de açıkladığı 14 ilkenin sonuncusu, bu konuya ayrıldı: "Büyük ve küçük ulusların siyasal bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini, karşılıklı güvenliği sağlamak amacıyla antlaşmalar yapacak olan bir uluslararası örgüt kurulmalıdır" (Sarica, 1983: 271; Gürün, 1986: 25-26).

Resim 8.2

ABD Başkanı Woodrow Wilson

Bu ilke, Wilson'un en büyük rüyasıydı. Nitekim Başkan, savaş sonunda "dış politikanın demokratik yöntemlerle denetlenmesini ve güçlü bir dünya hükümeti talep eden" çevrelerin sözcülüğünü ve liderliğini üstlendi. Ayrıca Paris Barış Konferansı çalışmalarına başladıktan sonra 25 Ocak'ta bu uluslararası örgüt üzerinde çalışacak komisyonun başkanlığını da aldı. Milletler Cemiyeti Komisyonu, beş büyük devletin 10 temsilcisi ile Brezilya, Belçika, Çin, Portekiz ve Sırbistan'dan birer üye ile oluşturuldu. Fakat diğer ikinci derecedeki devletlerin itirazı üzerine Yunanistan, Romanya, Lehistan (Polonya) ve Çekoslovakya'dan da üye alındı ve üye sayısı 19'a çıkartıldı. Kuruluş çalışmaları sırasında üç büyük devletin (Fransa, İngiltere ve ABD) tezleri çatıştı. Fransa, Milletler Cemiyeti'nin aldığı kararların

uygulanması için bir askerî güce sahip olmasını, kararların uygulanmaması hâlinde de ilgili tarafa ceza verilmesini ve Cemiyet'in yaptırım gücü olmasını savundu. Buna karşılık İngiltere, üye devletlerin savaşa başvurmayıp uyuşmazlıklarını hakem yoluyla çözmelerini, Cemiyet'in kararlarına uymayanlara ise ekonomik yaptırımların uygulanmasını yeterli buldu. ABD Başkanı Wilson da askerî yaptırım önerisine sıcak yaklaşmadı. O'na göre en iyi çözüm, uyuşmazlıkların Milletler Cemiyeti'ne bağlı kurulacak Milletlerarası Adalet Divanına götürülmesi ve barış antlaşmalarının Cemiyet tarafından gözden geçirilmesiydi. Tartışmalar sonucunda Amerikan hukukçu David Hunter Miller ile İngiliz hukukçu Sir Cecil Hurst'ün hazırladıkları tasarılar dayanılarak Milletler Cemiyet'i Misakı (Anayasası), Barış Konferansı'nın 28 Nisan 1919 tarihli oturumunda kabul edildi.

Cemiyet Misakı'nın başlangıç bölümünde, bu örgütün iki kuruluş amacı olduğu belirtilmişti. Buna göre Cemiyet, uluslararası işbirliğini geliştirmek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için çalışacaktı. Bu amaca ulaşmak için de yine Misak'ın başlangıç kısmında devletlerin dört ilkeyi kabul etmeleri istenmişti:

- Savaşa başvurulmaması hususunda bazı taahhütlerin kabul edilmesi
- Adalet ve şeref üzerine kurulu uluslararası ilişkilerin aleni (açık) olması
- Devletler hukuku kurallarına kesinlikle uyulması
- Antlaşmalara sıkı sıkıya uyulması (Meray, 1959: 117; Bilsel, 1940: 290-291).

Milletler Cemiyeti'nin asli ve sonraları Cemiyet'e giren üye olmak üzere iki türlü üyesi vardır. Asli üye; Misak'ın Ek'inde adları belirtilip Misakı ve barış antlaşmalarını imzalayan devletler ve adları yine Ek'te bulunup, Misak'ın yürürlüğe girmesinden iki ay içinde örgüte girme talebinde bulunacak devletlerden oluşacaktı. Sonradan üye olacakların taşıyacakları koşullar Madde 1/2'de açıklanmıştı: "Ek'te zikredilmeyen herhangi bir tam bağımsız devlet, dominyon veya müstemleke (sömürge) milletlerarası yükümlülüklerini yerine getirme için samimi niyet taşıdığı hususunda etkin garantiler vermesi ve Cemiyet'in kara, deniz ve hava kuvvetleri ve askerî teçhizatı hususunda var edeceği düzenlemeleri kabul etmesi şartıyla, Asamble'nin (Genel Kurul) üçte-iki çoğunluğun kendisini üyeliğe kabul etmeyi uygun görmesi hâlinde, Cemiyet üyesi olabilirler" (Gündüz, 1998:70). Bu maddeden anlaşılacağı gibi Cemiyet'e yalnız bağımsız devletler değil fakat "kendisini serbestçe idare eden" dominyonlar ve sömürgeler de üye olabilecekti. Ancak uygulamada üyelik için bir taleple karşılaşıldığında, aday devlet özel bir komite tarafından incelenecekti ve komitenin hazırlayacağı rapor doğrultusunda Genel Kurul üçte-iki çoğunlukla karar verecekti. Cemiyetin merkezi Cenevre olacaktı.

Cemiyetin başlıca iki organı vardı. Bunlar; Genel Kurul (Asamble) ve Cemiyet Meclisi (Konsey) olarak belirlenmişti. Sekreterlik bunlara yardım edecekti. Genel Kurul, üye devletlerin göndereceği üç temsilciden oluşacaktı. Her yıl Eylül ayının ilk Pazartesi günü toplanıp, çalışmalarını bir ay boyunca sürdürecekti.

Cemiyet Meclisi (Konsey) ise başlıca müttefik ve ortak devletlerin (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) daimi birer temsilcileri ile her yıl Genel Kurulca seçilen dört üyeden ibaretti. Ancak ABD Senatosu Milletler Cemiyeti Misakı'nı onaylamadığı için bu ülke yer almadı. Daimi üye olmayan devletlerin sayısı (başlangıçta dört) zamanla artarak 1936'da on bire kadar yükseltildi. Cemiyet Meclisi yılda dört defa (Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında) toplanacaktı.

Her iki organda ilke olarak oy birliği kuralı kabul edilmiştir. Bu yaklaşımla büyük ve küçük her devlete veto yetkisi verilmişti. Ancak Misak'ın işaret ettiği önemsiz ve usul sorunlarında çoğunlukla karar alınabilecekti. Genel Kurul ve Meclisin (Konsey) görevleri arasında, Milletler Cemiyetinin çalışma alanına giren ya da dün-

Resim 8.3

Milletler Cemiyeti
Genel Kurulu
Toplantısı-1920

ya barışını etkileyen her sorunu incelemek öne çıkmaktadır. Bu bağlamda her iki organ aynı düzeyde yetkiye sahipti. Fakat Misak'ın bazı maddelerinde Genel Kurula ve Cemiyet Meclisine yönelik görevler de sayılmıştı. Buna göre Cemiyet Meclisi; barış antlaşmalarından kaynaklanan sorunların çözülmesi, Cemiyet üyelerinden birine saldırılması hâlinde veya böyle bir saldırı tehdidi veya tehlikesi karşısında üye her devletin taahhüdünün yerine getirecek araçlar hakkında tavsiyede

bulunulması, ortak askerî harekâta başvurulması hâlinde her devlete ne kadar asker düşeceğinin tespit edilmesi ve Cemiyet'e girmemiş bir devletin ne gibi şartlarla Misak hükümlerine uymaya davet edileceğinin belirlenmesi gibi sorumlulukları vardı.

Genel Kurulun ise, Cemiyete üye kabul edilmesi, uygulanamaz hâle gelen antlaşmalar ile dünya barışını tehlikeye koyabilecek uluslararası şartların gözden geçirilmesi için Konseye tavsiyede bulunulması gibi görevleri belirtilmişti.

Milletler Cemiyeti Misak'ının 12. Maddesi üye devletlerin kendi aralarındaki ihtilafları çözme yöntemi gösterilmişti. Bu durumda üye devletlerin “ya tahkime ya yargısal çözümleme usulüne ya da Konseyin soruşturmasına havale etmeyi kabul” edeceklerini ve “hakem kararının veya yargısal kararın veya Konsey raporunun verilmesinden itibaren 3 ay geçinceye kadar hiçbir şekilde savaşa başvurmayı” yükümlenecekleri belirtilmişti. Barışçı çözüm yolunu kabul eden ve verilen hükümleri yerine getiren devlete karşı savaş açılmayacağı hükmü getirilirken, kararların yerine getirilmemesi hâlinde savaş için üç aylık bir sürenin geçmesi gerektiği hükmü konulmuştu. Bu süre içinde (üç ay) uzlaşma olmaması durumunda savaş meşrulaşacaktı.

Milletler Cemiyeti kararlarına uymayanlara karşı ekonomik, mali ve askerî yaptırımlar öngörülmüştür. Ancak askerî yaptırımların zorunlu bulunmaması ve nasıl uygulanacağını belirtmemesi, bu yöntemin etkili olmamasına yol açmıştı. Milletler Cemiyeti Misakı, Müttefiklerin Almanya, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan, Avusturya ve Macaristan'la imzaladıkları barış antlaşmalarına konu. Ancak ABD Senatosunun Kasım 1919'da ve Mart 1920'de Versailles Antlaşması'nı onaylamaması, Milletler Cemiyetinin daha başta “sakat” doğmasına neden oldu. Yepyeni bir çağ başlatmak isteyen Wilson hayal kırıklığına uğradı.

Büyük umutlarla kurulan Milletler Cemiyeti istenileni veremedi. Bu örgütün en önemli zayıflığı ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin olmamasıydı. ABD, Senatunun yukarıda yazıldığı gibi Misak'ı onaylamaması nedeniyle katılmadı. Öte yandan Doğu Avrupa'daki sınırlar Sovyet Hükûmeti'ni çok yakından ilgilendirmesine rağmen bu hükûmete danışılmadan çizildi. Bununla birlikte Cemiyet, Polonya ile Almanya arasında çatışma konusu olan Yukarı Silezya, Finlandiya ile İsveç arasında gerginlik yaratan Aland Adaları sorununun arabuluculuk girişimleriyle çözülmesini başardı. Milletler Cemiyetinin birkaç başarılı çalışmasına rağmen, uluslararası barış ve güvenliği koruma alanında başarılı olamadığı yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Daha sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi II. Dünya Savaşı'nı engellemede yetersiz kaldı.

Milletler Cemiyeti'nin başarılı olamamasının temel nedenleri nelerdir?

SIRA SİZDE

Bariş Antlaşmaları

Paris Bariş Konferansı'nda, eski düzenin sona erdirilerek yeni bir dünya düzeninin kurulması öngörülmüştü. Bu süreç 1815 Viyana Kongresi'nde sonra en kapsamlı diplomasi girişimi olacaktı. Dünya çapında bir düzenleme, bir bariş inşa edilecekti. Ancak bu projeyi gölgeleyen unsurlar da yok değildi. Avrupa dışından 17 devlet konferansa katılırken hem Avrupada hem de Asyada sınırları bulunan tek büyük güç Sovyet Rusya'dan hiçbir temsilci katılmamıştı. Wilson'un idealizmine karşılık, Fransa Başbakanı Clemenceau ve İngiliz Başbakanı Lloyd George ise Avrupa'nın klasik diplomasisinin sözcülüğünü üstlenmişlerdi. Fransa'nın bütün amacı Almanya'yı çökertmek ve her yönden kımıldayamaz bir hâle sokmaktı. İngiltere de Alman dayanmasının ortadan kaldırılmasını ve bu ülkenin bir daha Avrupa dengesini bozmaması için gerekli mekanizmaların kurulmasını öncelikleri arasına almıştı.

Müttefik devletler, bariş koşullarını savaştan yenik çıkan devletlerin temsilcilerinin bulunmadığı oturumlarda hazırladılar. Önceliği Almanya ile yapılacak bariş antlaşmasına verdiler.

Versailles Bariş Antlaşması

Müttefikler uzun bir tartışma sürecinden sonra hazırladıkları bariş taslağını 7 Mayıs 1919'da Dışişleri Bakanı Brockdorff-Rantzau'nun başkanlığındaki Alman delegasyonuna verdiler. Paris'te bir araya gelenler dünya savaşının çıkmasından Almanya'yı sorumlu tutma konusunda hemfikir oldiler. Bu nedenle sözü edilen ülkeye ceza verme, silahsızlandırma, savaş tazminatı ödetme, sınırları küçültme ve sömürgelerini paylaşma gibi bedeller ödetmeyi amaçladılar.

Tarihe Versailles Antlaşması olarak geçen belge 28 Haziran 1919'da Versailles Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda imzalandı. Almanya'nın cezalandırılması anlayışıyla hazırlanan antlaşma, 440 maddeye sahipti. Önemli noktaları şunlardır:

- Alsace-Lorraine'nin Fransa'ya; Malmédy, Moresnet'in Belçika'ya; Memel'in yeni kurulan Litvanya'ya; Poznan ve Batı Prusya'nın büyük bölümünün Polonya'ya terk edilmesi,
- Saar bölgesinin Fransa'ya bırakılması fakat 15 yıl sonra plebisit yapılarak kesin sonucun saptanması,
- Dantzig'in serbest şehir olması ve Milletler Cemiyetinin himayesi altına konulması,
- Yukarı Silezya'da plebisit yapılması, (1921'de yapılan plebisit sonunda bu bölgenin kuzey bölümü Polonya'ya, güney bölümü de Almanya'ya geçti.)
- Almanya'nın bütün denizaşırı topraklarından vazgeçmesi. Bu sömürgelerin manda rejimi altına alınarak Milletler Cemiyeti kontrolüne verilmesi. Çin'deki ayrıcalıkların ve Büyük Okyanus'taki Adaların Japonya'ya devredilmesi, Afrika'da sahip olunan sömürgelerin Fransa, İngiltere ve Belçika arasında paylaşılması,

Resim 8.4

Versailles Antlaşması'nın imzalandığı Aynalı Salon

- Almanya'nın Avusturya'yla birleşmesinin "Anschluss" yasaklanması,
- Avusturya'nın, Çekoslovakya'nın ve Polonya'nın bağımsızlıklarının tanınması,
- Donanmanın İtilaf Devletlerine teslim edilmesi,
- Zorunlu askerliğin kaldırılması,
- Denizaltı ve uçak yapılmaması,
- Belçika'nın tarafsızlığının kaldırılması ve Almanya'nın bunu kabul etmesi,
- Almanya'nın Ren nehrinin doğu ve batı kıyılarında 50 km'lik bir şerit dâhilinde hiçbir askerî tahkimat yapmaması,
- Kiel Kanalı ve Alman ırmaklarının uluslararası statüye kavuşturulması,
- Almanya'nın 10 yıl süreyle Fransa'ya 7 milyon, Belçika ve İtalya'ya 8 milyon ton kömür vermesi,
- Savaştan zarar gören İtilaf Devletleri uyruklarının zararlarının ödenmesi,
- Savaş tazminatı ödenmesi (Tazminat miktarı daha sonra Müttefikler arasında kurulacak bir komisyon tarafından saptanacaktı. (Sarica, 1982: 61-76; Armaoğlu, 1988: 146-147)

Bu antlaşma, Almanya'nın topraklarının bölünmesine ve ekonomik gelişme olanaklarının ağır baskı altına alınmasına yol açtı. Alman toplumu, ekonomik yıkımı ve işsizlikle yüz yüze kaldı. Faşizm toplumda uç vermeye başladı.

Saint Germain Barış Antlaşması

İtilaf Devletleri, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasından dolayı Avusturya ve Macaristan'la ayrı ayrı antlaşmalar yapmak zorunda kaldı. Avusturya'yla 10 Eylül 1919'da Saint Germain Barış Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşmanın önemli maddeleri şunlardır:

- Avusturya'nın Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanınması,
- Yugoslavya'nın Bosna-Hersek'i; İtalya'nın Tirol ile Trieste ve bazı Dalmasya Adalarını; Romanya'nın Erdel'i, Bukovina'yı, Temeşvar'ı ve Banatı; Polonya'nın Galiçya'yı alması,
- Avusturya'nın Almanya ile birleşmesinin yasaklanması,
- Avusturya'nın savaş tazminatı ödemesi ve zorunlu askerliğin kalkması, ordunun 30 bin kişiye indirilmesi.

Antlaşma, 84.000 kilometrekareye ve 7 milyon nüfusa hapsolmuş bir Avusturya Cumhuriyeti ortaya çıkardı.

Neuilly Barış Antlaşması

İtilaf Devletleri, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan'la imzaladıkları barış antlaşmasında bu ülkenin sınırlarını daraltarak Ege Denizi'yle olan bağlantısını kestiler. Bulgaristan bu antlaşmayla Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a; Dobruca'yı Romanya'ya ve Batı sınırlarından bazı yerleri Yugoslavya'ya vermek zorunda kaldı. Ayrıca ordusu 25 bin kişiye indirildi ve savaş tazminatı ödemesi kararlaştırıldı.

Trianon Barış Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine doğru Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra kurulan Macaristan, siyasal sosyal ve ekonomik çalkantılarla boğuşmak zorunda kaldı. Bela Kun Hükûmeti, Amiral Horthy tarafından devrildikten sonra 6 Haziran 1920'de Trianon Barış Antlaşması imzalandı. Antlaşma; Presburg bölgesinin Çekoslovakya'ya; Hırvatistan'ın Yugoslavya'ya; Transilvanya'nın Romanya'ya ve Burgerland'ın Avusturya'ya bırakılmasını öngörüyordu. Ayrıca

Macaristan'ın savaş tazminatı ödemesi ve bu ülkede zorunlu askerliğin kalkması hükümleri de bu antlaşmanın içeriğinde yer aldı.

Sevr Barış Antlaşması

Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'yla yapılacak barış antlaşması, İtilaf Devletlerinin imparatorluk üzerindeki istekleri ve çıkarları nedeniyle uzun diplomatik görüşmelere konu oldu. Aslında İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması anlamına gelen Şark Meselesi'ni (Doğu Sorunu'nu) köklü bir çözüme kavuşturmak istiyorlardı. Bu yaklaşım barış antlaşmasının imzalanmasını geciktirdi.

İtilaf Devletleri -özellikle İngiltere ve Fransa- arasındaki anlaşmazlıkların en aza indirilmesinden sonra- Osmanlı İmparatorluğu'na uygulanacak barış antlaşmasının taslağını 24 Nisan 1920'de San Remo'da (İtalya) kararlaştırdılar. Bu taslağı 11 Mayıs 1920'de Osmanlı Hükûmeti temsilcilerine verdiler ve cevap istediler. Osmanlı Hükûmeti çok ağır koşullara sahip taslak üzerinde kısmi bazı değişiklikler yaparak 8 Temmuz 1920'de İtilaf Devletleri temsilcilerine ulaştırdı. Değişiklikleri ve önerileri dikkate almayan İtilaf Devletleri, 17 Temmuz 1920'de Osmanlı Hükûmeti'ne sert bir cevap göndererek, taslağın kabul edilmesini istedi. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra gerçekleştirilen işgallere karşı teslimiyetçi bir tutum takınan Padişah Vahdettin ve Hükûmet, bu taslağın kabulünden yanaydılar. Ancak Padişah ve Hükûmet, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını öngören bu antlaşmanın sorumluluğunu tek başlarına üstlenmemek ve daha geniş bir platformda onayını sağlamak üzere 22 Temmuz 1920'de Yıldız Sarayı'nda Saltanat Şurası (Yüce Kurul) topladılar. Sivil ve üst düzey bürokratların katıldığı bu toplantıda, barış antlaşmasının imza edilmesi kararlaştırıldı. Bu gelişmeden sonra, 10 Ağustos 1920'de 433 maddeden oluşan Sevr Barış antlaşması imzalandı. Antlaşma kısaca şu noktaları içerdi:

- İstanbul'un çok küçültülmüş Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olarak kalması, Padişah ile hükûmetin bu şehirde oturabilmesi, hükûmetin antlaşma hükümlerini uygulamaması halinde bu kararın gözden geçirilmesi,
- Boğazlarda geçişlerin serbest olması, özel bir bayrağı, özel bir bütçesi ve kendine özgü bir örgütü bulunan "Uluslararası Boğazlar Komisyonunun" buraların yönetim ve denetimini üzerine alması,
- İzmir kenti ve çevresindeki toprakların beş yıl süreyle Osmanlı egemenliği altında kalması, ancak Osmanlı Hükûmeti'nin bu topraklar üzerindeki egemenlik haklarının kullanımını Yunanistan'a devretmesi, beş yılın sonunda Yunan Anayasası'na göre kurulan yerel parlamentonun bölgenin Yunanistan'a katılıp katılmayacağına karar ermesi,
- Ege Adaları (12 Ada hariç) ve Doğu Trakya'nın tamamının Yunanistan'a verilmesi,
- Van-Erzincan-Trabzon çizgisinin doğusunda denize çıkışı olacak şekilde bağımsız bir Ermenistan Devleti'nin kurulması,
- Van-Diyarbakır bölgesinde Osmanlı Hükûmeti'ne bağlı özerk bir Kürdistan kurulması
- Suriye, Irak ve Filistin'in bağımsız birer devlet olması, ancak bu devletlerin kendilerini yönetme yeteneğine kavuşuncaya kadar manda yönetimleriyle yönetilmesi,
- Osmanlı yönetiminin Libya ve 12 Ada üzerindeki bütün haklarından İtalya yararına vazgeçmesi,

Manda, İtilaf Devletleri'nin toprak elde etme istekleriyle Wilson'un "toprak katmama" ilkesi arasında orta bir yol bulmak amacıyla Güney Afrikalı devlet adamı General Smuts tarafından ortaya atıldı. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapların oturduğu kimi bölgeleri ve Alman sömürgeleri Sevr, Lozan ve Versailles Antlaşmalarıyla İtilaf Devletlerine verilmiş, bunlar da haklarını Milletler Cemiyeti'ne bırakmışlardı. Bu örgüt de bu bölgelerin yönetimi için bazı devletlere vekalet verecek ve böylece İtilaf Devletleri istedikleri toprakları elde etmiş olacaktı. Milletler Cemiyeti bu bölgeleri geçici olarak bırakacaktı ve istediği zaman geri alabilecekti. Hazırlanan ilkelere göre A, B ve C tipi mandalar olacaktı. Osmanlı'dan ayrılan bölgelerde A tipi manda kurulacaktı. Sözü edilen düzenlemeye göre gelişmemiş bir ülke gelişinceye kadar gelişmiş büyük bir devletin vekaleti altında bulunacaktı.

- Ordunun terhis edilmesi, güvenlik için 50.000 kişilik bir gücün silahaltında bulundurulması, ordunun kara, deniz ve hava güçlerine ait tüm silahların ve cephanenin İtilaf Devletlerine teslim edilmesi, zorunlu askerliğin kaldırılması,
- Maliye Komisyonu'nun kurulması, bu komisyonunu Düyun-u Umumiye İdaresi ve maliye örgütünü kontrol etmesi,
- Kapitülasyon rejiminin tekrar yürürlüğe konulması ve genişletilmesi,
- Azınlıklara geniş haklar tanınması ve hükûmetin bu açıdan sürekli olarak denetlenmesi

Sevr Barış Antlaşması, içerdiği ağır koşullarla Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamış ve Türklerin egemenliğinde bırakılan kısmı üzerinde de siyasi, ekonomik, mali ve askerî alanlarda altından kalkılamayacak bir denetim öngörmüştü. İmparatorluğun sahip olduğu toprakların önemli bir kısmı İngiliz ve Fransız manda rejimleri ile yönetilmeye başlandı.

İtilaf Devletlerinin yenilen devletlerle cezalandırıcı bir anlayışla yaptıkları barış antlaşmaları, uluslararası sorunları çözmenin ötesinde yeni çatışmaların kaynağı oldu. Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları dağıldı. Almanya küçüldü. Zafer kazanan İngiltere ve Fransa her açıdan hırpalandı ve eski güçlerinden çok şey kaybettiler. Kısaca Birinci Dünya Savaşı, milyonlarca insanın ölümüne ve sakat kalmasına, şehirlerin yıkılmasına ve refah kaybına yol açtı. Avrupa uygarlığı büyük bir yara aldı ve moral değerleri sorgulandı.

K İ T A P

Ortadoğu'daki gelişmeler için şu kaynağa bakabilirsiniz: David Fromkin, Barışa Son Veren Barış. Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? (1914-1922), (çev: Mehmet Harman-cı), İstanbul: Sabah Kitapları, 1993.

BARIŞIN UYGULANMASI VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Milliyetler Sorunu ve Sınırlar

Wilson'un en önemli ilkelerinden birini de "ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkı" oluşturmuştu. Bu ilke Paris Barış Konferansı'nda göz önünde bulundurulmuş ve homojen halklardan oluşan yeni devletlerin kurulması sağlanmıştı. Avrupa'nın siyasi haritası köklü bir biçimde değişmiş ve "panter derisi" şeklini almıştı. Ne var ki, sınırların belirlenmesi ve nüfusun homojenleştirilmesinde önemli güçlüklerle karşılaşmıştı. Barış antlaşmalarına çeşitli bölgeler için plebisit uygulanması koşulu konulmuştu. Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da iç içe geçmiş halkları ayırmak ve sınırları çizmek sorunu çözmemiş, aksine yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Savaşı kazanan İtilaf Devletleri safında yer alanlar, toprak talebinde de bulunmuşlardı. Ayrıca nüfus mübadelesi (değiş-tokuş) gündeme getirilmiş ise de insani bir yöntem olarak görülmediği için vazgeçilmişti.

Paris Barış Konferansı'ndan sonra yeni düzende karşılaşılan ilk sorunlardan biri yeni kurulan Polonya Devleti'nin sınırlarının çizilmesi sırasında karşılaşılan güçlükler oluşturdu. Almanya, Versailles Antlaşması'yla Alman ve Polonya halklarının iç içe yaşadığı bir bölgeyi bu ülkeye vermeye rıza gösterirken, Doğu Prusya'yla Almanya'yı bölen koridorun Polonya'ya verilmesine karşı çıkmıştır. Almanya bu koridorda oturan halkın Polonyalılık bilincine sahip olmadığını öne sürerken, Polonya ise yerleşik halkın Lehçe'ye yakın bir dil konuştuğunu iddia etmiştir. Fakat Almanlar, bu koridorun Polonyalılara verilmesini hiçbir zaman onaylamamışlardır. Hatta bu sorun II. Dünya Savaşı'nın başlatılmasında kıvılcım da olmuştur.

Resim 8.5

Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra
Avrupa'da Sınırlar

Territorial Changes:

Retained Lost

		Austria-Hungary
		England
		Germany
		Russia
		Turkey
		Bulgaria

League of Nations Activities:

	Planned Plebiscite
	Mandate
	Free City

Aftershocks:

	Civil War
	International War
	Monarchy Overthrown

İkinci önemli sorun Yukarı Silezya'nın geleceğinin belirlenmesi konusudur. Önemli bir Alman sanayi bölgesi olan Yukarı Silezya'da 20 Mart 1921'de plebisite gidildi. Polonya Ordusu plebisite katılanların çoğunluğunun Almanya'ya katılma yönünde karar vermesi üzerine bu bölgeye girdi. Milletler Cemiyeti Konseyi, 12 Ekim 1921'de kömür ve çelik sanayinin yoğunlaştığı bölgenin büyük kısmını Polonya'ya verilmesini kararlaştırdı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Litvanya ile Polonya arasında da Vilna (Vilnius) kenti nedeniyle anlaşmazlık çıktı. Milletler Cemiyeti Konseyi 8 Aralık 1919'da Vilna'yı geçici olarak Litvanya'ya bırakmıştır. Ancak Polonyalılar bu kararı protesto ettikten sonra bu kenti işgal etmişlerdir.

Yeni kurulan Çekoslovakya'da 700 000 ve Romanya'da 1 300 000 Macar bulunması Orta Avrupa'da ciddi bir azınlık sorunu ortaya çıkardı. Macaristan çizilen yeni siyasi haritadan memnun kalmadı. Teschen bölgesi için Polonya ile Çekoslovakya, Drava Vadisi'nde de Avusturya ve Yugoslavya (Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı) arasında anlaşmazlıklar vardı. İtalya, Adriyatik'te bazı çıkarlar elde etmek için Fiume Limanı'na yöneldiğinden yeni Yugoslavya ile çatıştı. Öte yandan 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren "saatli bomba" görünümünde olan Makedonya'da milliyetler sorunu varlığını korudu. Besarabya için Sovyet Rusya ile Romanya arasında gerilim devam etti.

1919'dan sonra uluslararası sistemin yeniden inşa edilmesi sürecinde milliyetler sorunu başat bir rol oynadı. Toplumlar arasında gerilim azaltılamadığı için etnik sorunlar yeni çatışma alanları oluşturdu.

Almanya Sorunu

Birçok devlet adamı, bilim insanı ve uluslararası ilişkiler uzmanı Versailles Barış Antlaşması'nın Almanya ve Avrupa'nın tümü için makul çözümler içeren bir siyasal belge olmadığı konusunda hemfikirler. Hatta gelecekteki savaşın (İkinci Dünya Savaşı'nın) hatlarını baştan belirlediğini öne sürmüşlerdir.

Fransa, Versailles Antlaşması'yla Almanya'dan 1871'in intikamını almakla birlikte, bu ülkeden duyduğu korku ve endişeyi üzerinden atamamıştı. Bu nedenle Fransız Hükûmeti, güvenlik faktörünü 1919'dan itibaren dış politikasının merkezine oturtmuştu. Versailles Antlaşması'nın imzalandığı gün (28 Haziran 1919) İngiltere ve ABD ile olası bir Alman saldırısı karşısında askerî yardım öngören antlaşmalar imzalandı. Fakat ABD Senatosu'nun Kasım 1919 ve yine Mart 1920'de hem bu antlaşmaları hem de Versailles Antlaşması'nı onaylamaması Fransa'yı kaygılandırdı. İngiltere'nin Fransa'ya verdiği garantiler de yürürlüğe girmedi. İngiltere, Ocak 1922'de Fransa'ya tek taraflı garanti vermeyi önermişse de bu ülkenin askerî yardımı daha net bir şekilde tanımlayacak bir konvansiyon isteğinde bulunması, bu girişimi de başarısızlığa uğrattı.

Almanya'ya karşı kendini güvence altına almaya çalışan Fransa, Avrupa'da daha küçük devletlerle antlaşmalar imzalayarak korkuyu üzerinden atmaya çalıştı. Belçika ile 7 Eylül 1920'de, Çekoslovakya ile 25 Ocak 1924'te, Romanya ile 10 Haziran 1926'da ve Yugoslavya ile 11 Kasım 1927'de antlaşmalar imzalayarak güvenliği için önlemler aldı. Bu girişimi Küçük Antant başlığı altında inceleyeceğiz.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın içine düştüğü politik ve ekonomik kriz uzun süre durulmadı. 1918 Kasım ayının ilk günlerinde çıkan sosyalist ayaklanmalar, 1919'un ortalarına kadar sürdü. 19 Ocak 1919'da yapılan seçimler sonucu oluşturulan Kurucu (Ulusal) Meclis, Berlin yakınlarında küçük bir kasaba olan Weimar'da toplandı. Bu meclis, 11 Şubat 1919'da Friedrech Ebert'i devlet başkanlığına seçti. Böylece Weimar Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Kurucu Meclis, 11 Ağustos 1919'da yeni Alman Anayasası'nı hazırlayarak, demokratik bir düzen kurdu. Ancak Almanya'da sağ ve sol kaynaklı politik çalkantılar son bulmadı. Ekonomik yapı çökmüş, kentlerde işsizlik, yoksulluk, işçi gösterileri artmıştı. Toplumun her kesimi Versailles Antlaşması'na tepki göstermişti. Yeni dönemde Almanya'nın yüzyüze kaldığı en önemli sorunlardan biri "Tazminat Borçları" konusuydu. Versailles Antlaşması'na göre Almanya, İtilaf Devletleri ve onlara bağlı olan hükûmetlerin sivil halkına ve mallarına yaptığı zararları ödeyecekti. İtilaf Devletleri ve özellikle Fransa, Almanya'yı felce uğratmak için tamirat borçlarını araç olarak kullanmışlardı. Öte yandan Fransa için en önemli kaygılardan biri, yeniden inşa faaliyeti bedelinin ülke ekonomisini çökertmesi, işgale uğramamış ve fiziksel olarak daha az zarara uğramış Almanya'nın ise ekonomik yönden güçlenmesi ihtimaliydi. Versailles Antlaşması'na göre kurulan Tazminatlar Komisyonu, 27 Nisan 1921'de ödenecek miktarı 132 milyar altın Alman Markı olarak tespit etti. Almaya bu miktarın ödenmesinin imkânsız olduğunu belirterek itiraz etti. Bu konu İtilaf Devletleri arasında da görüş ayrılığına yol açtı. Sonuçta Tazminat Komisyonu Mayıs 1921'de miktardan biraz indirime gitti. Almanya 1 Ağustos 1921'de ilk taksit olarak 1 Milyar Mark ödedi. Ne var ki Almanya'nın içinde bulunduğu ekonomik kriz tamirat borçlarının ödenmesini aksattı. Almanya, 1921 yılının sonunda borçları ödeyemeyeceğini ve söz konusu borçların beş yıl boyunca ertelenmesini belirtti. İngiltere tamirat borç-

Versailles Antlaşması'nın tazminat ödenmesine ilişkin hükmü: İtilaf Devletleri ve onlara bağlı olan hükûmetlerin ileri sürdüğü ve Almanya'nın kabul ettiği üzere, İtilaf devletleri ve onlara bağlı hükûmetler ve milletlerin Almanya ve müttefikleri tarafından yapılan saldırı sonucunda uğradıkları kayıp ve zarardan Almanya ve müttefikleri sorumludur (Madde 231). İtilaf Devletleri ve onlara bağlı olan hükûmetler, eldeki anlaşmanın başka maddelerinden doğacak sürekli bir küçülmeyi dikkate aldıktan sonra, bu tür kayıp ve zararları tam olarak tazmin etmeye, Almanya'nın kaynaklarının yeterli olmadığını kabul ederler (Madde 232). (Best, 2008:41)

ları konusunda geri adım atmakla birlikte, Fransa katı tutumunu sürdürdü. İki müttefik ülke görüş ayrılığına düştü. Fransa, borç ödemelerinin askıya alınması karşılığında Ruhr madenlerinin “üretken garantiler” olarak kendisine devredilmesini istedi. Tazminat Komisyonu, İngiliz temsilcisinin muhalefetine rağmen, Fransız, Belçika ve İtalyan temsilcilerinin oylarıyla Almanya’nın tamirat borçlarını zamanında yapmadığını ilan etti. 11 Ocak 1923’te Fransız ve Belçika ortak güçleri Ruhr bölgesini işgal etti ve orada bulunan maden ocaklarına ve sanayi tesislerine el koydu. Alman işçileri ve memurları pasif direniş gösterdi.

İngiltere’de Ekim 1922’de istifa eden Lloyd George’un yerine hükûmet kuran Bonar Law, etkisiz bir protestoda bulunmakla yetindi.

Almanya’da ekonomik yapı daha da bozuldu ve Maliye Bakanı Cuno işçi ücretlerini ödeyebilmek için Mark bastı. Bu ise hiper enflasyona neden oldu. Almanya ve Fransa bu sosyal-ekonomik yapı içinde isteklerine kavuşamayacaklarını anladılar. Ağustos 1923’te Almanya’da bir hükûmet değişikliği oldu ve yeni hükûmeti kuran Gustav Stresemann, bir ay sonra Ruhr’da direnişe son verilmesini istedi.

İngiltere ve ABD’nin çabaları sonucunda Tazminat Komisyonu yeni bir ödeme planı hazırlanması için iki teknik komite kurdu. Birincisinin başına Amerikalı Charles G. Dawes, diğerinin başına da İngiliz Mac Kenna getirildi. Çalışmalar sonucunda Dawes ödeme planı 16 Ağustos 1924’te Londra’da toplanan bir konferansta imzalanan bir protokolle kabul edildi. Dawes Planı’na göre, toplam bir borç belirlenmemiş, ödenecek yıllık tazminat Fransa hazinesine, İngiltere ve ABD’ye olan borçlarını karşıladıktan sonra 1930 yılına kadar yılda 218, 1930-1935 arasında 170 ve ondan sonra 37 yıl süreyle yılda 127,5 milyon dolar ödenecekti. Ayrıca Reichsbank yeniden yapılandırıldı. Fransa’ya, ABD ve İngiltere tarafından verilecek borçlar, Fransa’nın Dawes Planı’nı kabul etmesi ve Ruhr bölgesini boşaltması koşullarına bağlandı.

Tamirat borçlarının yeniden yapılandırılması sonucunda, Almanya’nın ABD’den aldığı borçla tazminat ödemelerine mali kaynak sağlandı. Öte yandan Fransa’nın hakim olduğu Tazminat Komisyonu’nun yetkileri daraltıldı ve Ruhr bölgesi boşaltılarak Almanya’nın rahatlatılması sağlandı.

Resim 8.6

Ruhr Bölgesi

Sovyet Rusya - Almanya Yakınlaşması

Rusya’da 1917 Bolşevik Devrimi’nden sonra kurulan yeni rejim 3 Mart 1918’de İttifak Devletleriyle Brest-Litovsk Antlaşması’nı imzalayarak savaştan çekilmişti. Aynı tarihlerde Batı’da İngiliz, Fransız, ABD ve Yunan güçleri, Doğu’da ise Japon Ordusu Rusya’da kurulan düzeni yıkmak için askerî hareketlerde bulundular. Ayrıca Bolşeviklere karşı Beyaz birlikler oluşturuldu. Kuzey’de General Yudenich, Sibiryada Amiral Kolçak, Güney’de önce General Denikin, sonra Wrangil İtilaf Devletlerinden yardım alarak karşı devrimi yapmaya çalıştılar. Amiral Kolçak, 19 Kasım

1918'de Çar Naibi ve bütün Rusya'nın kara ve deniz kuvvetleri komutanı yapıldı. Batı'dan destek alan Amiral Kolçak'ın ordusu başarılı olamadı ve İtilaf Devletleri 1921'de askerî kuvvetlerini geri çekti.

Sovyet Rusya önemli bir aktör olmasına rağmen uluslararası sistemin şekillendirildiği Paris Barış Konferansı'na çağrılmadı. Polonya, Finlandiya ve Baltık devletlerinin (Estonya-Litvanya ve Letonya) uluslararası sisteme entegrasyonu aşamasında bu ülke ile ilişki kurulmaması ileriki yıllarda yeni sorunların kaynağı olacaktır. Polonya Hükûmeti'nin 1920 yılı başlarında büyük bir ülke yaratma isteği ile Ukrayna'yı ele geçirmek istemesi Sovyet Rusya'nın tepkisiyle karşılaştı. İngiltere ve Fransa'nın Ukrayna'ya yardımları sonucu Sovyet Rusya ağır bir yenilgiye uğratıldı. İki ülke arasında yapılan Riga Barışı'nda Doğu sınırları daha da genişletildi. Bu arada Mart 1919'da Moskova'da yapılan konferansta III. Enternasyonal'in kurulmasına karar verilerek ihtilalin yaygınlaştırılması amaçlandı. Batı dünyası Sovyet Rusya'yı dışladı.

Versailles Antlaşması'nın inşa ettiği uluslararası düzenin ilk yıllarında Sovyet Rusya ve Almanya arasında bir yakınlaşma belirmiştir. Özellikle tamirat borçları nedeniyle Almanya'nın baskı altına alınması toplumun bakış açısını değiştirmişti. Dünya'daki ekonomik sorunların tartışılması ve uluslararası ticaretin canlandırılması için düzenlenen Cenova Konferansı'nda (10 Nisan-19 Mayıs 1922) iki ülkenin yakınlaşması ilk sonucunu verdi. Konferans devam ederken 16 Nisan'da Cenova yakınlarında Rapallo'da bir antlaşma imzalandı. Almanya ve Sovyet Rusya arasında imzalanan Rapallo Antlaşması'nda; iki hükûmetin ya da vatandaşlarının uğradıkları zararların tazmininden karşılıklı olarak vazgeçmesi, iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulması, ticari ve ekonomik ilişkilere önem verilmesi gibi hususlara yer verilmişti.

Rapallo Antlaşması'yla iki devlet İtilaf Devletleri ve ortakları karşısında yalnızlıklarına son vermişti. Almanya Versailles düzeninden kurtulmayı amaçlarken, Sovyet Rusya da kendisini Batı dünyasına kabul ettirme konusunda adım atmıştı. Rapallo Antlaşması, İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği Batı ülkelerinde endişe ile karşılandı. Ancak Almanya'nın Locarno Antlaşmalarını imzalaması ve Milletler Cemiyeti'ne girmesi Sovyet Rusya'nın hoşnutsuzluğuna yol açtı. Bunu gidermek için 24 Nisan 1926'da Berlin'de yeni bir Alman-Sovyet Rusya Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre, taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğeri tam bir tarafsızlık politikası izleyecekti. Ayrıca bir araya gelen devletler birine ambargo ya da yaptırımlar uygulamaya kalkıştırlarsa diğeri buna katılmayacaktı. İki ülke arasındaki ilişkiler bu dozda Hitler'in 1933'te iktidara gelmesine kadar sürmüştür.

Silahsızlanma ve Ortak Güvenlik

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra İngiliz Liberal Partisi'nin bazı üyeleri ile İşçi Partisi'nden Philip Snowden, savaşların ortadan kaldırılması için "Demokratik Kontrol Birliği"ni kurmuşlardı. Diğer anlatımla bu girişimin temel amacı, kuvvet dengesi politikasından vazgeçilerek etkili bir silahsızlanmaya gidilmesi ve silah sanayisinin bütün dünyada devletleştirilmesiydi. (Gürün, 1997:96). Savaş sırasında ortaya atılan bu görüşler, Wilson'un ünlü 14 ilkesiyle hayat buldu. Başkan Wilson 4. ilkesinde, "Her ülkenin silahlarını, iç güvenliğin gerektirdiği dereceye indirmek için karşılıklı garantilerin verilip alınması" esasını öne sürmüştü. Diğer müttefikler Paris Barış Konferansı'nda bu isteğe muhalefet ettiler. İngiltere, sadece kara kuvvetlerinin indirimini desteklerken Fransa, İtalya ile diğer müttefikler bu ilkeye şiddetle karşı çıktılar. Bu ülkeler yenilen devletlerin silahtan arın-

Ortak Güvenlik: Uluslararası kamuoyunu saldırganlığı kınama yönünde seferber ederek devletler arasındaki barışı koruma ilkesi. Genel olarak Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin temel amacı olarak görülür.

dırılmasını istemektedirler. Ancak, ABD'nin ağırlığını koyması sonucu Milletler Cemiyeti Misakı'nın 8. maddesi bu konuya ayrıldı. 8. madde şöyledir: "Cemiyet üyeleri barışı korumanın; millî silahları ve teçhizatı, millî güvenlik ve milletlerarası yükümlülüklerin müştereken yerine getirilmesi ile uyumlu en düşük noktaya indirilmesini gerektirdiğini kabul ederler" (Gündüz, 1998; 72).

Müttefik devletler arasında tam bir görüş birliği olmamasına rağmen Almanya'nın silahsızlandırılması için Versailles Antlaşması'na çok sert hükümler kondu. Çünkü savaştan önceki silahlanmanın sorumlusu olarak Almanya'yı göstermekteydiler. Versailles Antlaşması'nın silahsızlanmayı öngören 159-210. maddelerinin başına konan giriş kısmı, bu ülkenin silahsızlandırma konusunda her şeyi kabul ettiğini göstermektedir: "Bütün milletlerin silahlarında genel bir kısıtlamayı başlatabilmek amacıyla Almanya, kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin müteakip hükümlere harfiyen uymayı taahhüt eder." (Gürün, 1997; 97). Versailles Antlaşması'nda zorunlu askerliğin yasaklanması, Alman Genelkurmayı'nın kaldırılması, Rhein Nehri'nin doğu kıyısının 50 km derinliğinde askersizleştirilmesi, 12 yıl görev yapacak er ve erbaşlardan kurulu 100 bin kişilik asker bulundurulması hükümetlerine yer verilmişti. Ayrıca Alman Deniz Kuvvetleri 10 bin tonu geçmemek üzere 6 zırhlı, 6 hafif kruvazör, 12 destroyer ve 12 torpidoyu ve 15 bin kişilik personeli aşamayacaktı. Antlaşmanın öngördüğü kısıtlamalar arasında Almanya'nın denizaltı sahibi olmasına yasaklama getirilmesi, askerî uçak ve balon yapmaması gibi hususlar da vardı. Belirtilen sınırlamalara uyulup uyulmadığı ise müttefik güçler ve onların ortakları tarafından oluşturulacak bir "Kontrol Komisyonu" aracılığıyla yapılacaktı. Bu komisyon 31 Ocak 1927'ye kadar çalışmalarını sürdürdü (Sarica, 1982; 199-200).

Yenilen devletlerin barış antlaşmaları aracılığıyla silahsızlandırılıp askerî güçleri tasfiye edilirken, yenien devletler Milletler Cemiyeti Misakı'nın 8. ve 9. maddelerine rağmen silahlarını azaltma konusunda isteksiz davranmışlardır. Bir dizi görüşmeden sonra 1920'de silahsızlanma konusunda önerilerde bulunmak üzere bir komisyon kuruldu. Bu komisyon silahsızlanmayı güvenlik sorunu ile birlikte ele aldı. Ne var ki ilgili devletler, birbirine bağlı "tahkim, güvenlik ve silahsızlanma" alanlarının hangisinin öncelikli ele alınması gerektiği konusunda anlaşamamışlardır. Almanya silahsızlanmayı öne çıkarırken Fransa ise güvenliğin öncelikli olarak ele alınmasını savundu.

Denizde Silahsızlanma

Woodrow Wilson'dan sonra 1921'de ABD Başkanlığı'na seçilen Warren G. Harding, dış politikada izolasyonu (Monreo Doktrini) benimsedi. ABD, 24 Ağustos 1921'de Almanya ile ayrı bir barış antlaşması imzalayarak, eski başkan Wilson'un en önemli projesi olan Milletler Cemiyeti'nin dışında kaldı. Ancak Japonya'nın Uzakdoğu'da silahlanması ve ABD ile bir yarışa kalkması üzerine Başkan Warren G. Harding, diplomatik bir hamlede bulundu. 11 Ağustos 1921'de Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda, Belçika, Portekiz, Japonya ve Çin'in temsilcilerini Uzakdoğu sorunlarını görüşmek üzere Washington'a bir konferansa davet etti. 12 Kasım 1921-6 Şubat 1922 tarihleri arasında süren Washington Konferansı'nda denizde silahsızlanma ve Uzakdoğu ile Pasifik bölgesinin sorunları tartışıldı. Katılan devletler bu konulara ilişkin üç antlaşma imzaladılar. ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya arasında 6 Şubat 1922'de imzalanan "Deniz Silahlarının Sınırlandırılması Antlaşması"yla bu devletlerin sahip olabilecekleri maksimum deniz gücü belirlendi. Buna göre, ABD ve İngiltere 525.000, Japonya 315.000, Fransa ve İtalya 175.000 tonaj büyüklüğüne kadar gemilere sahip olabileceklerdi. Bu antlaşmayla İngiltere, deniz üstünlüğünü ABD ile paylaşmak zorunda kaldı.

Monreo Doktrini: ABD Başkanı James Monroe tarafından 1823'te ilan edilen ve ABD'nin Batı Yarımküre sorunlarına Avrupalı güçler tarafından müdahale edilmesini kabul edemeyeceğini açıklayan doktrin.

Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı

Washington Konferansı'nda büyük tipteki gemiler için tonaj ve oran sınırlamaları kabul edilmekle birlikte, daha küçük gemiler için herhangi bir yasak getirilmedi. ABD, bu eksikliği gidermek ve denizde silahsızlanma sürecini tamamlamak için Nisan 1927'de Cenevre'de bir konferans toplanmasına öncülük etti. Fransa ve İtalya, getirilmek istenilen oranlara karşı çıktıkları için konferansa katılmadılar. ABD, İngiltere ve Japonya arasında Ağustos 1927'ye kadar yapılan görüşmelerden de sonuç alınamadı.

Cenevre Konferansı'nın başarısızlığa uğramasına rağmen, denizde silahsızlandırma çabaları sona ermedi. 1928'de Briand-Kellogg Paktı'nın imzalanması, ABD'de Herbert Hoover'in başkanlığa seçilmesi, Mart 1929'da İngiltere İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi siyasi havayı yumuşattı. Nitekim Ocak 1930'da deniz silahlarıyla ilgili Londra'da yeni bir konferansın toplanması kararı alındı. Kararlaştırılan tarihte başlayan konferansa, Fransa ve İtalya da katıldı. Fakat konferans boyunca tam bir uzlaşma sağlanamadı. Fransa, sömürgelerinin uzaklığını öne sürerek, Washington Konferansı'ndaki oranların kruvazörlere de uygulanmasına karşı çıktı ve İtalya'yla eşitliği kabul edemeyeceğini bildirdi. İtalya ise Fransa'yla eşitlik konusunda ısrar etti. Fransa'nın isteğini ABD, İtalya'nın isteğini de Fransa kabul etmedi. Bu nedenle İtalya ve Fransa, 22 Nisan 1930'da imzalanan deniz silahsızlanması antlaşmasının tonajlar ve oranlarla ilgili bölümünü imzalamadılar. Londra Antlaşması'nda kruvazör ve daha küçük gemilerde ABD'ye 323.000, İngiltere'ye 339.000 ve Japonya'ya 208.850 tonaj ayrıldı. Destroyer tipi gemilerde ise ABD'ye ve İngiltere'ye 150.000, Japonya'ya 105.000 tonaj sınırlaması konuldu. Ayrıca her üç ülkenin 52.700 tonaj denizaltısı olacaktı ve bu ülkeler 1936'ya kadar hiçbir zırhlı gemi yapamayacaklardı.

Londra'da deniz silahlarının azaltılması ile ilgili başarı sağlanmakla beraber, kısa bir süre sonra dünya ölçeğinde yeni bir bunalım sürecine girilmesi nedeniyle silahlanma tekrar başlayacaktır.

Karada Silahsızlanma

Milletler Cemiyeti'yle yeni bir dünya düzeni kurmaya hedefleyenler, ortak güvenliğin sağlanmasını ve silahsızlanmayı öncelikleri arasına almışlardı. Daha doğrusu ortak güvenlik ilkesinin uygulamaya geçirilmesini silahsızlanma koşuluna bağlamışlardı. Almanya ve diğer yenilen devletlere barış antlaşmaları yoluyla dayatılan silahsızlanmaya ilişkin hükümler, genel silahsızlanmanın ilk aşaması kabul etmişlerdir.

Milletler Cemiyeti Misakı'nın 8. maddesine dayanılarak 1920'de silahsızlanma sürecini ele almak üzere bir komisyon kurulmuş ise de 1926'ya kadar somut bir adım atılamamıştı. Ancak Milletler Cemiyeti Konseyi, Aralık 1925'te bir "Silahsızlanma Hazırlık Komisyonu" kurmayı kararlaştırdı. Bu komisyon 1926-1931 yılları arasında silahsızlanmanın temel ilkeleri üzerinde bir metin meydana getirmek için çalıştı. Almanya 1926'da, Sovyetler Birliği ise 1927'de komisyonun çalışmalarına katıldı. O tarihlerde Avrupa siyasetinde saygınlığı artan Türkiye de silahsızlanma için yürütülen çalışmalara davet edildi.

Almanya, ya Versailles Antlaşması nedeniyle karşı karşıya kaldığı silahsızlanma koşullarında ya da bütün devletlerin kendisi nispetinde silahsızlanmasının sağlanması tezini savundu. Diğer bir anlatımla Almanya, silahsızlanma çalışmaları boyunca "eşitlik" ilkesini öne sürdü. Fransa ise bütün politikasını Almanya'nın ezilmesi üzerine kurduğu için "eşitlik" anlayışına itiraz etti. Bununla birlikte sadece silah al-

tında bulundurulacak asker sayısının sınırlandırılması, geniş bir denetleme sisteminin kurulması ve bütçelere silahlanma için konulacak miktarların azaltılması gibi hususların da konulmasını gündeme getirdi. İngiltere ise Fransa'nın tam tersi olarak eğitilmiş/talimli asker sayısının sınırlandırılmasına sıcak yaklaştı. Bu konuda ABD, İngiltere ve Almanya'yı destekledi. Batılı ülkelerden büyük bir endişe duyan Sovyetler Birliği ise mutlak ve genel bir silahsızlanma önerisinde bulundu. Sovyet Rusya 15 Şubat 1928'de Silahsızlanma Konferansı Hazırlık Komisyonu'na 63 maddelik bir belge sundu. Sovyet delegasyonu, bu belgeyle bütün silahların yok edilmesini, genelkurmay başkanlıklarının kaldırılmasını, harp okullarının kapatılmasını, bütün kara, deniz ve hava kuvvetlerinin terhis edilmesi gibi ilkeleri açıkladı.

Sovyet tezi, Almanya ve Türkiye dışında komisyon çalışmalarına katılan devletler tarafından gerçekçi bulunmamış ve dikkate alınmamıştı. Sovyet delegasyonu, 23 Mart 1928'de yeni bir tasarı daha sunarak, her cins silahın aşamalı olarak azaltılmasını ve azaltma miktarının büyük devletler için daha yüksek tutulmasını önerdi. Komisyon bu tasarıyı da kayda değer bulmamıştı (Gürün, 1997: 132-133; Armaoğlu, 1988,: 223-224).

Silahsızlanma Konferansı Hazırlık Komisyonu, 9 Aralık 1930'da silahsızlanma tasarısı anlaşması üzerinde uzlaşarak çalışmalarını tamamladı. Tasarı 60 maddeden oluşturulmuştu. Bu tasarı 2 Şubat 1932'de Cenevre'de 62 ülkenin katıldığı Silahsızlanma Konferansı'nda ele alındı. Ancak uluslararası sistemin koşullarının değişmesi, Japonya'nın Mançurya'ya saldırması, Almanya'nın "eşitlik" ilkesinde ısrar etmesi, İngiltere ve ABD'nin etkili bir siyaset yürütmemesi ve yine Almanya'da Nazizm'in yükselişe geçmesi gibi faktörlerden dolayı başarısızlığa uğradı.

Karada silahsızlanma sürecinde ilgili devletlerin ortaya attıkları tezler neyi içermişti?

SIRA SİZDE

GÜVENLİĞİ SAĞLAMA GİRİŞİMLERİ

Milletler Cemiyeti'nin Başarısız Kalması

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra barışı ve güvenliği sağlama konusunda anahtar rol oynaması düşünülen Milletler Cemiyeti, kuruluş anlarından itibaren etkisiz kalmıştı. Avrupa devletlerinin tamirat borçlarının ödenmesi konusunda uyuşmazlığa düşmesi, ABD, Sovyetler Birliği ve Almanya'nın Milletler Cemiyetinde yer almaması ve Fransa ile İngiltere arasında görüş ayrılıklarının derinleşmesi bu kurumun etkili bir politika yürütememesinin belli başlı nedenleri arasında yer almaktadır. Ayrıca Milletler Cemiyetinin kurulur kurulmaz, örgütün önemli organlarından biri olan Konseye İtilaf ve ortak devletlerin daimi üye olarak yer alması, devletlerarasında eşitlik ilkesini ortadan kaldırmıştı.

Cemiyet'in savaştan sonra milliyetler ilkesi doğrultusunda sayısı bir hayli artan devletler arasında ortak güvenliği sağlaması en büyük beklentilerden biriydi. Orta ve Doğu Avrupa'da birbirleriyle sorunları olan ve milliyetçilikleri zirveye çıkmış yeni devletler arasında barışı ve güvenliği sağlamak en başta umutsuzluk yaratmıştı. Oysa Milletler Cemiyeti'nin ortak güvenliği sağlaması için savaşı yasaklaması ve etkin mekanizmalar geliştirmesi gerekiyordu. "Milletler Cemiyeti'nin Kurulması" başlığı altında da yazdığımız gibi Misak'ın 12. maddesinde uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için, önce uluslararası hakeme, yargı organına (Uluslararası Daimi Adalet Divanı) veya Konsey'e gidilmesi öngörülmüştü. Konsey raporunun verilmesinden itibaren 3 ay geçinceye kadar hiçbir şekilde savaşa başvurulmayacaktı. Hukuki uyuşmazlıklar ortaya çıktığında hakem veya yargı organına gidilecekti. Milletler Cemiyeti Misakı

incelendiğinde görüleceği gibi, savaşı önleme konusunda kurulan uluslararası sistemde boşluklar vardı. Cemiyet'in caydırıcı olma ve yaptırım uygulama olanağı sınırlı idi. Savaşı başlatan devlete karşı ekonomik ve mali önlemler alma ve bu devletle her türlü ilişkinin kesilmesi söz konusuydu. Ayrıca Konsey, askerî önlemler alınması noktasında üye devletlere sadece önerilerde bulunabilecekti.

Cemiyet'in etkin bir yaptırıma sahip olmaması bizzat onu kuranlar tarafından itiraf edilmiştir. İngiliz Lord Robert Cecil, Avam Kamarası'nda Versailles Antlaşması'nın onaylanması görüşmeleri sırasında söylediği sözler bunu teyit eder niteliktedir: "Çoğunlukla bir süper devlet gibi bir çözüm girişimi yok; Konseyin veya Cemiyet Genel Kurulunun bir kararını uygulamak için güce dayanmak gibi bir girişim de yok. Şimdiki durum göz önüne alındığında bu yollar neredeyse hiç uygulanabilir değil. Şu an güvendiğimiz kamuoyudur. (...) ve eğer bu konuda haklı değilsek, demek ki hiçbir şeyde haklı değiliz". Lord Cecil, etkin yaptırımı benimsemişliğini, rıza yöntemini ve kamuoyunun baskısını dikkate aldığını Cemiyet'in ilk Genel Kurul toplantısında da savundu: "Milletler Cemiyeti'nin emrindeki en güçlü silahın ekonomik veya askerî silah ya da maddi güce dayanan başka bir silah olmadığı doğrudur. Elimizdeki en güçlü silah kamuoyu silahıdır" (Carr, 2010:84).

Etkin ve sonuç alıcı bir mekanizmaya sahip olmayan Milletler Cemiyeti, Litvanya'yla Polonya arasındaki Vilna kenti konusundaki uyuşmazlıkta hakemlik yapmaya çalıştı ise de bu sorun "Büyükelçiler Konferansı" yoluyla çözülmüştür. Ayrıca Yukarı Silezya'nın bölüşülmesi, Memel sorunu ve Teschen uyuşmazlığında hakemlik yapmasına rağmen, fiili durumu onaylamak zorunda kalmıştır.

Bazı devletler, barışı sürdürme ve savaşları önleme konusunda başarısızlığı belirginleşen Milletler Cemiyetinin etkin kılınması için Almanya ve Sovyetler Birliği'ni örgüte üye olması için girişimlerde bulunmuşlardır. Ayrıca Milletler Cemiyeti mekanizması dışında da güvenliği sağlama adımları atmışlardır.

Cenevre Protokolü

Uluslararası sistemin şekillendirilmesinde ve barışın korunması için çözümlenmesi gereken en önemli sorunlardan birincisi, Fransız-Alman ilişkilerinin düzene sokulması, diğeri de silahsızlanmayla birlikte ortak güvenliğin sağlanmasıydı. İngiltere silahsızlanmanın gerçekleştirilerek barışın korunacağına inanırken Fransa ise Almanya'dan daha güçlü olan durumunu koruyarak bu amaca ulaşmaya çalıştı.

Milletler Cemiyeti'nin taşıdığı zaafıların giderilmesi, uyuşmazlıkların zorunlu olarak hakem önüne çıkarılmasının sağlanması ve bir uluslararası ordunun kurulması için 1920'de "Daimi Danışma Komisyonu" kuruldu. Bu komisyonun hazırladığı rapor 1922'de kabul edildi. Bu rapora göre, genel silahsızlanma çalışmalarından önce bütün ülkelerin katılabileceği bir savunma antlaşması hazırlanması söz konusu olmalıydı.

Nitekim Milletler Cemiyeti 1923'te, bir "Karşılıklı Yardım Antlaşması" hazırlayarak üye devletlerin onayına sundu. Bu antlaşmaya göre, devletlerden birinin saldırıya uğraması hâlinde Milletler Cemiyeti Konseyinin dört gün içinde kimin saldırgan olduğuna karar vermesinden sonra, diğer devletlerin doğrudan doğruya saldırıya uğrayana yardım etmesi gerekecekti. Fransa ve bazı devletler bu projeyi kabul etti. Ancak İngiltere, Dominyonlar, İskandinav ülkeleri ve Hollanda çok fazla yükümlülük altına gireceklerini öne sürerek reddettiler.

Çekoslovakya Dışişleri Bakanı E. Beneş 1924'te Milletler Cemiyeti Meclisine bir başka proje sunarak ortak güvenliğin sağlanması yönünde bir adım attı. "Cenevre Protokolü" ya da "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü İçin Protokol"

adıyla anılan bu girişim, sorunların çözümünde tahkim yöntemini esas alınmasını içermiştir. Buna göre uluslararası uyuşmazlıklar ya Uluslararası Adalet Divanı'na, ya da hakeme götürülecekti. İlgili devletler bunu yapmazlarsa saldırgan sayılacaklardı. Sonrasında da mali, ekonomik ve askerî yaptırımlar uygulanacaktı. Milletler Cemiyeti üçte iki çoğunluğa dayanarak karar verebilecek, yaptırım uygulamaları için antlaşmaya taraf devletleri eyleme geçirebilecekti. Protokol, Milletler Cemiyeti Misakı'nın daha etkin bir şekilde çalışmasını sağlayacaktı. 2 Ekim 1924'te Milletler Cemiyeti Meclisinde ele alındı. İngiltere ve dominyonlar, birçok yükümlülük altına gireceklerini öne sürerek kabul etmediler. ABD'de protokolü, Monroe Doktrini ve Avrupa'nın Güney Amerika'nın işlerine karışmasına yol açacağı gerekçesiyle benimsemedi. Reddedilmesi için İngiltere'yi kışkırttı. Böylece Cenevre Protokolü de başarısızlığa uğradı.

Locarno Antlaşmaları

Fransa, Versailles sisteminin öngördüğü garantilerin hiçbirisinin gerçekleşmemesi üzerine politika değişikliğine giderek Almanya'yla uzlaşmaya çalıştı. Bunu tetikleyen en önemli gelişme, 1925'te Fransa'da "milli blok" un yerine "sol kartel" in iktidara geçmesidir. Radikal sosyalist Herriot liderliğinde hükûmet kuruldu. Yeni hükûmet sosyalist olmasına rağmen ekonomide ve dış politikada liberalizmin etkili olduğu bir çizgi izledi. Almanya ve Sovyet Rusya ile dostane bir ilişki sürdürülmesini arzu etti. Ancak bu hükûmette Millî Blok gibi ülkenin güvenliğini ön planda tutmayı tercih etti.

İngiltere'nin Cenevre Protokolü'nü onaylamaması, Meclis'te ve Senato'da Hükûmet aleyhtarı grupların etkili olması ve Dawes Planı sonucu Ruhr bölgesinin boşaltılmasına karşı olanların artması, Herriot hükûmetini zora sokmuştu. Fransa'daki politik gelişmeleri yakından takip eden Alman Dışişleri Bakanı Stressemann, Fransa Başbakanı Herriot'un başlattığı yeni süreci desteklemek amacıyla bu ülkenin ihtiyaç duyduğu garantilerin verilebileceğini seslendirmeye başladı. Paris'teki Alman Büyükelçisi von Hösch, 9 Şubat 1925'te Başbakan Herriot'u ziyaret ederek bir memorandum sundu. Bu memorandumla Almanya'nın, "Rhein ile ilgili devletlerin, özellikle İngiltere, Fransa, İtalya ve (Almanya'nın) birbirleriyle savaşmayacaklarını alenen taahhüt edecekleri pakta katılabileceğini" bildirdi (Gürün, 1997:128). Sosyalist Herriot Hükûmeti'nin 10 Nisan 1925'te mali sorunları çözmemesi nedeniyle düşürülmesinden sonra bu girişim, yeni hükûmeti kuran Paul Painleve tarafından ele alındı. Yeni hükûmetin dışişleri bakanı, barış ve bir "Avrupa Birliği" projesi yanlısı Aristide Briand oldu. Yeni dışişleri bakanı Haziran 1925'te Ruhr bölgesini boşalttırdı ve Almanya ile uzlaşmanın kapılarını açtı.

Fransa 15 Eylül 1925'te Almanya'yı İsviçre'nin Locarno şehrinde konferansa davet etti. Konferans, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya'nın katılımıyla 5-16 Ekim 1925 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Konferansın son gününde 9 belge parafe edilerek önemli bir adım atıldı. Bu belgelerin arasında en önemlilerinden birisi Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanmış olup, Fransız-Alman ve Belçika-Alman sınırlarını karşılıklı garanti altına alandır. Yine beş devlet arasında imzalanan diğer bir antlaşmayla İngiltere ile İtalya'nın Almanya'nın batı sınırlarını garanti altına almasıdır. Ayrıca Fransa-Polonya, Fransa-Çekoslovakya antlaşmaları imzalandı. Bunlarla Fransa, her iki devlete Almanya ile olan sınırları konusunda garanti verdi. Locarno'da Almanya, Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında tahkim antlaşmaları da imzalandı. Antlaşmazlıklar sorunlar barışçı yollardan çözülecekti.

Almanya, Lacarno'da Batı sınırlarını ve Versailles Antlaşması'nın bu bölgeye yönelik hükümlerini kabul etmiştir. Ancak antlaşmalarda Doğu sınırına ilişkin bir düzenleme bulunmaması da bu ülkenin bu bölgede mevcut olan statükoyu tanımadığını göstermektedir.

Sovyet Rusya'nın Locarno'ya çağrılmaması Stalin'in bu antlaşmaları kapitalist ve Sovyetler karşıtı bir koalisyon olarak yorumlamasına yol açmıştır. Ayrıca Almanya'nın Rapollada kurduğu düzenden de vazgeçtiğini gösteriyordu. Almanya Batı'ya entegre edilmiştir.

Locarno Antlaşmaları iki savaş arasında önemli diplomatik bir adım olarak görülmüştür. Bu antlaşmalar, Almanya, Milletler Cemiyetine üye olduktan sonra yürürlüğe girecekti. Almanya Eylül 1926'da Milletler Cemiyeti Konseyine daimi üye olarak girdi.

Briand-Kellogg Paktı

Fransa, durumunu güçlendirmek için ABD'ye yöneldi ve bu ülke ile ilişkilerini sıklaştırmaya çalıştı. Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand, ABD'nin savaşa girişinin 10. yıl dönümünde 6 Nisan 1927'de bu ülkenin barışsever liberal çevreleriyle yaptığı görüşmede Amerikan halkına bir mesaj yayınladı. Bu mesajda Fransa'nın savaşı kanun dışı ilan eden karşılıklı yükümlülükte bulunulmasına ilişkin bir pak-tı imzalamaya hazır olduğunu açıkladı. Ardından önerisini Haziran 1927'de ABD Dışişleri Bakanı Kellogg'a sundu. Kellogg ise barışçı çevrelerin etkisiyle Aralık 1927'de verdiği cevapta "savaşı bir millî politika aracı olarak kullanmaktan vazgeçme yükümlülüğünün" dünya çapında bütün devletlerce imzalanacak çok taraf-lı bir antlaşmada yer almasını istedi. Kellogg önerisini Nisan 1928'de Almanya, İngiltere, İtalya'ya iletti. İngiliz ve Fransız Hükûmetleri, böylesine geniş bir yükümlülük sistemini kabul etmekte duraksama göstermiş iseler de kamuoylarının baskısıyla onaylamak zorunda kalmışlardır.

Briand-Kellogg Paktı, Paris Paktı ya da Kellogg Paktı, adlarıyla anılan belge 9 devlet arasında (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Çekoslovakya, Polonya ve Belçika) imzalandı. Bu sayı İngiltere ile birlikte hareket eden dominyonlar da eklendiğinde 15'e çıkmaktadır. Pakt, giriş ve iki maddeden oluşmuştur. Devletler, uluslararası ilişkilerde savaşı ulusal politikalarına alet etmeyeceklerini, anlaşmazlıkların çözümü için savaş yoluna gitmeyeceklerini, uyuşmazlıklarını barışçı yollardan çözeceklerini kabul etmişlerdir. Pakt, bütün dünya

Resim 8.7

Briand-Kellogg Paktı'nın İmza Töreni

devletlerinin katılmasına açık tutuldu. Nitekim 48 Milletler Cemiyeti üyesi, 9 da Cemiyet dışından devlet katıldı. Sovyet Rusya ve Türkiye bu Pakt'a dahil oldu. Sovyet Rusya'da 1929'da Çiçerin'in yerine Dışişleri Bakanlığına gelecek olan Litvinov, ortak güvenlik konusunda bir adım daha attı. Litvinov, Kellogg Paktı'nda yer alan şartları, Polonya, Letonya, Estonya, Romanya ve Türkiye'nin yer aldığı farklı bir antlaşmaya dönüştürdü. Litvinov Protokolü denilen ve 9 Şubat 1929'da imzalanan bu belge ortak güvenlik alanında atılmış bir adım olarak sayılmaktadır. Ancak bu düzenleme de amacına ulaşmamış, kâğıt üzerinde kalmıştır. Briand-Kellogg Paktı da aynı şekilde işlevsiz kalmış ve öngördüğü sistem oturtulamamıştır.

Hakemlik Genel Senedi

1919'dan sonra kurulmaya çalışılan uluslararası sistemde barışın "hakemlik, güvenlik ve silahsızlanma" ile gerçekleşebileceğine yönelik bir inanç vardı. Milletler Cemiyeti bu gerçekten hareketle 26 Eylül 1928'de "Hakemlik Genel Senedi" adı verilen bir belge hazırlayarak, üye olan ve olmayan ülkelerin onayına sundu. Bu girişimle; uzlaştırma, hakemlik ve yargı yöntemlerinin bağdaştırılmasına çalışıldı. Buna göre, diplomasi yoluyla çözüme kavuşturulamayan uyuşmazlıklar, uzlaştırma yoluyla çözülmeye çalışılacaktı. Hukuki uyuşmazlıklarda ancak bütün taraflar anlaşılırsa uzlaştırma yoluna gideceklerdi. Eğer hukuki bütün anlaşmazlıkları, taraflar aralarında hakeme sunmak için uyuşmuş değillerse "Uluslararası Daimi Adalet Divanı"na göndereceklerdi. Hakemlik Genel Senedi ile bütün anlaşmazlıklar, tarafların rızası veya bu olmadan bir tarafın istemi ile hakemliğe götürülebilecekti (Sarica, 1982: 221-223).

Milletler Cemiyeti, Hakemlik Genel Senedi'ni benimsemiş devletler arasında çıkan uyuşmazlıkların, Uluslararası Daimi Adalet Divanı statüsünde olduğu gibi antlaşmalara, teamüle, hukukun genel ilkelerine dayanılarak çözülmesi anlayışını yerleştirmeye çalıştı.

Ekonomik İşbirliği (Avrupa Birliği) Girişimi

Fransız yöneticileri, Almanya'ya karşı İngiltere'nin tam anlamıyla desteğini alamayacaklarını anlayınca, bu defa Almanya'yı da içine alacak ve Locarno Sistemi'ni güçlendirecek bir formül üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand, 5 Eylül 1929'da Milletler Cemiyeti 10. Genel Kurulunda yaptığı konuşmasında "Avrupa Birliği" kurulması önerisinde bulundu. Briand konuşmasında "Avrupa halkları gibi, coğrafi gruplar teşkil eden milletler arasında bir çeşit federal bağ bulunması gerektiğini düşünmekteyim. Herhangi bir zamanda birbirleriyle temas edebilmeleri, menfaatleri konusunda görüşmeleri, müşterek kararlar almaları, çıkabilecek fevkalade durumları karşılayabilmek için aralarında bir dayanışma kurmaları mümkün hâle getirilmelidir. İleriye sürmek istediğim işte bu ilişkidir. Şüphesiz bu bağ esas itibarıyla ekonomik olacaktır. Zira konunun en acil yönü budur ve bu istikamette başarıya ulaşabileceğimiz düşünüyorum" diyerek büyük projesini açıklamıştı (Gürün, 1997: 138). Briand'ın işaret ettiği federalizm, devletlerin egemenlik haklarını ortadan kaldırmadan sosyal ve ekonomik yakınlaşma olanaklarını artıracaktı. Briand'a göre bu birliğin içinde üç organ yer alacaktı. Avrupa Konferansı, Daimi Siyasal Komite ve Hakem Komitesi. Tasarlanan bu yeni oluşumun en önemli ayaklarından birini ilgili devletler arasında ekonomik bir birlik oluşturacaktı.

Briand'ın bu önerisi Milletler Cemiyetinin 9 Eylül 1929 tarihli toplantısında tartışıldı. Üyeler, öneriyi hükümetlerine takdim edeceklerini belirttiler. Ancak bu öneri o tarihlerde uygulamaya konulamadı.

Küçük Antant

Küçük Antant, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ardından kalan boşluğu doldurmak, Tuna ve Balkanlar bölgesinde istikrarı kurmak üzere yapılmıştı. Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Edward Beneş Aralık 1919 ve Ocak 1920'de Yugoslavya ve Romanya'ya birer ittifak önerisinde bulunarak, güç birliğine gidilmesini istedi. Aslında bu girişimi tetikleyen olay, 1920'de gerçekleşen Fransa-Macaristan yakınlaşmasıdır. Fakat girişim, sonradan Fransa'nın Avrupa'da üstünlüğünü sürdürme ve yaslanabileceği bir ittifak sistemine dönüşmüştür. Altında Almanya'nın olası saldırısına karşı Tuna Blok'u oluşturma düşüncesi yatmaktadır.

Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Beneş, revizyonizme karşı ittifak olarak önerdiği oluşum için ilk antlaşma, 14 Ağustos 1920'de Çekoslovakya ve Yugoslavya arasında yapıldı. Antlaşmaya göre, taraflardan birine saldırılması hâlinde diğeri yardım edecekti. Ardından 1921 Mart'ında son Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl, Macaristan'da hükümdarlığı ele geçirme girişiminde bulununca, 23 Nisan 1921'de Çekoslovakya ile Romanya arasında bir ittifak antlaşması imzaladı. Bu zincire, 7 Haziran 1921'de Romanya ve Yugoslavya ittifakı eklendi.

Fransa, Tuna bölgesinde ortaya çıkan statükocu ve anti-revizyonist bloka kayıtsız kalmadı. Bu ülke, Almanya'ya karşı bu ittifakı destekledi ve sözü edilen ülkelerle antlaşmalar yaptı. 25 Ocak 1924'te Çekoslovakya, 10 Haziran 1926'da Romanya ve 11 Kasım 1927'de Yugoslavya ile ittifak antlaşmaları imzalayarak Küçük Antant'ı nüfuzu altına aldı. Kıta Avrupa'sında bir "Fransız Sistemi" kurmaya çalıştı.

Küçük Antant ittifakları, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya arasında 21 Mayıs 1929'da yapılan antlaşmayla süresiz hâle getirildi. Ne var ki, bu ittifak zinciri Yugoslavya'yı İtalya'ya, Besarabya'ya sorunu nedeniyle Romanya'yı Sovyetler Birliği'ne ve Südet Almanları nedeniyle de Çekoslovakya'yı Almanya'ya karşı korumaktan uzaktı.

SIRA SİZDE

Küçük Antant'ın amacı neydi?

1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ VE ULUSLARARASI SİSTEMİN ZAYIFLAMASI

İngiltere'nin 1919-1929 yılları arasında dünya pazarları üzerinde yüzyıllardır sürdürdüğü egemenliği zayıfladı. Yerine bir süreden beri dünyanın en büyük ekonomik gücü hâline gelmeye başlayan ABD geçti. Ayrıca Avrupa, uluslararası politikalar açısından merkezî bir güç olmaktan çıkmaya başladı. ABD, ikili antlaşmalarla gücünü pekiştirdi ve hegemonyanın İngiltere'den kendisine geçmesini sağladı. ABD'nin 1920'de petrol üretimi dünyadaki üretimin üçte ikisine; çelik üretimi dünyadaki yarısından fazlasına; elektrik üretimi ise Avrupa'dakine eşitti. 1920'lerde ABD, dünyanın en büyük ihracatçısı ve İngiltere'nin ardından en büyük ithalatçısıdır. Bu büyük güç, savaş sonrasında Avrupa'ya büyük miktarda mali fonlar aktardı. Daha önce de belirttiğimiz gibi mali fonların bir kısmı, Dawes Planı çerçevesinde Almanya'ya gönderildi. Bununla birlikte savaşın iki büyük galibi olan İngiltere ve Fransa'ya, bu ülkelerin ulusal gelirlerinin neredeyse yarısına ulaşan borçlar vermişti.

Ekonomik gücünün zirvesinde olan ABD, New York borsasının 24 Ekim 1929'da büyük miktarda değer kaybetmesiyle tarihin en büyük bunalımlarından birine sürüklendi. Bu ekonomik krizin nedenleri üzerine çeşitli tezler olmakla birlikte, iki görüş öne çıkmaktadır. Birincisi, ABD ekonomisinin savaş sonunda aşırı büyümesinden dolayı uluslararası ekonomide büyüyen dengesizliktir. İkincisi ise ünlü İngiliz iktisatçısı John Maynard Keynes'e aittir. Keynes, 1921-1929 yılları arasında düşük ham madde fiyatlarının ve ılımlı bir biçimde yükselen ücretlerin, fiyatları ve de sanayi kârlarının artmasına yol açtığını öne sürdü. Buradan hareketle büyük oranda kârların ve yatırımların artışıdaki çekicilik, borsa spekülasyonlarının artmasına neden oldu, böylece üretim potansiyeli talepten daha hızlı arttı. Bu fazla kapasite, sermayenin kâr oranının düşmesine yol açtığından, borsa endişe ve paniğe kapıldı (Beaud, 2003:198; Hobsbwm, 2003: 105-130; Sarica, 1982: 265-267).

1929 dünya ekonomik krizi kapitalist ekonomik modelin en büyük krizlerinden biridir. Ancak siyasi sistem üzerinde de etkili oldu ve 1919'dan sonra kurulmaya çalışılan uluslararası sistemin başarısızlığa uğramasına da yol açtı. ABD'de de çıkıp bütün dünyayı etkisi altına aldığından liberal demokrasi anlayışına duyulan güven azaldı. İtalya'da faşizm ve Almanya'da Nazi hareketi ekonomik ve siyasi bunalımın büyüklüğü karşısında güç kazandı. Milletler Cemiyetinin öngördüğü uluslararası sistem sorgulandı. Ortak güvenlik ve silahsızlanma çabaları büyük çapta başarısızlığa uğradı.

Özet

Paris Barış Konferansı'nı ve barış antlaşmalarını çeşitli yönleriyle açıklamak.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenen ve yenilen devletler arasında barışın hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağı ve nasıl bir uluslararası sistemin kurulacağı merak konusuydu. ABD Başkanı Wilson, dünya barışının sağlanması için Milletler Cemiyetinin kurulmasını öncelikleri arasına almıştı. Fransa ise Almanya'dan intikam almaya ve bu ülkeyi çökertmeye çaba gösterdi. Konferans'ta 28 Nisan 1919'da Milletler Cemiyeti Misakı kabul edildi. Misak'ta bu örgütün uluslararası iş birliğini geliştirme ve barış ile güvenliği sağlamayı hedeflediği belirtildi. Bu hedefe ulaşılması için; savaşa başvurulmaması konusunda bazı taahhütlerin kabul edilmesi, uluslararası ilişkilerin aleni olması, devletler hukuku kurallarına ve antlaşmalara uyulması istendi. Cemiyetin Misakı organları, üye kabulünü, barışın nasıl kurulacağını ve korunacağını içermişti. Ancak Milletler Cemiyeti etkin olamadı. ABD Senatosu'nun onaylamaması, Sovyetler Birliği'nin üye olmaması ve etkili yaptırımlardan yoksun olması bu başarısızlığın belli başlı nedenleri arasında sayılmaktadır.

Paris Barış Konferansı'nda başta Almanya olmak üzere yenilen devletlerle barış antlaşmaları yapıldı. Almanya'yla yapılan Versailles Antlaşması, bu ülkeye ceza verme, silahsızlandırma, savaş tazminat ödetme, sınırlarını küçültme gibi ağır hükümlere sahipti. Fransa büyük çapta amacına ulaşmıştı. Aynı şekilde Avusturya'yla Saint Germain, Bulgaristan'la Neuilly, Macaristan'la Trianon ve Osmanlı İmparatorluğu'yla imzalanan Sevr Barış Antlaşması cezalandırmaya yönelik antlaşmalardı.

Barışın uygulanmasını ve karşılaşılan sorunları sıralamak.

Paris Barış Konferansı'nda belirlenen barışın uygulanması ilgili devletler arasında çeşitli sorunlara yol açtı. Milliyetler sorunu başta gelmektedir. Orta ve Doğu Avrupa'da milliyet ilkesine göre yeni ulus-devletlerin kurulması ve sınırların çizilmesi yeni çatışma alanları oluşturdu.

Almanya, Versailles Antlaşması'nda ödenmesi kararlaştırılan savaş tazminatı ya da tamirat borçları çok yüksek olduğundan büyük zorluklarla karşılaştı. Özellikle bu ülkenin iç politik yapısında istikrarın sağlanamaması bu zorluğu daha da artırdı. Alman halkı antlaşmaya ve antlaşmanın belirlediği tamirat borçlarına büyük tepki gösterdi. Tazminatlar Komisyonu belirlediği 132 milyar altın Alman Markı'nda indirimine gitmesine rağmen zorluklar ve tepkiler sürdü. Fransa ve Belçika askeri güçleri, Almanya'nın tamirat borçlarının taksitlerini ödemeyi aksatınca Rhur bölgesini işgal etti. İngiltere ve ABD'nin çabaları sonucunda yeni bir ödeme planı hazırlanması girişimi başlatıldı. Çalışmaların sonucunda Dawes ödeme planı kabul edildi.

Barışın uygulanması sırasında karşılaşılan başka bir güçlük ise silahsızlanma ve ortak güvenlik oldu. Kurulan uluslararası sistemin yürüyebilmesi için silahsızlanma temel koşullardan biriydi. Bu amaçla denizde silahlanmanın gerçekleştirilmesi için Washington ve Londra'da silahsızlanma konferansları düzenlendi. Aynı işlemin karada da yapılabilmesi için Milletler Cemiyeti Aralık 1925'te "Silahsızlanma Hazırlık Komisyonu" kurdu. Ne var ki bütün bu çabalar başarısız oldu. Cemiyet etkili yaptırımlara sahip değildi. Ayrıca ABD'nin ve Sovyet Rusya'nın Milletler Cemiyetinde yer almaması, Fransa ve İngiltere arasında görüş ayrılıklarının derinleşmesi de barışın uygulanmasını sekteye uğratan etkenlerdir.

Güvenliği sağlama girişimlerini sıralamak.

Milliyetler Cemiyeti, uyuşmazlıkların zorunlu olarak hakem önüne çıkarılmasını sağlamak ve uluslararası bir ordunun kurulmasını gerçekleştirmek için 1920'de "Daimi Danışma Komisyonu" kurdu. Ardından 1923'te "Karşılıklı Yardım Antlaşması"nı, üye devletlerin onayına sundu. Çekoslovakya Dışişleri Bakanı E. Beneş'in önerisiyle sorunların çözümünde tahkimi esas alan "Cenevre Protokolü" ya da "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü İçin Protokol" hazırlandı. Fakat bu proje başarısızlığa uğradı. Bununla birlikte güvenliği sağlamak amacıyla Locarno Antlaşmaları (5-16 Ekim 1925), Briand-Kellogg Paktı (Nisan 1928), Litvinov Paktı (9 Şubat 1929), Hakemlik Genel Senedi (26 Eylül 1928) belgeleriyle ile Aristide Briand'ın "Ekonomik İşbirliği" girişimiyle savaşın yasaklanması, barışın sürdürülmesi, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü konusunda adımlar atıldı. Ne var ki iki dünya savaşı arasında güvenliği sağlama girişimleri başarısız oldu.

1929 dünya ekonomik krizini ve uluslararası sistemin zayıflamasını açıklamak.

1929 dünya ekonomik krizi kapitalist ekonomik modelin en büyük krizlerinden biridir. ABD'de New York borsasında başlayan kriz kısa zamanda tüm dünyaya yayıldı. Bu çöküntü 1919'dan sonra kurulmaya çalışılan uluslararası sistemin başarısızlığa uğramasına, Milletler Cemiyetinin öngördüğü yapının sorgulanmasına neden oldu. Liberal demokrasi anlayışına duyulan güven azaldı. Almanya'da Nazizm ve İtalya'da faşizm yükselişe geçti.

Kendimizi Sıneyalım

- Fransa'nın Paris Barış Konferansı'nda **ilk olarak** ele alınmasını istediğı konu aşağıdakilerden hangisidir?
 - Rus Çarlığı'nın tekrar kurulmasının sağlanması
 - Almanya'yı çökertecek bir barışın hazırlanması
 - ABD'nin egemenliğine son verilmesi
 - Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması
 - Milletler Cemiyeti'nin kurulması
- Aşağıdakilerden hangisi Paris Barış Konferansı'nda "Dörtler Konseyi"nde **yer almamıştır**?
 - Japonya
 - Fransa
 - İngiltere
 - ABD
 - İtalya
- ABD Başkanı Wilson'un Paris Barış Konferansı'nda **en büyük amacı** aşağıdakilerden hangisidir?
 - Almanya'ya tazminat ödettilmesi
 - Manda rejimleri kurulması
 - Milletler Cemiyeti'nin kurulması
 - Büyük rakibi İngiltere'yi saf dışı bırakılması
 - Avrupa Birliği'nin kurulması
- Aşağıdakilerden hangisi Milletler Cemiyeti'ne üye olacak olan devletlerin kabul edeceği ilkelerden biri **değildir**?
 - Antlaşmalara sıkı sıkıya uyulması
 - Devletler hukuku kurallarına kesinlikle uyulması
 - Uluslararası ilişkilerin açık olması
 - Savaşa başvurulmaması konusunda bazı taahhütlerin kabul edilmesi
 - Devletlerin bloklar kurması
- Aşağıdakilerden hangisi Milletler Cemiyeti'nden bekleneni verememesinin nedenlerinden biridir?
 - Etkili ekonomik, mali ve askeri yaptırımlara sahip olmaması
 - Çok sayıda organa sahip olmaması
 - Başkanının olmaması
 - Sovyetler Birliği'nin olmaması
 - İtalya'nın olmaması
- Aşağıdakilerden hangisi Yukarı Silezya'da plebisit yapılmasını öngören antlaşmalardan biridir?
 - Sevr Barış Antlaşması
 - Paris Barış Antlaşması
 - Versailles Barış Antlaşması
 - Saint Germain Barış Antlaşması
 - Neuilly Barış Antlaşması
- Aşağıdakilerden hangisi Almanya'nın ödemesi gereken tamirat borçlarını yeniden düzenleyen ödeme planlarından biridir?
 - Dawes ödeme planı
 - Stresemann ödeme planı
 - Locarno ödeme planı
 - Mac Kenna ödeme planı
 - Briand ödeme planı
- Aşağıdakilerden hangisi Washington Konferansı'nın (12 Kasım 1921 - 6 Şubat 1922) düzenleme nedenlerinden biridir?
 - Karada silahsızlanma
 - Milletler Cemiyeti'ne işlerlik kazandırma
 - Avrupa sorunlarını çözme
 - Denizde silahsızlanma
 - Almanya'nın tamirat borçları
- Aşağıdakilerden hangisi 1919-1929 yılları arasında güvenliği sağlama girişimlerinden biri **değildir**?
 - Cenevre protokolü
 - Birleşmiş Milletler
 - Karşılıklı Yardım Antlaşması
 - Locarno Antlaşmaları
 - Briand-Kellogg Paktı
- Fransa'nın Avrupa'da nüfuz kurmaya yönelik girişimi aşağıdakilerden hangisidir?
 - Briand-Kellogg Paktı
 - Paris Şartı
 - Litvinov Paktı
 - Hakemlik Genel Senedi
 - Küçük Antant

Okuma Parçası

Rasyonalizm ve Milletler Cemiyeti

Uluslararası siyasette bu tek yanlı entelektüalizmden etkilenen en önemli kurum, “Lockeçu liberalizmi, bir uluslararası düzen makinesinin inşasına uygulamaya” yönelik bir girişim olan Milletler Cemiyeti’ydi. General Smuts’un gözlemine göre “Sözleşme, basitçe dünya meselelerine insanlığın ilerleyişinin en büyük başarılarından bir olan liberal demokratik toplum perspektifini getirmektedir. Fakat demokratik rasyonalizmin ulusal alanda uluslararası alana transferi öngörülmemiş güçlerle dolu bir süreçti. Ampirist somut vakaları kendi başına ele alır. Rasyonalist somut vakaları soyut bir genel ilke çerçevesinde ele alır. Her toplumsal düzen büyük ölçüde standartlaşma ve dolayısıyla soyutlama anlamına gelir. Toplumun her üyesi için farklı bir kural olamaz. Bu tür bir standartlaşma, kabul gören modellere az ya da çok uyum sağlayan birkaç milyon isimsiz bireyden oluşan toplumda görece daha kolaydır. Fakat boyut, güç ve siyasi, ekonomik ve kültürel gelişim bakımından büyük farklar gösteren altmış bilinen devlete uygulandığında böyle bir standartlaştırma sonsuz sorunlar yaratır. Uluslararası siyasi sorunları rasyonel bir temelde standartlaştırma yönündeki ilk büyük ölçekli girişim olan Milletler Cemiyeti, bu tür utanç verici gelişmelere özellikle açıktı.

Bazıları siyasi deneyim ve anlayışa sahip olan Cemiyet kurucuları aslında soyut mükemmelliğin tehlikelerinin farkındaydı. ‘Şimdinin siyasi olgularını kabul etmek’ diye kaydediyordu. 1919 yılında yayınlanan resmi Britanya Sözleşme Yorumu, ‘Komisyonun üzerinde çalıştığı ilkelerden biridir.’ Siyasi geçeklikleri göz önüne almaya yönelik bu girişim, Sözleşmeyi sadece geçmişteki dünya örgütü projelerinden değil, aynı zamanda Uluslararası Polis Gücü, Kellogg-Briand Paktı ve Avrupa Birleşik Devletleri gibi salt ütöpik projelerden de ayırmıştır. Sözleşme, çeşitli teorik kusurlar taşıma erdemine sahipti. Tüm üyeleri eşit muamele iddiasında olan Sözleşme, Büyük Güçlere Cemiyet Konseyinde daimi çoğunluğu garanti etmiştir. Savaşı tamamen engellemek yerine, savaşı meşru olarak başvurulabilecek durumları sınırlama iddiasında olmuştur. Cemiyetin üyelerine yüklenen, sözleşmeyi ihlal edenlere yaptırım uygulamak şeklindeki yükümlülük de belirsizlikten arınmış değildi ve bu belirsizlik 1921 Genel Kurulu’nda alınan ‘yorum’ niteliğindeki bir dizi kararla pekiştirilmiştir. Sözleşmenin 10. maddesinin sağladığı toprak bütünlüğü garantisinin katılığı, 1923 Genel Kurulu’nda

neredeyse oy birliğiyle alınan bir kararla hafifletildi. O an için Cemiyet, ütopya ve gerçeklik arasında işleyebilir bir uzlaşma yaratabilecek etkin bir uluslar arası siyaset aygıtı haline gelebilecek gibi göründü.

Ne yazık ki, başlangıçtaki kritik oluşum yıllarında etkili Avrupalı politikacılar Cemiyeti ihlal etti. Soyut rasyonalizm öncelik kazandı ve 1922’de itibaren Cenevre’deki akıntı güçlü bir şekilde ütöpik yöne doğru akmaya başladı. Keskin bir eleştirmenin sözleriyle ‘Cenevre’de veya dışişleri bakanlıklarında, olayların veya daha doğrusu “durumların” özenle sınıflanmış bir katalogu olabileceğine ve olay olduğunda veya bir durumla karşılaşıldığında Konsey üyelerinden birinin veya Dışişleri Bakanının o olay veya durumu anında saptayıp uygun eylemin belirlenmiş olduğu dosyalara yönlendirilmek için kataloga başvurabileceğine’ inanılıyordu. Bu aygıt kusursuzlaştırmak, prosedürü standartlaştırmak, Sözleşmedeki ‘boşlukları’ her tür savaş için mutlak bir veto hakkıyla doldurmak ve yaptırımların uygulanmasını ‘otomatik’ hale getirmek için kararlı çabalar oldu. Karşılıklı Yardım Taslak Anlaşması, Cenevre Protokolü, Genel Senet, Kellogg-Briand Paktı’nı Sözleşmeye dahil etme planı ve ‘mütecavizin tanımı’ gibi tüm girişimler rasyonelleşmenin tehlikeli yolundaki kilometre taşıydı. Bu dönemde Cenevre’de çizilen ütöpik çerçevelerin önemli devletlerin çoğu tarafından olumsuz görülmesi teoriyle pratik arasındaki genişleyen uçurumun bir semptomuydu.

Cemiyet çevrelerinde kullanıla dil bile soyut genellemeler lehine somuttan kaçınma yönündeki artan isteğe işaretli. Karşılıklı Yardım Taslak Anlaşması’nın dünyanın geri kalanı beklenmeden yürürlüğe girmesi için düzenlemeler yapılması arzu edildiğinde, bu anlaşmanın ‘kıta kıta’ yürürlüğe gireceğine ilişkin bir madde eklendi ki bu madde Avrupa dışındaki tüm kıtalar için gülünç sonuçlara sahipti. Cenevre’deki delegelerin ve başka yerlerdeki Cemiyet destekçilerinin geçer akçesi olan ve kısa zamanda sürekli tekrar tekrar gerçeklikle tüm temasını yitiren geleneksel, bir dil ortaya çıktı. Churchill 1932 yılında şöyle diyordu: ‘devlet adamlarının kullandığı kelimelerle pek çok ülkede gerçekten olanlar arasındaki uçurumun bu kadar geniş olduğu başka bir zaman hatırlamıyorum.’ Almanya’ya karşı oluşturulan bir savunma ittifakı olan Fransız-Sovyet Paktı, bir genel uygulama aracı olarak görünecek şekilde düzenlenmişti ve ‘ortak güvenlik’ ilkesinin parlak bir örneği olarak tanımlanıyordu. Haziran 1936’da yaptırımlar üzerine

görüşmeler yapılırken kendisine İtalya ile savaş riskini alıp almayacağı sorulan bir Avam Kamarası üyesi ‘Sözleşmenin mütecaviz bir ulusa karşı uygulanmasından doğal olarak kaynaklanan her sonuçla’ yüzleşmeye hazır olduğu cevabını verdi. Bu dilsel çarpıtmalar soyut akıl dünyası ile siyasi gerçeklik dünyası arasındaki ayrımın sık sık gözden kaçırılmasına neden oldu. ‘Metafizikçiler, tıpkı vahşiler gibi’ der Bay Bertrand Russel, ‘kelimeler ve şeyler arasında sihirli bir bağ hayal etmeye meyillidirler’. Cenevre metafizikçileri savaşı yasak eden ustalıklı metinlerin birikmesinin, savaşın kendisi için bir engel teşkil etmediğine inanmakta güçlük çektiler. 1924 Genel Kurulu’nda Cenevre Protokolünü sunan M. Beneş ‘amacımız savaşı imkânsız hale getirme, öldürmek, yok etmektir. Bunu yapmak için bir sistem yaratmalıydı,’ dedi. Protokol işte bu ‘sistem’di. Böyle bir faraziye ancak felaketi körükledi. Cemiyet çevrelerinde kurtuluşun ancak mükemmel bir katalogda bulunabileceğine ve uluslararası ilişkilerin kuralsız akışının, 19. yüzyıl liberal demokrasi doktrininin ilham verdiği mantıksal olarak çürütülemez soyut formlara kanallize edileceğine bir kez inanıldıktan sonra, Cemiyetin etkin bir siyasi aygıt olarak sonu ufukta görüldü.

Kaynak: E. H. Carr, **Yirmi Yıl Krizi** (1919-1939), Çev: Can Cemgil, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 78-79

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise “Paris Barış Konferansı ve Barış Antlaşmaları” başlığını yeniden okuyunuz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise “Paris Barış Konferansı ve Barış Antlaşmaları” başlığını yeniden okuyunuz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise “Milletler Cemiyeti” başlığını yeniden okuyunuz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise “Milletler Cemiyeti” başlığını yeniden okuyunuz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise “Milletler Cemiyeti” başlığını yeniden okuyunuz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise “Versailles Barış Antlaşması” başlığını yeniden okuyunuz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise “Almanya Sorunu” başlığını yeniden okuyunuz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise “Washington Konferansı” başlığını yeniden okuyunuz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise “Güvenliği Sağlama Girişimleri” başlığını yeniden okuyunuz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise. “Küçük Antant” başlığını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Milletler Cemiyetinin kurulma amacı, uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi ve uluslararası barış ile güvenliğin sağlanmasıydı. Bu bağlamda üye devletler; savaşa başvurulmaması konusunda taahhütleri yerine getirmeleri, devletler hukuku kurallarına uymaları, uluslararası ilişkilerin açık olmasını benimsemeleri ve antlaşmalara bağlı olmalarını kabul etmeleri gerekiyordu. ABD'nin ve Sovyet Rusya'nın üye olmaması örgütün en büyük zaafiydi. Ne var ki büyük umutlarla kurulan Cemiyet'in, askeri yaptırımların zorunlu olmaması ve nasıl uygulanacağını belirtmemesi büyük bir eksiklik olarak da kendini hissettirmiştir.

Sıra Sizde 2

Paris Barış Konferansı'nda yapılan antlaşmaların sonucunda Orta ve Doğu Avrupa'da birçok yeni devlet kuruldu. Siyasi haritanın yeniden çizilmesi azınlık sorununu da alevlendirdi. Polonya Devleti'nin sınırlarının çizilmesi sırasında Almanya ile anlaşmazlık yaşanması, Yukarı Silezya'nın geleceğinin belirlenmesi, Litvanya ile Polonya arasında da Vilna (Vilnius) kenti nedeniyle çatışma çıkması, Romanya ve Çekoslovakya'da ciddi bir Macar azınlık bulunması, Polonya ile Çekoslovakya'nın Teschen bölgesi, Avusturya ve Yugoslavya (Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı) Drava Vadisi için rekabete girişmesi ve İtalya'nın, Adriyatik'te bazı çıkarlar elde etmek için Fiume Limanı'nı için yeni Yugoslavya ile çatışması milliyetler sorunun başat konuları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sıra Sizde 3

Milletler Cemiyeti Konseyi, Aralık 1925'te karada silahsızlanmayı sağlamak üzere bir komisyon kurdu. Almanya Versailles Antlaşması'nda kendisine dayatılan silahsızlanma koşullarından ya da bütün devletlerin aynı oranda silahsızlanmasını savundu. Kısaca silahsızlanmada eşitliği öne sürdü. Fransa eşitlik anlayışına karşı çıktı ve silah altında bulundurulmuş asker sayısını düşürülmesi ile sıkı bir denetlemeden yana tavır aldı. İngiltere eğitilmiş asker sayısının düşürülmesini gündeme getirdi. ABD ise Almanya ve İngiltere'yi destekledi. Sovyet Rusya, mutlak ve genel bir silahsızlanmada ısrar etti.

Sıra Sizde 4

Küçük Antant, Tuna ve Balkanlarda istikrarı sağlamak üzere yapıldı. Çekoslovakya Dışişleri Bakanı E. Beneş, Yugoslavya ve Romanya'ya ittifak önerisinde bulunarak, güvenliklerini korumak (Alman, Macar ve Bulgar tehlikesine karşı) ve statükoyu devam ettirme önerisinde bulundu. Küçük Antant, Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan bloklaşmalardan biridir. Fransa bu sistemin koruyucusu rolünü oynamıştır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Armaoğlu, Fahri. (1988). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Best, Antony-vd, (2008). **Uluslararası Siyasi Tarih. 20. Yüzyıl** (Çev: Taciser Ulaş Belge-Emel Kurt). İstanbul: Yayın Odası Yayıncılık.
- Bilsel, Cemil: (1940). **Devletler Hukuku. Giriş**, İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Carr, E. H. (2010) **Yirmi Yıl Krizi (1919-1939)**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, Aslan. (1988). **Milletlerarası Hukuk. Temel Belgeler-Örnek Kararlar**, İstanbul, Beta Basım Yayım.
- Gürün Kamuran (1997). **Savaşın Dünya ve Türkiye**, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Hobsbawm, Eric (1996). **Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) Aşırıliklar Çağı**, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Macmillan, Margaret. (2004) **Paris 1919. 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi**, (Çev: Belkıs Dışbudak) Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Mazower, Mark. (2003). **Karanlıkta Kata. Avrupa'nın 20. Yüzyılı** (Çev: Mehmet Morali), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Meray, Saha L. (1959). **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Roberts, J. M. (2003) **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, (Çev: Sinem Gül), Ankara: Dost Yayınevi.
- Sander, Oral. (1989). **Siyasi Tarih. Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Sarıca, Murat. (1982). **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, İstanbul: İ. Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Sarıca, Murat. (1983). **Siyasal Tarih**, İstanbul: Ar Basım Yayım.
- Uçarol, Rıfat. (1995). **Siyasi Tarih (1789-1994)**. İstanbul: Filiz Kitapevi.